

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MAHMUT YESARİ

Bâbiâli'den Son Selâm

Mahmut Yesari'den Hatıralar

HATIRA

Hazırlayan:
İBRAHİM ÖZEN





Bâbiâli'den Son Selâm

Mahmut Yesari'den Hatıralar

HATIRA

MAHMUT YESARİ

© 2018, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

DBY: 44

Hatıra: 14

ISBN 978-605-4635-43-6

Sertifika No: 18188

Birinci Baskı:

İstanbul, Şubat 2018

Yazar:

Mahmut Yesari

Yayına Hazırlayan:

İbrahim Özen

Editör:

Ahmet Zeki İzgöer

Yayın Yönetmeni:

İrfan Güngörür

Sayfa Düzeni:

DBY Ajans

Kapak Uygulama:

Emre Güngör

Baskı/Cilt:

Birlik Ozalit

Çalış Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.

Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sok.

Örme İş Merkezi No: 8 Topkapı / İst.

Tel. 0212 482 11 04 (Sertifika No: 12107)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Mahmut Yesari

Bâbü'lî'den Son Selâm / Mahmut Yesari'den Hatıralar ;

Yayına Hazırlayan: İbrahim Özen__

İstanbul : DBY Yayınları, 2018.

344 s. ; 15,0 x 21,0 cm __ (DBY Yayınları ; No. 44) __ Dizin var

ISBN 978-605-4635-43-6

1- Hatıra 2- Tiyatro 3- Edebiyat



DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul

Tel. - Faks: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Mahmut
Yesari

Bâbiâli'den Son Selâm

Mahmut Yesari'den Hatıralar

HATIRA

Yayına Hazırlayan
İBRAHİM ÖZEN

MAHMUT YESARİ, [1895-1945] asıl adı, Yesarizâde Mahmut Esat Hayrullah'tır. İstanbul Emirgan'da dünyaya gelir. Ünlü hattatlardan Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi'nin torunu, Mülkiye kaymakamlığından emekli Miralay Fahrettin Bey'in oğludur. Burhan-ı Terakki Mekteb-i İbtidaisi'nde ve İstanbul Sultanisi'nde okur. 1914 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş olsa da I. Dünya Savaşı nedeniyle tahsili yarım kalır; ihtiyat zabiti [yedek subay] olarak Çanakkale Savaşı'nda bulunur. İstanbul'a döndükten sonra basın hayatına katılır. 1926 yılındaki 111 günlük memuriyetinin dışında, vefatına kadar kalemıyla geçimini sağlar. Mahmut Yesari'nin ayrılıkla sonuçlanan üç evliliği vardır. Son evliliğini yazar Cahit Uçuk [1909-2004]'la yapar. Tek çocuğu, ilk evliliğinden olan yazar ve oyuncu Afif Yesari [1922-1989]'dır. Mahmut Yesari, uzun yıllar verem illetiyle boğuşur. 1945 yılında bu hastalıktan Yakakık Sanatoryumu'nda hayata gözlerini yumar. Mahmut Yesari'nin edebiyat ve sanata ilgisi küçük yaşlarda başlar. İlk karikatürünü okul sıralarında, daha on üç yaşındayken M. Esat imzasıyla *Gıdık* gazetesinde yayınlar (1908). Rüstiye yıllarında *Tefeyyüz* adlı bir dergi çıkarır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'a döndüğünde, yedi gün ayakta kalabilen *Nizam* gazetesinde çalışır. 1919 yılında, *Fidan Zehra* adlı bir perdelik komedisi, *Nedim* mecmuasında tefrika edilir ve kitap olarak basılır. 1923 yılında, Reşat Nuri Güntekin'le birlikte haftalık mizah mecmuası olan *Kelebek*'i yayın hayatına kazandırır. Bu mecmuada piyes çevirileri yapıp hikâyeler yazdığı gibi ilk romanı olan *Bir Namus Meselesi*'ni tefrika eder. *Çoban Yıldızı* (1925) adlı romanıyla üne kavuşur. Yazdığı ve daha sonra yazacağı edebî metinlerinde gerçek hayattan beslenir. Eserlerinde hayattan alınmış, gözlem ürünü olaylar, mekânlar ve şahıslar vardır. *İkdam*, *Cumhuriyet*, *Akbaba*, *Amcabey*, *Yeni Mecmua*, *Yarım Ay*, *Yedigün*, *Yenigün*, *Perde ve Sahne*, *Modern Türkiye Mecmuası* gibi yaşadığı devrin popüler pek çok gazete ve dergisinde hikâye, roman, tiyatro metinleri, fıkra ve hatıra türünde eserleri yayınlanır. *Harap Yurt*, *Yarasalar*, *Hanımın Terzihanesi*, *Kudret Helvası*, *Yekta Efendi Ailesi*, *Sürtük*, *Bay-Bayan* ve *Telli Turna* gibi pek çok telif, tercüme ve adapte eseri de devrin ünlü oyuncularından İstanbul tiyatrolarında sahnelenir. Mahmut Yesari'nin gazete sayfalarında kalan deneme ve roman tefrikalarının yanı sıra, yüzlerce hikâyesi vardır. Ancak bu eserlerini kitap olarak derleyip yayınlamayı başaramamıştır. Hayattayken kitaplaşan eserleri ise şöyledir: **Romanları:** *Çobanyıldızı* (1925), *Çulluk* (1927), *Pervin Abı* (1927), *Ak Saçlı Genç Kız* (1928), *Bağrıyanık Ömer* (1930), *Kırlangıçlar* (1930), *Su Sinekleri* (1932), *Bahçemde Bir Gül Açtı* (1932), *Kalbimin Suçu* (1932), *Ölünün Gözleri* (1933), *Tipi Dindi* (1933), *Sevda İhtikârı* (1934), *Aşk Yarışı* (1934), *Bir Kadın Geçti* (1934), *Kanlı Sır* (1935), *Yakut Yüzük* (1937), *Dağ Rüzgarları* (1939), *Sağanak Altında* (1943), *Bir Aşk Uçurumu* (1943), *Gece Yürüyüşü* (1944). **Hikâyeleri:** *Geceleyin Sokaklar* (1929), *Yakakık Mektupları* (1938).

[Yukarıdaki metin hazırlanırken aşağıda künyeleri verilen kaynaklardan faydalanılmıştır: Cevdet Kudret, *Edebiyatımızda Hikâye ve Roman II*, Varlık Yay., İstanbul 1978; Şevket Toker, *Romancı Yönüyle Mahmut Yesari*, E. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İzmir 1996; Recai Özcan, *Mahmut Yesari Hayatı ve Hikâyeciliği*, Kitabevi Yay., İstanbul 2014.]

İBRAHİM ÖZEN, 1987 yılında İzmir'de doğdu. İlk ve orta öğretimini burada tamamladı. Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2009 yılında mezun oldu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı alanında, 2011 yılında “Edebiyat Tarihlerinin Yeni Türk Edebiyatına Yaklaşımı” başlıklı teziyle yüksek lisans; 2016 yılında “Hatıratlarda Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat [1930-1950]” başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı. Çeşitli dergilerde Yeni Türk Edebiyatı alanında yayınlanmış makale ve denemeleri bulunmaktadır.

İçindekiler

Takdim	9
Metinlerin Tespitiyle İlgili Birkaç Söz.....	13

Tiyatro Hatıraları

Telif, Tercüme ve Adapte Eserlerine Dair.....	19
Tiyatroya Nasıl Heves Ettim?	19
İki Eserin Macerası	27
Tiyatroya Girişim.....	32
Arkadaş Hatırı	36
Yekta Efendi Ailesi	40
Sürtük	44
Bay-Bayan.....	53
Telli Turna	61
Modern Kızlar.....	67
Aşk Borsası.....	71
Bir Tenkit Kurbanı	76
Telif Hakkı Uğrunda Sahneye Çıkmıştım.....	81

Tiyatrocuların Sahne ve Kulis Maceraları.....	87
Kulis Oyunları.....	87
Kulis Aralarında Neler Gördüm?	91
Mınakyan’a, Raşit’e ve Baba Saffet’e Dair... ..	95
Oyun İçinde Oyun.....	101
Kulis Oyunları.....	104
Bir İsim Günü.....	108
Zorla Deli Ettigim Aktör: Baba Saffet	112
İki Turne Hatırası.....	116
Aç Dolaşan Bir Tiyatro Kumpanyası	121
İstanbul Belediyesi Halkı Tiyatroya Zorla Sokmaya Karar Vermiştii	125
Acı Bir Hatıra	128
Tiyatro Oyuncuları ve Muharirleri	133
Hüseyin Suad Yalçın.....	133
İbnürrefik Ahmet Nuri.....	136
Mehmet Rauf.....	140
Reşat Nuri Güntekin.....	144
Hazım’a Ait Hatıralar.....	147
Sahnemizin Kıymetli ve Kıdemli Jönprömiyesi: Raşit Rıza.....	150
Antoine’a Ait Hatıralar.....	154

Matbuat Hatıraları

Beni Nasıl Karşılamişlardı	159
Ben Başmuharir de Oldum	161
Nasıl Mecmuacı Oldum?	166
Bir Namus Meselesi.....	170
Balmumu-Asma Yaprığı.....	173

Memurluk Hatıraları

Memurluğumun Hatıraları.....	179

Askerlik Hatıraları

Çanakkale'ye Nasıl Gittim?.....	203
Korku Bilmeyen Adam	210
Yusufçuk Tepe.....	212
Ödemişli Nuri.....	214
Hamit Onbaşı.....	217
Su Uyur Düşman Uyumaz	222
Bekir Onbaşı	225
Süvari Çavuşu.....	229

Hayatından Sahneler ve Tanındıklarıyla İlgili Hatıralar

Kovalayan Alacaklı	237
Nasıl Mason Oldum?.....	242
Oyuncuya Oyun	262
Açık Kısmet.....	267
Gece Gelen Misafir	271
Son Selâm	276
Hatıraların İstirabı.....	282
Arkadaş Şakası.....	286
Papazın Bahçesi	291
Kemal Ahmet.....	296
Dünden Hatıralar: Bir Aşkın Tarihi.....	299
Sürü Sürü Sürmeli Kızlar.....	304
Görmek Görmemek: Necip Celal.....	307
Rahmetli Emin Bülent.....	311
İstanbul'un Eski Bahçeleri: Şifa Bahçesi	315
Keyifli Hatıralar: Emnâbad Geceleri	318
Osman Cemal Kaygılı.....	323

Kronolojik Bibliyografya	327

Fotoğraf Kaynakları.....	331

Dizin	337

Takdim

Mahmut Yesari, Türk edebiyatının üretken yazarlarından biridir. Geçimini yazarlık ile temin ettiği için hikâye, roman, tiyatro metinleri başta olmak üzere nesrin pek çok türünde eser verir. Sahne ve matbuatla bir ömür geçiren yazarın yaşadığı ve şahit olduğu olaylar şüphesiz ki edebiyat, tiyatro ve basın tarihimize ışık tutacak içeriğe sahiptir. Bu düşünceden hareketle, Mahmut Yesari'nin dergi ve gazete sayfalarında kalan hatıraları hazırladığımız kitapta bir araya getirilmiştir.

Mahmut Yesari'nin hatıraları, yayınlanma tarihleri göz önüne alındığında, tarihsel bir sıralamaya ve konu bütünlüğüne sahip değildir. Bir yazısında askerlik hatıralarını anlatan yazar, bir sonraki yazısında ilk tiyatro eserine dair yazısıyla ya da çocukluk hatıralarıyla karşımıza çıkar. Okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla hatıra metinleri, tematik bir tasnife tâbi tutulup bölümlere ayrılarak kitaba dâhil edilmiştir. Bölüm başlıkları altında yer alan müstakil yazıların sıralanışında ise genellikle yayınlanış tarihi, gerektiği yerde de konu bütünlüğü dikkate alınmıştır. Hatıraların yayın tarihinden de takip edilebilmesi için kitabın sonuna kronolojik bir sırayla yazıların künyeleri eklenmiştir.

Beş bölümden oluşan kitabın birinci bölümü, tiyatro hatıralarına ayrılmıştır. *Modern Türkiye Mecmuası* ve *Akbaba*'yla birlikte çoğu kısmı 1939'da *Yenigün*'de, 1944'te *Perde ve Sahne* dergisinde yayınlanan bu yazılar, Mahmut Yesari'nin telif, tercüme ve adapte

tiyatro eserleri, tiyatrocuların sahne-kulis maceraları ve tiyatro muharrirleriyle ilgilidir. Yirmi dokuz yazıdan oluşan söz konusu hatıralar, bir tiyatro muharririnin eserlerini yazma ve sahneleme sürecini anlattığı gibi tiyatro sanatçılarının sahne arkasındaki maceralarına, ikili ilişkilerine ışık tutar. Mahmut Yesari'nin tiyatro muharrirlerine dair yazıları ise portre tarzındadır, hatıralardan beslenip tanıtma ve inceleme mahiyeti taşır.

Kitabın ikinci bölümü, yazarın matbuat hatıralarıdır. Mahmut Yesari bu hatıralarında, matbuat dünyasına nasıl katıldığını, ilk köşe yazısının ve ilk romanının yazılış serüvenini, Reşat Nuri'yle birlikte çıkardıkları *Kelebek* mecmuasıyla ilgili maceralarını anlatır. Bu yazılar, devrin matbuat hayatıyla ilgili dikkate değer gözlem ve izlenimlerin ürünüdür. Bilhassa “Balmumu-Asma Yaprağı” başlıklı yazı, gazete ve dergilere uygulanan sansürün ulaştığı boyutları yansıtan ibretlik bir olayın hikâyesidir.

Üçüncü bölümde, *Yedigün* mecmuasında beş tefrika devam eden memuriyet hatıralarına yer verilmiştir. Mahmut Yesari, 111 günlük memurluk hayatını anlattığı bu yazılarda, devlet dairelerine memur alımından evraklarla ilgili muamelelere, toplantılardan memurların tavır ve davranışlarına kadar bürokratik pek çok meseleyi, gözlemlerinden yola çıkarak mizahî ve eleştirel bir dille anlatır.

Dördüncü bölüm, yazarın askerlik hatıralarıdır. Çanakkale Savaşı'na ihtiyat zabiti olarak katılan Mahmut Yesari, Çanakkale'ye nasıl ve hangi şartlarda gittiğini anlatır. Bunun yanında, cephede beraber mücadele ettiği askerlerle ilgili kahramanlık duygusunun ön planda olduğu hatıralarına yer verir.

Beşinci bölüm, Mahmut Yesari'nin dostlarıyla yaşadığı eğlenceli olaylara dair yazılardan oluşur. Bunun yanında, matbuat ve edebiyat dünyasından tanıdıklarının ölümlerinin ardından kaleme aldığı hatıra barındıran yazılar da kitaba dâhil edilmiştir. Bu bölümdeki yazılar; İstanbul'daki eğlence yerleri, matbuat ve sanat hayatındaki şahsiyetlerin dostlukları ve eğlence kültürleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'daki sosyal hayat gibi çeşitli mevzulara dair gözlemleri içerir.

Kitabı hazırlarken metni daha anlaşılır kılmak için birkaç hususa dikkat edilmiştir. Hatıra metinlerinde oldukça fazla eski harfli ve Fransızca kelime yer alır. Günümüzde pek kullanılmayan bu kelimelerin sözlük anlamı, sadece ilk geçtikleri yerde, köşeli parantezlerle metin içinde verilmiştir. Yıldız işaretiyle verilen dipnotlar ise yazarın kendisine aittir.

Süreli yayın sayfalarında kalan yazılarda, dizgi hatası ve anlatım bozukluğundan dolayı açık ve anlaşılır olmayan, az da olsa, cümleler tespit edilmiştir. Bu cümlelere yapılan harf, ek ve kelime eklemeleri italik olarak yazılmıştır. Mahmut Yesari, Fransız sanatkârların isimlerini ve Fransızca tiyatro terimlerini okuduğu gibi kaleme almıştır. Bu tür kelimeler standart bir yazıma kavuşturulmak için Fransızca yazımlarıyla metne aktarılmıştır. Metnin imla ve noktalamasını günümüz kurallarına uyarlamak için düzenleme yapıldığı gibi gazete ve dergilerde sütun doldurma kaygısıyla satırlara bölünen cümleler, anlam bütünlüğü göz önünde bulundurularak paragraf haline getirilmiştir. Sadeleştirmeye ilgili ise metne hiçbir şekilde müdahale edilmemiştir.

İbrahim Özen

Ankara, 2018

Metinlerin Tespitiyle İlgili Birkaç Söz

Mahmut Yesari, edebî metinlerini yazarken yaşadığı hayatı ve gözlemlerini hareket noktası alır; kurgusal metinlerdeki gerçeklik ile gerçek hayat arasında bir uyum olması gerektiğine inanır. Buna bağlı olarak edebî metinlerini kaleme alırken, öncelikle kendi hayatından ve hatıralarından beslenir. Mahmut Yesari'nin şu cümleleri, hatıralarıyla hikâyeleri arasındaki bağı aydınlatacak içeriktedir:

“Hatıralarımda, hatta hatıra şeklindeki hikâyelerimde aynı şahıslardan bahsetmek mecburiyetinde kalıyorum. Yazılarımı yarım kulakla dinleyen ve hatta kulaktan kulağa illa kesp eden patron ve bazı sekreterler; ‘hep eski yazılarını tekrarlıyor!’ diyorlar.”¹

Mahmut Yesari, bir başka yazısında ise romanlarıyla hatıraları arasındaki ilişkiye değinir:

“Çoban Yıldızı’ndaki ‘Yakacık’ tasvirini, orada Yedeksubayı ‘talimğâhındayken’ anı defterine yazmıştım.

Pervin Ablâ’daki ‘Marmara Yolculuğu’, Tekirdağ, Akbaş ve Anafartalar, ‘Taşoz’ torpidosu ile Çanakkale’ye gönderildiğim zaman tuttuğum anı yazılarındandır.

¹ Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Nasıl Heves Ettim? 1”, *Yeniğin*, sayı 10, 13 Mayıs 1939, s. 10.

Su Sinekleri'nde Kadıköyü'nde sinema hastası kızlar, delikanlılarla haftalarca kürek çektim ve iki senelik Fransızca sinema dergilerini okudum.

Çulluk'un başındaki avcılar gerçektir. Rahmetli Bedri Ziya, bir gün *Cumhuriyet*'te omzumu okşamış:

– Bizdendir!.. demişti.

Gene *Çulluk*'taki reji fabrikasını yazmak için bir hafta rejide işçilik ettim.

Bir Aşk Uçurumu'nda fabrika röportajlarını okudum, tezgâhları gezdim.

Fazla saymak gereksiz, romanlarımdaki tiplerin hemen hepsi hayattan alınmadır. Kimileri öldü, kimileri yaşıyor. Onlar -romanlarımda kendilerinden tipler- küçük değişiklikler yaptığım için üzerlerine alınmazlar.”²

Mahmut Yesari'nin hikâye ve romanlarının hatıralarıyla ilişkisi, Türk edebiyatında türünün tek örneği değildir. Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Eski Şeyler* adlı hikâye kitabı, bu konuda daha dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkar. Zira Ebubekir Hazım'ın hikâyelerinde geçen olayların, karakterlerin hatta sayfaların, aynı cümlelerle *Canlı Tarihler*'deki hatıralarında da geçtiğini görmek mümkündür:

“*Eski Şeyler*'de ‘Fırtına’ hikâyesi otuz sekiz sayfadır (200-238). Hatırat ve hikâye kitabındaki benzer ifadeler ise otuz bir sayfayı kapsar (202-233). Ebubekir Hazım, hikâyesinin ilk iki sayfası ve son altı sayfası haricindeki tüm metni, 1944 yılında sadeleştirip hatıratına alır.”³

“Fırtına” örneği dışında, Ebubekir Hazım'ın “Feride” ve “Mozole” adlı hikâyeleri de aynı dikkatle okunabilir.⁴ Konuyla ilgili verilebilecek bir diğer dikkat çekici örnek, Kenan Hulusi'nin “Lambo'nun Meyhanesi” adlı hikâyesidir. Söz konusu hikâye, gerçekte var olan, şair ve yazarların müdavimi olduğu bir meyhanede, sohbet ortamında

² Mahmut Yesari, “Türk Edebiyatı: [Yenigün'den]”, *Türk Dili*, c. 13, sayı 154, Temmuz 1964, s. 648.

³ İbrahim Özen: “Hatıratın Hikâye ve Roman Türüyle İlişkisi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sayı 41, 2017, s. 245.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özen, *a.g.m.*, s. 242-245.

konuşulabilecek sıradan bir mevzunun kurgusal dünyaya aktarılmış hâlidir. Naim Tiralı, hikâyesinde işlediği konuyu bir hatırat metninde yer alabilecek cümlelerle anlatır. Anlaşıldığı kadarıyla bu yüzden, metnin başlığı altında “Naim Tiralı’nın Bir Hikâyesi” notu vardır.⁵

Yapılan bu açıklamaların nedeni, hatıra ile edebî metinlerin ilişkisini anlatmaktan ziyade, Mahmut Yesari’nin hatıra yazılarının belirlenmesindeki zorluğa dikkat çekmektir. Zira Mahmut Yesari’nin hatıralarından beslenerek kaleme aldığı hikâyeleri, tespit ettiğimiz kadarıyla altmışın üzerindedir. Bu hikâyelerin hatıralardan tefrikinde, Mahmut Yesari’nin yazılarıyla ilgili kendi tasarrufu dikkate alınmış, eserlerine verdiği üst başlık göz önünde tutulmuştur. Daha açık ifadeyle, gerçek hayattan beslenip gerçek hayattaki karakterlere yer verse de “hikâye” üst başlığıyla yayınlanan metinler çalışmaya dâhil edilmemiştir. *Yarım Ay* dergisindeki “Bir Düğün Hatırası”⁶, bu hikâyelere verilebilecek bir örnektir. Söz konusu hikâyede, çocukluk yıllarında katıldığı bir evlilik merasimini konu alan Mahmut Yesari’nin, düğün teşrifatına dair anlattığı pek çok olaya şahit olduğu söylenebilir. Ancak derginin “içindekiler” kısmında bu metne hikâye notu eklenmiştir. Metin yayınlandığında Mahmut Yesari hayatta olmasa, bu örnek tek bir yazıyla sınırlı kalsa, hikâye notunun eklenmesinde yayıncının tasarrufu olduğu ya da bir hata yapıldığı düşünülebilir. Ancak tespit edilen yazıların yayınlandığı tarihte Mahmut Yesari hayattadır; kaleme aldığı metinler için “hikâye” yerine “hatıra” notunun yazılması hususunda dergiye müdahale edebilir.

Mahmut Yesari’nin “hatıra” ve “hikâye” başlığı dışında, bir de “kendi hikâyelerimden” başlığıyla kaleme aldığı dört yazısı⁷ vardır.

⁵ Naim Tiralı: “Lambonun Meyhanesinde”, *Yenilik*, sayı 3, Mart 1954, s. 124-126; Özen, *a.g.m.*, s. 251.

⁶ Mahmut Yesari, “Bir Düğün Hatırası”, *Yarım Ay*, sayı 163, 15 Kânûn-ı Evvel 1942, s. 8-9.

⁷ “Kovalayan Alacaklı”, *Yedigün*, sayı 133, 25 Eylül 1935, s. 19-20; “Oyuncuya Oyun”, *Yedigün*, sayı 145, 18 Kânûn-ı Evvel 1935, s. 23-24, 27; “Açık Kısım”, *Yedigün*, sayı 151, 29 Kânûn-ı Sâni 1936, s. 23-24; “Gece Gelen Misafir”, *Yedigün*, sayı 156, 5 Şubat 1936, s. 24-25.

Buradaki hikâye sözcüğünün edebî bir tür manasında kullanılmadığı düşünülmüş, *Yedigün* dergisinde yayınlanan söz konusu yazılar hatıra olarak dikkate alınıp kitaba dâhil edilmiştir.

Hatıra metinlerinin tespitiyle ilgili, Recai Özcan'ın *Mahmut Yesari Hayatı ve Hikâyeciliği*⁸ adlı eserine de değinilmesi gerekir. Zira bu kitapta yer alan Mahmut Yesari'nin süreli yayınlardaki yazılarına dair bibliyografya; “Balmumu-Asma Yaprağı”, “Görmek Görmemek”, “Sürü Sürü Sürmeli Kızlar”, “Kovalayan Alacaklı”, “Oyuncuya Oyun”, “Açık Kısmet” ve “Gece Gelen Misafir” başlıklı yazıların tespitinde, hazırladığımız kitaba yardımcı bir kaynak olmuştur.

⁸ Recai Özcan, *Mahmut Yesari Hayatı ve Hikâyeciliği*, Kitabevi Yay., İstanbul 2014.

Tiyatro Hatıraları



Telif, Tercüme ve Adapte Eserlerine Dair

Tiyatroya Nasıl Heves Ettim?¹

-1-

Umumi Harp yeni başlamış, yoksa ortalarında mıyız? Bunu günü gününe hatırlamak için eski gazetelerin ilan sütunlarına bakmak lâzım. Neden diyeceksiniz. Dârülbedâyi-i Osmanî'nin teşekkülü Umumi Harp'ten öncedir. Fakat bendenizin tiyatroya hevesim, biraz sonracadır.

Çanakkale Harbi'nden dönmüş, dumanı üstünde ve terütâze [çok taze] bir ihtiyat zabitiyim [yedek subayım]. Tebdil-i havalı [hava değişimiyle] İstanbul'a geldim, birkaç ay sonra beni depo alayına mâl ettiler. O zamanlar da depo alayları hem rahat hem güçlü. Rahattı, çünkü efrat gelmediği günler, haftalar, hatta aylar; bölükler boş kalıyor, kendimizi rahata veriyor, ense yapıyorduk. Fakat bir de seviyat bastırdı mı uyku durak yok, geceli gündüzlü çalışıyorduk. Bu boş günlerimizde ben kitap okumaktan kendime fenalık ediyordum. Kitap okumanın, yarım yamalak olsun kafayı hiç olmazsa boş bırakmanın, ihtiyarlıktaki tehlikesini, boşluğunu idrak edecek yaş kema-linde değildim.

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Nasıl Heves Ettim? 1-2", *Yenigün*, sayı 10-11, 13-20 Mayıs 1939, s. 10-11.

Hatıralarımda, hatta hatıra şeklindeki hikâyelerimde aynı şahıslardan bahsetmek mecburiyetinde kalıyorum. Yazılarımı yarım kulakla dinleyen ve hatta kulaktan kulağa illa kesp eden patron ve bazı sekreterler: “Hep eski yazılarını tekrarlıyor!” diyorlar. Eğer biraz yazısı geçmeyen yazıcı olsaydım, bu feci itham karşısında açlığa, mahkûmiyete boyun eğmekten başka yapacak bir şey elimden gelmezdi. Ne ise ağzı kara, on parmağı yağlı karalara rağmen hâlâ yaşıyor ve geçinip gidiyorum.

Bahsimize gelelim; hayatımda tek arkadaş edindim. O da mühendis Saffet Suad Yalçın'dır. Yarım asra yaklaşan ömrümde çok kirli insan gördüm; fakat tek, bütün manası ile tertemiz, iyi yürekli, iyi insan olarak Saffet'i gördüm. Herhangi şekilde fenalık etmek değil, fenalığı düşünmek bile yaratılışında olmayan; kirli yaşamaya mahkûm bütün biz insanların içinde yaşamak mecburiyeti ile bâr hayatı [ağırlık veren, eziyetli hayatı] sürükleyen bu bedbaht insan benim kanıma girmişti.

Saffet'in babası Doktor, Şair Hüseyin Suad'dır. Hüseyin Suad'ın “Lâne-i Melâl”ine âşığımdır. Lakin ne çare ki piyeslerine değil. Hâlbuki bu ince şairin tiyatro, violon d'ingres'idir [özel merakıdır]. Gelgelelim o zaman değil hassas şair, vaktin tiyatrosunun fermanferması [hükmeden, hükmü geçeni]...

Dârülbedâyi-i Osmanî temsillere başlıyor. Bu ne hadise idi Allah'ım! İlk temsil, Doktor Hüseyin Suad'ın, Comédie Française müdürü olan Emile Fabre'in *La Maison Sous l'orage* adlı eserinden adapte ettiği *Çürük Temel*!² Ne Dârülbedâyi Dârülbedâyi, ne Şehir Tiyatrosu Şehir Tiyatrosu olalı böyle dört başı mamur temsil görmemiştir. Yalnız halktan bahsetmiyorum, kendileri için de öyledir.

Muhsin Ertuğrul ne harikulâde idi. Kral Lear'i omuzlarında tutan Muhsin için sözüm yok. Fakat bundan yirmi beş sene evvelini düşündük. Şimdi şimdi anlıyorum ki sanat için yaş yok!

² Mahmut Yesari'nin bu cümlesi, anlatım bozukluğu olduğu için düzeltilmiştir. Söz konusu cümlenin aslı şöyledir: “İlk temsil, Çürük Temsil! Doktor Hüseyin Suad'ın sonra Komedi ‘Fransez’ müdürü olan ‘Emil Fabr’in ‘Lamasion dargile’ adlı eserinden adapte!”



1- Kral Lear dramında Muhsin Ertuğrul

Çocukluğumda Minakyan repertuarına hayrandım. Lakin Dârülbedâyi-i Osmanî beni, okuduğum ve İstanbul'a gelen ecnebi truplarda göreyerek içimi kabartan piyeslere büsbütün alâkalandırmıştı. Şeytan mı dürttü nedir? Ben de piyes yazmak sevdasına düştüm. Önceden söyledim ya tebdil-i havalyım; Paul Bourget'nin bir küçük hikâyesini okumuştum. Ondan bir fikir aldım. Yani ilham geldi. Bir piyes kaleme almaya başladım: *Kefaret*. Öyle zannediyorum ki bugün dahi oynansa fena bir şey değildi.

Saffet'e bir gün açtım:

– Şunu Dârülbedâyi'ye verelim mi?

Meerling, Sully Prudhomme, Baudelaire ezberinde olan bu riyazî adam, *Kefaret*'i okudu:

– Verelim, dedi.

Onun hükmü bence kâfiydi. *Kefaret*'i, Dârülbedâyi-i Osmanî heyet-i edebiyeye azasından olan Doktor, Şair Hüseyin Suad Bey'e verdik. Aradan günler geçti. Ah, gençlik! Bu aradan geçen günlerin şimdi heyecanını duymuyorum ama uykusuz gecelerimi hatırlıyorum! Evet, günler geçti, bir gün Saffet: “*Kefaret*'i okumuşlar, seni çağırıyorlar.” dedi. Bu bir müjde idi.

Denilen günde, o zaman, Dârülbedâyi-i Osmanî'nin Beyoğlu'nda Hamalbaşı'ndaki binasına gittim. İhtiyat mülâzımıyım. Ayağımda mahmuzlu çizmeler ve müsaadenizle göğsümde birkaç nişan var. Kısa boyum, incecik vücudumla ne omuzlarımdaki sırmalara ne göğsümdeki şeritlere ne de ayaklarımdaki mahmuzlara lâayık değilim ama kusura bakmayın, Napoléon rahmetli³ bile benden uzun boylu ve cüsseli değilmiş! Teşbihte hata olmaz!

Dârülbedâyi-i Osmanî'nin Hamalbaşı'nda pek tabii olarak kira ile oturduğu bina, yüksek bir apartmandı. Kapıdan girdim. Göğsü kurdeleli bir zabıt olduğum için mi nedir; derhal: “Buyurun.” dediler.

Şimdi matbaaların, tiyatroların kıdemlisi sayılıyım, gün oluyor yeni kapıcılar yolumu kesiyorlar.

Üst kata çıktım. Sokağa karşı dar bir oda. Kıranta, nazik bir adam: “Buyurun oturun.” dedi. Oraya gittiğime gideceğime pişman oldum! Neden mi? Size onu öbür hafta söylerim.

³ Hayatını kaybeden bir gayrimüslimden bahsedilirken “rahmetli” yerine, “Müslüman olmayan kimseleri ölümünden sonra anarken kulanılan saygı sözü” anlamındaki “müteveffa” tabiri tercih edilir (Bkz.: *TDK Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=M%C3%9CTEVEFFA). Napoléon, 1798'de Mısır'ı işgalinin ardından yerli halkın güvenini kazanmak amacıyla Müslüman olduğunu iddia etmiştir (Kamuran Şimşek, “Tarih-i Cevdet'e Göre Napolyon”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 17, Ocak 2014, s. 92). Mahmut Yesari, rahmetli sözyle Napoléon hakkındaki bu iddiaya atf yapmış olabilir.

-2-

Girdiğim daracık odada beni nezaketle karşılayan kıranta adamın, Dârülbedâyi-i Osmanî muhasebecisi Möşyö Psalti olduğunu sonradan öğrendim. Bu insan adamın hatırasını ömrüm oldukça hürmetle anacağım.

Odaya, kadın erkek birçok insanlar girip çıkıyorlar. Hepsi de artist mi bilmiyorum. Ben kapı kenarına oturdum. Odaya girip çıkanlar göğsü nişanlı, çelimsiz zabite göz ucu ile merakla bakıyorlardı. Möşyö Psalti sordu:

– Ne emriniz var?

– Bir piyes vermiştim. Heyet-i edebiye çağırmış!

Möşyö Psalti'nin yüzü ehemmiyetle kırıştı:

– Ya!.. Çok iyi! Heyet-i edebiye daha gelmediler, biraz bekleyeceksiniz.

O zaman Dârülbedâyi-i Osmanî heyet-i edebiyesinde de kimler yoktur. Reis: İsmail Cenani Bey. Azalar: Nuri, Muhtar, Hüseyin Cahid, Cavid, Hüseyin Suad, İbnürrefik Ahmet Nuri, İsmail Müştak, Cenab Şahabeddin, Rıza Tevfik, Salih Fuad, Münir Nigâr, Halid Ziya vesaire...

Bir hayli bekledikten sonra haber geldi: “Salonda sizi bekliyorlar.” Ayaklarım titreyerek indim. Orta kattaki büyük salonun kapısını hademe açtı. Yarı açılan kapıdan şöyle bir baktım. Yeşil örtülü uzun bir masa etrafında koltuklar... Bir mahkeme huzuruna giriyormuşum gibi titredim. Ben kapıdan girer girmez kısa boylu, sevimli, yüzü küçük bir adam yeşil örtülü uzun masanın baş tarafında oturduğu koltuktan kalktı ve bir teşrifatçı etiketiyle yürüyerek beni karşıladı: “Buyurunuz efendim.” Yine bir teşrifatçı etiketiyle gülümseyerek aynı teşrifatçı edası ile elimi sıktı. Bu zât İsmail Cenani Bey'di. O İsmail Cenani Bey ki dünyanın en zarif, en asil, en kibar insanıydı. Fakat ne yazık ki ben o dakikada bunu bilmiyordum.

Yer gösterecek oldu. Tanrı beni hep yeryüzünde yer edinmeye mi mahkûm etmiş nedendir; salonun kapısı açıldı, içeriye



2- Dârülbîdâ-i Osmanî Heyet-i Edebiyyesi.

Soldan sağa: Mehmet Rauf, Emin Bülent, Abdullah Cevdet, Asım Bey, Müfid Ratip, Ahmet Haşim, Tahsin Nahit, Andre Antoine, Abdülhak Hamit, Rıza Tevfik, Yahya Kemal, Yakup Kadri. Abdülhak Hamit'in arkasında duran, tercüman Bedii Bey.

hepsi de ağır başlı insanlar girmeye başladı. Reisin iltifat ettiği çelimsiz zabite omuz üstlerinden bakarak yerlerine oturdular. Hepsinin yüzünde istihkarı [küçümsemeyi] da andıran bir buruşukluk vardı. Hakları da vardı. Henüz bıyıkları terlememiş bir delikanlının Dârülbîdâ-i Osmanî heyet-i edebîyyesi huzuruna çıkması yahut çıkabilmek fırsat veya cüreti bulabilmesi, o zaman için hayretle karşılanacak bir hadise idi. Neden hadise oluyordu? Bu tahlile değer bir meseledir. Memlekette bir tiyatro kuruluyordu. Tiyatronun çetin bir şey olduğunu bu üstatlar biliyorlardı. Bu çetin şeyi kendileri de beceremiyorlardı. Bu öyle bir tiyatro heyet-i edebîyyesi idi ki hemen hemen hiçbirinin eser denecek eseri yoktu. Fakat buna rağmen hepsi de ehl-i vukuf, sahib-i salâhiyet [bilirkişi, yetki sahibi] idi.

İsmail Cenani Bey merhum, bana kısaca vaziyeti anlatıyordu:

– Eserinizi heyetimiz muvafık görmüş, kabul etmiştir. Yalnız küçük bir tashih rica ediyoruz.

– Estağfurullah beyefendi emredersiniz.

Cenani Bey merhum, incitmemek isteyen bir sıkılganlık içinde ellerini ovuşturuyordu:

– Son perdenin son sahnesini tatil etmenizi rica ediyoruz. Hüseyin Suad Beyefendi size tafsilat verecekler.

– Teşekkür ederim beyefendi.

Mahmuzlarımı sıkıştırarak, azaları askerce selâmlayıp çıktım. Yüz-dük yüzdük kuyruğuna getirdik, derler! İşte tam yerinde! Son perdenin, son sahnesi! Mesele yok, eser kabul edildi, oynanacak! Demek afişlerde ismimi göreceğim. Gazetelerde tenkitler çıkacak. O zaman gazeteler de tiyatroya ehemmiyet veriyorlardı. Ben hayal ve hülyalarım kendimi kaptırmış bastığım yeri görmüyordum. Ertesi gün sabahleyin Hüseyin Suad Bey’in, Kadıköy’de Bahariye’deki evine damladım.

“Lâne-i Melâl” şairi, dünyanın en deryâ-dil [gönlü geniş, anlayışlı], kalender adamıdır. O ince şiirleri yazan bu içi geniş, bol-ahenk [hoşsohbet] insan mıdır diye şaşmamak elden gelmez.

Onun erken kalktığını bildiğim için vakti, saati düşünmemişim. Beni pijama ile karşıladı. Yüzü kadar içi de gülen, kanı sıcak, temiz insanı öyle severdim ki... Severdim ki deyince artık sevmekten vazgeçtiğimi sanmayın. Sadece bu noktaya balmumu yapıştırın.

Suad Bey bana:

– Molla, dedi. *Kefaret*’i oynayacağız. Yalnız son perdenin son sahnesini değiştirmelisin.

– Peki, neden Suad Beyciğim?

– Bir baba ile oğul öyle konuşmaz.

– Nasıl konuşur?

– Orasını ben düşünemem. Yalnız öyle konuşamaz.

– Peki, nasıl konuşur?

Tasasız adam sinirlendi:

– Ne bileyim ben? Haydi, farz et ki ben de seninle beraber öyle konuşur diyeyim, heyet-i edebiyenin kararı bu. Değişmez ki...

– Peki, nasıl değiştireyim?

Düşünmedi bile:

– İbnürrefik Ahmet Nuri Bey'e gidersin. Onunla birlikte düzeltirsiniz, o nasıl olacağını gösterir.

Ama ben düşündüm:

– Ben bunu İbnürrefik Ahmet Nuri Bey'le beraber yazmadım ki...

Dik dik yüzüme baktı:

– Yani ne demek istiyorsun?

– Kendim yazdım, kendim düzeltirim.

Lâhavle çeker gibi yutkundu:

– Git o düzeltsin.

Ah gençlik, toyluk! Ayak diriyordum:

– Kendim düzeltirsem olmaz mı?

Suad Bey kaşlarını çatmıştı:

– Benim dediğimi dinle. Git düzeltsin. Hakkında hayırlı olur.

Cevabı dayattım:

– Gitmem!

Kızılmaktan vazgeçti, acıyarak baktı:

– Sen adam olmazsın!

*
**

Gitmedim hatta *Kefaret*'i de isteyip almadım. Zavallı ilk telif tiyatrom ne oldu bilmiyorum. Yalnız içim kinle dolmuştu. O ana kadar hiçbir tiyatro ihtirası beslememişken bütün varlığımla sarsıldım. Kendi kendime: “Tiyatroya gireceğim.” dedim.

Yukarıda balmumu yapıştırdığınız dediğim noktaya gelelim. Eğer Hüseyin Suad Bey'in yerinde bir başkası olsaydı, ona da şahsen kin duyabilirdim. Hayır! Ümitlerimin, hayallerimin yıkılmasına rağmen “Lâne-i Melâl” şairine düşman olmadım, daima sevdim. Fakat o heyet-i edebiye azalarını unutmadım. Üç sene kendi kendime sessiz çalıştım ve nihayet tiyatroya girdim! Ama muvaffak oldum mu? Bu ayrı bir mesele. Yalnız beni tiyatroya atan ve bağlayan işte bu kin olmuştu.

İki Eserin Macerası¹

Dârülbedâyî'ye telif eserle kendimi göstermek istiyordum. Terhis edilmişim, hiçbir işim gücüm de yoktu. Durmadan çalışıyordum. Kaç tane piyes yazdım, şimdi hatırlayabilmeme imkân yok. Defterleri yırttım, sayısı ve isimleri hafızamdan silindi, gitti.

Yazdıkça işin güçlüğünü anlıyordum. Vakayı perdelere ve perdeleri de sahnelere dağıtmak; perdeleri açmak, kapamak, sahneleri ve perdeleri birbirine bağlamak; şahısları, söylemeleri lâzım geliyorsa ancak o kadar söyletmek; sonra bu şahısları vakanın icap ettirdiği şekilde ve zamanda sahneye sokmak, sahneden çıkarmak çok zor bir işti.

Türkçe yazılmış tiyatro ve risalelerin hepsini üşenmedim topladım ve okudum. Ne yazık ki bir tek tiyatro eserine rastlayamadım. Hepsi çocukça şeylerdi. Bir takım insanların sahneye çıkarak başlarından büyük



3- Mahmut Yesari, kardeşi Şefik Yesari ve Saffet Bey'le birlikte

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: İki Eserin Macerası", *Yenigün*, sayı 13, 3 Haziran 1939, s. 14-15.

laf etmeleri, cayırtılı sözler söylemeleri, birbirlerine zoraki tutturulmuş vakalarla halkı heyecanlandırmak kuruntuları, vesaire, vesaire tiyatro sanatı ile alâkası olmayan şeylerdi. Tiyatroda, tek kelimecikten küçük bir jeste kadar her şeyin ölçülü biçili olması lâzım geldiğine ve en ufak bir kusurun, sakatlığın affedilmediğine iman ettim. Garp eserlerini okudukça hayranlığım ve korkum artıyordu. Vakit vakit cesaretim kırılmakla beraber ümidimi de pek kesmiyordum. Çünkü bir kere inat etmişim.

Bir gün çocukluk arkadaşlarımdan, kendisine aramızda paşa dediğimiz Hayreddin geldi; Comédie Française müdür-i umumisi olan Emile Fabre'in yeni eseri *La Maison Sous l'orage*'ını pek methetti. Hüseyin Suad Bey, yine bu zâtın *La Maison d'Argile* isimli eserini *Çürük Temel* diye adapte etmişti. Dârülbeyâ'nin ilk temsil ettiği eser, bu *Çürük Temel*'dir. Onu seyretmişim. O zamanki hissimle söylemiyorum, temsil harikulâde idi. Fakat ben tercümeyle yaşamıyordum. Bu gururumdan değildi. Tercümenin de adaptenin de güçlüğü beni ürkütüyordu. Çünkü sahne üslubu, roman ve hikâye üslubundan büsbütün başka idi. En tehlikeli tarafı konuşturmaktı. Tiyatronun bu hususiyeti aynı dilde bu kadar tehlikeli iken yabancı bir dilden çevrilmek istenirse elbette daha güçleşecekti. Konuşturma tabirlerinin, lehçe farklarının, lisan inceliklerinin, argoların, darbimesellerin [atasözlerinin] ayrılığını, uzaklığını, yabancılığını düşündükçe geriliyordum.

Hayreddin bana cesaret verdi: “Ben tercüme eder sana getiririm, sen üzerinde istediğin gibi çalış.” dedi. Bir kere denemek hiç de faydasız olmayacaktı. Hayreddin'in kardeşi Alaaddin'le beraber yaptığı tercüme çok perişandı. İkinin de Türkçeleri hafif olduğu için dağıtmış, toplayamamışlardı. Haftalarca lügat elde, aslı ile karşılaştırarak uğraştım, biraz hale yola koydum. Günlerce isim düşündük ve bulduk: *Tufan*!

Tufan'ı Dârülbeyâ'ye verdik. Beğenilmiş. Yalnız ben Dârülbeyâ'ye telif eserle girmeye öyle iyice karar verdiğim için müstear imza attım: Memduh Suat. Bu imzada tıpkı eski harflerle Mahmut Esat'taki harfler ne fazla ne eksik aynen vardı. Piyessin

ismini heyet-i edebiyat azasından Savni Rıza Bey *Harap Yurt*'a çevirmiş. Sonradan tanıdığım çok muhterem dostumun bulduğu bu ismi ben de beğenmiştim.

Mütareke senelerindeyiz. Dârülbedâyi de birteviye [sürekli olarak] buhran geçiriyor. Artistler şu veya bu sebeplerle ikide bir müesseseden ayrılıyorlar, tekrar birleşiyorlar. Bir kargaşalıktır gidiyor. O sırada Raşit Rıza, Dârülbedâyi'den ayrılmıştı. Ertuğrul Muhsin Almanya'dan yeni dönmüş, sıkı bir disiplinle sahne işlerini eline almıştı. Provalar gayet muntazam yapılıyordu.

Harap Yurt'un temsiline, gala, müsamere-i fevkalâde ile başlandı. O zaman, şimdi size tuhaf gelir, loca fiyatları on bir lira idi. İlk temsil Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda verilmişti. Tiyatro, silme denecek kadar dolmuştu. Ertuğrul Muhsin harika idi. *Harap Yurt*, bir hayli temsil edildi. Ben eserin kazandığı muvaffakiyete sevinmekle beraber Muhsin gibi bir dost kazandığım pek haklı olarak daha çok sevinmiştim.

Aradan zaman geçti, içimdeki telif eser hasreti hâlâ yanıyordu. Günün birinde kim bilir hangi haricî tesir dolayısıyla kafamda bir fikir ışıldadı, büyüdü, beynimin bütün zerrecelerini alev alev sardı. Bir vesayet meselesi. Mevzuu burada anlatmak çok uzun sürer. Yalnız çok çetin bir mevzuydu. Veraset kanunlarını bilmek, tıp kitaplarını karıştırmak lâzımdı. Bir doktor arkadaşla halka göre yazılmış bir tıp lügat gördüm, aldım ve üç ay yarı anlayarak yarı anlamayarak okudum. Anlamadıkça okumakta ısrar ediyordum ve okumakta ısrar ettikçe ise anlamaya başlıyordum. Veraset kanunlarını etüt ederken, mevzu da kafamda kendi kendine işleniyordu. Acelem yoktu. Senaryoyu ağır ağır hazırladım. Aylar geçtikten sonra sahnelerin, perdelerin yerlerine oturduğunu anladım. İlk telif eserim *Yarasalar* tamam olmuştur.

Ertuğrul Muhsin film çevirmeye başlamıştı. Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'nun karşısındaki küçük binayı tuttu, Ertuğrul



4- Muhsin Ertuğrul

Sineması yapacaktı. Raşit Rıza, Behzat, Muvahhit, Onnik Binemeciyan, Eliza Binemeciyan, Kınar da Dârûlbedâyî'den ayrılmışlardı. Ertuğrul Sineması'nda temsiller vermeyi kararlaştırdılar. Dekorları yoktu, aksesuarları yoktu, gardıropları yoktu ve paraları yoktu. Sadece sanatları vardı.

Muhsin, ani bir kararla tekrar Almanya'ya gitmişti. Öbür arkadaşlar yine Ertuğrul Sineması'nda çalışacaklardı. *Yarasalar*'ı okudular ve repertuarlarına kabul ettiler. Mevsim kıştı, tiyatro küçük olmasına rağmen tek soba ile ısınmıyordu. Provalar işkence saatleri idi. Büyük Behzat'ın çuvallardan kurduğu dekorlarla temsillere devam ediliyordu. *Yarasalar*'ın temsil günü de geldi, çattı. Küçük Tiyatro'nun yaridan fazlası dolmuştu. Temsil, matinede hiç aksamadan yürüyordu. Fakat hiç alkış yoktu, son perde kapanınca ön sıralardan birkaç elin şakırtısı duyuldu. Geceki temsilde de aynı cılız alkış!

Eser çok ağırdı ve Raşit harap olmuştu. Raşit'in eseri kurtarmak için o gün ve o gece sarf ettiği kuvvet, beşerî takatin çok üstünde idi. Sanatkâr arkadaşım o gün beni kendisine minnettar etmişti. Zaman geldi, ona karşı duyduğum ebedî minnetin binde birini ödeyebilmek için ben de bütün kuvvetimle çalıştım.

5- Tepebaşı Tiyatrosu



Yarasalar düşmüş ve beğenilmemiş değildi, anlaşılmamıştı. Üç temsilden sonra *Yarasalar* afişten kalktı. Altı sene sonra Tepebaşı Tiyatrosu'nda Raşit, Şadi ile birleşmiş, Millî Sahne'yi birlikte yeniden kurmuşlardı. Raşit bir gün: “*Yarasalar*’ı oynayalım.” dedi. *Yarasalar*, altı sene sonra parterin yarısı ile locaların ve paradinin bir kısmının alkışını topladı. Fakat altı yedi temsilden sonra *Yarasalar* yine afişten kaldırıldı.

Harap Yurt artık oynanmıyor. Bende müsveddesi bile yok. *Yarasalar* tekrar oynanacak mı bilmiyorum, lakin sırf merakımdan oynamasını istiyorum. İşte ilk adapte ve ilk telif eserimin macerası!

Tiyatroya Girişim¹

Küçük yaşında okumaya merak sarmıştım. Evde babamın zengin bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphanede neler yoktu? Tam koleksiyon halinde *Hayal*, *Diyojen*, *Çingiraklı Tatar* gibi 1293 [1877-1878] devresinin bütün mizah gazeteleri ve birinci nüshadan itibaren *Illustration* ve her nüshası kırmızı bez kaplı, üstleri renkli serlevhalarla süslü *Figaro illustre*'ler ve daha neler yoktu? Fildişi üzerine tarama resimler yapılmış Alfred de Musset külliyatı, ceylan derisine yazılmış *Farabi*, *Harabat*, *Burhân-ı Katı*, *Kamus*. Büyük babam Necip Paşa'dan kalma Çin notaları, eski devre ait eşi bugün bulunamaz alaturka notalar.

Çocukluğumda bu mecmualara bakardım: “İstibdat kumbarası patladı.” gibi karikatürlerden bir şey anlamazdım. Babam da devrin tazyikinden ürktüğü için sorduklarıma cevap vermezdi.

Bende okuma merakı artıyordu. Kendim de kitap toplamaya başlamıştım. Aynı zamanda resme de çalışıyordum. Resim hevesi bana *Figaro illustre*'lerden gelmişti. Onlar ne hazine idi. Klişeciliğin emeklediği bir devirde üç renkli levhalar basıyordu. Babam Paris'te ateşemiliterken [askeri ateşeyken] almış, getirmiş. Bu hazineler, Vezneciler yangınında kül oldu. Bende yalnız hatıraları ve dimağımdaki silinmez izleri yaşıyordu.

¹ Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Girişim”, *Perde-Sahne*, sayı 21, 15 Haziran 1944, s. 4, 18.

Meşrutiyet ilan olunduğu zaman on üç yaşında idim. O zamanın mizah mecmualarından *Gıdık* gazetesine Maarif Nâzırı Emrullah Efendi'nin bir karikatürünü yapmış, göndermiştim. Birinci sahifede basıldı.

Gedikpaşa'daki Mekteb-i Tefeyyüz'ün rüştiye kısmının son sınıfında idim. *Tefeyyüz* adlı bir mecmua çıkarmaya başladım. Bunu, kâğıdın hacmine göre yaptırdığım teneke tepsi içine kaynatarak dö-küp dondurduğum jelâtinde basıyordum. Mecmuanın yazısını *yazıyor*, resimlerini *yapıyor*, eczalı mürekkeple temize çekiyor, jelâtine içiriyor, yüz nüsha kadar istinsah ediyor ve mektepteki talebelere bir kuruşa satıyordum. O tarihte gazeteler on para idi. Ama ben bundan ancak on beş, yirmi kuruş kazanıyordum. İşin garibi, mektebin idadî kısmının son sınıfının çıkardığı gazete, benimki kadar satılmıyordu. Aradan zaman geçti, bu neşriyat işi tavsadı [eskisi kadar rağbet görmez oldu].

Asker oldum, muharebeye gittim. Kendi kendime yazıyordum ama yazdıklarımı kendim de pek beğenmiyordum. Askerde iken bana bir tiyatro merakı ârız oldu [sonradan ortaya çıktı]. Telif tiyatro yazacaktım. Bir tane yazdım. Bir şeye benzemedi. Bir tane daha yazdım. O da öyle. Hevesim kınılmıyordu. Tekrar tecrübe ettim. Paul Bourget'nin Türkçeye çevrilmiş “Vade” adlı bir hikâyesi vardı. Mevzu ondan mülhem olmuştum. Bunu *Kefaret* ismiyle üç perdelik bir piyes yazdım. Dârülbeyt-i Osmanî'ye verdim. Son perdenin son sahnesini beğenmediler, tashihini istediler. Bu sütunlarda o hikâyeyi yazmışım. İçim kinle dolmuştu.

Ben tiyatroya telif eserle girecektim, adımlı telif eserle tanıtacaktım. Yıllarca bekledim ama kafamın bahtı yâr olmadı. Durmadan, dinlenmeden okuyordum. Bugün diyebilirim ki tiyatro eseri namına okumadığım pek azdır.



6- Mahmut Yesari,
1914 yılında

Fakat sahne beni çekiyordu. Emile Fabre'ın *La Maison Sous l'orage* eserini adapte etmeyi düşündüm, epey çalıştım. Reşat Nuri ile arkadaş oldum. Dârülbedâyi-i Osmanî bu eseri kabul etti. Dârülbedâyi'nin fetret zamanlarından biriydi, kadrosu zayıftı. En büyük kuvvet, dünün de bugünün de kuvveti olan Muhsin Ertuğrul'du. *Harap Yurt* bir müsamere-i fevkalâde olarak sahneye kondu. O kadar alâka uyandırdı ki Ali Kemal: "Peyâm-ı Eyyâm"ında; Refik Halit, *Aydede*'de bahsettiler.

Bu eserde benim imzam Memduh Suat'tı. Adapte esere imza koymayacaktım. Yalnız *Arsen Lüpen* maceralarında olduğu gibi bu imzada da bir hokkabazlık vardır. Memduh Suat, Arap harfleriyle tamamen Mahmut Esat'tır.



7- Vasfi Rıza Zobu

Harap Yurt'un muvaffakiyeti bana hız verdi ama yine telifi unutmuyordum. Yalnız artistler benimle ahab, arkadaş olmuşlardı, eser istiyorlardı. Georges Feydeau'nun *Tailleur pour dames*'ını *Hanımınlar Terzihanesi* diye adapte ettim. Burnumu kırdım [direnmeyi bıraktım], Yesarizâde Mahmut Esat imzasını attım. İ. Galip Arcan, temsil gecesinin akşamı: "Sen bu gece evine git." dedi. Sonradan kulağıma çalındı: "Mahmut bunu nereden bulmuş?" O gece fiyasko olacağını başta Muhsin, bütün artistler bekliyorlarmış. Hâlbuki Vasfi Rıza'nın ilk sükselerinden biri oldu. Ben o gece evime gitmedim, son perdede Dârülbedâyi'nin meclis-i idare odası olan Ferah Tiyatrosu'nun üst salonundaki kanepede yattım, uyudum.

Hanımınlar Terzihanesi yirmi yıl oynandı. Dârülbedâyi tekrar bozuldu. Muhsin Ertuğrul'un Ferah Tiyatrosu karşısında kurduğu tiyatroda, Muhsin Almanya'ya gittiği için Dârülbedâyi'nin en güzide artistleri toplandılar. Raşit Rıza, Behzat Hakkı, Vasfi Rıza, Muvahhit Refet, Eliza Binemeciyan, Madam Kınar vesaire... İlk telif eserim olan *Yarasalar*'ı orada temsil ettiler. Bu eserde muvaffak olduğuma inanmıştım. İlk temsilde, ön sıralarda beş on kişi alkışladı, geri kalanlar küfrederek çıktılar. Ya üç yahut dört kere temsil edildi.

Yarasalar tez eseri idi. Halk bundan anlamıyordu. İşi dalak şişirerek güldürecek vodvile döktüm. Bunda o kadar muvaffak oldum ki derecesini, bu yazımın müsaadesi olmadığı için tafsilatı ile anlatamayacağım.

Yarasalar'ı altı sene sonra Raşit Rıza, Tepebaşı'nda tekrar oynadı. Parterin ve alt kat, üst kat locaların yarısı alkışladı. İlk temsili görmemiş olan İbrahim Necmi Dilmen hayranlıkla bahsetti. *Yarasalar* acaba tekrar sahneye konacak mı? Bunu ancak zaman ve sahne şartları söyleyecek.

Yarasalar'dan sonra adapte sahasındaki çalışmalarım devam etti. Çünkü benim adaptelerim de yarı teliftir. Telif eserlerim de var. Yarı teliflerle, teliflerden de ayrıca bahsedeceğim.

Arkadaş Hatırı¹

Bizim memleketteki tiyatro hayatı, sahne edebiyatı, başka memleketlerdeki tiyatro hayatına, sahne edebiyatına benzemez. Hele bundan on beş, yirmi sene evvelisi, tesettür yani kaçgöç meselesi engeli vardı. Sahneye ancak gayrimüslim kadınlar çıkabiliyor. Birçoğu hakikaten sanatkâr olmalarına rağmen sahnede bozuk Türkçe kulak tırmalıyor. Öyle kadın artistler var ki rollerini Ermeni hurufatla yazıp ezberliyorlar, evlerinde Ermenice konuşuyorlar. Bunların arasından ayrılmış bir tek artist: Eliza Binemeciyan! Bu kadın hakikaten artistti. Evinde Türkçe konuşur, Türkçe yazar, okurdu. Üstat Halid Ziya’dan, rahmetli İsmail Müştak’tan edebiyat dersi alırdı. Pürüzsüz konuşurdu. Oynayacağı eserleri alır, dikkatle okur, rollerini günlerce tetkik eder, en küçük teferruatın üstünde dururdu.



8- Eliza Binemeciyan

Millî Mücadele devam ediyordu, daha İzmir alınmamıştı. Eliza ile kardeşi Onnik’le çok iyi dosttuk. Eliza, yalnız sanatı ile değil terbiyesi, nezaketi ile de hürmet telkin eden bir kadındı.

¹ Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Arkadaş Hatırı”, *Yenigün*, sayı 14, 10 Haziran 1939, s. 14-15.

Bir gün beni evine çağırdı: “Mahmut Bey sizinle mühim bir şey konuşacağım.” dedi.

Beyoğlu’nda, ana caddeden aşağı sokaklardan birindeki büyük bir apartmanın en alt katında oturuyordu. Bu sessiz apartman, bir tüy yumuşaklığı, bir kadife ılıkılığı ile insanı kucaklıyordu. Madam Eliza, bana şokola ikram etti, oturduk. İşlerden yani sahneden, eserlerden konuşuyorduk. Bu tatlı konuşmanın sonunda:

- Sizden bir ricam var, dedi.
- Emrediniz.
- Bana *Alsace*’ı adapte eder misiniz?

Piyes tercüme etmek, adapte etmek, elhamdülillah alıştığımız şey. Fakat piyesten piyese fark var. *Alsace* tercüme edilebilir fakat adapte edilemez. Adapte edilse piyesteki ana rolünü oynayacak kadın yok.

Madam Eliza devam etti:

- *Alsace*’ı benim için adapte edeceksiniz.

Ne cevap vereceğimi şaşırmıştım. Fransızlar, 1870 muharebesinde *Alsace*’ı kaybetmişlerdi. Bu kayıp onlarca bir millî hınc olmuştu. Kiraat kitaplarında, romanlarda, hikâyelerde, piyeslerde hep bu millî hıncı güdüyorlardı. Fransa’da *alsace* kelimesi, millî kin manasına geliyordu. İzmir de bizim için bir *alsace*’tı. Madam Eliza, bunu zamanında hatırlamıştı. Fakat ana rolünü oynayacaktı! Piyesin merkez-i sıkleti ana rolü idi. Ana rolü, ana vatan mefhumu idi. Eliza’ya bir şey söylemiyordum. O bana mütemadiyen *Alsace*’ın tam zamana uygun bir piyes olduğunu söylüyor, okuduğum piyesi bana uzun uzun anlatıyordu. Nihayet dayanamadım, sordum:

- Peki, ama Madam Eliza, piyesi kim oynayacak?

Sualimi hayretle karşıladı:

- Ben oynayacağım!
- Ağzım açık, bakakaldım:
- Siz mi?
- Niye şaşırdınız?



9- Onnik Binemeciyan

– Ana makyajı mı yapacaksınız?

Güldü:

– Hayır!

– Nasıl olur?

Kahkahalarla gülüyordu:

– Niye bu kadar şaştınız?

Cevap veremiyordum. Madam Eliza, gülmesi bittikten sonra:

– İşte sizden ricam bu, dedi. Anneyi, abla yapacaksınız.

Madam Eliza'nın tahsilinden ve zevkinden biraz şüphem ol-
saydı, bunu cahilliğine ve zevksizliğine verirdim.

Madam Eliza, beni ikna için fikrini anlatmaya başladı:

– Bir menfaat vermek istiyorum. *Alsace*'ı *İzmir* diye adapte ede-
rek oynarsak epey hasılat yaparız. Siz piyesi bu şekilde adapte edin.

Hatırını kıramadım:

– Peki, dedim.

– Ne zamana kadar hazırlarsınız?

Bu çetin bir adapte idi, düşündüm:

– On beş, yirmi günde.

Titizlendi:

– Hayır! Bir hafta içinde çıkarınız!

Ah bu kadın inadı ve artist kaprisi! Peki demekten başka çare yok. Eve döndüğüm zaman piyesi yeniden okudum. Eserin ruhu, temeli, fikri, mefhumu, cevheri, her şeyi anavatandı. Abla olmasına imkân yoktu. Ne kadar desteklesem yine sırtıyordu. O sırada ismim de biraz tanınmaya başlamıştı. O zaman gazeteler tiyatroya ehem-
miyet veriyorlar, her temsil için tenkitler yazıyorlardı. Bana hücum etmek için fırsat kollayanlar da yok değildi. Bu, beni yere vurmak, terzil [rezil] etmek için aranıp da bulunmayan kelepir fırsatlardandı.

Arkadaş hatırı için her şeyi göze aldım. Bu yazımı okuyacakla-
rın gizli şüphelere düşmelerini istemem. Ben, Madam Eliza'ya karşı
ancak hürmet duydum ve sadece arkadaş kaldım.

Münekkitler *İzmir*'i görünce:

– Vah vah, diyeceklerdi. Eserin ruhunu bile anlamamış! En basit bir hakikati kavrayamayan bir adamın piyes muharrirliğine kalışması ne ayıp!

Ben cevap veremeyecektim. Sonra halk, evet bu büyük kuvvet, *İzmir*'i nasıl karşılayacaktı?

Piyesi adapte ettim. Madam Eliza'ya verdim. Usulen teşekkür etti. Piyesin provalarında bulunmadım. Ferah Tiyatrosu'ndaki ilk temsiline de gitmedim. O gece hiç unutmam, Reşat Nuri'yle Kadıköy'de iskele başındaki kahvede nargile içerek yârenlik ettik. Rahmetli babam, gençliğinden beri Avrupa'yı dolaşan ve güngörmüş bir adamdı. Piyesin macerasını o da biliyordu. İlk temsil gecesi merak etti, gitti. Sabahleyin bana: “Gelmediğine isabet ettin!” dedi.

Gazetelerde çıkan tenkitler, ümidimin hilafına tarizkâr [iğneleyici] değildi. Hele Selim Nüzhet'in yazısı, çok cemile-kârâne [iyiliksever bir kişiye yakışır tarzda] idi. Hakikati anlamış, beni adeta mazur görüyordu.

Madam Eliza umduğu menfaati bulamamıştı. Ben hakk-ı telif almadım. Yalnız için için sevindiğim bir tek şey oldu. Halk, her şeye lâyık olduğu hükmü veriyordu. Ablanın anavatan, anavatanın da abla olamayacağı hükmünü vermişti. Arkadaş hatırı için olsa dahi aykırı yola gitmemeyi, bu macera bana öğretti. Benim en büyük mürebbiim halktır, daima onun minnettariyım!

**

Esasen hangi sanatkârın mürebbiisi halk olmamıştır? Sanat eseri karşısında halk yığınlarını sarsan müspet veya menfi heyecanların dereceleri ve istikametleri bir sanatkâra hiçbir şey öğretmezse, bu hem o sanatkârın şahsı bakımından hem de binnefs [kendi kendisine] sanat bakımından acınacak bir vaziyet doğurur. Sanat duraklar. Bilhassa insanları teker teker esiri altında bırakan sanatların tamamıyla dışında olan, daima kolektif bir tetkike muhatap olan tiyatroda, bu cihet asla ihmal edilemez. Piyes muharriri için de aktör için de hatta rejisör ve perdecî için de halkın heyecanlarından alınacak büyük dersler vardır.

Yekta Efendi Ailesi¹

Evdeyim. Bu da bir tesadüf meselesi. Birdenbire telefon çaldı. Ben, ev, telefon!

Kendi yazılarım ve -haydi hakkımda diyeyim- hakkımda yazılan yazılar, beni okuyucularıma konforsuz bir adam tanıtmıştır.

Şimdi nedir bilmiyorum; eski Vidalı Köşk'ün arasına kurulan Moda Park Sineması'nın karşısında, Arap bakkalların bitişiğindeki evde oturuyoruz. Evimizde telefon var. Müsaadenizle ben, telefon denilen bu menhus [uğursuz] icattan radyo kadar tiksiniyim! Evet, telefon çaldı, Raşit Rıza'nın sesi: "Mahmut, biz Tepebaşı Tiyatrosu'nu kiraladık, temsillere senin *Köy Hekimi* ile başlayacağız!"

Köy Hekimi, Ferah Tiyatrosu'nda bir ramazan, topu temeli iki kere, Eliza Binemeciyan'ın harikulâde kreasyonuna rağmen ancak iki kere oynanmıştı. Hatta hüznle hatırlıyorum. Ön sıralarda oturan bir temaşakâr [seyirci], temsil esnasında gazetesini açıp okumak terbiyesizliğini göstermişti.

Köy Hekimi, iki perdelik içli bir piyesti. Madam Eliza o kadar canlı oynamıştı ki birinci perdenin sonunda, kocasının arkasından kendini atarken düşmüş, ayağı burkulmuştu.

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Yektâ Efendi Ailesi", *Yenigün*, sayı 16, 24 Haziran 1939, s. 20-21.



10- Raşit Rıza Samako

Telefonda Raşit'e: "Ben tiyatroya gelirim konuşuruz." dedim.

Raşit, Şadi ile birleşip Millî Sahne'yi yeniden kurmuşlardı. Elllerinde yeni repertuar yoktu. Yeni kurulan bir tiyatronun eski eserlerle işe başlaması çok büyük bir hata idi. Ben sanat hayatımda kendi cılız menfaatlerini düşünmemiş bir adamımdır. Bu da bir hata ama yaratılış!

– Yeni eserle başlamalı, dedim.

Raşit Rıza dayattı:

– O halde sen bir şeyler hazırla!

Bu "bir şeyler hazırla", benim için bir idam hükmü idi.

O tarihte tiyatroya fazla meraklıyım. Hemen her ay Fransa'dan kitap getirtiyorum. Okuduğum piyeslere; adapteye gelir, gelmez diye işaretler koyuyorum. Bunlardan birkaç tanesini aldım. Tekrar okudum. *Les Dupont* isimli eski bir vodvili seçtim. Çok eğlenceli hatta okurken saran bir vodvildi. Bir perdesini hemen bir gece içinde yazdım, ertesi gün Raşit'e götürdüm. Piyesin sonunu sormadı bile. Hemen rolleri dağıttı, provaya koydu. İş bununla bitmiyordu. Sordu:

– İkinci perdeyi ne zaman vereceksin?

– Yarın, öbürsü gün veririm.

Raşit çenesini kaşdı, kaşlarını kaşdı, düşünceli düşünceli baktı:

– Sen şimdi gidersin, bir daha da ele geçmezsin.

İnsanın adı çıkacağına canı çıksın daha iyi, derler. Çok doğru imiş.

– Yarın gelirim!

Yüzünü ümitsiz buruşturdu:

– Gelmezsin.

– Gelirim diyorum!

Başını yine ümitsiz geriye itti:

– Gelmek istersin de gelemezsin.

– Peki, ne yapalım?

– Sen gitme.

– Burada mı kalayım?

Kaşları çatıldı:

– Evden başka bir yerde yatamazsın değil mi?

Sesinde hem hiddet hem de alay vardı. Fazla konuşsam bulaşacak!

– Peki, dedim.

Raşit düşünüyordu:

– Sen şimdi bir yere kaybolma. Provadan sonra beraber çıkarız. İstersen bende kalırsın istersen otele gidersin. Yalnız ben gideceğin oteli bilmeliyim.

İtimatsızlığa bakın. Elinden gelse beni polisler, jandarmalarla muhafaza altına alacak! Ertesi gün erkenden Tepebaşı Tiyatrosu'na gittim. Tiyatronun kulis tarafına girilince sağdaki ikinci, öbürlerine nispeten uzunca oda Büyük Behzat'ındı. Raşit beni görünce:

– Behzat'ın odasına gir, çalış, dedi.

Behzat odayı açtı, ben girince çıktı, kapıyı kilitledi. Bağırdım:

– Ne yapıyorsun yahu?

Behzat'ın sesi gayet sakindi:

– Bir şeye ihtiyacın olursa seslen. Duyuramazsan kapıyı vur!

– Siz provada duyamazsınız ki!

– Ben İbrahim Ağa'ya, buraya kulak kabartmasını tembih ederim.

Huyumu biliyorlar, arada bir kapı açılıyor, sade kahve geliyor! Eğer midem fazla dolarsa gevşeklik çöker, çalışmam. İki rafadan yumurta ile safra bastırırım. Sade kahve ve sigara!

Raşit, Behzat'a nispetle gevşektir. Behzat'ın hiç şakası olmadığını biliyorum. O gün ikinci perdeyi bitirmezsem ertesi gün yine mahpusum! Perdeyi bitirdim verdim, beni azat ettiler. Fakat yine

tiyatroda idim. Raşit'le beraber çıktık. Ertesi gün yine erkenden tiyatroya geldim, yine hapsedildim. Bu sıkıntıdan kurtulmak için üçüncü perdeyi de tamamladım. Onlardan çok kendi hesabıma uzun bir oh çektim!

Halkı günlerce, haftalarca, aylarca hâlâ ve hâlâ yıllarca güldüren, eğlendiren bu vodvil, işte böyle sıkıntı ile çıkmıştı. O zaman piyesler ancak bir iki kere oynanıyordu. *Yekta Efendi Ailesi* biteviye bir ay oynandı. Bu rekor değildi. *Yekta Efendi Ailesi* tiyatro tarihinde bir merhaledir.



11- Behzat Haki Butak

Sürtük¹

-1-

Hep uzak hatıralardan bahsetmeyeyim. Biraz da yakınlardan anlatayım. *Sürtük*'ü nasıl yazdım? *Sürtük*'ü Şehir Tiyatrosu oynayacağı zaman, benden piyesin mevzuuna dair bir de yazı istemişti. O sırada, Yakacık Sanatoryumu'nda yatıyordum. Kısaca bir şey yazmıştım. O kısa yazı, *Sürtük*'ün tercüme-i hali değildir.

Bundan yedi sene evveldi. Bazı sebepler dolayısıyla Kadıköy'ü bırakmış, Sirkeci'de ilişmişim. Ne göç etmişim ne de yerleşmişim diyorum, dikkat buyurulsun. Benimki nakl-i hane değil, nakl-i vücut!

Şimdiki Öz İpek Palas Otel'i'nin yerinde en yeni Meserret Otel'i vardı. “Cemal Paşa'nın peşinde!..”, “Refik Halit'in peşinde!”, “Enver Paşa'nın peşinde!”, “Rıza Tevfik'in peşinde!” hülâsa ölü, diri tanımayıp mutlaka bir peş kovalayan meşhur, zarif, nüktedan, ehl-i dil röportajcımız Feridun Kandemir de benimle birlikte aynı otelde yatıyordu. O zaman kimin veya kimlerin peşinde idi, bilmiyorum. Yalnız sabahleyin erkenden otelden çıkar, öğleyin yorgun, bitkin bir halde dönerdi. O, otele döndüğü zaman, ben hâb-ı nazdan [naz

¹ Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Sürtük 1-2”, *Yenigün*, sayı 18, 8 Temmuz 1939, s. 14-15; sayı 19, 15 Temmuz 1939, s. 14-15.

uykusundan] henüz uyanmış bulunurdum. Feridun, sabahtan öğleye kadar gittiği, dolaştığı yerleri anlatırdı.

– Tophane’de birini görecektim, doğru Tophane’ye... Oradan Taksim’e bir tırmandım. Aradığım adamı bulamadım. Taksim’den Kasımpaşa’ya şöyle bir sarktım. Haliç’te ne faaliyet var anlayayım, diyordum. Unkapanı Köprüsü’nden Sultanselim’e geçtim. Kütüphanede aradığım koleksiyonu bulamadım, Fatih’e doğru yürüdüm. Allah gani gani rahmet eylesin, Ali Emiri Efendi merhum, hemen imdadımıza yetişiyor. Aksi gibi orada da yok. Beyazıt’a yollandım. Çakmakçılar’dan Sultanhamamı’na iniverdim.

Eğer onu yakından tanımazsam pek inanmam. Fakat hiç ayağına üşenmeyen ve yorulmayan, tuttuğunu koparan bir röportajcıdır. Öğleyn bir saat dinlenir. Benim tembelliğimle eğlenir hatta takaza [serzeniş] eder. Tekrar çıkar gider. Akşam yine aynı bitkin halde döner. Yine sındırgıyı sıyırtmış kırk ağaca kandili asmış, gelmiştir.

Belki İstanbullular bilmezler. Yukarıda yazdığım darbimesel, Anadolu darbimesellerindendir ve bilhassa İzmir, Aydın taraflarında çok söylenir. Manası, seksen kapının mandalını çekmiş, gezmedik, uğramadık yer bırakmamıştır.

Ben, *Son Posta* için *Çam Tırtılları*’nı hazırlıyordum. Feridun, akşam dönüşlerinde sorardı:

- Nasıl, iki defter yazdın mı?
- Anca yarım defter yazabildim.
- Öğleye kadar uyursan elbette. Davran, canlan!

Ya otele yahut Sirkeci’nin piyazcılarının birinde birkaç lokma bir şey yedikten sonra Alemdar Caddesi tarikiyle Fatih’e doğru akşam piyasasına çıkardık! Ah bu karanlık, yalnız akşamlar! Kaldırımlarda çorapları düşük, terliklerini sürüyerek korkak ve yorgun hayatler gibi sürten bedbaht kadınlara rast gelirdik. Bunlar sürtüklerdi. Önce bizden ürüyorlardı. Gün geçtikçe alıştılar. Yalnız



bize sarkıntılık etmiyorlar, bir gölge gibi yaklaşip utanan bir sesle: “Amca, bir cigara verir misin?”, “Ağabeyciğim ateşini ver de yanalım.” diye ya cigara ya kibrit istiyorlardı. Onların kimlerle laubali olduklarını gördüm. Hemen hepsi de ayarları idi.

Bir şeye dikkat ediyordum. Onlar sürtüktüler fakat yırtık, sırnaşık ve edepsiz değillerdi. Polisten çekiniyor, gölgeleri koklayarak, ayak seslerine kulak kabartarak, tehlike hissettikleri anda ara sokaklara sığınıyorlardı. Onlar, Beyoğlu’nun artık tarihe karışan trotzlerine benzemiyorlardı. Onların demeyeyim, çünkü hepsi birbirlerinin aynı; Sürtük’ün başlı başına bir tip, yaşadığı cemiyette başlı başına bir sınıf sahibi olduğunu anladım.

Çok yorgun bir günün gecesi ölü gibi yatağa düştüm, ne kadar uyumuşum bilmiyorum! Birdenbire omzuma bir el dokundu:

– Biraz bizi dinler misiniz?

Uyanır gibi oldum:

– Ne var?

– Sana *Sürtük*’ü oynayacağız.

Bu ses kimindi? *Sürtük* neydi? Oynayacaklar kimlerdi? Uyku gözlerimden akıyordu, yalvardım:

– Beni rahat bırakın.

– Hayır, bizi dinleyeceksin!

Gözlerimi açtığım zaman önümde geniş bir sahne vardı, perdenin üzerine büyük bir yazı ile *Sürtük* yazılmıştı. Perde ağır ağır açıldı, piyes başladı ve başladığı gibi aynı intizamla bitti. Uyumuyor mu idim, uyanık mı idim, bunu bilmiyordum. Ömrümde uzun ve insicamlı [tutarlı, düzgün] rüya görmüş değilim. Sabahleyin uyandığım zaman korkunç bir şaşkınlık içinde idim. Bunu tahlil edemiyordum. Fakat hemen otel odasındaki tek ayağı aksayan demir masanın karşısına oturdum. Gördüklerimi ve duyduklarımı ufak kâğıtlara not etmeye başladım. Evet, görmüş ve duymuştum! İlk tesiri kaçırmamak için karmakarışık not ediyordum. Sabah karanlığında kalkıp masa başına oturuşuma Kandemir şaşmıştı:

– Öleceğin yaklaştı muhakkak! Sabah sabah bu ne faaliyet!
Ona kısaca anlatayım dedim, yüzünü buruşturdu:

– Romana çalış!

Sonra birdenbire kızdı:

– Ah bu senin maymun iştahlılığın! Roman biraz ilerledi ya gevşemeye başladın. Romanı bitir, ondan sonra tiyatro mu yazacaksın ne yazacaksan yaz!

Söyledikçe kızılıyordu:

– *Akbaba* yazı bekliyor. Birazdan Arif Efendi damlar. *Akbaba*’nın yazısı hazır mı? Yarın Halil Lütfi’ye iki defter götüreceksin. Ne kadar yazdın?

Ona bir türlü derdimi anlatamıyordum. Sıkıştıkça ferahlayacağına büsbütün hiddetleniyordu:

– Rüya tabirnamesi yaz, ne duruyorsun? Sana kitapçılardan arayıp bir tane *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* getireyim mi? Yani dürüst çalışmamak için bahaneler, vesileler buluyorsun. Yazını istiyorlar, peşin para veriyorlar, sen nelerle uğraşıyorsun? Ben onların yerinde olsam senden yazı almam.

Durdu, dişlerini sıkı:

– Biraz burnun sürtsün derim amma...

Kolunu ümitsiz ümitsiz salladı:

– Sana o da vız gelir, bilirim. Sıkıntıdan kurtulmazsın, iki yakan bir araya gelmez! Elbette... Sana meheldir [uygundur, lâyıktır]!

Kapıya doğru yürümüştü:

– Sen adam olmazsın!

Hiddetle çıkıp gitti. Ben bu hiddet sağanağının karşısında adeta sinmiştim. Hep benim iyiliğim, menfaatim için söylüyordu. *Sürtük*’ün parça parça kâğıtlara geçirdiğim ilk sahnelerini; aklıma gelen, gördüğüm, duyduğum mevzuları unutmuyayım diye not defterinin arasına koydum. *Çam Tırtılları*’nın notlarını çıkardım, defterimi açtım, yazmaya başladım.

O zamanki vaziyetim, *Sürtük*'ü unutmamı emrediyordu. Evet, unutmaya mecburdum. Fakat *Sürtük* bir türlü aklımdan çıkmıyordu. Yalnız tesadüf cilveleri neticesi olarak iki buçuk üç sene kalemimden de çıkamadı. Onu unutmaya mecbur olduğum gibi bir gün geldi, *Sürtük*'ü yazmaya mecbur oldum. Nasıl mı? Gelecek hafta yazacağım.

-2-

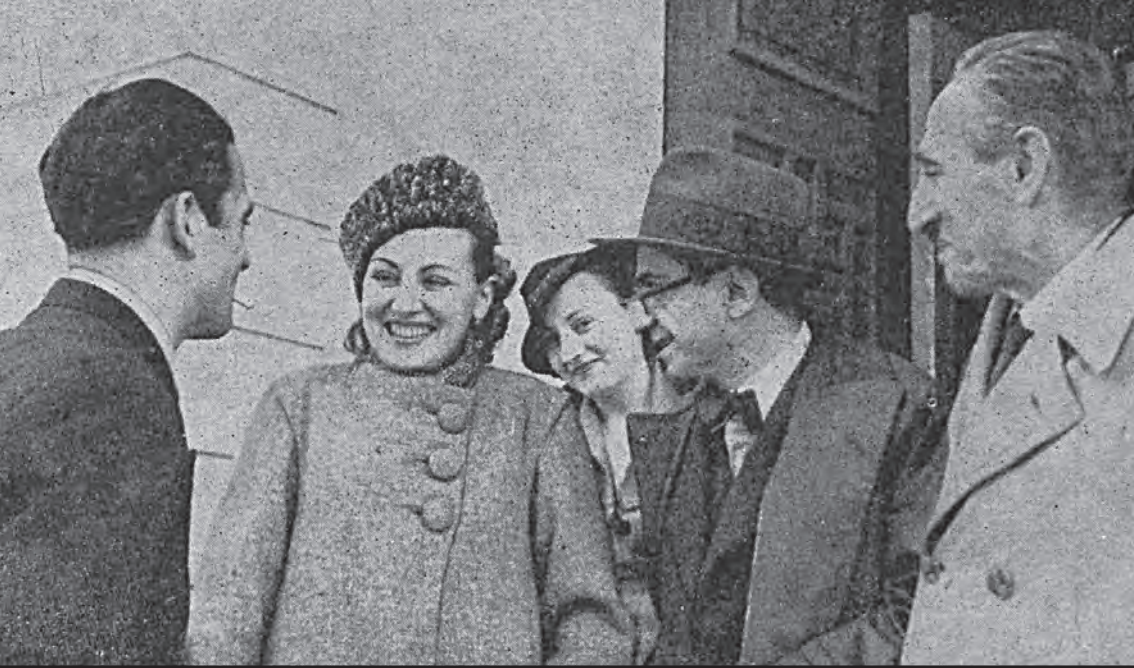
Aylar geçmişti. Ben Sirkeci'den Beyoğlu'na geçtim ve kışın birkaç pansiyon değiştirdim. Bir müddet Kandemir'le birlikte bir haftalık mecmuada çalıştık. Ben o mecmuayı bıraktım, yine eski bildiğim, alıştığım gibi serbest çalışmaya başladım.

Benim iyiliğimi, menfaatimi isteyen arkadaşımın roman hakkında, tiyatro hakkında esaslı değil, şöyle üstün körü bir fikri yoktu. O, gününü gün etmek için çalışmaya alışmıştı.

Bir gün *Sürtük*'ün müsveddeleri tekrar elime geçti, tekrar heveslendim. Hafızam uyandı, yeniden notlar aldım. Kışındı, Tepebaşı Tiyatrosu'na uğramıştım. Muhsin Ertuğrul'u gördüm ve ona *Sürtük*'ten bahsettim.

- Getir, dedi. Oynayalım.
- Temize çekmem lâzım.
- Çabuk yaz, getir. Bu sezonda çıkaralım.

Vaat ettim ama hadiseler beni, bir sele kapılmış saman çöpü gibi önüne katmış sürüklüyordu. Zaten kış sonu idi. Baharda, her bahar gibi havalanmıştım. Fakat yaz ortasında fırtınaya tutuldum. Bu, kırk yıllık ömrümün ayrı, başlı başına bir macerasıdır. Kısaca söyleyeyim, kırkıktan sonra evlendim. Buna herkes gibi kendim de şaşmıştım. Artık semtten semte ilişen, nakl-i vücut eden gayrı muntazam adam değildim. Muntazam adam olmuştum. Artık benim de evim, apartmanım vardı. Kira dahi olsa bu insana gurur veriyor, nemelâzım! Aile saadeti, lâne-i saadet [mutluluk yuvası]! Kırkıktan sonra ben de bu zevkleri tadacak mı idim?



13- Mahmut Yesari, Cahit Uçuk'la nikah defterini imzaladıktan sonra

Sürtük'ü yine unutmuştum. *Sürtük*, gayr-ı muntazam yaşadığım günlerin, serseriliğimin acı bir hatırası idi. Onu nasıl hatırladım? Hem kaçmaktan kovalamaya vakit var mı? Evlilik hayatı bu! En masum ve hatta haklı küçücük bir tembelliği bile affetmiyor. Operet, roman, küçük roman, hikâye, fıkra, hülâsa dört koldan, sekiz koldan çalışıyordum...

Bir gece karımla birlikte Şehir Tiyatrosu'na gitmiştik. Karım, tiyatronun mecmuasına bakarken birdenbire sızdırdı:

– A! Senin eserin de oynanacak Yesari!

Afalladım:

– Hangi eserim?

İlanı gösterdi.

– İşte... *Sürtük*...

Durakladım, kendi kendimden şüphe ettim. *Sürtük*'ü rüyada gördüğüm gibi yine rüyada mı yazmıştım? Karıma *Sürtük*'ten



| Mahmut Yesari'den Hatıralar |

bahsetmiştim. Fakat henüz yazmadığımı biliyordum. İlanı görünce o da şüphe ile bakmaz mı?

– Yazdın verdin de bana yalan söyledin değil mi?

– Yalan söylemek âdetim değildir çocuğum.

– Peki, eser ortada yokken nasıl olur da ilan ederler?

– Muhsin'in muzipliği olacak.

Karım uzun müddet inanmadı. Nihayet inanmaya mecbur kaldı:

– Hemen yazamaz mısın?

Pansiyondan pansiyona taşınmaktan kitaplarımın, kâğıtlarımın eli tutar yeri kalmamıştı; düzeltmek değil, tek yaprağa elimi sürmek istemiyordum. *Sürtük*'ün müsveddeleri kim bilir hangi kitabımın, hangi defterimin arasında idi? Belki de kaybolmuştu. Tesadüf yardım etti. Bouillett'nin *Tarih ve Coğrafya Lügatı*'nı karıştırırken *Sürtük*'ün notları elime geçti. Senaryosu kafamda hazırды. İlk hızla birinci perdeyi yarılardım. Allah'tan ki o sırada yanımda Kandemir yoktu. Eğer olsaydı, eminim ki yine iyiliğim, menfaatim namına hitabeye başlar, hevesimi kaçırdı. Hem bu sefer evli olduğum için daha müsmir [verimli] çalışmam hakkında daha dikine söyleyebilirdi. Fakat onu kim dinlerdi. Yazmam için ısrar eden taraf daha ağır basıyordu.

Ne kadar hızla çalışsam o sezona yetiştirmek kabil [mümkün] değildi. Kış sonu da hastalanmışım. Gayretli insanımdır. Gel gelelim yılların yorgunluğu kendini hissettirmeye başlamıştı. Gün geçtikçe kuvvetten düşüyordum. Bu gayr-ı muntazam hayattan, muntazam hayata geçmenin tesiri idi. Bu sarsıntıyı pek kolay atlatamayacağımı anlıyordum. Mayıs'ta, Kalamış'ta küçük bir köşke taşındık. Artık eskisi kadar hızla çalışmıyordum.

Sürtük'ün birinci perdesini bitirmiştim. İkinci perdesine başlamışım. Sanatoryum'a girmem zaruret halini almıştı. *Sürtük*'te bir uğursuzluk vardı muhakkak. Sanatoryum'da çalışacağım biraz

şüpheli idi. Yakacık Sanatoryumu'na girdim. Doktor İhsan Rifat'ın yüksek şefkati, insanlığı beni iki ay içinde hayata iade etti. Karım Sanatoryum'a geldiği günler soruyordu:

– *Sürtük*'e çalışıyor musun?

Kaçamaklı cevaplar veriyordum:

– Üçüncü perdenin sahne tertibatını yapıyorum.

Fakat bir gün geldi, karım cevabı dayattı:

– Artık bitir.

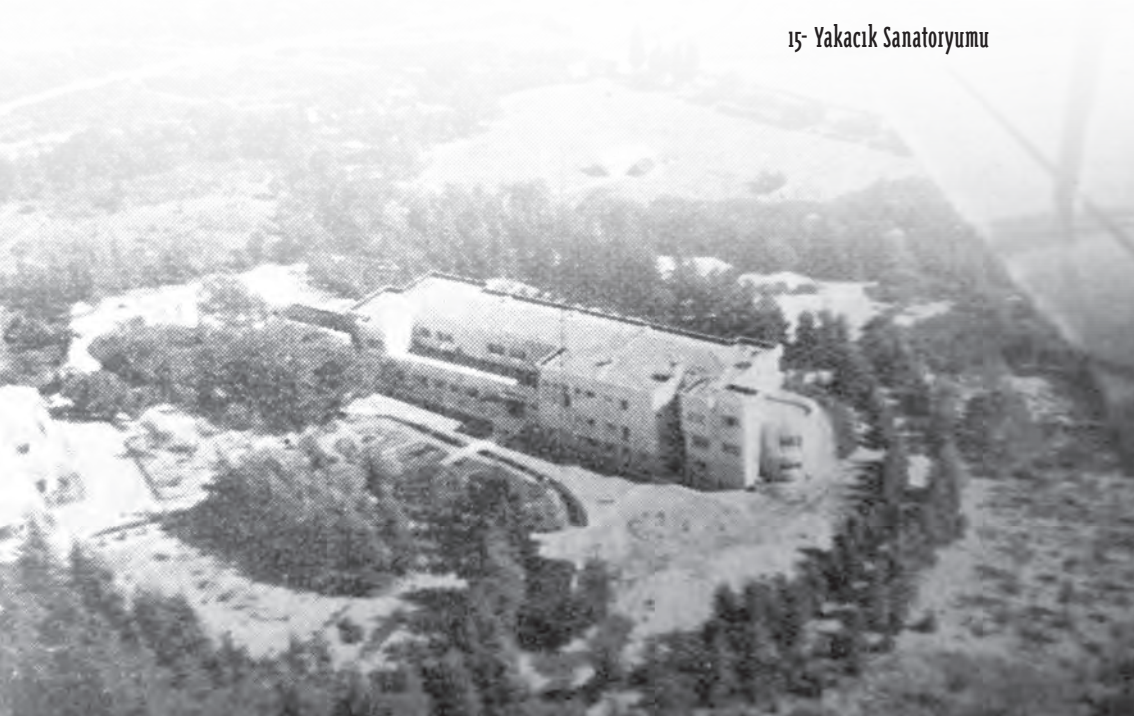
Fazla savsaklayamayacağımı anlamıştım. İkinci perdeyi bitirdim. Üçüncüye de başladım. Üçüncü perdenin de bitmek üzere olduğunu gören karım sabırsızlandı:

– Çabuk bitir şunu.

Ve bir gün ayak diredi:

– Bugün bitir, alıp götüreceğim.

15- Yakacık Sanatoryumu



Ben masa başına geçtim, çalışmaya başladım; o, benim karyolama uzandı, rahat bir uykuya daldı. Piyesi almadan gitmeyecekti, kararı kat'iydi. Son bir hızla ben de bitirdim:

– Al, dedim. Götür.

Sürtük'e nerede başlamıştım, nerede bitiriyordum! Kür balkonunun önündeki sık çamlıklara bakarken, Sirkeci otellerinin hayali gözlerimin önüne geliyordu. Kandemir neredesin, kimlerin peşindesin? Bizim rüya tabirnamesi, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* nihayet hakikat olmuştu.

Tabii *Sürtük*'ün provalarında bulunamadım. Temsilin ikinci günü soğuk, yağmurlu, rüzgârlı bir gün Sanatoryum'dan izin alarak karımla birlikte tiyatroya gittim, *Sürtük*'ü seyrettim. *Sürtük* günlerce, haftalarca oynandı, tekrar edildi; ertesi sene yine oynandı ve hâlâ oynanıyor. Ben onu yalnız bir kere gördüm.



16- *Sürtük* piyesinin afişi

Bay-Bayan¹

-1-

Çocukluğumda ve gençliğimde İstanbul'a gelen ecnebi operetlerin hemen hepsini görmüş gibiyimdir. Vodvil, komedi, piyes, dram gibi sahne eserleri çeşitlerinin de hemen hepsini tercüme, adapte ve telif şekillerinde denedim. Fakat operet hakkında fikrim yok. Operet tekniği kafama tamamiyla yabancı.

Çuhacıyan ve Büyük Benliyan zamanlarını hiç bilmiyorum. Meşrutiyet'in ilanından sonraki alaturka operetler hiç zevkimi okşamadı. Hatta operetten soğudum desem, yalan değil. Bu alaturka operetlere sonra sonra alafranga çeşni verildi. Fakat bunun da tutmadığı; ikide bir ad değiştirerek kadro, repertuar tazeleyen operet heyetlerinin bozulup dağılmalarından, tekrar toplanıp tekrar ayrılmalarından, bir türlü göçebelikten kurtulamayıp bir yerde tutunamayışlarından anlaşıyordu. Bu yıllardan beri kendilerine ad ve yer bulamayan operet heyetlerinin temsilcilerini de fırsat buldukça takip ettim. İçim acıyarak söylüyorum, operet gün geçtikçe ilerleyeceğine

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Bay-Bayan 1-2", *Yenigün*, sayı 20, 22 Temmuz 1939, s. 14-15; sayı 21, 29 Temmuz 1939, s. 14, 32. Söz konusu yazı, *Perde-Sahne* dergisinde (15 Mayıs 1944, sayı 19, s. 9-15) "Bay-Bayan Opereti" başlığıyla da yayınlanmıştır. *Yenigün*'de yayınlanan yazı daha ayrıntılı olduğu için tercih edilmiştir.

geriliyordu. Buna parasızlık, yardımsızlık gibi sebepler gösterdikleri de oldu. Hâlbuki çok zaman birçok yerden yardım da gördüler.

Günün birinde Şehir Tiyatrosu, operet kısmını açtı. Bu çok hayırlı ve ümit verici bir başlangıçtı. Lakin acı tecrübeler ispat etti ki memleketimizde daha operet çağı gelmemiştir. Evet, düz sahne gibi değil. Ses lâzım, balet lâzım, müzik lâzım; lüks kostüm, lüks dekor, lüks aksesuar lâzım! Ses hareketlere, müziğe uyacak. Yani hiçbir tarafı aksamayacak.

Şehir Tiyatrosu'nun operet kısmı, tecrübelerinde muvaffak olmuş sayılır. Fakat yüklü masrafın altından kalkmak kabil değil. Nitekim zararın neresinden dönülürse kârdır denildi, fazla tecrübelerden vazgeçildi.

Operet kısmının faaliyet devresinde idi. Bir gün dostum şair Necdet Rüştü, Kadıköy'de evime geldi: "Seninle beraber bir operet yapalım." dedi. O, mevzuu kısmen hazırlamış. O sıralarda Saim Hanım isminde bir bayan, ameliyatla Saim Bey olmuştu. Necdet Rüştü, mevzuun çekirdeğini bir kadının erkek olması hadisesinden alıyordu. Hatta birkaç parça kuple de hazırlamış.



– Şehir Tiyatrosu’na verimiz.

– Peki, kim besteleyecek?

İşin en müşkül tarafını halletmiş olmaktan doğan bir sevinçle yüzü parlamıştı:

– Seyfettin Asaf, Sezai Asaf kardeşler besteleyecekler!

Ben iki kıymetli sanatkâr kardeşi bana tanıttığı için Necdet Rüştü’ye daima müteşekkirimdir. Sanatları kadar ahlâk ve faziletleri de yüksek olan bu kardeşler, daha ilk görüşümde sempatimi kazanmışlardı. Temiz insanlardı. Onlarla çalışmak bir zevk olacaktır. Operetin mevzuunu biraz genişleterek çalışıyordum. Bestekârlar, konservatuarda hoca idiler; çocuklukları Viyana’da operetin beşiğinde geçmişti.

Ben, Şehir Tiyatrosu’nun geniş kadrosunu düşünerek baleti, koristi [koroda okuyan ses sanatkârı], koro tablolarını geniş hesapla tutuyordum. Necdet Rüştü de bestekârların hazırladıkları düoların [ikililerin], triyoların [üçlülerin], kuartetlerin [dört kişilik müzik grubunun çaldığı, söylediği parçaların], finallerin, uvertürlerin [giriş olarak bestelenmiş parçalarını] parollerini [sözlerini], şâyân-ı hayret bir kuvvet ve isabetle yapıyordu. Operet aşağı yukarı bitmiş sayılırdı. Yalnız isim bulamamıştık. Ben muvakkat [geçici] isim olarak “Çantada Keklik” dedim.

Nihayet sazı ile sözü ile operet tamam olmuştu. Bestekârlar eseri aldılar, müzikle birlikte Şehir Tiyatrosu’na vereceklerdi. Ben müzikten ziyade eserin teknik kusurlarından korkuyordum. Şehir Tiyatrosu’nun hakikaten bütün müşkülleri yenmek için çabalamasına rağmen memleketimizde klasik operet oynanmasına imkân olmadığını biliyordum. Artistlerin hiçbir konservatuardan yetişmemişlerdi. Bu istidat, kabiliyet işi değildi; tahsil, mümarese [ustalık, hüner] işiydi.

Klasik operet oynanacak, tenor prima [ilk tenor] yoktu. Subretler [komedilerde hizmetçi veya işveli genç kadın rollerine çıkan kadın oyuncular] kısmen muvaffak oluyorlardı. Ancak jön ve gran

komikler [bir güldürüde en büyük 'komik' rolü oynayan başoyuncular] eserleri kurtarıyorlardı. Şehir Tiyatrosu da bunu göz önünde tutarak hep revü operetler çıkarıyordu. Bizim opereti de revü operet yapmışım. Bestelerin de bu janra [türe] uygun olduğunu zannediyordum. Evet, zannediyordum. Çünkü musikiden anlamam ve kat'i bir hüküm verirsem küstahlık olur. Zaman ispat etti ki besteler de yerinde imiş! Fakat ne kadar zaman sonra!

Eseri bestekârlara verdikten sonra unutmuşum. O sırada *Tipi Dindi*'yi yazıyordum ve hiç hatırımdan çıkmaz; romanın son pasajı not halinde idi. Temize çekip gazeteye götüreceğim gün, Necdet Rüştü ile de buluşacak ve bestekârların Beyoğlu'ndaki apartmanlarına gidecektik. Şaire vaziyeti anlattım. Sıkıntılı sıkıntılı düşündü:

– Aman elini çabuk tut. Onlar Avrupa'da büyümüşler, randevuya geç kalırsak laubaliliği hoş görmezler.

Sirkeci'de Osmaniye Oteli'nin basık tavanlı geniş kahvesine girdik. Ben defterleri açtım, romanın son kısmını temize çekmeye başladım. Tam o sırada birinin koltuğunda kara torbaya geçirilmiş ud, birinin elinde yine kara torbaya konmuş def, iki seyyar çalgıcı kahveden içeriye girmezler mi, yüreğimin yağları erimişti. Tabii derhal ud ve def torbalarından çıkarıldı, bozuk akortlu kulak tırmalayan ahenk de başladı. Onların susmasını bekle! Vakit yok... Sinirler bozulunca da kalem işlemiyor ki. Bütün enerjimi o kadar kuvvet ve azimle bir noktaya topladığımı bilmiyorum. Romanı bitirdim, defteri kapadım ve hemen kahveden çıktık. Hayattaki şu tezatlara bakın. Acıklı bir romanın ölümle biten sonu, nerede ve nasıl şeraitle yazılıyor?

Romanı gazeteye bıraktıktan sonra hemen bestekâr kardeşlerin apartmanına koştuk. Onlar, biraz geç kalışımı hoş gördüler. Eğer hakikati bilseydiler, bana acırlardı.

İki buçuk sene “Çantada Keklik”ten bir haber çıkmadı. Ben de bu “Çantada Keklik”in akıbetini merak etmiyordum: “Neden?” diye sormayınız. Başımda kavak yelleri esiyordu. Günün birinde “Çantada Keklik”, *Bay-Bayan* oluverdi. Gelecek hafta, onu anlatırım.

-2-

Bir kış gecesi idi. Fransız Tiyatrosu'nda Süreyya Opereti yani şimdiki Halk Opereti, *Emir* adlı bir operet oynuyordu. Karımla birlikte operete girdik. Şair Necdet Rüştü, bestekâr Sezai ve Seyfettin Asaf kardeşler de tiyatrodaki idiler. Sözleşerek mi buluşmuştuk, yoksa biz oraya tesadüfen mi uğramıştık, bunu pekiyi hatırlamıyorum. Yalnız o gecenin hazin, kasvetli manzarasını hiç unutmam. Tiyatronun bir koridoru andıran methali [girişi] karanlıktı, fuaye karanlıktı, salon karanlıktı. Sahnede ışıklar yanmasına, çalgılar çalınıp şarkılar söylenmesine, oynanıp sıçranmasına rağmen tiyatronun havasında bezgin bir durgunluk vardı. Sahnedeki artistler seyircilerden fazla idi. Oyun; kostümlü, dekorlu, aksesuarlı bir provaya benziyordu.

Sahnede Şehir Tiyatrosu artistlerinden Şaziye, Hüseyin Kemal'le Yaşar Nezih'i görünce şaşırdım. Süreyya Opereti'nin temsillerini takip etmiş değildim, bu teşekkülün kalitesi hakkında bir fikrim yoktu. Fakat Şaziye'yi, Hüseyin Kemal'i, Yaşar'ı o sahnede görmem, bana biraz ümit vermişti.

Necdet Rüştü:

– Bizim opereti Şehir Tiyatrosu'ndan aldık. Süreyya Opereti oynayacak. Ne dersin?

Ben yine reyî, bestekârlara bıraktım. Çünkü operetlerde müziğin daha hâkim olduğuna kâni idim [kanaat etmişim]. Bir deneyelim, denildi. Fakat bu deneme bana, parlak bir netice vermeyecek gibi geliyordu. Operetin başlıca elemanlarından olan tenor [erkek seslerinin en tizi], primadonna [operada baş kadın rolünü oynayan oyuncu] Süreyya Opereti'nde yoktu. Yalnız bir tek kuvvetli subret vardı. Bizim revü opereti, Şehir Tiyatrosu kadrosu göz önünde tutularak yazılmıştır. Süreyya Opereti'nin zayıf kadrosu, bu ağır yükün altından kolay kalkamazdı.

Operetlerin bilhassa revülerin ruhu olan balet, Süreyya Opereti'nde yok gibiydi. Dekorlar zavallıydı. Sahnenin ışık tertibatı noksandı. On beş, yirmi seyirci karşısında oynayan bir heyetten fazla beklemek,

istemek de insafsızlık olurdu. Bu müşkülleri ilk geceden söylemek istedim:

– Bir deneyelim!

Operetin isminde hâlâ tereddüt ediyorduk, daha doğrusu hâlâ isimsizdi. O gece konuşurken birden aklıma geldi: “İsmi *Bay-Bayan* koyalım.” dedim. Arkadaşlar beğendiler ve bestekârların güzel bir deftere temize çektirdikleri operetin ilk sayfasına, yeni ismini yazdık.

Bir iki gün sonra tekrar tiyatrodâ toplanmıştık. *Bay-Bayan*’ı tekrar gözden geçirirken müşküllerin tahminlerimden daha fazla olduğunu görüyordum. *Bay-Bayan*’da süratle, art arda değişmesi lâzım gelen birçok tablo vardı. Bu tablolar için ayrı dekorlar ve ayrı balet kostümleri lâzımdı.

Fransız Tiyatrosu’nun sahnesi dardır, revü temsillerine elverişli değildir. Süreyya Opereti’nin kadrosu kadar sahneyi de düşünmek icap ediyordu. Tabloların bir ikisini birleştirdik, birkaçını hazfettik [çıkardık]. Eser kırpıldı, kesildi, kuşa benzedi. Fakat ne kadar kırpılmış, kesilmiş olsa yine yeni dekor, yeni kostüm yapmak icap ediyordu.

Eserdeki tadilata göre provalara başlandı. Gün geçtikçe işin zorluğu ve ağırlığı anlaşıyordu. Balet kadrosu genişletilecekti, orkestra tensik edilecekti [düzenlenecekti]. Neresinden bakılsa, neresinden tutulsa işin ucu paraya dayanıyordu. Yeni kadronun değil, eski zayıf kadronun dahi yaşaması için de para lâzımdı.

Seyfettin Asaf, müzik provalarını bizzat idare ediyordu. Vaziyetin kurtulması için bir hamle yapılmalıydı. Operetin ismi değişti. Halk Opereti oldu. Gazetelere gidildi, sütun sütun yazılar temin edildi. Röportajlar, reklamlar yapıldı. Operetin eski durgun havası uçmuş, tiyatroya bir canlılık gelmişti. Eski dekorlar tamir edildi. Seyfettin Asaf’ın himmetiyle orkestra da tensik edilmişti [düzenlenmişti]. Balet yenilendi.

Bay-Bayan’da, Şaziye ile Hüseyin Kemal’in bir sahnesi vardı. Şaziye, Çerkez taklidi ile oynuyordu. Bir iki arkadaş bu sahneyi de-ğiştirmemi tavsiye ettiler. Ben oralı olmadım.



18- Şaziye Moral ve Hüseyin Kemal

Tiyatroda prova ile temsil arasında çok fark vardır. Eserin halk üzerinde nasıl bir tesir bırakacağını, muharrirler de artistler de bilemezler. Muvaffakiyet kazanacağı umulan eser düşer, düşeceğinden korkulan eser de beğenilir, tutuverir. Bu, bir eserin sahnelerinde de böyledir. En umulmadık sahneler alkışlanır, en güvenilenler tıs geçer!

Provalarda başka bir müşkül baş göstermişti. Operet artistleri, disiplinsiz çalışmaya alıştıkları için onları disiplinle idare etmek çok güç oluyordu. Sonra rollerini ezberleyerek, esere sadık kalarak



oynamaya da alışmamışlardı. Bu laubaliliği tabii görüyorlardı. Şaziye, Hüseyin Kemal, Yaşar, rollerine girmişlerdi. Eski operet artistlerinden İrma Toto, canla başla çalışıyordu.

İlk temsil gecesi bir fiyaskodan korkuyordum. Günlerce reklam edilmiş ve elden de bilet satılmış olduğu için tiyatro hıncahınc dolu idi. O geceki hasılat, hemen hemen bütün masrafları ve borçları karşılamıştı.

19- Yaşar Nezih Özsoy

Temsil, vasat derecede iyi sayılabilirdi. Şaziye ile Hüseyin Kemal'in sahneleri çok tutmuştu. Operet artistleri de muvaffak oldular. Üstünkörü tamir edilmiş derme çatma dekorlar, zavallı kostümlerle çıkarılan *Bay-Bayan*, üst üste elli defa oynandı. Bu hakikaten ümit verici bir başlangıçtı. Eğer artistler disipline alışı ve ciddi çalışırlarsa büyük muvaffakiyetler kazanabileceklerdi. Ümidim artmıştı. Fakat ne yazık ki ikinci yeni temsil *Telli Turna*'da yine sapıttılar. Mevsim nihayetinde turneye çıktılar. Turneden dönünce yersiz yurtsuz açıkta kaldılar. Artist hayatı; artistlik, disiplinsizlik değildir. Ne yazık ki ben, hatta bu kış dahi bu hakikati bu çocuklara öğretemedim.

Telli Turna¹

-1-

Bay-Bayan'dan sonra Halk Opereti tüylenmiş idi. Benim kırk beş, elli temsilden aldığım hem de birer ikişer, en fazlası beşer olarak hakk-ı telif, -ben söylemeye utanıyorum, tabii bu satırları okurken siz de inanacaksınız- yüz elliyi buldu, bulmadı. Para için çekişmek huyum değil. Emsali misillü [benzerlerinde olduğu gibi] sesimi çıkarmadım.

Bay-Bayan para yapmıştı! Bunda benim ismimin -bana hiç kâr vermeyen zavallı ismimin- de tesiri olduğu sanılarak ikinci yeni opereti, yine benim yazmamı istediler. Hem güç, hem kolay iş! Güç, çünkü düşünmek, hazırlamak lâzım. Kolay, fakat yazmaya başlarken... İnsan, serbest yani benim anladığım manada bekâr olsa yazmak kolay. Hâlbuki evliyim. Bekârken canım yazı yazmak istemiyor, der ve uyurdum. Şimdi kabil mi? Yazacaksın!

Mevzu bulmak kolay, dedim. Çünkü hayat ve hayattaki kişiler o kadar mevzuyla, mevzularla dolu ki... Hangi birini ele alayım? Mevzuu buldum.

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Telli Turna 1-2", *Yenigün*, sayı 24, 19 Ağustos 1939, s. 12; sayı 25, 26 Ağustos 1939, s. 12, 32. Söz konusu yazı, *Perde-Sahne* dergisinde (15 Birinciteşrin 1944, sayı 26, s. 8, 22) "Telli Turna Opereti" başlığıyla da yayınlanmıştır. *Yenigün*'de yayınlanan yazı daha ayrıntılı olduğu için tercih edilmiştir.

Ben, Halk Opereti namını alan bu müstehâsede [fosilleşmiş yerde], bu ucubede; Şaziye'ye, Hüseyin Kemal'e, Yaşar Nezih'i'ye ve Nebahat'a güveniyorum.

Operet namı altında yıllarca gezmiş, yaşamış olanların hepsinin acemi olduklarını gördüm. Sesleri yok, edaları yok, hiçbir şeyleri yok, sonra boylarından değil hilkatlerinden büyük iddiaları var. Bu unsurları kaldırmak, temizlemek güç iş. Fakat her engele rağmen çalışmak lâzım. Sevgili okuyucularım, sizi temin ederim ki çalışmak lâzım diyorum. Çalıştırmak lâzım demiyorum. Çünkü onları çalıştırmak için hem de terleyerek çalışmak lâzımdır.

Bana hepsi birden, hatta hücum halinde: “Kadro yenileşti!” dediler. Ben kös dinlemiş olduğum için hiç heyecana kapılmadım. Fakat o zamanki refika-i hayatımın [hayat arkadaşımın, eşimin] tüyleri ürperdi. Hatta benim soğukkanlılığıma kızdı:

– Yesari, niye soğuk duruyorsun?

Soğuk durduğum yoktu. Yalnız neticeyi sükûnetle bekliyordum:

– Kadroda ne gibi değişiklik var? Acaba aşere-i mübeşşereye [cennetle müjdelenmiş on sahabe] cennet haberi verildiği zaman böyle mi heyecana kapılmışlardı?

– Halide de bize geldi.

Halide'yi, tiyatrodan geçirdiğim hayatımın son senelerine doğru tanıdım. Evet, Halide kuvvetli bir artisttir. Fakat ben Halide'yi ancak bir komedi, vodvil artisti olarak tanırım. Operetle hiçbir alâkası yok. Operetçilerin operetle alâkaları var mı, diye sorarsanız utançımdan yerlere geçerim. Yalnız, onlar operette yırtılmışlar, kendi tabirlerince kırıp sarıyorlardı. Halide, daha o tarihte tulûatçılığı da pek ilerletmemişti. Kitaptan tulûatçılığı yavandı. Bütün bunlara rağmen ben, *Telli Turna* yani sözüm ona operet uzmanını, bu vaziyete göre hazırlayacaktım.

Birinci perde hazır. İkinci perdeyi yazıyordum. Buna yazmak da denmez. Oynayacak şahısları düşünerek, adeta bir reşel yapar gibi zaman zaman tadına bakarak, bir mühendis gibi çizgilerini

eleyip dokuyarak yazıyordum. Artistler, evvelce söylemiştim, malumdu, muayyendi.

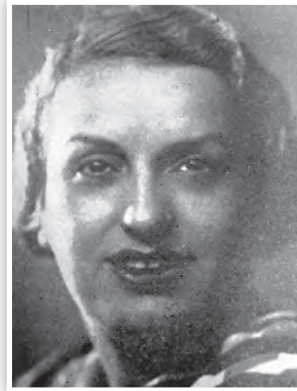
Birinci perdenin provalarında, ikinci perdenin de şeklini anlatıyordum. Halide'nin arkadaşı genç delikanlı da oradaydı, beğendiler. Fakat ikinci perdenin ne şekilde, ne halde, ne vaziyette olacağını anlattığım zaman, birdenbire değişen film sahneleri gibi suratlar da değişti! Bu sahneyi, hem de külüstür sahne sırrını, gelecek hafta anlatacağım.

-2-

Şaziye, Hüseyin Kemal, Yaşar Nezihi'den sonra Halide Pişkin de operete iltihak etmiş, kadro daha da kuvvetlenmişti. Ben *Telli Turna*'yı bu kuvvetli kadroya göre hazırlıyordum. İkinci perdeyi ortalamıştım. Birinci perdenin provalarını görmek için tiyatroya gitmiştim. Yıllardan beri göre göre bende hadiseleri koklamak hassası peyda oldu. Daha tiyatronun kapısından girerken nahoş bir hava estiğini anlamakta gecikmedim. Parterin ortasından sahneye doğru yürürken gözlüğümün camlarını sildim. Halide rolünde, Nebahat oynuyordu. Nebahat da eski, pişkin artistti. Fakat arada karakter farkı vardı. Ben o rolü Halide'ye göre ölçüp biçmiştim. Eğer Nebahat'ın oynayacağını bilseydim, elbette kalemi ona göre yontardım.



20- Halide Pişkin



21- Nebahat

Adımlarımı ağırlaştırdım, düşünüyordum; acaba dublör mü? Evet, tiyatrodaki bütün kötü ihtimaller düşünülerek roller iki kişiye verilir. Sahneye çıkınca, sözüm ona tenor değil hayatta direktör rolü oynamaya çabalayan Lütfullah'a sordum:

– Halide nerede?

– Gelmiyor.

– Sebep?

Artistlerden garsonlara kadar hep direktör diye takınılan ve kendisi: “Ben Balkanların tenoruyum.” diyecek kadar gurura boğulmuş zavallı, omuzlarını kaldırdı:

– Bilmiyorum!

Fazla sormanın lüzumsuzluğunu anlayacak kadar uyanık mıyım ki sustum. Halide neden gelmiyordu? Bunu düşünmek de faydasızdı. İkinci perdenin ortasında durdum. Nebahat o rolü kıvrılabiliyordu. Yalnız çok yorulurdu. Bu rol farkını anlatayım. Halide sıkı, sert, şirret oynuyordu. Nebahat ağır, şirret. Sahnede bu küçük karakter farkı, hem artiste hem de esere tesir ediyordu.

İkinci perdeyi biraz ağırlaştırmak mecburiyetinde kaldım. Benim senaryom, kafamdaki nükte çeşnileri, hepsi bozuldu. Burada da biraz durmak istiyorum. Nükte çeşnileri dedim; evet, sahnede bu da daima göz önünde tutulacak mühim bir meseledir. Her nükte herkesin ağzından aynı çeşni ile çıkmaz ki. Mesela Nebahat'ın ağzına yaraşan bir nükte, Halide'nin ağzında soğuk düşebilir.

Bir kere ok yaydan çıkmıştı. İkinciye ve üçüncüyü de bitirdim. Provalar bir yandan devam ededursun; operetçiler grubu, o yıllardan beri yer yurt edinememiş göçebe, şarkılı ibretçiler, eseri münakaşa ediyorlardı. Hem de nasıl! Medet Allah! Yüzüme gülen, yanaklarımdan şapır şupur öpen, boynuma sarılan onlar değil! Meğer ben tiyatro yazmayı bilmiyormuşum! Meğer benim boşuna bir şöhretim varmış! Gran komik rollerine çıkan, müsaadenizle oynayan demiyorum! Hakikaten gran komik Celal, homur homur homurdanıyordu: “Mahmut Bey tiyatro biliyor ama operet bilmiyor. Operet

başka şey!” Onların yerden göğre kadar hakları vardı. Çünkü ben böyle “ibret!”, “operet!” bilmiyordum!

Bay-Bayan’dan bir hayli kazanmışlardı. *Telli Turna* için çok güzel dekor yaptılar. Provalar *Bay-Bayan*’daki gibi değildi, büsbütün tavsamıştı. Herkes: “Ben rolümü biliyorum.” deyip şöyle bir görünerek yan çiziyorlardı. Tabii hiçbirisinin bilmediği muhakkaktı.

Ben bu Halk Opereti’nin bir tek kuvvetine hayrandım. Onlar piyesle filan değil mahfûzat [ezberlenmiş] ile oynarlar. Yani ellerine geçen oynadıkları oynamadıkları piyesler, tulûatçılardan kulak kapmalarla kafalarına neler yerleşmişse her yenide ve her eskide onları satarlar. Satmak tabiri, herhangi bir jesti, nükteyi, sırasını düşürüp fırsatını kollayıp sarf etmektir. Eğer umdukları alkış, foriyi [alkış tutmayı] toplayamazlarsa kendi aralarında: “Satamadım!” derler.

Dekorlar güzeldi ve ilk gece birinci perde harikulâde idi. İkinci perde, tahminim gibi ortasında tavsadı. Üçüncü, mahvoldu. Son perde kapandıktan sonra kulise gittim. Yan merdivenden çıkıyordum; çirkin, iğrenç bir münakaşanın dalgaları kulağıma çarptı. Bana küfrediyorlardı. Duymamış göründüm, merdiven başındaki dar odaya girdim, biraz duraklamak nezaketinde bulundular. Birçok tevillerden [yorumlamalardan] sonra:

- Biraz kesmek lâzım, dediler.
- Ne isterseniz yapınız, dedim.

Bir çamura, bir batağa düştüğümü anlamıştım. Uğraşmak gülünç olurdu:

- Ne isterseniz yapınız!

Onlar, piyesi kırıp kesip kuşa benzeteceklerdi. İşin korkunç tarafı kimsenin rolünü bilmemesi, ezberlememesi ve rolünü anlamaması idi. Ben çoktan ümidimi kestiğim için seyirci kalyordum. Kalplerinde sanat aşkı, ateşi olmayanlara ben ne yapabilirdim? Onlar göçebelikten hazzediyorlardı.

İkinci gece *Telli Turna*’yı afişten kaldıramadılar. Tahteşsuurları [bilinçaltıları], onları biraz toparlanmaya mecbur etmişti. İkinci gece

Telli Turna yürüdü, üçüncü gece kanatlandı, ondan sonra uçtu. Altmış küsur gece ardı ardına hasılat rekoru kırarak oynandı. Peki, siz bana sorabilirsiniz:

– Kârınız nedir sayın bayım?

Kârım mı? Hakkınız var, çok kazanmış olmam lâzım, değil mi? En kötü hesapla bin lira almak hakkım. Yani adına hakk-ı telif denilen yalnız bu memlekette gülünç, maskara olan hak! Cep defterime bakarak söylüyorum; bölük pörçük almak şartı ile *Bay-Bayan*'dan 175, *Telli Turna*'dan da 150 almışım. Bu, ayıp da değil rezalettir. Fakat ben bu dersle uslandım mı dersiniz? Ne gezer! Üç sene sonra bu mahfûzatlı operetçilerin yine ağına takılmaz mıyım? Bu, büsbütün ayrı ve uzun, varyeteli bir hikâyedir.

Modern Kızlar¹

Halk Opereti, bir sene yersiz yurtsuz kaldıktan sonra, Vali Üstündağ'ın himayesiyle eski Molenruj binasını kiralayabilmişti. Operetçiler, göçebelikten perişan olmuşlardı. Elllerinde dekor, kostüm ne de aksesuar kalmıştı. Yeni lokallerinde derlenip toplanmaya, kalkınmaya çalışıyorlardı. Kolay başarılr iş değildi. Yoklukların başında parasızlık geliyordu. İlerisi için cazip vaatlerle, derme çatma bir orkestra temin edilmişti. Fakat balet peşin para istiyordu. Sahne, parter, localar tamire muhtaçtı. Dekorlar yapılacaktı. Sobalar kurulacak, kömür alınacaktı. Sonra yeni eser çıkarmak lâzımdı. Hâlbuki elde yeni eser de yoktu.

İstanbul'a turneye gelen Yunan artisti Filipidis'in Tepebaşı Bahçesi'ndeki yazlık sahnede temsil ettiği *Modern Koriçya* yani *Modern Kızlar*'ı, bizim operetçiler pek beğenmişlerdi. Filipidis'ten bunun Rumca müsveddesini aldılar. Tercüme yahut adapte ettirip oynayacaklardı. Müsvedde günlerce elden ele dolaştı, nihayet karar verildi. Türkçe bilen bir Rum bunu okuyacak, biri de not edip Türkçeye çevirecekti. Operetin müdürü, âmiri, hallâl-i müşkülâtı [zor işleri çözeni] Lütfullah Süruri, ellerime yaptı:

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Modern Kızlar", *Perde-Sahne*, sayı 15, 1 Mart 1944, s. 7, 18.

– Ağabey, bunu yaparsan sen yaparsın!

Kardeşi Celal Süruri de yakamı bırakmıyordu:

– Sen yaparsın Mahmut Bey.

Razı olmaktan başka çare yoktu. Türkçe bilen bir Rum bulundu. Operetin kapı üstüne tesadüf eden idare kısmındaki koridorda, sobanın karşısında, bu dikteli acayip tercüme başladı. Tercüman Rum'un Türkçesi çetrefildi. Rumcayı söküyor ama Türkçeyi sökemiyordu. O anlatmak, ben de anlamak için karşılıklı ter döküyorduk.

Tercüme bittikten sonra müsveddeleri aldım, üzerinde işlemeye başladım. Birinci perde bitince provaya konuldu. Fakat rol tevziatında [dağıtımında] ihtilaf çıkmıştı. Kadın kıyafetine girecek olan tayfa rolünü, Celal Süruri ile Mehmet İbrahim paylaşıyorlardı. Celal Süruri: “Mahmut Bey bu rolü bana yazdı.” diyor, sahip çıkıyordu. Mehmet İbrahim: “Bu rol benim karakterimdir. Ben canlandırabilirim.” diye ayak diriyordu. Kadınlardan Nebahat da rolünü beğenmemişti, o da yan çiziyordu.

Ben üçüncü perdeye çalışırken gribe tutulmuştum. Ateş içinde yanarken, yatağımda gene bitirmeye uğraşıyordum. Son perdeyi yatağımdan verdim. Bir gece yorgun, bîtab [bitkin] uyuyabildim. Bu uykuyu hak etmiştim.

Gazetelerde ilanlar verilmiş, afişler çıkarılmış, müthiş reklam yapılmıştı. Ertesi gün erkenden kalktım, kırıklığıma aldırmadım, tiyatroya gittim. İlk karşılaştığım manzara şu oldu: İki dekoratör, birinci perdenin fon perdesini boyuyorlardı. Perde, marabetlerin [rahibelerin] manastırlarını andıran bir ölü idi. Şaşırmıştım. Hemen ressamları durdurdum. Bunu tavsiye eden bizim rejisör Aşot Madat'mış. Benim müdahaleme canı sıkıldı, paltosunu giyince çıkıp gitti.

O gece oyun oynanacaktı. Bir kısım biletler de satılmıştı. Oynamak zaruri idi. Fon perdesi yeni baştan boyanırken bir acı haber geldi. Balet kaçmış, o gece gelmeyecek! Eğer birikmiş alacakları tamamıyla verilirse gelme ihtimali varmış! Tez elden balet bulmak imkânı da yoktu. Baletsiz de olamazdı. Balete çareler düşünülürken,

Mehmet İbrahim’le Nebahat cevabı dayattılar. O gece sahneye çıkmayacaklardı. Nebahat’ın yerine bir kadın bulabildim. Fakat Mehmet’in rolü mühimdi. Hemen etrafa adamlar saldı. Bir iki tulûatçı arattım. Galata’daki artistler kahvesine giden eli boş döndü. Nihayet Üsküdar’dan bir eski tulûatçı geldi. Rolünün müsveddelerini verdim, ezberlemeye başladı. İş bununla bitmiyordu. Terzi, esvapları hazırlamamıştı. Haber gönderdim, kaçamaklı cevap geldi.

Birinci, ikinci perdeler az çok prova edilmişti. Üçüncü perdeyi ancak iki kere prova edebilecektik. Elime çivili bir değnek geçmişti, provadan kaçanları kovalıyor, sahneye sokuyordum. Nebahat’la Mehmet İbrahim, ısrarlarının sökmeyeceğini anlamışlardı, reddettikleri rolleri kabul ettiler. Prova onlarla tekrar edildi, istirahat verdik.

Oyun vakti yaklaşıyordu. İç açıcı bir haber daha! Orkestra da gelmeyecekmiş! Roller dağıtmıştım. Baleti, koro ile figüranlarla idare edecektim. Fakat orkestrayı ne yapacaktım? Belkemiğim kırılmıştı. Elimdeki çivili değneğin de faydası olmayacaktı. Lütfullah’ı seferber ettim. Onun ikna kuvveti fazlaydı. Buna rağmen ümitsizdi:

- Bu gece oynamayalım. Satılan biletlerin parasını geri veririz.
- Hayır, dedim. Bir kere ilan edildi. Oynamaya mecbursunuz.
- Oynayacak halde değiliz.

Kafam kızmıştı:

- Oynayacaksınız. Sizi oynatacağım.
- Ağabey nasıl oynarız?
- Mis gibi oynarsınız.

Lütfullah benden yüz bulamayınca ne yaptı yaptı; koştu, ça-
lıştı, sağdan soldan bir orkestra çıkardı. Perde açılmak üzereydi.
Halk tiyatroyu doldurmuştu. Orkestra yerinde idi. Herkes rolünü
almıştı. Fakat hâlâ terzi, esvapları göndermemişti. Zavallı prima-
donna Toto, kombinezonu üzerine mantosunu giydi, terziye koştu,
esvabını aldı, geldi.

Perde açılmıştı. Elimde sufle defteri sağa sola koşuyor, hem sevk ediyor hem kondüvit [sahneye çıkma sırası gelen kişileri uyar-makla görevli kimse] yapıyordum.

Celal'in giyeceği kadın esvabı gelmişti. Bu esvap bir rezaletti. Terzi, Celal'in ölçüsünü aldığı halde dalga geçmiş, öbürlerinin eşi kes-miş, dikmiş. Esvap, Celal'in dizlerini bile örtmüyordu. Bu, Celal'in namusuna dokundu:

– Ben bu esvapla sahneye çıkmam!

Başka esvap bulmak da imkânsız. Gene çivili değneği elime al-mıştım, bütün hızımla kaldırdım:

– Eğer çıkmazsan vallahi, billahi gebertirim.

Korkmuştu, sindi:

– Peki ağabey!

Celal'in o geceki haline hâlâ acırım. Korkudan çok beni sevdiği için bu rezalete katlanmıştı.

Birinci perde aksamadı. İkinci perde de sendelemedi. Üçüncü perdenin sonuna doğru kulisten çıkmış, üst kat localardan birine oturmuştum. Ateşim gene başlamıştı, nöbetler geçiriyordum. Tiyat-rodan çıkarken Lütfullah'la Celal: “Mahmut Bey, sen olmasaydın bu gece oyun dünyada oynanmazdı.” dediler. O kadar yorgundum ki cevap veremedim. Sahnenin ezeli cilvelerindendir. Onlar, bu yor-gunluğumu karşılamak nezaketinde bulunmadılar.

Aşk Borsası¹

Halk Opereti, eski Molenruj binasında çalışmaya başladığı zaman, Helen artisti Filipidis de Maksim’de temsiller veriyordu. Filipidis’in bu İstanbul’a ikinci gelişi idi. Bu seferki kumpanyası, ilkin nazaran biraz kuvvetsizdi. Buna rağmen Maksim salonu hıncahınc doluyordu. Hâlbuki bizim operetçiler sinek avlıyorlardı. Bizimkilere sorarsanız bunun sebebi, yeni eser çıkmaması idi. Bana sorarsanız tembellikti. Yeni eser çıkarmayı istedikleri halde eskileri oynamak daha kolaylarına geliyordu. Ben Filipidis’i çalışırken gördüm. Provaya on dakika geç gelen primadonnayı öyle haşladı ki şaşırdım. Böyle haşlamalar bizim tiyatrolarımızda mesele olur, istifaya kadar gidilir. Filipidis’in primadonnası hiç sesini çıkarmadı, hemen provaya iştirak etti.

Filipidis altmışında vardı; delikanlı gibi dinç, canlı idi. Fakat yirmi beş yaşında bir subret rolüne çıkan karısı ile beraber sahnede saatlerce yorulmadan sıçrayabiliyordu.

Halk Opereti ile birlikte *Üç Yıldız* operetini oynayacaktık. Bizimkilerle provaya başladık. Hiç şakası yoktu. En küçük ihmalleri affetmiyor, tekrarlıyorduk. Bu prova üç gün devam etti. Bizimkiler yorulmuşlardı, burunlarından soluyorlardı.

¹ Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Aşk Borsası”, *Perde-Sahne*, sayı 16, 15 Mart 1944, s. 6, 17.

Filipidis, bir gecelik temsil için “eli maşalı Kasımpaşalı” gibi Türkçe tekerlemeleri ve Türkçe mektubu da ezberlemişti. Onunla ahabap olduk. Hayatta çok sefalet çektiğini söyledi. Şimdi Atina’da iki apartmanı, Atina’nın sayfiye mahallesinde bir de köşkü varmış. Gardirop, dekorlar kendisinini. Bir tek şikâyeti vardı: Muharrirsizlik. Yunanistan’da operet, vodvil muharriri yokmuş. Repertuarı hep Avrupa operetlerinden, vodvillerinden, komedilerinden adapte operetlerdi.

Halk Opereti’ne, repertuarından birçoğunun müsveddelerini hediye etti. Bizimkiler, mal bulmuş mağribiye döndüler. Bunların arasında benim vaktiyle adapte ettiğim *Kaynanam*’la $1+1=1$ de vardı.

Elen artistleri, opereti bizim gördüğümüz, anladığımız manada anlamıyorlar. Eserin başına, ortalarına, sonuna, mevzuyla alâkası olsun olmasın bazı tablolar ilâve ediyorlar. Mevzuun, vakaların topluluğuna, birliğine, insicamına pek aldırış etmiyorlar.

Filipidis’in bizimkilere hediye ettiği eserlerin asılları ile hemen hemen hiçbir münasebetleri kalmamış gibiydi.

Filipidis, beni beraberinde Atina’ya götürmek istedi. Tanımadığım bir memleket. Lisanını da bilmiyorum. Nakdî teminat istedim. Adresini bıraktı, bana yazacağını söyleyerek gitti. Allah’tan ki gitmemişim, bugün halim ne olurdu?

Halk Opereti, Filipidis’in hediyelerinden *Modern Kızlar*’ı sahneye koydu, fakat yine belini doğrultamadı. Operette yeni bir cereyan başlamıştı: Zozo Dalmas’ı çağırmak. Zozo’nun telefon adresini buldular ve hemen müzakereye giriştiler. Geceleri temsilden sonra maestro [müzisyen] Kapoçelli Baba ile oğlu Karlo, Lütfullah, Celal, Mehmet İbrahim, bir kafilâ halinde Galatasaray Postahanesi’ne gidiyor, telefon açıyor, Zozo ile konuşuyorlardı. Nihayet şeraitte muhabık kalındı. Zozo geliyor! Etrafa bunu müjdelerken operetçilerin ağızları kulaklarına varıyordu.

Zozo geldi. Onu buketlerle, debdebe ile karşıladılar. Zozo beraberinde iki sandık eşya, esvap, aksesuar getirmiş. Tiyatronun dış kapısına elektrikle Zozo’nun ismi asıldı, reklama kuvvet verildi.

Zozo, kendi repertuarını değiştirmişti. Ben Zozo'nun adı ortaya çıktığı günden beri onun gelmesine muarızdım [karşıydım]. Onları Zozo da kurtaramayacaktı. Zozo'yu harap ve yorgun gördüm. Daha fazla miyoplaşmıştı. İki adım ötesini almalı görüyordu. Gözlüklü primadonna da gülünç bir şey oluyordu.

Zozo gelmeden önce Filipidis'in hediyelerinden *Roza Maz*'i Türkçeye çevirmeye başlamıştık. Evripidis adında çok nazık, kibar, sessiz bir Rum genci; Rumcadan okuyor, manalarını söylüyor, ben de kapabildiğim kadar deftere geçiriyordum. Bu dikteli tercüme bitmişti ama adapte etmek icap ediyordu. Zozo'nun gelmesi, eldeki işleri sekteye uğrattı.

Benim tahminlerim doğru çıkmıştı. Operetçiler umduklarını bulamamışlardı. Zozo'nun sahneye çıktığı ilk günler gişe biraz canlanmış, hasılat yükselir gibi olmuştu. Bu ilk meraklı. Zozo'yu eskiden görenler, dünya gözü ile bir daha görmek istemişlerdi. Operetçilerin gözünde Zozo, eskisinden yirmi beş yaş gençti. Fakat hakikatte öyle değildi. Zozo, canlılığını muhafaza etmişti ama yaşını gösteriyordu. Hele sahneye yarı çıplak çıktığı zamanlar, bu açık açık görünüyordu. Göbeği, baldırları kırışmıştı. Pudralar, kremler, deri çatlaklarını örtemiyordu.

Birkaç gün kabaran hasılat hiss olunur derecede düşüyordu. Zozo ile yapılan mukavele pek hafif değildi. Eğer yanılmıyorsak Zozo'ya gecede kırk lira verilecekti. Zozo, alacağını ertesi güne bırakmıyor, o gece ya temsilin ortasında yahut nihayetinde parasını tam alıyordu. Zozo'nun yük parasını da operet vermişti. Bu yükün altından kalabilmek için her gece gişeye en aşağı iki yüz lira girmesi lâzımdı. Bina kirası, elektrik, aksesuar, artistler, koro, orkestra, makinistler, hademeler, reklam, kömür, hepsi para istiyordu. Baletin, orkestranın paraları da tehir edilemezdi [ertelenemezdi]. Çünkü balet tiyatroya gelmez, orkestra da dağılırdı. Hâlbuki hasılat yüz lirayı geçmiyordu.

Roza Maz'ın unutulur gibi olmasına seviniyordum. Çünkü kuvvetli bir eser değildi. Aslı ne idi? Bilmiyordum. Yalnız mevzuu, *La Dame aux Camélias*'nın sahne hayatına acemice çevrilmiş bir kopyası,

aşağı yukarı bir parodisi idi. Tamamıyla parodi de denemezdi. Hissî tarafları da vardı. Kısaca söylemek lâzım gelirse, Halk Opereti'nin şöyle üstün körü bir muvaffakiyet bile başaracağı bir eser değildi. Bunu Lütfullah'a, Celal'e, Mehmet İbrahim'e söyledim.

Zozo gelmeden önce primadonnanın rolü olan Roza'yı, İrma Toto oynayacaktı. Zozo gelince bu da değişti. Meğer Roza, Zozo'nun repertuarından ve çok muvaffak olduğu bir rolmüş. Hâlbuki o rolün Zozo'nun karakteriyle bir alâkası yoktu. Zozo, sahnede rolünü şaşırdı mı bocaladı mı kalçalarını oynatıp alkış topluyor, sıkıntıdan kurtuluyordu. Biz ne bilelim? Meğer Roza Maz yani Roza'mız o imiş.

Bunu *Aşk Borsası* diye adapte etmişim... Tutacağını ummuyordum. “Bu, *La Dame aux Camélias*'nın bir antika çeşidi. Bunu oynamaktan vazgeçin, rezil olacaksınız!” diye tekrar etmekten dilimde tüy bitti, dinletemedim. Onların Zozo'ya itimadı vardı. Zozo, onları kurtaracaktı. Gel gelelim gişe hiç ümit vermiyordu.

Yarı Rumca yarı Türkçe provalara başlandı. Bu vişneli kaymaklı provalar günlerce sürdü, süründü. Yalnız şunu itiraf etmeliyim ki Zozo da çalışkan artistti. Provalara dakikasında geliyor, içkiye bir hayli düşkün olmasına rağmen sahneye çıkacağı geceler ağzına bir kadeh içki koymuyor ve kuliste içki kokusu da istemiyordu.

Aşk Borsası'nın provaları bitmişti. Eserin tutulacak tarafı yoktu. Ben imzayı koymak istememişim. Operetçiler emr-i vâki yaptılar, ben de mesele çıkarmak istemedim. Mesele çıkarmaya değmezdi. Eserin ancak beş altı gecelik ömrü vardı. Bütün İstanbul değil bu rezalete, bir mahallenin yarısı şahit olabilecekti.

Perde açıldığı zaman kapiya yakın bir yerde durdum, bakıyordum. Sahnede piyesler dar bir hava içinde başlar, yavaş yavaş açılır ve yerine oturur. Bu da açılıverdi ama tersine! Roller birbirlerinden uzaklaşıyorlardı. Artistler, Zozo'nun zoru ile provalarda dalga geçmemişler, azıcık bir şeyler ezberlemişlerdi. Fakat her değişen sahnede, rollerini de ezberlediklerini de unutuyorlardı. Bir an geldi, sahnede altı yedi kişi varken hepsi ayrı ayrı oynuyor hissi hâsıl oldu.

Birinci perde bir facia gibi kapandı, ikinci perde daha sıkıcı daha bunaltıcı idi. Eserin ruhu kalmamıştı. Zozo, kendi karakteri olan rolü bildiği gibi oynuyordu. Arkadaşları da ondan geri kalmıyorlardı.

Halkımızın terbiyesini o gece takdir ettim. Dünyanın başka memleketinde olsaydı, sadece çürük yumurta, patates, havuç, şalgam, turp atmakla kalmaz, oturdukları sıraları kırar; perdeyi, dekorları artistlerin başına yıkarlardı. Halkımız kuzu gibi boynunu büktü, hiç sesini çıkarmadan seyretti, geldiği sükûn ve vakarla kalkıp gitti.

Ben fırsat düştükçe operetçilere:

– Bizim halk, diyordum; bağırmas, küfür etmez, ıslık çalmaz, sıraları kırmaz, çürük yumurta, patates, şalgam atmaz. Daha ağır bir ceza verir, bir daha gelmez.

Çok geçmedi, cezanın başladığı acı acı anlaşıldı. Zozo hâlâ sahneye çıkıyordu, gel gelelim hasılat on bir liraya düşmüştü. Zozo kont-rata bakmadı, çekildi. Balet kaçtı, orkestra zayıfladı. Buna *Aşk Borsası* değil: “Zozo Dalmas Borsası” demek doğru olur.

Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim. Yunan operetlerinde mevzu ile alâkası olmayan tablolar, sahneler ilâve ediliyor, demiştim. İstanbul’daki temsillerinde, bizim ahlâkî bünyemizi sarsacak tabloları sahnelere çıkardı, oynamadı. Bunu nasıl keşfetmişti? Hâlâ hayretteyim!

Bir Tenkit Kurbanı¹

Raşıit Rıza, Fransız Tiyatrosu'nda Dârülbedâyi; Ertuğrul Muhsin, Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu'nda, Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları firmaları altında temsiller veriyorlar. İki tarafın da kadrosu kuvvetli. Raşıit Rıza, Avrupa'ya gitmiş olan Eliza Binemeciyan'ı epey bir fedakârlıkla İstanbul'a getirtti.

Dârülbedâyi'de erkek artist olarak Raşıit Rıza, Vasfı Rıza, rahmetli Rıza Fazıl, rahmetli Baba Saffet, rahmetli Faik ve rahmetli Muvahhit var. On üç, on dört sene içinde ne kadar artist kaybettik?.. Kadın artistler; Madam Eliza, Bedia Muvahhit, Müzeyyen vesaire.

Ertuğrul Muhsin'in arkadaşları; Neyyire Neyyir, Madam Kınar, Büyük Behzat, İ. Galip, Hazım, rahmetli Nurettin Şefkati, rahmetli Küçük Kemal vesaire. İki taraf da hummalı bir faaliyetle ramazana hazırlanıyorlar.

Raşıit Rıza, *La Dame aux Camélias*'yı tercüme ettirmiş; Madam Eliza, Marguerite Gautier'i oynayacak. Dumas Fils'in bu ölmez şaheserini çocukluğumda Mınakyan'da görmüşüm. Fakat hafızamda kuvvetli bir iz bırakmamış.

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Bir Tenkid Kurbanı", *Yenigün*, sayı 15, 17 Haziran 1939, s. 12-13.



22- Kınar Hanım, Raşit Rıza ve Eliza Binemeciyan Hortlak piyesinde

Ben tercüme eserlerin aleyhinde idim. Çünkü kadınlı erkekli bütün artistler, o tarihte daha pişmemişlerdi. Şapkayı başlarına, frakı sırtlarına yakıştıramıyor, ecnebi isimleri de yadırgıyorlardı. Ne kadar çalışılsa, temsilde ne kadar muvaffak olunsa, yine mutlaka bir tarafından sırtıyordu. Sonra Madam Eliza, şişman vücuduyla Marguerite Gautier'ın cılız, verem vücuduna giremeyecekti. Yüksek sanatı ile kendini gülünç olmaktan kurtarabilirdi. Gelgelelim temsil den tam bir muvaffakiyet elde edilmesi çok şüpheli idi.

Raşit Rıza, *La Dame aux Camélias*'nın temsilinden çok büyük bir sükse tutmuyordu. Kısaca bütün ramazan ona bel bağlıyordu.

O sırada çarşaf gibi çıkan *Akşam* gazetesine tiyatro tenkitleri yazıyordum. Gazetenin ikinci sahifesinde üç dört sütun olarak yazdığım bu tenkitlerde, iki firmaya karşı gayet bitaraf davranıyordum. Bu tenkitlerden başka, adapte eserler vermek suretiyle iki heyetle de alâkam vardı. Dârülbedâyi, *Kudret Helvası*'nı; Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları da $I + I = I$ 'i oynayacaklardı. Bu vodvillerin ikisini de Georges Feydeau'dan nakletmiştim.

La Dame aux Camélias'nın provaları; gardırop, aksesuar hazırlıkları yapılıyordu. Reklama da o nispette ehemmiyet verilmişti. Temsil gecesi Fransız Tiyatrosu hıncahınç dolmuştu. Gişeden, gelecek temsiller için de biletler satılıyordu.

Raşit Rıza, Armand Duval; Eliza Binemeciyan da Marguerite Gautier. Dekorlar ve kostümler zararsızdı. Raşit'le Eliza heyecanla oynuyorlardı. Halka dikkat ediyordum, fazla heyecanlı değildi. Son perdenin kapanışı bir facia oldu. Madam Eliza, ölürken iyi hesaplayamamış, rampa [sahne düzeyinin seyirciye en yakın yerine] yakın düşüvermişti. Perde kapanınca Marguerite Gautier'in ölüsü sahnenin önünde açıkça kalmıştı ve yorgun artistin şişman vücudu, yorgun soluklarla kabarıp iniyordu. Raşit bu felâket karşısında hemen atıldı, vaziyeti mümkün mertebe kurtardı.

Ben tenkidimi o gece yazmış ve sabahleyin erken matbaaya yetiştirmiştim. Tam dört sütun çıkan tenkit, iğneli değil zehirdi. Öğle üzeri gazete elimde Fransız Tiyatrosu'na gittim. Sahnede, *La Dame aux Camélias*'dan sonra oynanacak olan *Kudret Helvası* prova ediliyordu. Fakat durgun bir hava vardı. Raşit Rıza beni görünce yan yan baktı; sesinde gizleyemediği, gizlemeye de lüzum görmediği bir kin, bir hiddet vardı. Etrafindakilere beni gösterdi:

– Belinde çekici eksik makinist çırağı gibi sahnenin altında, kulislerin arasında dolaşır. Sonra dışarı çıkıp oturmuş da seyretmiş gibi yazıyor!

Bana diş gıcırdattı:

– Yakında rüyada görüp tenkit yazacaksın!

Madam Eliza dargındı, fakat dargınlığını belli etmemeye çabalarak zoraki gülümsüyordu. Raşit, hastalığını bahane ederek, *Kudret Helvası*'ndaki rolünü rahmetli Muvahhit'e ciro etti. Madam Eliza rolünü bırakmamıştı. Fakat provalar çok soğuk, iştihatsız gidiyordu.

La Dame aux Camélias'nın ikinci temsiliinde hasılat düşmüştü. Bunda benim tenkidimin tesiri olmadığı muhakkaktı. Sadece hadise bana hak veriyordu. *Kudret Helvası* da temsil edildi. Daha ilk perdede

aksaklıklar başlamıştı. Akse-suar noksanlarını bir tarafa bırakalım; birinci perdenin sonunda, rol icabı bir kadın artist keman çalacaktı. Ku-liste keman çalacak adam bulunamadı. İkinci perdede oyun gevşedi, üçüncüde tam fiyasko. Feydeau'nun teknik itibarıyla da kuvvetli, şık, güzel vodvili düşmüştü.

O zaman gazetelerde ti-yatroya karşı bir alâka vardı. Her gazetede tenkitler yazı-lırdı. Ertesi gün sözleşmiş-ler gibi zamane münekkit-leri bana hep bir ağızdan hücum ettiler. Yalnız Ali Naci, imzasız bir yazı ile beni *Akşam*'da müdafaa etti.

Kudret Helvası, ikinci temsilden sonra repertu-ardan çıkarıldı. Gelgelelim felek, *La Dame aux Camélias*'ya da yâr olmamıştı. O da zannedersem dördüncü temsilden sonra *Kudret Helvası*'nın akıbetine kavuştu.

Bir hafta geçmişti, Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları *1+1=1*'i temsil ettiler. Bu çetin vodvil, bütün temsil güçlüğüne rağmen hiç sarsılmadan oynanmış ve büyük bir muvaffakiyet kazanmıştı. Raşit Rıza da *1+1=1*'in ilk temsil gecesinde *Hanımlar Terzihanesi*'ni oy-namıştı. Fransız Tiyatrosu da Ferah Tiyatrosu da hıncahınçtı. O gece hiç de ziyanlı değildim.

Aradan yıllar geçti. Raşit Rıza Dârülbedâyi'den ayrıldı ve Anadolu'da turnelere çıktı. Yeni piyes derdi, tiyatro heyetlerinin en



23- Hanımlar Terzihanesi piyesinin afişi

büyük derdidir. Turnede esersizlikten bunalan Raşit, bir gün *Kudret Helvası*'nı hatırlıyor, piyes sandığından çıkarıyor, hemen provaya koyuyor. Fransız Tiyatrosu'nda en kuvvetli artistler tarafından temsil edilmiş olmasına rağmen düşen zavallı, talihsiz *Kudret Helvası*, repertuarın en kuvvetli ve en çok tutan vodvillerinden biri oluyor!

Yıllardan ve yıllardan beridir küçük tiyatro teşekkülleri, tulûat kumpanyaları, *Kudret Helvası*'nı oynamaktan yorulmuyorlar. Bu başlangıçta düşen sonra tutan vodvilden ben hakk-ı telif olarak, ancak Fransız Tiyatrosu'ndaki iki temsilin hasılatından hisseme düşeni aldım, o kadar! Bunlar, tiyatro hayatının hem acı hem tatlı cilveleridir!

Telif Hakkı Uğrunda Sahneye Çıkmıştım¹

Telif hakkı, kafa hakkıdır. En meşru bir haktır. Bundan daha namuskârâne, daha asilâne kazanılabilecek para yoktur. Medeni dünyada bu hak mukaddestir.

Şark Cephesinde Yeni Bir Şey Yok müellifi Erich Maria Remarque, eserini bir kitapçıya ucuzca satmış. Kitap dünyaca şöhret kazandı. Günün birinde kitapçı bir mektupla muharriri çağırıyor. Mükellef bir ziyafet sofrasında oturuyorlar. Sofrada bir noter de var. Kitapçı, kitaptan çok kazandığını söylüyor, eski mukaveleyi yırtıyor ve muharrire kazancından mühim bir para veriyor, mukaveleyi de yeniliyor.

Bizde kitapçıların çoğu üç bin basacağını söyler; hâlbuki beş bin, on bin basar. Bir fotoğrafçı arkadaş anlattı:

– Almanya’da bir mecmuaya bir fotoğraf yollamıştım. Bana yirmi lira gönderdiler. Aradan az zaman geçti, aynı fotoğrafı ikinci defa basmışlar, on lira geldi. Üçüncü basış için beş lira... Dördüncü basış için de beş lira...

Bizde bir mecmuaya yazı verirsiniz istediği kadar basar, telif hakkı ödemez.

¹ Mahmut Yesari, “Telif Hakkı Uğrunda Sahneye Çıkmıştım”, *Perde-Sahne*, sayı 7, 15 Teşrin-i Evvel 1943, s. 4, 17.

Edmond Rostand, bir küçük şato almak istiyor. Bir kontun şatosunu tavsiye ediyorlar. Şair gidip görüyor. Fakat pahalı buluyor. *Cyrano de Bergerac* oynanıyor. Kont, Rostand'a mektup yazıyor, muvaffakiyetinden dolayı tebrik ediyor ve şatoyu alıp almayacağını soruyor. Rostand cevap veriyor: “Şatonuzu gezdiğim zaman benim için çok büyüktü. Bugün çok küçüktür.” Rostand'ın *Cyrano*'dan aldığı hakk-ı telifin ne kadar yüklü olduğunu bu cevapla tahmin edebiliriz. Rostand, Kambo malikânesini aldı ve yetişmiş çam, ıhlamur, leylak, çınar, kavak, söğüt, şimşir ağaçlarını köklerinden çıkartıp Kambo'ya getirtti; seneleri beklemeden kıraç araziye koru değil orman haline getirdi.

Bizde tiyatroda hakk-ı telif büsbütün faciadır.

Mütareke devrindeyiz. Divanyolu'nda bir Şark Mahfeli açılmıştı. Bunun müteşebbislerinden biri, şimdi dekorasyon mağazasının sahibi Bay Selahattin Refik'ti. Daha kimler vardı bilmiyorum. O tarihte gazetelerde bir ilişim yoktu. Sadece tiyatro muharriri idim. Bir gün merhum İbnürrefik Ahmet Nuri, Reşat Nuri ile birlikte Şark



Mahfeli”ne gittik, gayet nezaket ve alâka ile karşılandık. Tanınmış eski muharrirler de oraya gelmişti. Konuşulurken bir Temaşa Muharrirleri Cemiyeti kurulması ortaya atıldı. Herkes bu fikri beğendi, hemen müzakere edildi ve bir idare heyeti seçildi.

Ben matbuat âlemini tanımadığım için eski muharrirlerin kendi aralarındaki fikir ve kanaatlerini bilmiyordum. Reis, kâtib-i umumi, muhasebeci seçildi. Fakat veznedar seçilmesinde durakladılar. Kimsenin kimseye itimadı yokmuş. Aralarında yabancı bendim. Beni veznedar seçtiler. Merhum İsmail Müştak Mayakon kâtib-i umumi, İbnürrefik Ahmet Nuri muhasebeci oldular. İbnürrefik, eski Karantina İdaresi’nde muhasebeci idi. Reis ve azalar kimlerdi, hatırimda kalmamış.

İsmail Müştak vakit geçirmede, faaliyete geçti. Antetli kâğıtlar, zarflar yaptırttı ve hesap pusulasını bana gönderdi. Veznedarım ya hesabı ödeyebilirim. Ama azalardan bir teki bile ne duhuliye ne de aylık on para vermemişti. Toyluk. Cebimden yedi buçuk lira verdim, hesabı kapattım. Hesap yalnız benim kesemde açık kaldı.

O yılın ramazanında Dârülbedâyi-i Osmanî’yi, Muhacirîn Müdüriyeti [göçmenler müdürlüğü] kesim olarak kendi hesabına çalıştıracaktı. Geçmiş zaman, on bin liraya mı yirmi bin liraya mı unutmuşum. Hakk-ı telifleri, Muhacirîn Müdüriyeti sâfi hasılat üzerinden muharrirlere verecekti. Ramazan temsilleri başladı. Bir hafta geçti, hakk-ı teliflerden bir haber yok. O zaman Dârülbedâyi’nin muhasebecisi olan Mösyö Psalti: “Bana bir şey vermediler.” dedi. Temaşa Muharrirleri Cemiyeti, hakk-ı teliflerin tahsilini istiyordu. Ben veznedarım ya adeta emrettiler: “Hakk-ı telifleri iste.” Ramazanın on beşi geldi. Yine ses seda yok. Veznedarlığı göstermenin zamanı idi. Perde açılmadan sahneye bir iskemle attım, oturdum: “Hakk-ı telifleri verilmeden perde açılmaz.” O gece hakk-ı telifler ödendi. Ramazanın sonunda yine aynı şekilde hakk-ı telifleri aldım. Hakk-ı teliflerden cemiyetin duhuliye ve aylıklarını kesmek istedim. İtiraz ettiler: “O iş başka, bu iş başka.”

Temaşa Muharrirleri Cemiyeti gürledi gitti. Bir daha da böyle bir cemiyet kurulmasına teşebbüs edilmedi. Şunu demek istiyorum ki bizde hakk-ı telif henüz tanınmış haklardan değildir.

Bir hayır müessesesi, kendi menfaatine Dârülbedâî'ye bir temsil verdirecekti. Müessese azalarından biri bana geldi: "Hakk-ı telifleri müesseseye bırakın. Dârülbedâî para almıyor. Tiyatro sahibi de yüzde elli iskonto yaptı." Dârülbedâî, belediyeden tahsisat alıyordu. Tiyatro sahibi milyonere yakın bir zengindi. Onun yaptığı fedakârlık benim alacağım hakk-ı telife göre iki kuruş bile etmezdi. Muharrirlerden, milyonerlerden fazla fedakârlık isteniyordu.

Dârülbedâî'nin yıldızı Eliza Binemeciyân kendi menfaatine bir temsil vermek istiyordu. *Alsace* piyesini, *İzmir*'e çevirerek adapte etmemi rica etti. *Alsace*'ta anne rolü, anavatandır. Eliza Hanım ana rolüne çıkamaz. Onun hatırı için anayı abla yaptım. Bu, itiraf ediyorum, kepezelikti. Hatır belası ile bunu yaptım. *İzmir* temsil edildi ve pek haklı olarak çattılar. Yalnız Selim Nüzhet Gerçek, çok terbiyeli, çok kibarca bir tenkit yazdı. Beni mâzur gösterebilecek bazı sebepler olduğunu söyledi. Eliza Hanım, bu temsilden bir şey kazanmamış hatta ziyan etmiş. Bana hakk-ı telif vermedi. Ben boşuna yorulmuş ve onun ziyanını ödemiş oldum.

Hakk-ı telifi tanıyan ve tanımayanlar vardır. Muhsin Ertuğrul bir ara Dârülbedâî'den ayrılmış, Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları firması ile bir kumpanya yapmıştı. Hakk-ı telifleri santimi santimine verirdi. Anadolu'da turneye çıktığı zamanlar her muharririn hakk-ı telifini zarflara koyar, ayaklarına gönderirdi. Ben Yakacık Sanatoryumu'ndaydım. Bir gencin beni aradığını söylediler. Anadolu'da bir piyes oynamışlar. Muhsin, hakk-ı telifi bir zarf içinde sanatoryuma göndermiş.

Raşit Rıza, hakk-ı telif hususunda gayet teklifsizdir. Piyeslerimi yıllardan beri oynar, on para hakk-ı telif vermez. Bir gün hakk-ı teliften bahsedecek oldum. Ne dese beğenirsiniz? Suratını astı: "Hesap başına oturursak sen ziyanlı çıkarsın." dedi. Küçük dilimi yuttum.

Acaba hangi hesabın başına oturacaktık? Yoksa eserlerimi lütfen [lütuf olarak] oynadığı için ben ona borçlu muydum?

Tulûatçıları bırakın. Rahmetli Naşit kitapla temsil vermeye başlamıştı. Bir gece beni tiyatroya davet etti. Benden yeni eser istedi. Onun bir patronu vardı. Hakk-ı telif diye bir şey tanıımıyordu. Eseri verme şartlarını soracak oldum, patron şu cevabı verdi: “Ya zıp getirin, Naşit Bey oynar!” Öyle ya, bunda düşünecek ne var? Şan için çalışacağım.

Yüksek bir makam işgal eden bir zâtın ağzından aynen şunu duydum: “Hakk-ı telif de ne demek? Bu ne parası? Eserleri oynuyor ya, daha ne istiyorlar?”

Tulûatçılardan başka, sözüm ona edebî temsil heyetleri de vardır. Onlar da hakk-ı telif tanımazlar. Eski Dârülbeytî şimdiki Şehir Tiyatrosu’nun bütün temsilleri onların öz malıdır, mal-ı müşterekidir [ortak malıdır]. Piyeslerin isimlerini değiştirirler, kadrolarına göre tashihat yaparlar. Sahnede oynadıkları gibi eserde de oynarlar.

Tiyatro kumpanyalarının mesul müdürleri, muayyen yerleri olmadığı için dava da edilse para alınamaz. Tut kelin perçemin-den! Hakk-ı telif kanunu eski bir kanundur. Zamanın icaplarına göre düzeltilmemiştir. Bir muharir, eserinin temsiliğini menetmek hakkını hâiz değildir. Temsilden sonra dava edilebilir. Ama kimden? Ortada mesul kimse yoktur ki...

Tulûatçılar da dâhil olduğu halde, eğer bütün temsil heyetleri



benim piyeslerimi oynadıkları zaman, hakkımdan vazgeçtim, birer lira göndermiş olsalardı, bugün dört apartman sahibi olurdum. Bu yirmi küsur yıldır devam edip gidiyor. Bunun bir fenalığı var. Mu-harrir yetişmiyor. Neye tamah edecek de çalışacak? Amatörler bile çalışmalarından küçük bir karşılık beklerler. Bu hasıs para hırsı de-ğildir. Bir izzet-i nefis [kendine olan saygı] hoşnutluğudur. Yarım elma, gönül alma...

Tiyatro kumpanyaları üç kuruşluk bir kâr için kendilerini yıkı-yorlar. Yeni eser bulamıyorlar ve eski eserleri tekrar etmeye mecbur kalıyorlar. Pek tabii olarak halk da ayağını kesiyor. Farkına varma-dan kendi sefaletlerini kendileri hazırlıyorlar. Ne taraftan tutarsa-nız acınacak bir hâl!

Tiyatrocuların Sahne ve Kulis Maceraları

Kulis Oyunları¹

Kuliste oynanan oyunlar çoktur. Bunların bazılarının halk farkına varmaz ama bazılarını görür, güler. İşin en hoş tarafı, halkın bunu ayıplamamasıdır. Ayıplamadıktan başka, alkışlar da.

İbnürrefik Ahmet Nuri merhum, birçok defa yaptığı gibi yine bir kumpanya kurmuş, turneye çıkmıştı. Nurettin Şefkati merhum da çalışacaktı. Bursa’da *Yekta Efendi Ailesi* oynanacaktı. Hasan Munis rolü için Nurettin Şefkati’nin İstanbul’dan gelmesi bekleniyordu. Artistten bir telgraf geldi: “İki gün sonra gelebileceğim.” Bu fena havadisti. Temsil ilan edilmişti. Başka piyes koyamazlar.

Rahmetli İbnürrefik Nuri, sahneye çıkmaya pek meraklıydı: “Nurettin yerine ben çıkarım.” dedi. Ahmet Bey sempatik adamdı. Halk onu seyrederken yadırgamıyordu. Piyeste bir yerinde şunu söyleyecekti: “El ele verseler, Bağdat’ı bulacaklar.”

Ahmet Bey rolü ezbere bilmiyordu. Kondüvitten alıp yetiştiriyordu. Sıra bu söze gelmişti. Fakat Ahmet Bey neden bu repliği alamıyordu. Sahnedeki arkadaşları kulağına fısıldıyorlardı, yine alamıyordu. Nihayet toparlandı, şunu söyledi: “El ele veriniz, Bağdat’ı bulunuz.”

¹ Mahmut Yesari, “Kulis Oyunları”, *Perde-Sahne*, sayı 22, 1 Temmuz 1944, s. 8, 16.

Yekta Efendi Ailesi, Bursa'da birçok defalar oynanmıştı, halka yabancı değildi. Halk bu dil sürçmesine güldü ve alkışladı.

Raşit Rıza, *Taş Parçası*'nı oynuyor. Bu Raşit'in en muvaffak olduğu rollerden biridir. Baba rolünü de Mehmet İbrahim oynayacak. Mehmet, külüstür bir ceket giymek istiyor. Makinist Dimo'nun ceketini gözüne kestiriyor, hemen giyiyor. Sırası gelince sahneye çıkıyor. Çıkıyor ama Raşit'in bakışlarından donup kalıyor. Raşit, dişleri arasından halka duyurmayacak şekilde kısıp kısıp bağıyor:

– Allah belanı versin!

O da aynı şekilde soruyor:

– Ne var yahu?

– Ceketin yakasına baksan a!..

Mehmet İbrahim ceketin yakasına bakıyor, felâketi anlıyor. Dimo'nun ceketinde siyah matem kurdelesı var. Aksakallı Müslüman adam matem kurdelesı takar mı? Fakat halk buna gülmüyor, hoş görüyor.

Artistler birbirlerine akla gelmedik muziplikler ederler. Büyük Behzat, bu muzipliklerde şaheserler yaratır. Mesela benim $1+1=1$ vodvilinde Kınar Hanım sahneye çıktığı zaman, kuliste onun taklidini yapıyordu. Kınar Hanım fena sinirleniyordu, bir ara rolünü bile şaşırdı.



Raşit Rıza, Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kırathanesi'ni bir hayli masraf ederek tâdil ettirmiş, tiyatro haline sokmuştu. Zehir gibi bir kış bastırmıştı. Dört soba ile tiyatro ısınmıyordu. Karlar yolları kapattığı için bazı geceler tramvaylar bile işlemiyordu. Gün geçtikçe hasılat düşüyordu. Halk sokağa çıkmaya korkuyordu. Tiyatronun semtine kim uğrar? Raşit, iki eli böğründe kalmıştı. Vaziyeti kurtarmak lâzımdı.

Düşünüldü, taşınıldı, *Otello*'nun oynanmasına karar verildi. Maki-nist Dimo kolları sıvadı; dekorlar, aksesuarlar, kostümler hazırlan-maya başladı. Bütün ümit *Otello*'da olduğu için acele ediyorlardı. Dekorlar hazırlanmıştı. Kızın babası Brabantio'nun evinin deko-runda, sahnenin arkasına bir merdiven konulacaktı.

Brabantio'ya kızın kaçırıldığını haber verirler. İhtiyar pencere-den görünür. Sonra aşağıya iner, pencerenin altındaki kapıdan sah-neye girer. İhtiyarın pencereden görünmesi için oraya çıkması icap ediyor. Bir merdiven olmazsa nasıl çıkabilir? Dimo, merdiveni yap-maya vakit bulamamış. Brabantio'nun rolünü Şeref oynuyor. Mer-divenin yapılmadığını görünce Dimo'ya çıkışıyor:

– Nasıl çıkarım?

Dimo, her şeyi hoş gören bir adam. Hiç neşesini bozmuyor, elini sallıyor:

– Aldırma be Şeref Bey.

– Nasıl aldırmam?

– Seni sırtımda koyazayayım, seni çıkaracağım.

– Dimo, düşerim.

– Düşmezsin, vire.

Hemen merdiven yapmanın imkânı yok. Çaresiz vaziyet idare edilecek. O sahnenin sırası geliyor. Dimo eğiliyor:

– Sırtıma bas Şeref Bey, diyor.

Şeref, canını dişine alıyor. Dimo'nun sırtına binecek ama işte yine tehlike var. Pencerenin altındaki kapı ezkaza açılıverirse Dimo tabak gibi meydana çıkacak:

– Ya kapı açılırsa?

– Açılmaz vire. Sen bin sırtıma!

Şeref kendini tartıyor ve Dimo'nun sırtına biniyor. Sahnedeki-ler bağırıyorlar:

– Brabantio, kızını kaçırdılar.

Şöyle oldu, böyle oldu gibi sözlerle vakayı anlatıyorlar. Brabantio yani Şeref, pencereyi açıyor, soruyor:

– Nedir? Ne var? Ne oluyor?

Tam bu sırada pencerenin altındaki kapı açılmaz mı? Sahnede herkes eski zaman kılığında. Kapıdan belinde keser, ceket, pantolonla Dimo, iki büküm görünüyor. Raşit kuliste saçlarını yoluyor:

– Ben böyle olacağını biliyordum. Allah topunuzu kahretsin.

Fakat bu halkın hoşuna gidiyor, tiyatro alkıştan yıkılıyor. Böyle kulis oyunları pek çoktur.



27- Otello piyesindeki komik sahne

Kulis Aralarında Neler Gördüm?¹

Artist yalnız sahnede oynamaz. Kuliste oynanan oyunlar da vardır. Bence bunlar daha eğlencelidir. Çünkü içten gelerek oynanan oyunlardır.

Reşat Nuri'nin *Bir Donanma Gecesi* oynanacaktı. Dışarıdan bir köy düğününün zurna sesi gelecekti. Arandı, tarandı, bir zurnacı bulunamadı. Ramazandı. Zurnacılar pehlivan güreşlerine, şuraya buraya dağılmışlardı. Ne yapılacaktı. Meğer Vasfi Rıza'nın keşfedemediğimiz bir marifeti varmış. Burnu ile zurna çalıyordu. Vasfi Rıza o gece piyesi kurtardı. Onun burun zurnasını yıllardan sonra operetlerde dinledik.

Kayseri Gülleri oynanacaktı. Kayserili taklidi lâzımdı. O zaman Hamalbaşı'ndaki Dârülbedâyi-i Osmanî heyet-i edebiyesi düşünüyordu. Rahmetli Naşit'i almaya karar verdiler. Behzat Haki Butak, yani sahnemizin en büyük eşsiz komedyeni, Coqueline'i Büyük Behzat, mahviyetle: "Ben bir tecrübe edeyim." dedi.

Kayseri Gülleri'ndeki Behzat'ı bilmeyen, görmeyen var mıdır? Raşit Rıza, Dârülbedâyi'den ayrılmış, rahmetli Şadi'yle birleşmiş,

¹ Mahmut Yesari, "Kulis Aralarında Neler Gördüm?", *Perde-Sahne*, sayı 9, 15 Teşrin-i Sâni 1943, s. 4, 16.



28- Behzat Haki Butak (Büyük Behzat)
Kayseri Gülleri piyesinde

Tepebaşı'nda Türk Tiyatrosu firması ile temsiller veriyordu. *Kayseri Gülleri* reprise edildi [yeniden oynandı]. O sırada kulise tiyatro meraklısı bir Alman musallat olmuştu. Behzat sahnede, belediye intihap [seçme] günü merdivenden koşarak iniyordu. Öyle bir iniş ki ayağındaki yemeniler, kendinden evvel iniyor ve Behzat onlara yetişiyordu. Alman, buna hayretle bakıyordu. Bir gün eli kolu, yüzü gözü sarılı geldi. Evinde Behzat gibi merdivenden inmeyi tecrübe etmiş ve sakatlanmış.

Rahmetli Küçük Kemal sahneye yeni çıkıyordu. Bir temsilde, o zamanın ileri gelen kadın artistlerinden Seramannik sahneydeydi. Kulise dönecekti, çıkacağı kapının önünde Küçük Kemal duruyormuş. Heyecanla çıkarken Kemal'le karşılaşılıyor. Kaldırıp bir tokat aşk etmez mi? Zavallı Kemal neye uğradığını şaşırıyor. Şaşırıyor ama ne yap-sın? Bunlar kulisin cilveleridir.

Kemal'e:

– Sahnede yediğin ilk tokat, dedim. Gerisine buna göre hazırlan.

O yolda öldü çocuk!

İbnürrefik Ahmet Nuri'nin *Lokmanzade'si* Kadıköy'de oynanıyordu. Ahmet Nuri, vodvilinde sürç-i lisan etmiş [yanlışlıkla, istemediği bir sözü söylemiş], it baytarı demiş. İki baytar sahneye hücum etmediler mi? Ahmet Bey arka kapıdan kaçtı. Kadıköy'de Halit Fahri'nin *Baş Tacı* oynanıyordu. Rahmetli Muvahhit Refet sahneydeydi. İskarpinlerinin altı patlamıştı. Bir ara daldı, ayak ayaküstüne attı ve yine dalgınlıkla pabucunun partallarını eliyle koparmaya başlamadı mı? Ahali gülüyordu. Muvahhit, jestlerine gülüyorlar vehmiyle memnundu. Kulise girince söyledim: “Eyvah!” diye iki eliyle yüzünü kapadı.



29- Ahmet Refet Muvahhit

Yine aynı temsilde İbnürrefik Ahmet Nuri, Hüseyin Suad, Reşat Nuri, ben; ön sıraya oturmuş, kollarımızı kavuşturmuş sahneye bakıyorduk. O zamanın vedeti [önde gelen tanınmış sanatçısı] Eliza Binemeciyan sahneye çıktığı zaman gözlerimizi dikeyor, ona bakıyorduk. Bunu sözleşmiştik. Eliza buna sinirlenmiş. Bir garsonla bize haber gönderdi: “Bakmasınlar!” Hiç aldırmadık. Tekrar haber geldi: “Oynamayacağım!” Fazla ısrar edemedik.

Benim *Kudret Helvası* oynanacaktı. Birinci perdenin sonunda, bir aralık kızın keman çalması lâzımdı. Arandı, kemancı bulunamadı. Reşat Nuri vaktiyle keman dersi almış, etraftan bir keman bulundu. Reşat Nuri kulisten keman çaldı. Fakat ikinci temsilde Reşat Nuri yoktu. Bir seyyar kemancı bulduk. Meğer o fasıl yapılacak sanmış. Kendisine: “Haydi çal!” dendiği zaman akorda başlamaz mı?

Yine benim *İki Canbaz*’da, davullu zurnalı bir nümayiş alayı geçiyordu. Zurnacıyı da davulcuyu da bulduk. Zurnacı, Meşrutiyet’in ilk günlerinde söylenen: “Geceler gündüz oldu, dideler ruşen oldu, yaşasın Osmanlılar, bu millet ihya oldu.” şarkısını çalacaktı. Aktörler, figüranlar ellerinde bayraklar, başlarında keçe külahlarla “Yaşasın hürriyet!” diye sahneye girdiler. Zurna, davul da önde. Zurnacı: “Ankara’nın yoluna bak, gözlerimin yaşına bak...” diye tutturmaz mı? Biz kuliste mahvolduk. Kısık kısık sesleniyoruz: “Allah belanı versin, sus!”

Raşit Rıza, Fransa’ya giden Eliza Binemeciyan’ı o zamanın parası ile fedakârlık ederek çağırmişti. *La Dame aux Camélias*’yı oynayacaktı. Marguerite Gautier veremdi. Eliza Binemeciyan çifte çeneli, şişman bir kadındı. Nasıl verem rolüne çıkardı. Ben tercüme piyeslerin aleyhindeydim. “Oynama!” dedim. Raşit aldırmadı. Piyes sahneye kondu. Ben *Akşam* gazetesinde zehir gibi bir tenkit yazdım. O akşam gazete elimde Fransız Tiyatrosu’na gittim. Raşit’in

dişi şişmiş, Eliza Binemeciyan hastalanmış! Raşit bana baktı, baktı, baktı; bir küfür savurdu, sonra dişlerini gıcırdattı: “Belinde maki-nist çekici eksik. Kulisin altında tünér. Ne zaman çıkmış da piyesi dışarıdan seyretmiş?”

La Dame aux Camélias’dan sonra benim *Kudret Helvası* oynanacaktı. Raşit rolü Muvahhit’e ciro etti. Piyes iki temsilde gürlledi gitti. Aradan yıllar geçti. Piyesi Raşit tekrar ele aldı ve yıllarca oynadı. Hâlâ bugün tulûatçılar oynuyorlar.

Kulis cilveleri bu kadar değildir. Daha neler var. Sırası gelir anlatırım.

Mınakyan'a, Raşit'e ve Baba Saffet'e Dair¹...

Abdülhamid, saltanatının son yıllarında tiyatroyu fazla sıkıştırmaya başlamıştı. Tiyatro sansüründen kumpanyaların çekmedikleri kalmıyordu. Sansür, akla gelmedik pürüzler çıkarıyor, zavallıların başına dert açıyordu. Bir gün Mınakyan anlatmıştı:

– *Anatol'ün Buseleri* adlı bir komedi tercüme etmiştim. Sansüre gönderdik, bir iki gün cevap çıkmadı. Nihayet bir memur geldi: “Sansür bey, sizinle konuşmak istiyor!” dedi. Kalktım, sansürün yanına gittim. Beni nezaketle kabul etmişti ve yine nezaketle anlattı. Şaşırdım kaldım, *Anatol* kelimesine itiraz ediliyormuş. *Anatol* derken, Anadolu hatıra geliyormuş. *Anatol'ün Buseleri*, Anadolu ile öpüşmeyi hatırlatıyormuş. Bu olamazmış. Ne diyebilirdim? Piyesi alıp yeni baştan yazmak bir mesele idi. Mevsim ramazandı. Hemen her gece piyes değiştirdiğimiz için göz açacak vaktimiz yoktu. Sansüre vaziyeti söyledim. Düşündü: “bir çaresi var” dedi. “Emrediniz!” dedim. Sansür şu çareyi bulmuştu: “*Anatol*’ü oynarken *Anatöl* gibi telaffuz edersiniz.” Ucuz kurtulmuştuk.

¹ Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Mınakyan, Raşide ve Baba Saffete Dair”, *Perde-Sahne*, sayı 1, Mayıs 1943, s. 5, 17.



30- Mardiros Minakyan

| Mahmut Yesari'den Hatıralar |

Minakyan ilâve etmişti:

– O zaman çalışmak çok zordu.

O, Meşrutiyet yıllarında sahneden çekilmişti. Çok ihtiyarlamıştı. Yorgun, bitkindi. Yeni yetişenler, bir gün eski tiyatroyu tenkit ediyorlarmış. Minakyan dinlemiş dinlemiş, nihayet:

– Biz tiyatroya başladığımız zaman halk tiyatro nedir, bilmiyordu. Mesela Kadıköy’de Kuşdili’ndeki salaşta kadınlara oyun veriyorduk. Kadınlara kucaklarında, kundakta çocuklar, koltuklarında tencerelerle geliyorlardı. Localardan localara ip gerip beşik kuruyorlardı. Biz halka, iskemlede oturup tiyatro seyretmesini öğrettik. Artık bundan sonrasını siz yapacaksınız, cevabını vermiş.

Onun bu hakkı inkâr edilemez.

Abdülhamid, sahnede Türk isimleri de istemiyordu. Hep tercüme oynadığı için Minakyan’ın korkusu yoktu. Fakat tulûatçılar ter döküyorlardı. Tehlikeden kurtulmak için bir yol aradılar, buldular. İlanlar acayip isimlerle donatıldı. Carha, Barha, Medehar, Şatrak, Zalgir vesaire... Komiklerin isimleri de şunlardı: Fındık, Rehbir, Tombul, Vardalabomba vesaire... Tiyatromuzun tarihini yazacakların tulûattan bahsederlerken bu noktaya işaret etmeleri lâzımdır.

Minakyan bir melodram oynuyordu. Piyeste Kont iflas etmiş, konağın eşyaları haczedilmiş, satılacaktı. Piyeste, kumpanyanın bütün artistleri rol almıştı. Haciz sahnesi için bir muhammin [değer biçen kimse] lâzımdı. Minakyan, ahbaplarından birine yalvardı:

– Büyük bir rol değil. Muhammin Efendi geliniz, diyecekler. Sahneye çıkacaksın. Sahnedeki eşyaları gösterecekler: “Muhammin Efendi, bu eşyalar ne eder?” diye soracaklar. Sen “yüz bin frank” diyeceksin. İşte bu kadar. Gayet kolay.

Adamcağız kendi halinde, ağır başlı bir insan. Minakyan’ın yalvarmalarına dayanamıyor, kabul ediyor. Piyes başlıyor. Sıra haciz

sahnesine geliyor. Muhammin sahneye çıkıyor. Sahnede çatlak mermerli bir demir masa, masanın üzerinde ciltleri kopuk iki kitap, üçüzlü bir kurşun şamdan, masanın etrafında da kaba hasır dört kahve iskemlesi var. Soruyorlar:

– Muhammin Efendi, bu eşyalar ne eder?

Muhammin, bir eşyalara bir de halka bakıyor, cevap vermiyor. Muhammin tekrar eşyalara ve halka bakıyor, yutkunuyor: “yüz bin frank” demeye dili varmıyor.

– Muhammin Efendi, bu eşyalar ne eder?

Muhammin yine eşyalara ve halka bakıyor, sağ kolunu hidetle savuruyor:

– Metelik bile etmez ahbar [kardeş]!

“Yüz bin frank!” demek, muhamminin namusuna dokunmuştu.

**

Yine bir gece bir başka melodram. Kont iflas etmiş, şatodan çıkmak mecburiyetinde kalmıştı. Kont yeis içinde çocuğuna çocuğuna bakıyor, inliyor:

– Evlatlarım, bu şatoyu bırakıp da nereye gideceğiz?

Paradiden bir ses cevap veriyor:

– Merak etme bey baba, ayda iki meciddiyeye ben bundan âlâsını sana bulurum.

Sahnemizin dünkü fakrı ile bugünkü kibarlığı akla durgunluk verecek bir derecededir.

**

Minakyan, rolü çok bir melodramda, fazla adama ihtiyaç olduğunu anlayan komşu tulûatçılardan bir iki aktör almayı düşündü. İki tulûatçı peylendi. Tulûatçının biri, nöbetçi muhafız rolü alacak, sahneye gireceklere soracaktı:

– Parola?

Eğer sahneye giren “Anatol Rınçer!” derse:

– Geç, diyecekti.

Rol gayet basitti. Sırası gelince tulûatçı sahneye çıkıyor ve gelince soruyor:

– Parola!

– Anatol Rınçer!

Tulûatçı cevap veriyor:

– Anadolu rençperi isen geç!

Kuliste Mınakyan saçlarını yoluyor, oyun bitince tulûatçıya çıkıyor:

– Ne halt ettin?

Tulûatçı umursamıyor:

– Tam tulûatın sırasıydı. Bir gece sende şanoya çıkacağım diye sanatımı bozamam!

Her sanatın kendine göre haysiyeti vardır.

*
**

Raşit Rıza, Türk Tiyatrosu firması ile Tepebaşı’nda temsiller veriyordu. Noblesse Oblige’den adapte ettiğim *İki Canbaz* sahneye konmuştu. Kiprokosu [yanılmacası] çok, mizansenî güç bir vodvildi.

Emektar aktörlerden rahmetli Baba Saffet de Türk Tiyatrosu’nda idi. Baba o gece biraz fazlaca kaçırmış olacak ki hâlâ sallanıyordu. Kapakları düşük gözleri kan çanağı idi ve biraz peltek konuşuyordu. Sahnede iki kişiyi karşılıklı odalara kapatacaklardı ve bu iki kişinin birbirini görmemeleri lâzımdı. Baba Saffet odaya kapatıldı. Tekrar sahneye çıkması lâzım geldiği zaman, karşıdaki odanın kapısını açıp çıkmaz mı? Kiproko mahvolmuştu. Raşit Rıza fena içerlemişti. Baba Saffet’e bağırdı:

– Yaptığını beğendin mi?

Baba gayet sakindi:

- Öbürünü benim odadan çıkaraydınız.
- Halk farkına varmaz mı?
- Buraya sahi diye gelmiyorlar ki... Oyun oynadığımızı biliyorlar.

**

Baba Saffet, nevi şahsına münhasır insanlardandı. Raşit Rıza, Anadolu'ya turneye çıkmış. Adana'ya da uğrayacaklar. Baba Saffet'i çağırıyor:

– Sen bizden evvel gidersin. Oteli temin edersin. Duvar ilanlarını, el ilanlarını çıkartırsın. Tiyatroyu da tutarsın. Bizi istasyonda karşılaırsın, diyor.

Baba Saffet başını sallıyor:

– Peki... Sen hiç merak etme!

Hemen Adana yolunu tutuyor. Bir iki gün sonra Raşit Rıza, kumpanya ile birlikte Adana'ya geliyor. Trenden iniyorlar. Karşılayan yok. Şehre doğru yürüyorlar. Duvarlarda afişler yok. Yolda aheste aheste yürüyen Baba Saffet'e rast geliyorlar. Raşit Rıza soruyor:

– Niye karşılamadın?

Baba Saffet yine gayet sakin:

– Geliyordum.

– Senin keyfin oluncaya kadar istasyonda mı bekleyecektik? Peki, duvar afişleri ne oldu?

– Daha çıkmadı.

– El ilanları?

– Matbaacı ile anlaşımadım.

– Peki. Otel tutuldu mu?

– Hayır! Oda çok. Şimdi tutarsınız.

Raşit çileden çıkmak üzere:

– Peki! Tiyatro kiralandı mı?

Baba Saffet şikâyet eden bir tavırla kollarını açıyor:

– Birader onu da mı ben yapacaktım?

Bundan dört beş sene evvelisi. Raşit Rıza, rahmetli Şadi'yle birlikte Ankara Şehir Tiyatrosu'nu kurmuştu. Birkaç temsilden sonra şair Behçet Kemal Çağlar'ın tarihî manzum *Timur* piyesine sıra geldi. Yeni dekorlar yeni kostümler yapıldı. Piyes için bir şey söyleyecek değilim. Bütün gayretlere rağmen ömrü uzun olmadı.

Bu piyesin bir sahnesinden bahsedeceğim. Timur, yabancı uzak memleketlerden gelmiş elçileri kabul ediyor. Yanında karısı Ulcay ve kumandanları, vezirleri, nedimleri var. Tahta kerevet üzerine halılar serilmiş, taht kurulmuş. Timur elçileri huzuruna kabul ediyor. Elçiler arasında Hint elçisi de var. Bu rolü şimdi Şehir Tiyatrosu artistlerinden Yaşar Nezihi oynuyor. Hint elçisi sahneye girince ilerliyor. Timur'un ayaklarına kapanıyor ve emir bekliyor. Raşit usulca fısıldıyor:

– Yaşar, seni bir saat yerde pestil gibi yatırayım mı?

Ulcay rolünde Şaziye bunu duyuyor. Gülecek fakat kendini tutuyor. Tutuyor ama bir derece. Kemerinde bir hançer var. İçinden gülüyor ve hançer oynuyor. Yerde yatan Yaşar'ın da siniri tutmuyor mu? Kulise döndüğü zaman yorgun bir soluk alıyor:

– Az kaldı fırlayıp bağıra bağıra gülecektim.

Artistler yalnız halka karşı oynamıyorlar, kendi aralarında da oynuyorlar. Başka türlü olsa sahnenin eziyetleri çekilir mi?

Oyun İçinde Oyun¹

Bir, sahnede kitapla veya programla oynanan oyun, bir de kitapta yeri olmayıp da oyun içinde oynanan oyun vardır. Bu oyun içindeki oyunların bütün sanat ve güzellikleri, gayr-ı ihtiyari oynanmış olmalarındandır. Size eskiden, yeniden birkaç hatıra nakledeyim.

-1-

Tulat kumpanyalarından biri, *Feth-i Celil-i Konstantiniyye* isimli tarihi, muazzam bir piyes oynuyordu. Bir iki perde açılmış, kapanmış nihayet Fatih'in İstanbul'u zapta karar vereceğİ tarihİ otağ-ı hümayunu [padişah çadırını] gösteren perdeye sıra gelmişti. Perde açıldı. Ortada taht-ı âlî-baht-ı Osmanî kurulmuş duruyor. Ama ne taht! Bir tahta kerevetin üzerine civar kahvehanelerden iğreti alınmış iki uyuz halı örtülmüş. Bu halının üstüne de yine iğreti tarafından ve uyuz cinsinden bir keçe ile örtülü bir iskemle oturtulmuş.

Fatih, tahtına kemal-i heybetle kurulmuş, başında tel yumurta kafesi üstüne tlbent geçirilmiş kallavi bir kavuk, kavuğın ön tarafında da arşı başından alınmış mezat malı mor menevişli yanardöner

¹ Mahmut Yesari, "Sahne Hatıraları: Oyun İçinde Oyun", *Akbaba*, sayı 2, 11 Kânûn-ı Sâni 1934, s. 9.

bir sorgu var. Fatih'in sırtındaki soluk astar kürkün etekleri, kulislerden esen rüzgârla zaman zaman havalanıyor ve ayaklarındaki sarı patlak iskarpinlerle pötikare [küçük kareli deseni olan kumaş] pantolon sırtıyor. Fatih'in İstanbul muhasarasından uyku bile uyumadığı gözlerinin mahmurluğundan belli.

Fatih, İstanbul'u zapta kara vermiş, lakin muhasaranın uzaması onu tereddüde düşürmekte... Bu esnada sadrazam, vüzerâ, vükelâ, erkân, ümerâ, ricâl, âyan ve gayruhum [diğerleri] (hepsi de dört kişidir) huzura giriyorlar. Yer öpüp divan duruyorlar ve hepsi sıra ile İstanbul'un fethi lüzumundan, muhasaranın kolaylaşmakta olduğundan, kat'i hücumla geçilmesi icap ettiğinden bahisle padişahı teşvik ve teşcî yollu fikirlerini, reylerini ortaya döküyorlar. Fatih, bütün bunları dinledikten sonra meşhur tarihî nutkunu söyleyecektir. Sadrazam, Padişah'a bakıyor:

– Efendimizin rey-i musîb-i hümayunları, diyor, bekliyor.

Bekliyor ama Fatih'te ses yok... Sadrazam eğiliyor, bakıyor ki Fatih'i koydunsa bul... O akşam nasılsa kadehlerin sayısını şaşırان aktör, olduğu yerde sızmamış mı? Sadrazam, bir sağına bir soluna bir de ahaliye bakıyor:

– Huzur-ı hümayundan çekilelim! Efendimiz murakabeye daldılar!

-2-

Holas Efendi, Minakyan'ın kantocu Kamelya'yı tutup o kanlı bıçaklı melodramlardan evvel oynatmasını, sahne sanat ve ciddiyetine yaraştıramamıştı. Eski arkadaşından ayrılarak başka bir kumpanya kurmuştu. Fakat İstanbul'da işler kesat olduğu için Anadolu'ya turneye çıkmaya mecbur kalmıştı. Şehir şehir dolaşan Holas Efendi, nihayet yol üstündeki vilayet merkezlerinden birinde konaklıyor. Derhal el, duvar afişleri yapılıyor ve *Angelo, Tyran de Padoue* (Ancelo Mari Piyeri) dramı ilan ediliyor.

Piyesin mevzuunu anlatmak uzun. Sonuncu perdede karısının ihanetini öğrenen kral, huzuruna rahiple hâkimi çağırır ve onların

karşısında, üslub-ı âlî [üstün ifade tarzı] üzere bir hayli tıraştan sonra karısının idamını ve papazın da günah çıkarmasını emreder. Sah-nede bir vazifesi kalmayan hâkime, kral:

– Hâkim efendi çıkınız, der.

İşte asıl mühim nokta burada. O gece hâkim rolünü Aktör Kâmil, papaz rolünü de Aktör Ropen yapmaktadır. Fakat aylardan beri İstanbul’dan uzakta, köy köy dolaşmaktan ikisine de daüssıla gelmiştir. Akşam, def-i gam [derdi, tasayı üzerinden atmak] için bir iki çakıştırmak isterler, lakin bir senden bir benden! Derken ikisi de zom [çok sarhoş] olurlar. Sahneye çıkacakları zaman ayakta duramayacak haldedirler. Ropen’le Kâmil yürürler ama birbirlerine yapışık gibi omuz omuza... Kral Holas, nutkunu bitirdikten sonra emreder:

– Hâkim efendi çıkınız!

Kâmil, Ropen’e; Ropen, Kâmil’e bakar. Bir emir çıktı, çıktı ama kime? Kâmil bir adım atar, Ropen geri kalır mı? O da bir adım atar. Kral bağırır:

– Papaz efendi sen dur... Hâkim efendi sen git...

Tekrar Kâmil, Ropen’e; Ropen, Kâmil’e bakar. Kâmil bir adım atar, Ropen de hemen arkadaşına ayak uydurur. Kral yine bağırır:

– Papaz efendi sen dur... Hâkim efendi sen git...

Kâmil’le Ropen tekrar bakışırlar. Hangisi hâkim hangisi papaz rolünü yapıyor farkında değiller ki!.. Kâmil bir adım atar, Ropen de atacak olur. Artık Holas’ın kan başına sıçramıştır. Haykırır:

– Ropen sen dur. Kâmil sen git.

Kulis Oyunları¹

Her mesleğin bir harîmi vardır. Gazete idarehaneleri gazeteciliğin, gazetecilerin harîmidir. Gazeteci olmayanlar, gazetecilik hayatının hususiyetlerini duymuş olsalar bile tamamıyla anlayamazlar. Aralarında şiddetli rekabet olan gazeteler, gazeteciler, sırası gelince harice karşı tek cephe alıverirler. Tiyatro da böyledir. Tiyatronun harîmi kulistir. Tiyatroya gelen halk salonda sahneye karşı oturarak eğlenir, güler, ağlar. Artistler de kuliste eğlenir, güler, ağlarlar.

Kulis, sahne hayatının başlıca hususiyetleridir. Sahnede neşeli görünen artist, kuliste çok defa ağlar. Halk bunu bilmez, görmez, duymaz ve bilmesine, görmesine, duymasına da imkân yoktur. Artistlerin hemen hepsi neşeli, mihneti kendilerine zevk etmeyi bilen hünerli insanlardır. Birbirleriyle insafsız şakalar ederler; fakat kin tutmaz, gücenmezler. Onlar bu şakalarla mesleklerinin acılarını, sefaletlerini unuttur, avunurlar.

Kulis hayatı, tiyatro binasına inhisar eden bir hayat değildir. Turneye çıktıkları zaman hatta evlerinde, bu kulis hayatı devam eder. Daha doğrusunu söylemek lâzım gelirse hepimizin ciddiye aldığı hayat, artistler için bir kulisten başka bir şey değildir.

¹ Mahmut Yesari, “Kulis Oyunları”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 17, 18 Haziran 1938, s. 4, 24.

Artistleri aralarında konuşurlarken görür ve konuştuğlarına da kulak kabartırsanız, onlar şaka mı ediyorlar yoksa ciddi mi söylüyorlar, bir türlü anlayamazsınız. Onlar için de böyledir. Fakat birbirlerini iyi tanıdıkları, birbirlerinin huylarını, numaralarını çok yakından bildikleri için daima uyanık, tetiktedirler. Bir arkadaşın zayıf tarafını ne yapar yapar keşfederler, hemen sarmaya başlarlar. Sarmak, adeta bir plan dâhilinde takılmaktır. Olmadık, olmayacak yalanlarla birbirlerini aldatırlar. Hepsi birbirinin lakırdısını daima yarı emniyetle dinler. Çünkü basmamak lâzımdır. Basmamak; yalanı yutmamak, aldanmamaktır. “Basmadım!” diyen, bu zekâ çarpışmasında galip gelmiştir, demektir.

Kulis hayatının şakaları, nükteleri, hikâyeleri pek çoktur. Ben bir tanesini yazacağım. Ankara’daki temsillere mevsim dolayısıyla nihayet verildikten sonra Raşit Rıza, Yeni Türk Tiyatrosu firması ile arkadaşlarını topladı. Anadolu-Bağdat turnesine çıkmıştı. İstanbul’a dönenlerden Suflör Fikri anlattı:

– Kadın artistlerden ismini yazmayacağım, X diyeyim, Ankara’dan gözyaşları ile ayrılmıştı. Ankara’da kalan çok sevdiği kocasını bir an bile hatırandan çıkaramıyordu. Yollarda hep ondan bahsediyor, onun resmini, mektuplarını elinden düşürmüyordu. Bu geçici kısa ayrılık sona ermek üzere idi. X, Ankara’ya ne gün döneceklerini kocasına yazmıştı. Arkadaşları ara sıra takılıyorlardı:

– Seninki istasyona gelip seni karşılayacak mı?

– Ankara’ya varacağımız günü yazdım. Elbette gelecek... Hele gelmesin...

Tehdit eder gibi parmağını sallıyordu.

– Peki, gelmezse ne yaparsın?

X kaşlarını çatıyor:

– Hele gelmesin görür gününü, diyordu.

Arkadaşları, onun bu güvenme ve övünmesinden bir alay çıkarmayı düşündüler. Yolda X’in kocasına şu telgrafı çektiler: “Bir temsil için Kayseri’ye uğrayacağız. Ankara’ya dönmemiz iki gün

gecikecek.” İmza, tabii X’in imzası. Telgraf çekildikten sonra bütün arkadaşlara fıs geçilmiş [sessizce söylenmiş], hep aynı bahis kurulanıyordu. X’in yanında kasten şöyle konuşuluyordu:

– Seni istasyonda kim karşılayacak?

– Kardeşim gelecek...

– Ablama mektup yazdım, muhakkak gelir.

– Bedri son yazdığı mektupta, istasyonda beni karşılayacağını söylüyor.

– Teyzezâdem buket getirecekmiş!

Veya hep birden yahut teker teker X’e soruyorlar:

– Seninki muhakkak gelecek mi?

O aynı emniyetle cevap veriyor:

– Elbette gelecek... Hele gelmesin...

– Olur a, ya gelmezse?

– Gelmez olmaz, muhakkak gelir.

Tren Ankara’ya yaklaşırken X heyecan içinde idi; hem öyle müthiş bir heyecan içinde idi ki şaka yapan arkadaşları ona acı-maktan kendini alamadılar. Ankara yavaş yavaş gözükmeye başla-yınca X’in yüzü pembeleşti, gözleri yaşardı; yerinde duramıyor, kul-varıda sinirli sinirli dolaşıyor, arada bir kocasının resmini çıkarıyor: “Birkaç dakikaya kadar kavuşacağız.” deyip resmi öpüyordu. Tren, Ankara İstasyonu’nda durmuştu. İstasyon oldukça kalabalıktı. X, vagonun penceresinden sarkmış bakıyordu. Arkadaşları onun bir hareketini gözden kaçırmıyor, istasyona onları karşılamaya gelen-leri gösteriyorlardı:

– Bak, Bedri gelmiş. Leman da burada...

– Evet evet... Kimler yok, herkes burada...

İçlerinden biri dikkatle bakmış da keşfetmiş gibi bağıırıyordu:

– A! X’in kocası gelmemiş!

X'in rengi değişmişti:

– Gelmez olmaz. Belki geç kalmıştır.

Ötekiler omuz silkiyorlardı:

– İhtimal!..

Bagajlar pencerelerden sarkıtılmış, herkes vagondan inmişti. X, valizi elinde mahzun mahzun bakınıyordu. Orada ne kadar fazla durursa o kadar fazla mahcup olacağını düşündü, boynunu büktü, bir taksiye atladı, evinin yolunu tuttu. Karısının iki gün sonra geleceğini düşünen kocası evi temizletiyordu. X, bir fırtına gibi eve girince bağırdı:

– Neye karşılamaya gelmedin?

Kocasını da şaşırmıştı:

– Sen iki gün sonra gelecek değil miydin?

– Hayır, bugün geleceğimi yazmıştım.

– Peki, sonra ne diye telgraf çektin?

– Ne telgrafı?

Kocasını telgrafı gösterince, X arkadaşlarının şakasını anlamıştı. O, zaafını hissettirmiş olmakla basmıştı.

Bir gün sonra X, Raşit Rıza'dan bir mektup almıştı. Bu gece Karpiç'te verilecek ziyafete davet ediliyordu. X, buna inanmadı, tekrar basmayacaktı. Ziyafete gitmek değil, o gece evden dışarı çıkmadı. Fakat ertesi gün ziyafetin şaka olmadığını öğrenince kolu kanadı kırıldı. Çünkü bu sefer de inanmamakla basmış oluyordu.

Bir İsim Günü¹

İsim günü, doğum günü, yıldönümü kutlamak, bizde yeni yeni âdet oldu. Eskiden bayramlardan gayrı günleri tesit edenlere [kutlayanlara] züppe diye bakarlardı. Ben bunu ne züppelik ne asrîlik ne de yapılması lâzım bir iş telâkki ederim. İnsanların dünyaya gelişlerini tesit etmelerine imrenmekten başka elimden bir şey gelmez. Dünyaya geldiğine sevinen nikbin [iyimser] insanları gördükçe, bana da arada bir yaşamak zevki, hevesleri geliyor.

Dünya mı kötü, insanlar mı, bilmiyorum! Dost düşman, uzak yakın, sevgili, ahbap, hayatta rol almış bütün insanlar, gözümü o kadar yıldırıdılar ki dünyaya gelişime sevinecek hal bırakmadılar. Sevinenler var ya, ben de onlara bakarak avunup gidiyorum.

*
**

Ankara'dayız. Ankara Şehir Tiyatrosu temsillerine başlamış, bir yandan da provalar devam ediyor. Prova ve temsil günleri, günün nasıl geçtiği belli olmuyor. Fakat repo [dinlenme, istirahat] günlerinde akşam olmak bilmiyor. Akşam olmak bilmiyor deyince, bunu kendi hesabıma söylüyorum sanmayın. Yıllardan beri ısrarla arana

¹ Mahmut Yesari, "Bir İsim Günü", *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 33, 8 Teşrin-i Evvel 1938, s. 6.

arana nihayet bulunan aleyhimdeki söz, akşamcılıktır. Bunu dillerine pelesenk edenlerin hepsi benden fazla içerler, orası da ayrı! Benim ne provalarla ne temsillerle bir alâkam var. Akşamı iple çekmem. Kendi buyruğu ile yaşayan, dünyanın en hür adamıyım. İstedğim dakikada sabahı akşam, akşamı sabah edebilirim.

“Sen Ankara’da Şehir Tiyatrosu ile beraberdin. Orada işin gücün neydi?” diye sorarsanız cevabı uzundur. O da ayrı mesele.

Repo günleri akşam olmak bilmiyor. Havalara soğuk. Artistler otelden çıkamıyorlar. Otelde çıkamıyorlar ama odalarında dünyanın alayını çıkarıyorlar. Bu şakalara, alaylara; meşhur bir hafız hanendenin, yarım elmanın yarısı benzeri metrdotelden [başgarsondan] tutun da garsonlara, kapıcıya kadar otelde herkes alışıktır, kimseler yadırgamıyor.

Ben artistlerden ayrı oteldeyim. Öğleden sonra onların oteline gittim. Feriha Tevfik, Şaziye, Hüseyin Kemal, Nezahat, Avni, Süflör Fikri, hepsi oradalar. Yalnız Yaşar Nezihi yok. Eğer tiyatroya meraklı iseniz, Yaşar Nezihi’yi muhakkak tanırırsınız. Bu sevimli artist sessiz, iyi kalplidir; fakat her nedense tavırları esrarengiz görünür. Ona bu esrarengizlik halini veren de sessizliği, yumuşak başlılığı, nezaketi, uysallığıdır.

“Yaşar nerede?” diye sordum.

“Bilmem! Demin çıktı ama nereye gitti, bilmiyoruz. Bize bir şey söylemedi.” dediler.

Bu cevabı verenlerin hepsi, dudak ucu ile bıyık altından gülüyor gibiydiler. Evet, gibiydiler, açık açık gülmüyorlardı; yalnız gülmemek için kendilerini zorladıkları muhakkaktı. Müsaadenizle bunu da ancak biz anlayabiliriz. Bizler, yani her gün şaka ve alaya alesta [hazır, tetikte] grup!

Neden sonra Yaşar geldi. Geldi ama saçlar kesilmiş, taranmış, tıraş pırl pırl. Gözlerinin içi de parlıyor. Elinde bir küçük paket var. Paketi Feriha Tevfik’e uzattı:

– Karınca kararınca!

Güzellik kraliçesi, bu uzatılan hediyeyi aldı, kâğıdı açtı. Bir küçük bebek maymun. Feriha Tevfik sevincinden ellerini çırpıyordu:

– Ne kadar nazıksınız Yaşar Bey. Beni mahcup ettiniz. Çok teşekkür ederim.

Bana dönmüştü:

– İsim günümde Yaşar Bey'den başka bu centilmenliği gösteren olmadı.

Tesadüf! O gün otelden çıkarken bana bir kalanderiye göndermişlerdi. Yukarıya çıkmaya üşenmiş, otele getirmiştim. Hemen takdim ettim:

– Sıramı bekliyordum Feriha Hanım!

Benim bu hazırccevaplığım, grubu biraz şaşırtmışa benzetiyordu. Feriha Tevfik, Yaşar'ın hediyesi maymunu öpüp seviyordu:



31- Feriha Tevfik, Hazım Körmükçü'yle bir temsilde

– Maymun en çok sevdiğim hayvandır bilir misiniz? Geçen gün söz arasında söylemiştim sanıyorum.

Yaşar’a takdirle bakıyordu:

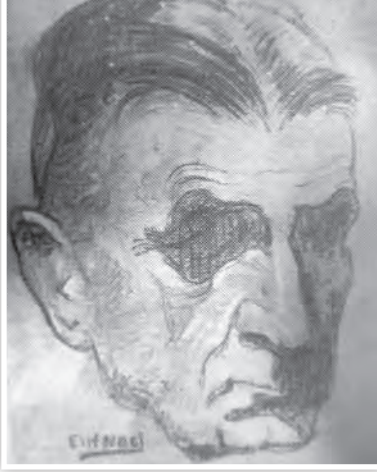
– Çok zekisiniz Yaşar Bey, demek unutmamışsınız!

Tekrar bana dönmüştü:

– Bu akşam Ankara Palas’taki küçücük ziyafetime geliyornuz değil mi?

– Elbette.

Ortada bir alay dönüyordu ama pekiyi kavrayamıyordum. Sormak da tehlikeli, dedim ya! Gün epeyce karardı. Yemek saati geldi. Herkes odasına çekildi. Ben her vakitki gibi Çiftlik Lokantası’na, bizim mühendis Saffet Yalçın’ı, Raşit Rıza’yı, öbür arkadaşları bulmaya gittim. Niye Ankara Palas’taki küçücük ziyafete gitmedim? Onu, oraya giden ve hâib ü hâsir [bir şey elde edememiş] dönen Yaşar’a sorun. Yaşar bu şakayı günlerce affetmedi. Affetmedi de ne yaptı? Fazla da somurtmadı. Çünkü o zaman grubun elinden hiç kurtulamayacağını biliyordu. Geç de işlese zekâ yine zekâdır vesselâm!



32- Baba Saffet

Zorla Deli Ettiğim Aktör: Baba Saffet²

Türk tiyatrosunun bir Baba Saffet'i vardı. Gençliğinde çok yakışıklı olan bu artist, yaşlılığında da sempatisini kaybetmemişti. Yalnız artistler değil, onu yakından, uzaktan tanıyanlar da Baba Saffet derlerdi. Baba Saffet'in artistlik tarafını bırakalım, onun insanlık tarafını konuşalım. Baba Saffet namuslu, terbiyeli, tok gözlü, gün-görmüş, o zamanın tabiriyle tam efendi adamdı. Baba Saffet şakaya kızmazdı. Onun dünyaya karşı olan müsamahakârlığı, arkadaşlarını insafsız şakalar yapmalarına yol açardı. Baba Saffet kızar görünür, fakat hakikatte kızmazdı.

Tatlı dilli, güler yüzlü olan Baba Saffet, yaşlandıkça huysuz ve titiz oluyor, yaşlılık gün geçtikçe huyunu değiştiriyor, onu mütevehhim [vehimli, kuruntulu] bir adam haline getiriyordu. Son günlerini Bakırköy Emrâz-ı Akliyye Hastanesi'nde geçiren Baba Saffet'in diماغ bozukluğunda, onun bütün arkadaşlarının, hepimizin tesiri var. Biz onu zorla deli ettik.

Baba Saffet zelzeleden çok korkardı. Bunu bilen arkadaşları, onun kulisteki odasının altına gider, taban kirişlerinin dayandığı destek

² Mahmut Yesari, "Kulis Aralarından Hatıralar: Zorla Deli Ettiğimiz Aktör: Baba Saffet", *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 31, 24 Eylül 1938, s. 29.

kalasları sarsarlardı. Zavallı Baba odadan dehşetle fırlar, kelime-i şehadet getirerek kaçacak yer arardı. Kulis sofasındaki arkadaşlar da güya zelzele olmuş gibi telâş gösterirler, yangına körükle giderlerdi. Baba Saffet'e oynanan oyunlar o kadar çoktur ki...

Artistlerden birine bir yerden büyük teneke kutu içinde pekmez hediye geliyor. Bunun Baba Saffet'le ne alâkası var, değil mi? Arkadaşların şimşek gibi akıllarına geliyor; pekmez Baba Saffet'e gönderilmiş bir hediye gibi gösterilecek. Baba Saffet tiyatroya geldiği zaman artistler dedi:

– Baba, sana bir teneke kutu göndermişler, pekmez mi imiş ne imiş?

Baba Saffet'in başlıca merakı, huyu, illeti, her şeyi bilirim iddiasıdır. Bunu gayet tabii görüyor:

– Bilirim! Gönderirler. Kutu nerede?

Kutuyu emaneten saklayan arkadaş hemen bulunuyor ve kutu Baba Saffet'e veriliyor. Baba kutuya bakıyor:

– Anladım. İzmir'den olacak...

Tabii göndereni de tanıyor:

– Bilirim! Her sene gönderir.

Akşamüstü Baba tenekeyi alıp gidiyor. Ertesi gün tiyatroya geldiği zaman Baba'da surat bir karış. Herkes bunun farkında değilmiş gibi davranıyor. Baba fazla sükût edemiyor, başlıyor küfre. Arkadaşlar, Baba provada iken tenekeyi almışlar, açmışlar, içindeki pekmezi başka bir yere boşaltmışlar ve kutuyu pekmez ağırlığında bir nesne ile doldurup kapamışlar! İşin en tuhaf tarafı, Baba pekmezin kendisine gelmediğine inanmıyor, kendine gelen pekmezin çalınmış olduğunu iddia ediyor. Aksine inandırmanın imkânı, ihtimali yok.

Bir başka şaka daha:

Dört yol'dan mı Trabzon'dan mı iyi hatırlamıyorum, artistlerden birine üç küçük sepet portakal geliyor. Baba Saffet'i çıldırtmak

için yeni bir fırsat. Artist localarından birinde toplu oturuyorlar. Biri elinde bir portakal sepetiyle görünüyor, odadakilerden birine:

– Ben portakallarımı aldım gidiyorum, diyor. Sen de git al.

O da odadan çıkıyor, biraz sonra elinde bir sepetle görünüyor:

– Çocuklar ben gidiyorum, diyor ve gidiyor.

Böylelikle odadakiler birer birer çıkıyorlar. Baba Saffet bir şey sormuyor, söylemiyor ama bekliyor. Odada yalnız kalınca dışarı çıkıyor, arkadaşlardan birine soruyor:

– Portakallar kimden?

Arkadaş hayretle bakıyor:

– Nasıl! Bilmiyor musun?

Her şeyi bilen Baba Saffet duraklıyor:

– Yooo!

Öbürü büsbütün telâşta:

– Ama nasıl olur?

Arkadaşın telâşı Baba'yı büsbütün şaşırtıyor:

– Bırak şakayı, kimden?

Öbürü ısrar ediyor:

– Asıl sen şakayı bırak. Hakikaten bilmiyor musun?

Baba'nın yeminleri de kendine mahsustur:

– Vallahi, tallahi, sümme billahi bilmiyorum!

Arkadaş adeta küçük dilini yutacak:

– Sen portakallarını almadın mı?

Baba Saffet'in yanakları pembeleşiyor.

– Bana da var mıydı?

– Var mıydı da söz mü ya! Sana büyük bir sepet gönderilmiş, almadın mı?

– Yooo!

– Biz seni sepeti aldı da eve gönderdi sanıyoruz.

Bu sefer Baba telâşta:

– Yooo! Sepet nerede?

– H. N.'ye teslim ettikti.

Baba Saffet, H. N.'yi aramaya başlıyor. Fakat H. N.'yi kodunsa bul. Arama, araştırmadan sonra kapıcıya soruluyor. Tabii kapıcının kulağı bükük:

– Ha, diyor. Ellerinizi iki portakal sepetiyle çıktı, gitti!

Baba Saffet küplere biniyor:

– Vay alçak! Ben ona gösteririm!

Fakat bedbahtlığa bakın ki H. N. tam bir hafta izinlidir; Baba Saffet, intikamını almak için aradan bir hafta geçecek ve hiddeti de sönecektir.

Zavallı Baba Saffet nasıl deli olmaz? Bir insanla koskoca bir cemiyet, hem de böyle bir program dâhilinde uğraşır, o zavallı çıldırmaz da ne yapar?

İki Turne Hatırası¹

Artistler her turne dönüşünde tatlı tatlı anlatırlar, ben de tatlı tatlı dinlerim. Artistler deyip geçmeyeyim; burada araya iki satır sıkıştırmama müsaade buyurunuz. İstanbul, Ankara şehir tiyatrolarında, operet heyetlerinde, tulûat kumpanyalarında çalışan ve hatta çalışmayan hülâsa Türkiye’de ne kadar tiyatrocu artist varsa ben çoğunu tanırım, hepsine de artistler derim. Suflörü, makinisti, dekorcuyu, çalgıcıları da ayırt etmem.

Size iki turne hatırası anlatacağım:

-1-

Örümcekte Korkan

Herkesin bir mânisi vardır. Kimi insan, peynir kesilmiş bıçakla ekmek kesildiğini görecektir olursa yahut yiyeceği ekmek, peynir kokarsa sofradan kalkar ve o gün yemek yemez. Fareden korkan çoktur, fakat üzerine çekirge sıçrayınca bayılanı ben gördüm. Yılan, soğuk hayvandır. Solucanı görünce midesi dönerek öğrenler de görülmemiş değildir. İnsanların bu küçük korkuları, daha doğrusu yarı korku yarı tiksinnmeleri saymakla tükenmez.

¹ Mahmut Yesari, “İki Turne Hatırası”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 25, 13 Ağustos 1938, s. 4-5.

İ. G., örümcekten korkar. Fransızlarda betnuvar tabiri vardır. Birinin yüzünü görmek, karşılaşmak istemezsiniz; onu görür görmez kan beyninize sıçrar, tüyleriniz diken diken olur, çileden çıkarsınız. Onunla karşılaşmaktan adeta korkarsınız. Bu korku sinirlenmek, çileden çıkmak korkusudur. İşte bu korkunç şahıs, nesne; sizin, benim, hepimizin betnuvarıdır. İ. G.'nin betnuvarı da örümcektir. Örümceklerin cinslerini, nevilerini, şekillerini, hayat tarzlarını anlatacak değilim. İ. G., örümcekten korkar ve tesadüfen eliyle dokunacak olsa bayılır. Arkadaşları onun bu korkusunu biliyorlar. Bu korkudan istifade etmek lâzımdır, yani alay çıkarılacaktır.

Bir Karadeniz turnesindeler. Yaz sıcakları bastırmış. Gündüzleri kimse otelden dışarı çıkmıyor; ya bir iki arkadaş bir odada toplanıp iskambil, tavla oynuyorlar yahut odalarına çekilip uyuyorlar.

İ. G. odasında çalışıyor. O aynı zamanda piyes yazmakla da meşgul olduğu için zamanını boş geçirmiyor. Onun masa başından kalktığını görmeyen arkadaşları düşünüyorlar: “Şuna bir oyun yap-sak!” Birkaç arkadaş saatlerce uğraşıyor. İnce mukavvadan bir iri örümcek kesiyor ve boyuyorlar. Sahiciden hiç farkı yok. Şimdi bunu, örümcekten korkan arkadaşına ne şekilde takdim etmeli?

Tesadüf, ah o kaviler münadimi [kuvvetlilerin dostu], acizlerin, zavallıların hasm-ı daimi [sürekli düşmanı] olan tesadüf, onların imdadına yetişiyor. İ. G. bir ara bir ihtiyacı için odasından çıkmıştır. Pusuda bekleyen arkadaşlar ayaklarının uçlarına basarak yarı açık duran kapıdan içeri giriyorlar ve İ. G.'nin masa üzerinde açık bıraktığı defterin üstüne *örümceği* bırakıyor, yine sessizce çıkıyorlar. İ. G. odasına dönüyor. Tekrar masa başına oturup da gözü deftere ilişince baygınlık geçiriyor ve odadan dışarı fırlıyor. Sofada bu sahneyi bekleyen arkadaşları kahkahayı koparıyorlar. İ. G. bunun bir şaka olduğunu anlıyor ama ne yapabilir? Bağırıp çağırmak, küfretmek de faydasızdır; o da gülüyor ve tekrar odasına giriyor. Bu şakanın alayı günlerce sürüyor. İ. G., arkadaşlarına karşı kin tutmadığı için alaydan pek uzak durmuyor: “O kadar güzel benzetmişler ki aldanmamak kabil değildi. Zaten pisi görünce tüylerim

ürperiyor. Hakikisinden farkı yok. Ne de uğraşmışlar. Benim yerimde kim olsa inanırdı.”

Günlerden sonra yine bir öğleüstü, İ. G. odadan çıkmış, tekrar dönmüştü. Tekrar masa başına oturdu, yazı yazacaktı. Açık defterin üzerinde tavan süpürgesi kaçkını, tüylü, iri bir örümcek duruyordu. İ.G., gayr-ı ihtiyari kapı tarafına baktı, güldü. Odadan fırlayıp çıksa sofada kahkahalarla karşılanacaktı. Hâlbuki alayı çıkaranlara alay edip gülecekti. Elini kaldırdı, şaka olduğunu bildiği halde, yine o daimi korkunun alışkanlığı ile çekine çekine yapma örümceğin üzerine avucunu bastırdı. Avucuna ince tiken tüyleri batmıştı; İ.G., bir çığlık kopararak sıçradı ve koltuğa yığılarak düştü, bayıldı. Avucu ile üzerine bastırdığı örümcek, bu sefer yapma değil, şaka değil, hakiki idi!

-2-

Halis Viski

H.K., içkiye düşkün değildir. Bir ziyafette fazla ısrar edilirse birkaç kadeh rakı, şarap, şampanya içer. Çalıştığı günler içki ağzına koymaz. Boş zamanlarında eğer neşesi varsa bir iki kafa dengi arkadaşla da rastlarsa birkaç kadeh biraya pek nazlanmaz.

Onun sevdiği iki içki vardır; biri sodalı şarap, öbürü de viskidir. Viski de pek kibar içkisidir. Sahtesi, taklidi, fenası içilmez; ka-
uçuk kauçuk kokar, içerken de içtikten sonra da ağzınıza lastik çiğ-nemişsiniz gibi bunaltıcı bir tat yayılır. Viski çok pahalı olduğu için hile karışmamışını içmek her kесenin harcı değildir.

H.K. hesabını bilir. Hesabını bilir dediğime bakarak hasis sanmayınız. Hesabını bilmek başka, cimrilik yine başkadır. O sefahatte bile idare ile harcar. Demek ki halis viskiyi her zaman alamaz. H.K. aynı zamanda sıhhatini de sever. Birçok arkadaşları gibi o göbek bırakmamıştır. Sabahları jimnastiğini yapar ve saatlerce yürür.

Yine viskiye gelemim. Viskinin en iyisi bile iki kadehten sonra başa ağırlık verir. Soğuk soda ile içilirken dili, damağı gıcıklayan az kekremsi tadı, ne rakının yakıcı ne de konyanın tadına benzer. Çok

içilince viskinin humarı günlerce geçmez. Şakaklar zonklar, dil köseleyle döner, baş durmadan ağrır. İyisinin ağırlığı bu kadar çökerse artık kötüsünün yapacağı rezaleti bir düşünün. Bütün bunları bilen ve düşünen H.K., sevdiği viskiyi imsak eder [cimrilik eder, saklar].

H.K. arada bir sigara tütürür ama pipoyu emzik gibi ağzından düşürmez. Onda da kılı kırk yarar. Birkaç tane piposu vardır; onları gayet dikkat ve ihtimamla yıkar, temizler. Bir iki gün içilen pipo istirahatate yatırılır ve dinlenmiş pipolardan biri alınır. Viski ve pipo! Bunun ikisi de bize İngilizleri hatırlatmaz mı? Viski ve pipo düşkünlüğüne bakarak H. K.'nın alangle [İngilizvari] veyahut alamerikan [Amerikansı] bir tip olacağını sanmakta haklıyız. Hayır! O, bunun tamamıyla zıddıdır. Bir müddet, pekiyi hatırlayamıyorum, ya Avusturya'da yahut Almanya'da bulunmuştur. Almancası zararsızdır ve durmadan da ilerletmek için çalışır. Cermen kültürünü sever. Alman tiyatrosuna, Alman tekniğine hayrandır.

Bir cenup vilayetleri turnesinde, Kıbrıs'a da uğramışlardı. H. K., Kıbrıs'ta aradığını bulmuştu. En nefisinden ve halisinden olmak şartı ile bir şişe viski aldı. Dönerlerken vapurun salonunda viski şişesini önüne koyuyor, piposunu yakıyor, keyif çalıyordu. Eline geçen şişeyi bir oturuşta dikip devirenlerden olmadığı için H. K., hem yolda hem de İstanbul'da günlerce bu şişeyi idare edecekti. Arkadaşlar sıra sıra:

– Senin viskiden tatmadık, diyorlardı.

H. K. viskiyi değil, yüz bile vermiyordu.

– Siz rakı için, bira için... Bu viskiden ne anlarsınız!

Arkadaşları onun yakasını bırakmıyorlardı:

– Bir tadalım da anlayalım.

Onların meramı viski içmek, viski istemek değil, H. K.'nın keyfini kaçırp alay etmektir. Bir gün H. K., yine viski şişesini alıp salona geldi, bir koltuğa kuruldu, bir küçük masa getirtti, soda ısmarladı, piposunu yaktı. Köşe köşe bezik, poker oynayan arkadaşları, oyun arasında yine onu unutuyorlardı.

– Şu viskiden bize de göndersene!

– Viskiye yazık! Anlamazsınız...

Bardağın üçte birine viski, üstüne de su koyup ağır yudumlarla çekiyor, keyifle piposunu tütürüyordu. O içerken arkadaşları takılıyorlardı:

– Yahu etme! Şundan biz de biraz tadalım.

– Anlamazsınız. Ağzınızın tadını bozar.

Üç kadeh kadar içtikten sonra şişesini aldı, kalktı. O kalkınca arkadaşları da oyunlarını bırakıp kalkmışlardı. H. K. bu ani harekete şaşırdı. Bir arkadaş:

– Sen viskiden hakikaten anlıyor musun, dedi.

O büsbütün şaşırdı:

– Ne var?

– Biz dün gece kamarandan viski şişesi aşırıdık. İçindeki viskiyi damla damla boşalttık. İçine şimdi içtiğin şeyi damla damla akıtarak doldurduk.

Bir başka arkadaş, küçük bir şişe çıkarıp gösterdi.

– İşte senin viskin burada!

H. K. bir şey söylemedi. Hangisi doğrudu. Viski diye gösterdikleri şişeyi alsa içtiğinin çay olduğunu kabul etmek lâzımdı. Ya çay değil de hakikaten viski ise? Bu içinden çıkılmaz bir şeydi. H. K. kamarasına girdi, vapur Galata rıhtımına yanaşınca kadar dışarı çıkmadı.

Aç Dolaşan Bir Tiyatro Kumpanyası¹

Bir tiyatro kumpanyası turneye çıkıyor. Fakat bu kumpanya; tulûatçı, operetçi, piyesçi kumpanya mı artık bunu sormayın. Yalnız şunu söyleyebilirim ki turneye çıkanların hepsi de sayılı fırtınalardan. En ufakları kan kırmızı.

Şehir şehir dolaşmışlar, nihayet Eskişehir yolunu tutmuşlar; işler pek parlak değil. Kazandıklarını otele, hana, lokantaya, aşçıya vermişler; yol paraları kıt kıt, ucu ucuna yetiyor. Ümitleri gidecekleri yerde, yapacakları işte...

Ümit, cihandan da büyük... Cihandan büyük değil, hiç olmazsa onların pek fazla umur ettikleri yok. Neşeleri yerinde ama ne ümit ne de neşe karın doyurmuyor. Yolda ne yiyecekler? Bu mühim meseleyi halletmek lâzım. Tren ara istasyonlara uğraya uğraya gidiyor. Rahmetli S.'nin kafasında bir güneş doğuyor:

– Çocuklar, uğrayacağımız ilk istasyonda ben ineceğim, bizim kompartımana misafir davet edeceğim.

Arkadaşlar, bunun bir şaka mevzuunun başlangıcı olduğunu seziyor, gülüyorlar:

¹ Mahmut Yesari, “Kulis Hatıraları: Aç Dolaşan Bir Tiyatro Kumpanyası”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 32, 1 Teşrin-i Evvel 1938, s. 14.

– Peki, misafire ne ikram edeceksin?

S. kararını vermiş:

– Misafir umduğunu değil bulduğunu yer. Yalnız siz, ben ne yaparsam ne söylersem hiç bozmayın.

İlk uğrakta S. vagonun atlıyor. Trene binecek yolcuları şöyle bir gözden geçiriyor. Arkadaşları vagonun penceresinden onu gözetliyor. S., şişkin heybesini omzuna vurmuş, iki eli yemiş dolu sepetli bir yolcuya yaklaşıyor:

– Merhaba hemşerim, nereye?

Adamcağız şaşırır gibi oluyor. S., onun cevabını beklemiyor, uzun yıllardan beri turne seyahatleriyle Anadolu'yu büyük şehirlerden küçük köylerine kadar karış karış tanıdığı için hiç durmadan anlatıyor. Köylü, bu ağız kalabalığı karşısında büsbütün afallıyor. S., adamcağızın elindeki sepetleri alıyor:

– Yol yorgunusun, yardım edeyim.

Köylünün “evet, hayır!” demesine vakit bırakmadan vagonun basamaklarına tırmanıyor. Tabii köylü de arkadan... Arkadaşlar vaziyeti derhal kavramışlardır. Köylüyü izzet ve ikram vagona alıyorlar, başköşeye oturtuyorlar. Tren kalkıyor ve ahbaplık da başlıyor. Fıkralar, hikâyeler anlatılıyor, sohbet ilerliyor. Köylü, bu neşeli insanların arasına düştüğünden memnun, kahkahadan kırılıyor.

Ahbaplığa çeşni verilmek için sepetlerdeki yemişler ortaya dağıtılıyor ve heybe açılıyor, yemekler çıkarılıyor. Bizimkilerin iştihaları o kadar mükemmel ki sepetler boşalıyor, heybenin şişkinliği de sönüyor. Yemekten sonra herkese bir gevşeklik çöküyor, meclis durgunlaşıyor. Herkes uyuklamak üzere... Bu sırada S. yerinden fırlıyor:

– İşte bu namussuzluk!.. Cebimden sigara paketimi aşırmissınız!..

Öbürleri de ayaklanıyorlar:

– Kim aşırmış?

– Namussuz sensin!

– Sensin!

Bu ağız kavgası, bir anın içinde gırtlak gırtlığa bir dalaş halini alıyor. Zavallı köylü, oturduğu köşede büzüldükçe büzülüyor ve nihayet kavga edenlerin bir ara bulvara çıkmalarını fırsat bilerek sönmüş heybesini, boşalmış sepetleri alıp başka bir vagona kapağı atıyor. Çok geçmeden kavga, mayna [bir kavgayı durdurmak, sona erdirmek için verilen emir] olmuştur. Bizimkiler biraz dinleniyorlar. S., tekrar düşüncede: “İlk uğrakta bir heybeli bulalım. Fakat bu sefer benim inmem olmaz.” İlk uğrakta arkadaşlardan biri iniyor ve şişkin heybeli, eli sepetli bir yolcuyu gözüne kestiriyor.

Aynı sahne, aynı izzet ve ikram, aynı ahbaplık... Fakat ikinci kurban gülüyor, konuşuyor ama ne sepetlere ne de heybeye el atıyor. Bizimkiler birbirlerine manalı manalı bakışıyorlar ve kulaktan kulağa fısıldaşıyorlar:

– Herif bizden pişkin galiba!

– Biz daha pişkin çıkalım da işi teklifsizliğe vurup sepetleri temizleyelim mi?

– Ya herif karşı koyarsa?

– O zaman rezalet!

Trene bindikleri dakikadan beri konuşmaları kavgaya, kavgaları şakaya benzeyen bu garip yolcuların gürültülerine alışan öbür yolcular, aldırış etmiyorlar ama aralarına giren bir yabancının şikâyetine, feryadına da aldırılmazlık edemezler. Bizimkiler bunu düşündükleri için sepetlere taarruzdan çekiniyorlar. Fakat ne yapıp da bu inatçı misafiri yola getirmeli? S., yeni bir keşifte bulunuyor. Arkadaşları sıra ile bir bir kulvara çekip soruyor:

– Sende kaç kuruş var?

– Birkaç kuruş bozukluk.

– Ne varsa ver.

– Ne yapacaksın?

– Sorma, ver.

S., arkadaşlardan topladığı paralarla ilk uğrakta dört küçük şişe rakı ve bir küçücük sepet de meyve alıyor, vagona dönüyor. Şişeler açılıyor, köylüye de ikram ediliyor. Köylü rakıyı içmiyor fakat ikram edilen meyvelerden alıyor. Köylünün kalbi zengindir, ikram altında kalır mı? O da kendi sepetlerinden ikram ediyor. Meclis tatlılaşıyor. S. de o kadar tatlı konuşuyor ki köylü bir kadeh rakı içmeye razı oluyor ve kadehlerin arkası geliyor. Heybe boşalmaya, sepetlerin de dibi görünmeye başlamıştır. S., ilk uğrakta bir punduna getirip köylüye birkaç şişe rakı aldırıyor. Artık neşeleri tamamdır. Tamamdır ama heybe ve sepetler boşalmıştır. S., arkadaşlardan birinin kulağına fısıldıyor:

– Şişelerden birini sakla...

Yemek içmek bitince aynı kavga sahnesi ve aynı netice... Arkadaşları S.'ye soruyorlar:

– Saklattığın şişe ne olacak?

S. kahkaha ile gülüyor:

– İlk uğrakta siz, heybelilerle sepetlileri kollayın. O şişeyi anah-tar olarak saklıyorum.

İstanbul Belediyesi Halkı Tiyatroya Zorla Sokmaya Karar Vermişti¹

Raşit Rıza ile Şadi'nin Millî Sahneleri Tepebaşı'nda temsiller verirken, meşhur Fransız sanatkârı Cécile Sorel de İstanbul'a gelmişti. Tepebaşı Tiyatrosu sinek avlıyor, Fransız Tiyatrosu adam almıyordu. Raşit Rıza, Cécile Sorel'e bir cemile göstermek istedi, onun şerefine bir temsil vermeyi kararlaştırdı. Bu müsamerede biri telif, biri adapte iki eser oynanacaktı: Reşat Nuri'nin *Taş Parçası* ile Selim Nüzhet'in Anatole France'ın *La comédie de celui qui épousa une femme muette*'den adapte ettiği *Aman Hanım Biraz Sus!* Piyeslerin ikisi de iyi seçilmişti. Raşit Rıza, o tarihte *Taş Parçası*'nı harikulâde oynuyordu. Büyük Behzat da *Aman Hanım Biraz Sus*'ta bütün komedyen dehasını gösteriyordu.

Temsil günü kararlaştırıldı, gazetelere ilan verildi. Piyesler prova edildi, tiyatro biraz temizlendi. Aşağı yukarı her şey hazırды. Yalnız mühim, çok mühim bir mesele kalıyordu. Tiyatroyu doldurmak! Evet, Fransız sanatkârı İstanbul'a geldiği günden beri kesif [yoğun] bir halk kitlesi tarafından alkışlanıyordu. Türk tiyatrosuna gelince tenhahlığı görecektik, ne diyecekti? Temsil gecesi yaklaşıyordu

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: İstanbul Belediyesi Halkı Tiyatroya Zorla Sokmaya Karar Vermişti", *Perde-Sahne*, sayı 2, Haziran 1943, s. 4, 17.

ama ayıbı örtmenin bir çaresi bulunamamıştı. Raşit Rıza sinirliydi, düşünüyordu. Nihayet şu çareye başvuracaktı: Belediye reisine müracaat edecek, temsil saati yaklaştığı zaman belediye zabıtası, polisler sokaktan geçenleri çevirecek, tiyatroya sokacaklardı.

Türk tiyatrosunu Fransız sanatkâra boş, تنها göstermek halkın haysiyetini kıracaktı. Bu, gazetelerde yazılıp halka anlatılamazdı. Ne yapmalıydı? Belediye reisi de Raşit Rıza'nın fikrini muvafık bulmuştu. Karakollara emirler verildi ve temsil saati yaklaşıncı halkı yoldan çevirmek için tertibat alındı. Halkı tiyatroya zorla getiremezlerdi. Fakat birçok işsiz güçsüz sevine sevine gelirlerdi. Tiyatro hıncahınç dolmasa bile boş görünmezdi ya.

Temsil günü merak içindeydik. Öğleden sonra gişe işlemeye başlamıştı. Evet, tiyatronun gişesi açılmış ve çok geçmemiş koltuk, loca biletleri satılmaya başlamıştı. Buna kimse bir mana veremiyordu. Oynayacak piyesler de yeni değildi, halk göre göre bıkmıştı. Eskiye rağbet nedendi? Tiyatroda herkes bunu anlaşılmaz bir tesadüfe yoruyordu. Herkes şu kanaatte idi: İşleyen gişe biraz sonra duracaktı. Hayır! Gişe işlemekte devam ediyordu. Saat altıya doğru alt kat localar tamamen, üst kat localar yarı yarıya satılmıştı. Ön sıra koltukların da hepsi tutulmuştu. Buna kimse inanamıyordu. Kapı önünde, fuayede, kuliste artistler birbirilerine bakıyor, dudak büküyor, ellerini müphem hareketlerle oynatıyor, söylemiyorlardı.

Saat sekizde paradi dolmuştu. Sekiz buçukta tiyatrodaki tek koltuk, tek iskemle boş değildi; tiyatro kalabalıktan çatlayacak bir halde idi. Artık sokaktan adam çevirmeye lüzum, hacet kalmamıştı. Buradaki sır ne idi? Tiyatroya gelen halka o gecenin hususiyetini kim anlatmıştı? Halk, şehrin ve kendi haysiyetinin tehlikede olduğunu nasıl hissetmişti? Birbirleriyle sözleşmiş gibi erkenden koşup gelmişlerdi. Bunu ne zaman hatırlasam tüylerim ürperir. Halkın ebedî bir sır olan ruhundan, seziş kuvvetinden ürkerim.

O gece tiyatroya Cécile Sorel, rahmetli Münir Nigâr'la beraber gelmişti. Fransız artisti, Türk sahnesine pek kıymet vermiyordu, fazla bir şey ummuyordu. Tiyatroya gelirken Münir Nigâr'dan özür dilemiş:

– Yalnız beni affediniz, fazla duramayacağım demişti.

Münir Nigâr, Cécile Sorel’e tercümanlık ediyordu. Fransız artist *Taş Parçası*’nı zevkle seyretti ve yerinden kımıldamadı. Raşit Rıza’yı çok beğenmişti:

– Dünyanın ne tarafına gitse birinci sınıf jön prömiyedir.

Aman Hanım Biraz Sus başladığı zaman da Cécile Sorel kıpırdamadı. Bu piyes adapte olmasına rağmen kendi repertuarı sayılırdı. Piyesi sonuna kadar dinledi ve beğendi. O gece halk nasıl kendi hayatını kurtardıysa artistler de Türk sahnesinin haysiyetini kurtarmışlardı!



33- Cécile Sorel

Acı Bir Hatıra¹

Dârülbedâyî'nin ikide birde dağılması, ikiye hatta bazen üçe ayrılması hep parasızlık yüzündendi. Şehremaneti üç bin lira tahsisat veriyor ve şehir meclisinde bunun aleyhinde münakaşalar da oluyordu. Hatta bir ara, bu tahsisat da kesilmişti. Şimdiki Şehir Tiyatrosu'nun emektar artistleri bu acı günleri pekâlâ hatırlarlar.

Yine böyle bir ayrılık hengâmesinde idi. Merhum İbnürrefik Ahmet Nuri, dışarıda kalan artistleri toplamış, Yeni Tiyatro adıyla bir kumpanya kurmuştu. Yeni Tiyatro'da kadınlardan Madam Kınar, Saramannik, Mina; erkeklerden Nurettin Şefkati, Hazım, Baba Saffet, Celal Yakup vesaire vardı.

İbnürrefik Ahmet Nuri, tiyatro âşığı idi. Yalnız piyes yazmakla kalmaz, sahneye de çıkardı. Vaktiyle İstanbul'un zarif, kibar şahsiyetleriyle birlikte ortaoyununa çıktığı söylenir.

İbnürrefik Ahmet Nuri'yi ilk defa, şimdi üniversite olan Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî [İstanbul Üniversitesi'nin kapısı] bahçesinde, Meşrutiyet'i müteakip oynanan meşhur *Vatan Yahut Silistre* piyesinde

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Hatıraları: Acı Bir Hatıra", *Yenigün*, sayı 17, 1 Temmuz 1939, s. 14-15.

İslam Bey rolünde görmüştüm. Zekiye, Madam Kınar; Abdullah Çavuş da Abdi merhumdu. Sonra, Şehzadebaşı'nda Fevziye Kıraathanesi sahnesinde, Millî Heveskârân Heyeti'nin temsil ettiği Hüseyin Suad Bey'in *Kirli Çamaşırlar*'ında gördüm. O zamanlar gençti. Fakat yaşı altmışı geçtikten sonra hasta artistlerin rollerini alarak yine sahneye çıkıyordu.

İbnürrefik Ahmet Nuri, tam manası ile zarif, nüktedan, çelebi adamdı. Eserleri telif değildir, hemen hepsi adaptedir. Yalnız İbnürrefik Ahmet Nuri, seçtiği eserleri o kadar mükemmel, kusursuz adapte etmiştir ki kendi has malı addedilebilir. Tiyatro edebiyatımızda Ahmet Vefik Paşa ile İbnürrefik Ahmet Nuri, adaptasyonun iki büyük üstadıdır.

İbnürrefik Ahmet Nuri, bir eser üzerinde aylarca çalışırdı. Mesela Daniel Riche'in *Le Prétexte* unvanlı iki perdelik eserini, üç perde olarak *Hisse-i Şayia* yapmıştır. Müsaadenizle *Hisse-i Şayia*, Daniel Riche'den fazla İbnürrefik Ahmet Nuri'ye aittir sanırım.

İbnürrefik Ahmet Nuri, tiyatro aşkı ile ne sıkıntılar çekmedi, başı ne dertlere girmedir! Turnelerle birlikte Anadolu içlerinde dolaştı. Kamyonlarda sarsıla sarsıla günlerce, gecelerce uykusuz seyahat etti. Köy kahvelerinde sabahladı. Kulislerde didindi, yoruldu ve öldüğü güne kadar da Ankara Halkevi'nin rejisörü idi.

İbnürrefik Ahmet Nuri'nin eserleri ne yazık ki bir külliyat halinde neşredilmedi. Tiyatro tarihimiz ve tiyatro edebiyatımız için böyle bir külliyata ihtiyacımız vardır: *Hisse-i Şayia*, *Sekizinci*, *Lokmanzade*, *Dört Cihar*, *Gelin-Kaynana*, *Zuhal Burcunda*, *Huriye'nin Dolabı*, *Do-kuzuncu*, *Ceza Kanunu*, *Şair*, *Hoşkadem Gebe* vs. Bunların hemen hepsi, kendi janrlarında [türlerinde] güzel ve muvaffak eserlerdir.

İbnürrefik Ahmet Nuri, Yeni Tiyatro'yu kurmakla beraber Dârübedâyî'yle de alâkasını kesmemişti. Hem heyet-i edebiyeye azasındandı hem de eser veriyordu. Bir sene evvel, *Sekizinci* büyük bir muvaffakiyet kazanmıştı. İbnürrefik Ahmet Nuri, ertesi sene yeni

adapte eserine *Dokuzuncu* dedi. Eserin temsilinden evvel, isim alâka uyandırıyordu.

Yeni Tiyatro, Kadıköy'de Mısırlıoğlu Bahçesi'ndeki küçücük tiyatroda temsiller verecekti. Eserden yana çok fakirdi. Ben *Merhametten Maraz*'ı verdim; İbnürrefik de şimdi ismini hatırlayamadığım bir komedi hazırlamıştı.

İbnürrefik Ahmet Nuri, aynı zamanda eski bir muhasebeciydi. Yıllarca Karantina İdaresi'nin muhasebeciliğinde bulunmuştu. Yeni Tiyatro'nun hesap işlerini idare ediyor fakat Dârülbedâyi'yi de ihmal etmiyordu. O ramazan Dârülbedâyi'nin kadrosu ve repertuarı kuvvetli idi ve daha ramazanın ilk gününden tiyatro ağız ağza dolmaya başlamıştı.

Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu, İstanbul'un en geniş tiyatrolarından biridir. Ağız ağza dolduğu zaman hasılat, hatırı sayılır bir yekûna balığ oluyordu. Fakat Mısırlıoğlu'ndaki küçücük tiyatronun yarısı güç doluyordu. Para olmayınca muhasebeci ne yapsın? Ben o zaman bir hakikate ermiştim. Dârülbedâyi kasasına her gece yüzlerce lira giriyor ve bunun kolaycacık hesabı görülüyordu. Fakat Yeni Tiyatro'nun fakir kasasına düşen birkaç lira taksim edilemiyor ve kırk yıllık muhasebeci hesabın içinden çıkamıyordu. Demek ki çok paranın değil, az paranın hesabı bulunmuyormuş! Talih, ne anlaşılmaz şey! Birine yürü ya kulum diyor yürütüyor, öbürünü de kaldırıp yerden yere çalıyor!

Ramazanın ortalarına doğru Dârülbedâyi temsilleri hız almış, hasılat da o nispette artmıştı. Yeni Tiyatro ise aksine gün geçtikçe tenhalaşıyordu. Gündüzleri Madam Kınar'ın Mısırlıoğlu'nda, tiyatro karşısındaki evinde toplanan artistlerin ağızlarını bıçak açmıyordu. Bir karar vermek lâzımdı: Biraz daha dişlerini sıkıp dayansınlar mı? Yoksa tiyatroyu kapayıp herkes başının çaresine mi baksın? Yeni piyeslerin hasılatı bile seksen, doksan lirayı geçmiyordu. Vergi, tiyatro

kirası, müteferrik masraflar çıktıktan sonra artistlere para kalmıyordu. Dayansınlar! Ne vakte kadar? Bel bağlayacak bir ümitleri de yoktu.

Yeni Tiyatro'nun hasılatı seksen, doksan liradan kırka, otuza; kırktan, otuzdan da yirmiye hatta on beşe, ona düştü. Dârülbedâî'nin hasılatı dört yüz, beş yüzden altı yüz, yedi yüz liraya; altı yüz, yedi yüzden sekiz yüz, dokuz yüz liraya fırlamıştı. Bu, talihin ne acı bir cilvesi idi. Yeni Tiyatro artistleri her şeye rağmen dayanıyorlardı, fakat vaziyetin düzelebilmesi ihtimalleri azaldıkça azalmıştı.

Ferah Tiyatrosu'nda *Dokuzuncu*'nun temsili ilan edilmişti. Temsil gecesi, o geniş Ferah Tiyatrosu çatlayacak gibi dolmuştu. Evvelce de söylediğim gibi *Dokuzuncu*'nun ismi merak uyandırmıştı. Bir sene evvel *Sekizinci*'yi görenler, methini duyanlar, *Dokuzuncu*'yu da o ayarda bir eser sanıyorlardı. Hatta *Dokuzuncu*'yu, *Sekizinci*'nin mâbadi zannedenler de vardı. *Dokuzuncu*'nun ilk temsilinin hasılatı, bin elli lira tutmuştu. Bu bir rekordur.

O tarihte Hüseyin Suad Yalçın, İbnürrefik Ahmet Nuri, Reşat Nuri, Halit Fahri, ben hep Kadıköy'de oturuyoruz. Temsilden sonra bir vapuru ile Kadıköy'e döndük. İşkelede Hazım, Baba Safet, İstanbul'a gitmek için vapur bekliyorlar. İkisinin yüzü öyle mahzun ki... İbnürrefik Ahmet Nuri, Hazım'ı görünce içine doğmuş, merakla sordu:

– Bu gece ne yaptınız?

Hazım boynunu bükerek cevap verdi:

– Gişe hiç işlemedi. Gelen bir iki kişinin parasını geri verdik, tiyatroyu kapadık!

Onun neşesizliği, İbnürrefik Ahmet Nuri'nin de neşesini kaçırmıştı, bir şey söyleyemedi. Hazım sordu:

– Öbür taraf ne yaptı?

İbnürrefik Ahmet Nuri isteksiz isteksiz:

– Bin liradan fazla yaptı, dedi.

Hazım inanmayarak bakakalmıştı!

*
**

Dostum, yüksek sanatkâr Hazım; o geceyi, o karanlık geceyi hatırlar mı acaba?

Tiyatro Oyuncuları ve Muharrirleri

Hüseyin Suad Yalçın¹

Doktor Hüseyin Suad çocukluk arkadaşım, yüksek mühendis Saffet'in babası ve benim sanat, meslek arkadaşımdı.

Hüseyin Suad bol-ahenk bir adamdı. Temiz insandı. Tek kelime ile, bütün manası ile insandı. Cılve-i kader, onu doktor yapmıştı. O ruhen, hissen şairdi fakat şairlerin çıt kırıldımılığı onda yoktu. Dobra dobra konuşurdu.

Askerliğimi bitirmeden tiyatroya heves etmiştim. *Kefaret* diye bir piyes yazdım, Dârülbedâyi'ye verdim. Suad Bey, Dârülbedâyi heyet-i edebiye azasındandı. Eserimi okumuşlar. Beni de çağırdılar. Umumiyet itibarıyla beğendiklerini, yalnız son perdenin son sahnesini değiştirmemi söylediler. Defterlerimi aldım. Birkaç gün sonra Suad Bey'e getirdim.

– İbnürrefik Ahmet Nuri'ye git, son sahneyi beraber düzeltin, dedi.

Dik kafalı bir insanım. Cevabı dayattım:



34- Hüseyin Suad Yalçın

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Muharrirlerimiz: Hüseyin Suad Yalçın", *Perde-Sahne*, sayı 3, Temmuz 1943, s. 6.

– Onunla beraber yazmadım ki onunla beraber bitireyim?

Suad Bey, hiddetlenmek âdeti değilken köpürdü:

– Sen adam olmazsın!

Doğru söylediği muhakkak, kabiliyetim yok, bir türlü adam olamıyorum.

Hüseyin Suad, Paris’e gitmişti. Birçok doktorlar bunu, tabelalarında övünerek teşhir ederler. Suad Bey Avrupa’daki tahsilini, *Lâne-i Melâl*’inde *Pon Taven* şiirleriyle terennüm eder.

Şam’da belediye doktorluğu etti, Karantina İdaresi’nde meclis-i idare azası oldu. Dârülbedâyi-i Osmanî’nin heyet-i edebiyeye azaları arasına girdi. İdbar [işlerin ters gitmesi], ikbal umurunda değildi. Çok sıkıntılı günler geçirdi. Denizyollarında vapur doktorluğu etti.

O, daima her yerde, her zaman şair Hüseyin Suad’dı. Şiirlerinde vezin bozukluğu çoktur. Ona da aldırılmaz.

Beni, kendisini sevdiğim kadar değil, daha fazla severdi. Oğlu Saffet’i görmeye gittiğim zamanlar beni görünce bağırırdı: “Mahmut Hoca, gel bakalım.” Güler, konuşur, yedirir, içirirdi. Sigaraya düşkün değildi. İçkiyi sevmezdi, bana içtiğim için kızardı: “İçtiğin için seni sevmiyorum!” dedi.

Kumara düşkündü. Suad Bey’in kumarda kazandığını ve kaybettiğini akıl almaz. Kumarda, Şişli’de bir apartman kazanmıştı, bir gecede kaybetti. Karantinadan kırk bin lira ikramiye almıştı. Yat Kulüp’te bir gecede kaybetti. Burada bir şey söyleyeceğim, inanmayacaksınız. Kırk bin lira kaybettiği gece, kulübün bir koltuğunda horul horul uyudu. Sabahleyin yirmi kuruşluk tavla partisini zevkle, keyifle oynadı.

Reşat Nuri’nin François de Curel’den adapte ettiği *Bir Gece Faciası* için “Bir Gece Faciası” diye bir tenkit yazdı. Reşat Nuri’yle aralarında müthiş bir münakaşa başladı. Sonunda darıldılar. Aradan yıllar geçti, barıştılar. Reşat Nuri: “Ne hata etmişim! İnsan Suad Bey’e darılır mı?” dedi. Suad Bey’e darılmak, insanlığı inkâr etmektir. Çünkü gıllığış [gizli kin ve düşmanlık] denilen ıvrır zıvrır onda yoktur.

Hüseyin Suad'ın çok tiyatro eseri yoktur. Fakat tiyatrodaki rolü çok ehemmiyetlidir. Meşrutiyet ilan edildiği zaman, sahneye millî kisvesiyle ilk eseri atan odur: *Kirli Çamaşırlar*.

Kirli Çamaşırlar telif değildir. *Korali ve Ortakları*'ndan adapte-
dir. O tarihte adapte bilinmediği için telif diye geçti. *Kirli Çamaşırlar* tuttu, yıllarca ve yıllarca oynandı.

Suad Bey, telif eser olarak *Yamalar*'ı sahneye koydu. *Yamalar*, ecnebi kadınlarla evlenenlerin hikâyesi idi. Ecnebi kadının ailede yama olduğunu söylüyordu. Bu bir tez piyes idi. Tutmadı. İki üç kere oynandıktan sonra gürlendi gitti.

Münir Nigâr'la beraber adapte ettikleri *Kayseri Gülleri* tuttu. Bu komedide Karamanlı taklidini Naşit'e vermek istediler. Behzat Haki'yi, sahnemizin Büyük Behzat'ını, sanattaki kuvvetinin eşi olmayan Behzat'ını, *Kayseri Gülleri*'nde gördük. Behzat'ın merdiven inip çıkma sahnesi, artistlik tarihinin kaydettiği ve kaydedemeyeceği bir şaheserdir. Makyajını, kıyafetini, dil taklidini geriye bırakıyorum. Suad Bey, bize Behzat'ı bu cepheden tanıttığı için tiyatro tarihinde yer almıştır.

Suad Bey *Acemi Çaylaklar*, *Sanat Vesikaları* diye komediler de adapte etti. İkisi de tutmadı. *Sanat Vesikaları* çok sakattı. Memleketimizde ılık çalmak, yumurta atmak moda olmadığı için sahne, bu rezaletten kurtuldu. *Acemi Çaylaklar* aslında hissî bir komedi idi. Suad Bey vodvile sapmıştı. Piyes sendeledi ve yıkıldı. Fakat Suad Bey eserlerinden fazla şahsen, tiyatronun ilerlemesi için çalışmış, uğraşmış, bunu iş edinmiş bir adamdı.

Telif eser yazmayı isterdi. *Nevsal-i Milli*'de *Mâlum-Meçhul* diye bir piyesinden bahseder. Bana: "Fakr İçinde Sefahet, Bir Sefalettir" diye bir piyes yazacağını söylemişti.

Suad Bey şairdi, tiyatroyu bilmiyordu. Şiirlerindeki gibi onda da aksıyordu. O, yalnız bir şeyde yanılmadı. Kumarın talih işi olduğuna bel bağlamıştı. Piyangoda iki biletine biri altmış bin, biri otuz bin, toplam doksan bin lira çıktı. Bu, bir imanı tatmin edebilir sanıyorum!



35- İbnürrefik Ahmet Nuri

İbnürrefik Ahmet Nuri²

Türk tiyatrosundan bahsedilirken hep artistleri anlatırlar. Tiyatro muharrirleri her nedense solda sıfır kalır. Bugünkü imlamıza göre sağda sıfır demek daha doğrudur.

Temaşa muharrirliği, Ahmet Vefik Paşa ile başlar. Ondan evvel belki vardı. Fakat Ahmet Vefik Paşa, bu işin piridir. Ahmet Vefik Paşa'nın tercümeleri, adapteleri şaheserdir. *Meraki* ile *Zor Nikâh*'taki muvaffakiyeti aklı durdurur. Molière'in bulduğu saçmaları aynı manada saçmalarla ifade edebilmesi, Paşa merhumun Molière kadar zekâ ve deha sahibi olduğunu gösterir. Söyledim, söylüyorum ve söyleyeceğim, adapte ayrı bir sanattır. Bu, lisan bilmek meselesi değildir. Ele alınan lisanın çevrilerek lisanın inceliklerini bilmek lâzımdır.

Ahmet Vefik Paşa'dan sonra adapte üstadı, hiç şüphesiz ki İbnürrefik Ahmet Nuri'dir. İbnürrefik Ahmet Nuri öldüğü zaman gazeteler, mecmualar, kısa havadis şeklinde bir şeyler yazdılar. İbnürrefik Ahmet Nuri, böyle gıcı bükme [zorla ve çabucak] geçilecek insanlardan değildi. İbnürrefik, İstanbul çocuğu olmakla beraber sahne çocuğu idi. Gençliğinde amatörlerle ortaoyunu oynadığını

² Mahmut Yesari, "Tiyatro Muharrirlerimiz: İbnürrefik Ahmet Nuri", *Perde-Sahne*, sayı 4, Ağustos 1943, s. 4, 16.

zevkle, keyifle söylerdi. Ondaki sahne iptilası ölünceye kadar sürdü. Ben, İbnürrefik'i Şehzadebaşı'nda Osman Baba Türbesi'nin bitişiğindeki Fevziye Kiraathanesi'nin salonunda, Hüseyin Suad'ın *Kirli Çamaşırlar*'ında sahnede gördüm.

İbnürrefik aktör değildi, fakat sahneye can atıyordu. Onun birçok tercümeleri vardır. Ama biz onu *Hisse-i Şayia* ile tanıdık. *Hisse-i Şayia*, Daniel Riche'in *Le Prétexte* adlı iki perdelik komedisinden adaptedir. Eserin aslı iki perdedir. İbnürrefik bunu almış, üç perde yapmıştır. Bu eser aslından çok nâkiline aittir. *Hisse-i Şayia*, İbnürrefik'in malıdır. Bunu kuvvetle iddia edebilirim. Çünkü tipleri, nükteleriyle İbnürrefik o kadar mahallileştirmiştir ki aksini iddia etmek gülünç olur. Bican Efendi bugün bizimdir.

İbnürrefik Ahmet Nuri, sahne adamı idi. Yaşının ilerlemesine rağmen turnelere karışır, tahta kahve kanepelerinde kıvrılır, otobüslerde sarsıla sarsıla yollar geçer, aç kalır, susuz kalır, tiyatro uğruna her felâkete katlanırdı. Artistlerden biri hastalandı mı onun yerine sahneye çıkardı. Sahne, onun zevki idi.

Telif eseri yoktu. Fakat adapteleri telif kadar kuvvetlidir. Ertuğrul Muhsin için: "Sahnenin selâmeti için Muhsin'i asmalıdır." derdi. Muhsin de: "Sahnenin selâmeti için Ahmet Bey'i asmalıdır." derdi. Bugün Muhsin, Ahmet Bey'in ölümüne ağlamaktadır. Çünkü adaptede onun yerine konacak adam yoktur.

La Huitième Femme de Barbe Bleue'den naklettiği *Sekizinci*, hâlâ ve hâlâ sahnelerimizin en eğlenceli eseridir.

Bedia Muvahhit, *Mademoiselle Josette ma Femme*'ı *Sevda Hanım Zevcem* diye adapte etmişti. Ahmet Bey aynı eseri *Zuhal Burcunda* adıyla adapte etti. Arada dağlar kadar fark vardır. *Feu Toupinel*, Alexandre Bisson'nun orta vodvillerindendi. Ahmet Bey bunu, *İpekçi Merhum* diye ön saf vodviller sırasına geçirdi.



36- Ahmet Vefik Paşa

Nur Baba Köşkü yıllarca oynandı. İbnürrefik aktüaliteyi de kçırmazdı. Tristan Bernard'ın *Le Paulailler'sini*, *Dört Cihar* diye adapte etti. Bu eseri öyle değıştirmiştir ki asıl muharriri bile tanıyamaz. *Lokmanzade*, *Huriye'nin Dolabı*, *İki Nokta* adapte noktasından söz götürmez piyeslerdir.

Bizde tiyatro münekkidi yoktur. Münekkit geçinenler var. Hepsi yavandır, sahtedir, bayağıdır. Bu eserler için çok şeyler yazdılar. Hiçbirisi hakiki değerlerini anlamadıkları için anlatamadılar.

Sekizinci'nin muvaffakiyeti, Ahmet Bey'in tiyatrodaki namını göklere çıkarmıştı. Ertesi sene *Dokuzuncu* adıyla, yine adapte bir piyes sahneye verdi. Ramazandı; Şehzadebaşı'ndaki yanan Ferah Tiyatrosu'nda oynanıyordu. Ferah Tiyatrosu hakikaten ferahtı. Paradi hesapsız adam alırdı. *Dokuzuncu* oynandığı gece hasılat rekoru kırıldı. Çünkü o geceki hasılat bin yüz altmış beş lira idi. Bugün Şehir Tiyatrosu, bir haftada bu hasılatı bulamaz. Ben kendi eserlerimden Ferah Tiyatrosu'nda, Tepebaşı'nda dokuz yüz liraya kadar çık-tım, fakat bin yüz altmış lirayı görmedim. Şöhreti dillerde destan Reşat Nuri Güntekin bile bu rekoru kıramamıştır.

İbnürrefik Ahmet Nuri, adaptelerinde çok titizdi. Bir eser üzerinde aylarca ve aylarca çalışırdı. Bir perdelik *Şair* komedisinin aslı ile adaptesini karşılaştıracak olursak, İbnürrefik'in adapte kuvvetini anlarız.

İbnürrefik'in bir tek ama bir tek dram adaptesi vardır, o da *Zıfaf-ı Bâkir*'dir. Ahmet Bey, bunda zavallı kalmıştır. Çünkü onun ruhunda dram yoktu. Bol-ahenk insandı. Hayatı ve insanları severdi. Kin tutmazdı. İçi o kadar genişti ki her şeyi affederdi, düşmanlarını bile güler yüzle karşılardı.

Yıllarca Karantina İdaresi'nin muhasebeciliğinde bulunmuştu. Yıllarca tiyatro muhasebelerinde kılı kırk yardı. Kendi kumpanyalar kurdu, muhasebeciliği fayda etmedi. En sonra Ankara Halkevi'nin rejisörü oldu. Orada sahneye çıkmadı. Fakat yaşı yetmiş geçtiği halde sahneden çekilmedi, yine sahneye bağlı iken öldü.

Tristan Bernard'ın *Vingt Jour a l'Ombre*'ını *Ceza Kanunu* yaptı. İlk temsillerde Onnik Sallapatyan vardı. Bunu, Minakyan rahmetlinin üçüncü sınıf artistlerinden Dülgeryan oynamıştı. Ahmet Bey sonra bunu *Ali İrfan Arif Örfi* diye çevirdi. İ. Galip, bu değişen rolde bir harika yarattı.

İbnürrefik, sahnemiz artistlerini yetiştirmiş, kıymet ve kabiliyetlerini gösterebilmeleri için zemin hazırlamış bir adamdır. Eğer o olmasaydı, Bican Efendi tipi yaratılmazdı. *Ceza Kanunu*'ndaki Behzat, *Nur Baba*'daki Behzat, *Sekizinci*'deki Şadi, *İpekçi Merhum*'daki Vasfi görünmezlerdi.

İbnürrefik Ahmet Nuri, tulûatı yıkan edebî tiyatronun temel taşıdır. O, yazılarıyla edip değildi. Fakat adaptelerinin kuvvetiyle edebî tiyatroya ettiği hizmet dolayısıyla edebiyat yardımcısı sayılmalıdır. Onun hatırası önünde saygı ile eğilmeliyiz.

İbnürrefik Ahmet Nuri'yi hatırlayalım, onun benzerini bekleyelim. Sahnemiz bunu bekliyor. Bugünkü sakat sarsak adapteler, bize bunu acı acı düşündürüyor.





38- Mehmet Rauf

Mehmet Rauf¹

Eylül muharriri Mehmet Rauf, Edebiyat-ı Cedide'nin şâyân-ı dikkat simalarındandır. Mehmet Rauf bahriye zabiti idi, genç yaşında istifa etti ve kalemiyle yaşamaya başladı. Başka bir memuriyete girmedi, hariçte iş tutmadı. Ölünceye kadar muharrirliğe sadık kaldı.

Birçok romanı, nesirleri vardır. Romanları, başta *Eylül* olmak üzere *Karanfil ve Yasemin*, *Son Yıldız* vesaire... Nesirleri *Siyah İnciler*'dedir. Ölümünden sonra ismi unutuluverdi. Eserleri eski parlaklığını kaybetti. Buna sebep üslubundaki çapraşıklıktır. Edebiyat-ı Cedide zamanında onun üslubundaki çeşni, bir yenilik diye göze çarpıyordu. Fakat gün geçtikçe sadeleşen Türk dili, lügatli ve terkipli uzun cümleleri atıyordu. Mehmet Rauf'un eserleri bu tesirle edebiyat tarihinin malı oldu, günlük kıymetleri gölgede kaldı.

Rauf, Meşrutiyet'i müteakip renkli kapaklı *Mehâsin* adlı güzel bir mecmua çıkardı. Bu aylık mecmua, bir seneye yakın intişar etti. Ne sebeple bilmiyorum, kapandı. Aradan yıllar geçti. Mehmet Rauf tekrar mecmuacılığa heves etti. Yeni çıkardığı mecmuanın adı *Süs*'tü; yine ilki gibi kadın mecmuası idi. *Süs*'ün de ömrü uzun

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Muharrirlerimiz: Mehmet Rauf", *Perde-Sahne*, sayı 5, Eylül 1943, s. 4.

olmadı. *Süs*, *Mehâsin* kadar güzel ve *Mehâsin* gibi rakipsiz değildi. *Süs*'ün çıktığı zamanlar renkli, resimli, resimsiz, haftalık, on beş günlük, aylık birçok mecmualar çıkıyordu. *Süs*, ezici bir rekabet karşısında fazla dayanamadı.

Mehmet Rauf, benim yakın arkadaşımды. Sessiz bir insandı. Hayatının son senelerinde çok sıkıntı çekti. İnmeli idi. Son genç zevcesinin kolunda, ara sıra Ankara Caddesi yokuşunu ayaklarını sürüyerek çıktığı görülüyordu. Ona arkadaşları hiç yardım etmediler. Hâlbuki Edebiyat-ı Cedidecilerin bir ikisi müstesna, çoğu mevki sahibi olmuşlardı. Zengindiler. Bu hasta arkadaşı koruyabilirlerdi. Ölümlünde gazeteler bile fazla bahsetmediler. Yalnız ben, *Cumhuriyet*'te onun hatırasını taziz ettim. Hâlbuki bu benden ziyade eski arkadaşlarına düşerdi.

Mehmet Rauf, roman tekniğini biliyordu. Gel gelelim onun tiyatroya karşı zaafı vardı. Tiyatro yazmak istiyordu. Ama tiyatro tekniğini kavrayamamıştı. Senaryoyu mevzularında place edemiyordu [yerleştiremiyordu]. Tiyatro mevzularını da iyi seçemiyordu.

Orijinal telif tiyatro yazmak için çok uğraştı, birçok denemeler yaptı. Hiçbirinde muvaffak olamadı. *Pençe*, bunun açık bir misalidir. Bu piyes çok dekoltedir. O eserin çıktığı zamanlar müstehcen neşriyata müsamaha ediliyordu. Bugün *Pençe* gibi eser çıkarmak mahkemelik olmaktır. Mehmet Rauf'un erotik mevzulara da zaafı vardı. Halid Ziya Uşaklıgil'in bir küçük romanını, *Ferdi ve Şürekâsı* adıyla tiyatroya çevirdi. Senaryo sakattı.

Bir perdelik *Yağmurdan Doluya* komedisi de çocukçadır. Bu eserlerin bir teki temsil edilemedi. Hatta esersizlikten kıvranan tulûatçılar ve amatörler bile bunları sahnede tecrübe etmeyi hayallerine dahi getirmediler. Bir telif matbu seri daha vardır. İsmi hatırlamda değil. O da teknik bakımından çok zayıftır.

Mehmet Rauf, tiyatro hevesinden vazgeçmiyordu. Muvaffakiyetsizlik onu yıldırımıyordu. Ecnebi eserlerden adapteye başvurdu. Karısının namını koyduğu *Amca Bey*, Millî Sahne'de temsil edildi. Bu, Mehmet Rauf'un tiyatrodaki ilk ve son muvaffak eseridir. *Amca*

Bey, Millî Sahne'de oynanmakla kalmadı; Raşit Rıza, Şadi Heyetleri ve tulûatçılar, *Amca Bey*'i yıllarca repertuarlarına koydular. Ne yazık ki bunda Mehmet Rauf imzası yoktur. *Amca Bey*, *Ma tante d'Honfleur*'dan adapte edilmişti. Amca Bey tipi aslında kadındı, Mehmet Rauf bu rolü erkek yaptı.

Le coup de Fouet'yi *Kamçı* adıyla adapte etti. Bu eser aslında da zayıftı. Bir iki temsilde güreldi gitti. Mehmet Rauf, fiyaskolar karşısında gerilemiyordu. Onun bu dayanışına hayranımdır. Ben onun yerinde olsaydım, bu sevdadan vazgeçerdim.

Victorien Sardou'nun *Les pattes des mouche*'sini *Kargacık Burgacık* adıyla Türkçeye çevirdi. Bu kitabı benden almıştı. Kendisine boşuna yorulmamasını tavsiye ettim. Çünkü Sardou'nun aksak bir eseriydi. Adaptelerde çok muvaffak olan İbnürrefik Ahmet Nuri gibi onu sahnede ayakta durduramazdı. Nitekim *Kargacık Burgacık* da birkaç temsilden sonra afişten kaldırıldı.

Mehmet Rauf için bahriye zabiti idi, demiştim. Fransızca biliyordu, aynı zamanda İngilizceye de vâkıftı. Kokmuş Fransız tiyatrosunu karıştıracığına İngilizceden kuvvetli eserler bulur, çevirebilirdi. Bunu yapmayışına hâlâ şaşarım. İngilizcede her çeşit eser bulabilirdi.

Mehmet Rauf'un tiyatrodaki muvaffak olamayışının sebeplerinden biri de sahne tekniğini bilmemesi kadar sahne lisanını da bilmemesi idi. Sahne lisanının roman, hikâye, nesir lisanından tamamıyla ayrı bir lisan olduğuna dikkat etmiyordu. Yaşça benden büyüktü. Bunu ona açıkça söyleyemezdim. Söylememekle hata mı ettim? Söylersem kırılacaktı. Onu kırmak elimden gelmedi.

Pençe'nin mevzuu müstehcendi. *Yağmurdan Doluya* çocukça idi. *Ferdi ve Şürekâsı* koftu. Ben onun telif eserlerini, rahmetli Şahabeddin Süleyman'ın telif piyeslerine benzetirim. Şahabeddin Süleyman da sahne ateşiyle yanardı. Eserleri tab edilmiştir [basılmıştır]: *Çıkamaz Sokak*, *Kırk Mahfaza*, *Ben Başka*.

Çıkamaz Sokak da müstehcendir. *Ben Başka*, *Kırk Mahfaza* da çocukçadır. Şahabeddin Süleyman'ın başka eseri var mı hatırlamıyorum. Yalnız bunların hiçbiri sahneye konmamıştır. Eversizlikten

kıvranan amatörler, tulûatçılar Şahabeddin Süleyman'ın eserlerine el sürmediler. Şahabeddin Süleyman, şaire İhsan Raif Hanım'la evlenmişti. İsviçre'ye gittiler.

Şahabeddin Süleyman, İstanbul Sultanisi'nde benim edebiyat hocamdı. Bize ders verirken kürsüde yazılarını yazardı. Zavallı hocam, o kadar hevesine, iştiafına rağmen tek eserini sahneden görmeden öldü. Acaba yaşasaydı muvaffak olabilir miydi? Hiç zannetmiyorum. Çünkü onun lisanı da sahne lisanı değildi. Üstelik İstanbul lehçesini bilmiyordu. Bir eserinde bir kadından bahsederken “piçile örüyor!” der. Piçile, İzmir lehçesinde dantelâ demektir. İstanbullular değil, yurdun İzmir'inden başka bir yerinde piçileden kimse bir şey anlamaz. Onun böyle tabirleri çoktu.

Mehmet Rauf'ta bu gibi aksaklıklar olmakla beraber, kalemi sahneye yatmıyordu. Yani şahıslar sahnede konuşmuyorlardı. Hâlbuki tiyatrodaki esas, şahısları sahnede konuşturmaktır. Tiyatro; romana, hikâyeye, nesre benzemez. Kârî [okuyucu] ile seyirci arasında fark vardır. Seyirci derhal hükmünü verir. Romanda, hikâyede, nesirde ise düşünebilir, müsamaha edebilir. Bu itibarla tiyatro; romandan, hikâyeden, nesirden çok güç bir sanattır. Nitekim memlekette yüzlerce romancı, hikâyeci, nâsir yetiştiği halde dört tane tiyatro muharriiri yetişmiyor.



39- Reşat Nuri Güntekin

Reşat Nuri Güntekin¹

Çalı Kuşu muharriri Reşat Nuri'yi kim tanımaz? O, romancı olduğu kadar tiyatrocudur da. Burada romandan bahsedecek değilim. İlk tiyatro eseri *Hançer*'dir. *Hançer*'in tenkidini ben, *Temaşa* mecmuasında imzasız olarak yazmıştım. O tarihte imzam geçmiyordu. Meçhul bir yazıcı idim. Fakat Reşat'ı o tarihte koltuklamıştım. Tiyatroda telif eserler kıtlığında *Hançer*, ayakta durabilen bir eserd. Temsilde, ikinci perdenin son sahnesi değiştirildi ve hiç de fena olmadı. Behzat Haki, Yahudi taklidiyle ikinci derecede bir rol iken piyesi sırtında taşıdı.

Reşat'ın ikinci telif eseri *Eski Rüya*'dır. Bunu Raşit Rıza canlandırdı. Reşat'ın en muvaffak sahne eseridir. Yıllarca ve yıllarca oynandı.

Taş Parçası'na gelince; bu eser, Raşit Rıza'nın kendini gösterdiği bir eserdir. Raşit, *Taş Parçası*'nı bütün ruhu ile oynamıştır. Bu iki perdelik piyes pek derinliği olmamakla beraber muvaffak bir eserdir. Tamamıyla mahallidir. Onun bazı taraflarının adapte olduğunu söyleyenler de oldu. Bu yersiz bir iddiaydı. *Taş Parçası*, mahallî bir eserdir, özlüdür. Reşat Nuri bu eserinde, tiyatro sanatına bihakkın [tam manasıyla] vâkîf olduğunu ispat eder.

¹ Mahmut Yesari, "Tiyatro Muharrirlerimiz: Reşad Nuri Güntekin", *Perde-Sahne*, sayı 12, 1 Kânûn-ı Evvel 1944, s. 6.

Dördüncü telif eseri, *Gönül*'dür. Onu da Raşit Rıza oynadı. *Gönül*, yakinen bildiğim için söylüyorum, Reşat'ın çok sevdiği bir mevzu, çok bel bağladığı bir piyesti. Gel gelelim piyes tutmadı. Üç temsilden sonra düştü ve nisyana karıştı. Neden tutmadı? Tiyatronun öyle cilveleri vardır ki aktör de muharrir de kavrayamaz. En güvenilen eserlerin akıbetleri, perde açıldıktan sonra kendini belli eder.

Reşat Nuri, Tristan Bernard'a hayrandır. *Le Petit Café*'yi *Karman Gazinosu* diye adapte etti. Gazeteler insafsızca hücum ettiler. Ben piyesi sırtıma aldım, müdafa ettim. Fayda etmedi, piyes gürlledi gitti. Yine Tristan Bernard'ın *Le Costaud des Epinettes*'ini *Dolap Dereli* diye adapte etti. Bu da tutmadı. Gazeteler yine hücum ettiler. Ben yine müdafaaya geçtim. Tek elin şakırtısı çıkmaz. Bu da gürlledi. Yine Tristan Bernard'dan *Les Deux Canard*'ı *Kader Kısmet* diye çevirdi. İkinci temsilde yuvarlandı. Yine benim müdafaam da onu kurtaramadı. *Le Procureur Hallers*'i *Karanlık Kuyu* diye adapte etti. *Karanlık Kuyu*'nun muvaffakiyeti yıllarca sürdü. Rahmetli Nurettin Şefkati de oynadı, Raşit Rıza da oynadı. Bu eseri *Sairfilmenam* diye de tercüme etmişlerdi. Tercüme, adaptesi kadar tutmadı. *Karanlık Kuyu*'nun hatırası, tiyatro tarihimizde silinmez bir hatıradır.

Reşat Nuri, François de Curel'in *Terre Humaine*'ini *Bir Gece Faciası* diye adapte etti. Muhsin Ertuğrul, kurtarmak için çırpındı, çabaladı. Hüseyin Suad Yalçın: "Dârülbedâyi'de Bir Gece Faciası" diye tenkit etti. Reşat Nuri cevap verdi, aralarında bir münakaşa başladı, ikisi de ileri geri söylediler ve yıllarca dargın kaldılar. Halit Fahri Ozansoy da *Hançer* için bir tenkit yazmış, yine aralarında kalem münakaşası çıkmış ve darılmışlardı. Kalem münakaşaları biraz da sinir meselesidir. Bu dargın insanlar sonunda barıştılar, can ciğer oldular.

Reşat Nuri, Georges Feydeau'nun *Le Bourgeon*'unu *Bahar Hastalığı* adı ile Türkçe ve Hayreddin Tevfik nam-ı müsteari ile çevirdi. Bu vodvil pırlıl pırlıl bir eserdı. Tuttuğu halde fazla temsil edilmedi. Buna hâlâ yanarım. *Bahar Hastalığı*, yıllarca ve yıllarca oynanması icap eden bir vodvildi. Yirmi beş senedir tiyatro kulislerinde ömür geçirmiş bir adamım, sahnenin bu nüktelerine akıl sır erdiremedim.

Reşat Nuri'nin bir perdelik adapte *Sevda Politikası* da vardır. Şöyle böyledir. Bir de yine Hayreddin Tevfik imzası ile yine adapte bir perdelik *Hakiki Kahramanlık* komedisini de unutmayayım.

Beraber çıkardığımız mizahî *Kelebek* mecmuasında, yine Tristan Bernard'dan *Arapça değil mi? Uydur uydur!*'u nakletmişti. Raşit Rıza bunu sahneye koydu. Orada üçüncü derece bir rol alan komiseri, Raşit oynadı. Bir aktörün kabiliyetini, değerini anlamak için bu komedi görmek yetişirdi. Üçüncü derecedeki rol, ön safa geçmişti. Fakat tiyatrodaki bu da doğru değildir. Çünkü seyirciler, bu kuvvetli rolden bir şey beklerler, sonu gelemeyince hayal sükûtuna uğrarlar. Seyirci *Hançer*'deki, *Eski Rüya*'daki, *Taş Parçası*'ndaki, *Karanlık Kuyu*'daki Raşit Rıza'yı görmek isterler, onu göremeyince piyes tehlikeye girer.

Taş Parçası filme çekildi. Bu bir facia oldu. Filmcilikte çok geriyiz. Eserleri öldürüyoruz. Buna hakkımız var mı? Kâr hırsı eserleri mahvetmemeli.

Reşat Nuri, tiyatro muharrirlerimiz arasında tiyatro tekniğini kavramış bir muharrirdir. *Hançer*, *Eski Rüya*, *Taş Parçası* bunun en büyük delilleridir. Tiyatroyu Avrupaî manası ile anlamış bir tiyatro muharriridir. Reşat Nuri, yıllarca tiyatro tenkitleri de yazdı. Onun tenkitlerini okuyacak olursak, salâhiyetli bir kalem sahibi olduğunu da anlarız.

Teliflerinde olduğu kadar adaptelerinde de kuvvetlidir. Reşat Nuri, her şeyden evvel zeki insandır. Zekâveti [çabuk anlama ve kavrama yeteneği] şarklı değildir. Avrupalı gibi düşünür ve yazar. Romanlarına bakalım: *Dudaktan Kalbe*, *Damga*, *Akşam Güneşi*, *Acımak*, *Yaprak Dökümü* vesaire vesaire... Hepsinde hayatî hakikatler vardır.

Reşat Nuri, tiyatromuza hizmet etmiştir. O, tiyatro muharriri kıtlığında ortaya çıkmış, bir boşluğu doldurmuştur. Adaptelerinden birkaçı düştü, tutmadı. Bu muvaffakiyetsizlikler onun kıymetini düşürmez. Tenkitleriyle memlekete tiyatro tekniğini öğretti ve eserleriyle tiyatro zevkini aşıladı. Onun en kuvvetli tarafı, muvaffakiyetsizlikten yıklınmasıdır. Yine Tristan Bernard'dan adapte ettiği *Çifte Keramet*, telifine yakın bir eserdir. Prologu hazfedip [çıkartıp] birinci perdede sokmuştur. Bu değme babayiğidin harcı değildir. *Çifte Keramet*, bugün hâlâ sahnelerin ölmez eserlerindendir.



40- Hazım Krmk

Hazım'a Ait Hatıralar¹

Bu yle bir ölüm ki edebiyat yapamam. Büyük, kıymetli sanatkâr... Şu, bu demek; istiareler, teşbihler, kinayeler, mecazlar yumurtlayarak yazı hokkabazlığı yapmak hem ayıp hem de yazıktır. Bir kıymet gürledi gitti. Yere düştü ise bir meyve, drahtı [ağacı] pyidar olsun!

Hazım benim otuz senelik arkadaşım. Sahnede hayatını gazeteler 27 sene yazıyorlar, olabilir. Ben de hesapta yanılabilirim. Yalnız, onu sahneye çıktığım ilk günden beri tanıyorum.

O, son günlerinde dükkân açtı, sanatkrlıkla beraber ticarete atıldı. Onu çok müreffeh, işi tıkırında sananlar oldu. Hastalığı kazancını yedi.

Hazım, hayatında rahat nefes almamış bir adamdır. Çektiği sıkıntılarının ben çok yakından şahidi oldum. Şu var ki bütün çektiklerine rağmen o, sanat yolunda bir adım gerilememiştir. Bütün ısıraplara katlanmış, hiç çekinmeden ileri atılmıştır.

Bir ara Dârülbedâyi'yle arası açılmıştı, açıkta kaldı. Rahmetli İb-nrrefik Ahmet Nuri yine Dârülbedâyi'yle arası açılmış olan artistleri;

¹ Mahmut Yesari, "Hazım'a Ait Hatıralar", *Perde-Sahne*, sayı 17, 1 Nisan 1944, s. 5, 17.

Kınar Hanım'ı, Mari Mina'yı, Emin Belig'i, Hazım'ı, daha isimlerini şimdi hatırlayamadığım birkaç artisti topladı, Yeni Tiyatro diye bir kumpanya kurdu, Kadıköy'de Mısırlıoğlu Hamamı bitişiğindeki Sinema Tiyatro'da temsillere başladı.

Dârülbedâyi, Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu'nda temsiller veriyordu. İbnürrefik, ora ile de alâkasını kesmemişti. Tam o zamanın tiyatro mevsimi olan ramazandı. Yeni Tiyatro kör topal yürüyordu. Ferah Tiyatrosu adam almıyordu. Ferah'ta, İbnürrefik'in *Dokuzuncu* komedisi oynanmıştı. Bu piyesin hasılatı, tiyatro tarihinde bir rekordur. Çünkü o gece gişeye bin beş yüz lira girmişti.

Temsilden sonra saat bir vapuruyla İbnürrefik, Reşat Nuri, ben, Kadıköy'e dönüyorduk. Vapurdan çıktık. İskelede, köprüye dönecek vapuru bekleyen halkın arasında Hazım'ı gördük. İbnürrefik merakla sordu:

– Ne haber?

Hazım acı acı gülümsedi:

– Gişeye yedi lira geldi. Oynamadık, kapadık.

Bunu söylerken sesinde şikâyet yoktu. Onun sanat asaletine o gece hem inandım hem de hayran oldum.

Hazım bir âlem. Benim $1+1=1$ 'deki Arnavut Zeynel rolünü tam bir taklitle oynamıştı. Aynı piyesi ben *Akasyapala* diye filme gevirdim. Onda, $1+1=1$ 'deki Büyük Behzat'ın rolünü, Behzat kadar oynadı. Behzat kadar oynadı, diyorum. Çünkü Behzat bir sanat harikasıdır. Hazım da harika gösterdi.

Kendimden bahsettiğim için kusura bakmayınız. *Hanımın Terzihanesi* oynanıyordu. Benim, piyeste aklıma bile gelmeyen bir tipi Hazım icat etti. Bir hizmetçi kadın rolü vardı. Hazım onu



taklitli, Arap Bacı olarak oynadı. Bu bana bir sürprizdi, çünkü benim bir dili çetrefil Arap Bacım vardı.

Hazım, Raşit Rıza'nın bir ara açtığı Bizim Lokanta'da Karagöz oynattı. Onun başka bir marifeti de kukla oynatmaktı. Taklitte, rahmetli Naşit kadar üstat değildi ama aksamazdı; taklidin altında kalmaz, belini bükerdi. Benim *Yalı Uşağı*'nda Laz taklidini o kadar kuvvetle başardı ki bir gece tiyatrodan çıkanların "Bu Lazları nereden bulmuşlar?" dediklerini kulağımla duydum.

Hazım hakkında yazı yazarlar, bir noktada hem de mütefikan [fikir birliği ederek] hata ediyorlar. O yalnız güldürmezdi. Dramda da oynardı ve ağlatırdı.

Hazım, on parmağında on marifeti olan bir artistti. Hem oynadı hem oynattı. Kâtip Salih'ten sonra Hayal-i Zül'de [Karagöz'de] üstat olan odur. Halden kuklalarından sonra kuklacı odur. Naşit'ten sonra mukallit [taklitçi] odur. Hazım aynı zamanda tulûatçı idi. Çamlıca'yı Koruma Cemiyeti menfaatine verilen bir müsamerede Naşit'le, Fahri'yle beraber oynadı. Gördüğünü değiştirmeyen, saklamayan bir adam olduğum için olanı söylerim. Hazım; Naşit'le, Fahri'yle tulûatta aynı kuvvette değildi ama onlara yaklaşıyordu. Bu, Hazım için bir nâkıs [eksiklik] sayılamaz. O, bu sahada çalışmamıştı. Naşit'le Fahri'yi onun çalıştığı sahneye getirmiş olsaydık, bütün kuvvetlerine rağmen uşak bile olamazlardı. İşte Hazım'ın sanat kuvveti burada idi. Genç denecek yaşta ölmesi yazıktı. Daha ne yazık ki sahne sanatının edebiyat gibi kitabı yok. Yalnız kuru, kup-kuru ve bir hatıra kalıyor!



42- Raşit Rıza Samako

Sahnemizin Kıymetli ve Kıdemli Jönprömiyesi: Raşit Rıza¹

Türk sahnelerinin Meşrutiyet'ten sonra yetişen tek jön prömiyesidir [başrol oyuncusudur].

Mınakyan kumpanyasının jön prömiyesi, Eliza Binemeciyan'ın babası Binemeciyan'dı. Uçları sivri kalın siyah bıyıklı, geniş omuzlu, uzun boylu, tam zamanının genç âşığı idi. Yüksek bir artist değildi, orta sayılırdı. Bununla beraber, aldığı rolleri aksatmadan başarırdı. Halka kendini sevdirmişti. Onun zayıf tarafı, dilinin Ermeni şivesine çalması idi. Mücevhere mücaffer, poyraza poryaz, mevkie mefki derdi. Başka jön prömiye olmadığı için onun bu kusuru da ister istemez hoş görülürdü.

Raşit Rıza, ilk defa Meşrutiyet'te ve pek genç sahneye çıktı. Onun acemilik devri pek azdır. İkinci planda uzun müddet kalmadı, hemen birinci plana geçti.

¹ Mahmut Yesari, "Sahnemizin Kıymetli ve Kıdemli Jönprömiyesi Raşid Rıza", *Perde-Sahne*, sayı 29, 1 Kânûn-ı Sâni 1945, s. 6, 16.

Hocası, merhum Ahmet Fehim Efendi idi. Raşit, şahsen güzel bir gençti. İnsan güzel olur da sempatik olmaz. Raşit'in kanı sıcaktı. Sesinin tonu yalnız sahneyi değil, salonu da donduruyordu.

Raşit, bir tiyatro mektebinde okumamıştır, hatta seyahat maksadıyla Avrupa'ya da gitmemiştir. Fehim Efendi'nin yardımı olmakla beraber o kendi kendini yetiştirmiştir. Raşit'teki istidat, onunla beraber sahneye çıkan arkadaşlarından birinde yoktu. Muhsin Ertuğrul'u bu kategoriye dâhil etmiyorum. O da genç yaşında sahneye atıldığı halde jön prömiye rolü almamıştır. O, arkadaşlarından tamamıyla ayrı bir rol tutmuştur. Ondan ayrı bahsedeceğim.

Raşit için Avrupa'ya gitmemiştir, dedim. Cécile Sorel İstanbul'a gelmişti. Onun şerefine Tepebaşı Tiyatrosu'nda bir temsil verildi. Raşit'i *Taş Parçası*'nda gören Fransız artisti, Münir Nigâr merhuma:

– Bu artist dünyanın bütün sahnelerine birinci sınıf artist olarak kabul edilir, demiş.

Raşit hür ruhludur. Disiplin altında yaşamaz. Bu yüzden birçok müsait fırsatları, avantajları kaçırmıştır. Onda para hırsı da yoktur, paranın ve parasızlığın onun üzerindeki tesiri birdir. Parası olduğu zaman ağız tadıyla yer, parası olmadığı zaman kaşlarını kaşıyarak şarkı söyler.

Müteaddit defalar Dârülbedâ'î'ye girmiş, çıkmıştır. Fakat mahrumiyete katlanır, kendi başına çalışmayı tercih eder. Kendine güvendiği için başkalarının gölgesi yaşamaktan sıkılır, bunalır. Kendine güvenmekte de haklıdır. Yanına aldığı arkadaşlar acemi olsun, onun maneviyatı kırılmaz. Piyesi tek başına omuzlarına alır, kazasız belâsız sonuna kadar sürükler.

Raşit bugün ellisini geçkindir. Bu yaş, bir jön prömiye için tehlikeli bir yaştır. Çenesi, göbeği sarmaya başlamış, yüzü kırışmıştır. O yine jön prömiyedir. Omuzları çökmemiştir. Vücudu yorgun değildir. Sesi ve jestleri hâlâ genç ve dinçtir. O, hilkatin bir harikasıdır. Bu yaşa gelinceye kadar hayatı muntazam geçmemiştir. Sigara, içki içer; bezik, piket masasında sabahlar. Buna rağmen elleri, dizleri titremez ve sesi hiç bozulmamıştır. Onunla beraber sahneye

çıkmiş birçok artistler çökmüş, ihtiyarlamışlardı. Bu şartlar altında onun hâlâ genç kalması, hilkatin bir sırrıdır.

Hayatında nikâhlı, nikâhsız birçok kadınla yaşamıştır. Fakat hiç birisiyle bir, nihayet iki seneden fazla oturamamıştır. O, evlilik hayatında kayda tahammül edemiyor.

Raşit'in yaşlı rollere çıktığını bilmiyorum. Fazla makyaj yapmaz, gözlerinin altını biraz karartır, dudaklarını biraz kırmızılaştırır, yüzüne hafif pembelik sürer. Eğer biraz yaşlıca genç âşıkça, göz kenarlarından şakaklarına doğru bir iki çizgi çeker. Onun makyajı bundan ibarettir. Genç âşığı biraz daha yaşlandırmak istedi mi saçlarını biraz aklaştırır. Orta yaşlı, biraz daha yaşlı makyajlarda da bir genç sevimliliği taşır. Onu koruyan, kurtaran kuvvet; sesi, sesindeki tannan [cınlayan] çatlayıştır. Bu ses, artistlerimizin pek çoğunda malesef yoktur.

Raşit Rıza, Muhsin Ertuğrul gibi muntazam, sistematik çalışmaz. Rollerini etüt etmez. Piyesi bir kere okur. Bazen tekmi! piyesi okumadan rolünü yazar. Piyesi provalarda öğrenir. Bana inanmayabilirsiniz, size söyleyeceğim bir hakikattir: Piyesi hiç okumadan, rolünü yazmadan, provalarda da bulunmadan sahneye çıktığı olmuştur. Kondüvit denilen yan suflörlerinden alır, rolünü hiç kekelemeden oynar. Bunlar ehemmiyet vermediği rollerdir. Eğer piyes tamamiyle onun üzerinde ise piyesi okur, rolünü yazar, gelgelelim oturup da ezberlemek zahmetine katlanmaz. Kaç defa şahit oldum. Sahneye çıkacağı zaman giyinirken rol defterini aynanın önüne koyar, yüzünün makyajını yaparken, kravatını bağlarken göz gezdirir. Ben onun bu kayıtsızlığına hayret ve endişe ile bakardım: "Muhakkak falso edecek!" derdim. Sırası gelip de sahneye çıktı mı günlerce rolünü ezberlemiş aktörlerden daha kolay, daha pürüzsüz, daha çabuk söylerdi.

Bazen başı ağrır, nöbet geçirir, midesi bozuktur, dermansızdır. Oturduğu zaman başı göğsüne düşer, güçlkle adım atar; duvarlara, kapı kenarlarına tutunarak dinlenir. Sahneye çıkınca rolünü yarıda

bırakacak sanırsınız. Hâlbuki o sahnede birden canlanır. Biraz evvelki hasta insanın o olduğuna inanamazsınız.

Hayatı müsamaha ile kabul eder. Her şeyi hoş görür. Pek az hiddetlenir. Hususi hayatında da ehildir, kalenderdir. Gayet tatlı konuşur. Harc-ı âlem [bir özelliği olmayan, alelade] olmamak şartıyla zarif fıkralar, hikâyeler anlatır.

Şöhret onu şımartmamıştır. Kibirsizdir. Herkesle konuşur. Anadolu'ya turneye çıktığı zamanlar, eğer bir kahvede sabahlamak icap ederse bir lüks otelde, bir lüks apartmanda konfor içinde yatıyormuş gibi horul horul uyur. Sefaleti yadırgamaz, istihfaf eder [küçük görür].

En kuvvetli tarafı, düştüğü zaman düştüğünü en yakınlarına bile hissettirmemesidir. Birçok âmiller, sebepler, vakalar, hâdiselerle insan düşer. Hatta buna, evvelden alınmış ihtiyat tedbirleri de mani olmaz. Raşit'in düşmeyi istihfaf edişi, düştüğüne inanmamasındandır. Çünkü kalkınacağını bilir ve kalkınır. Bugün kumpanyasının kadrosu zayıftır. Kışın başını sokacak bir lokal bulamamıştır. Onunla konuşunuz, yine ümitsiz değildir. Onun her taraftan ipi kesildiği, tutacak dalı kalmadığı bir zamanında, eğer siz de ümitsiz, hayata karşı kırgın, küskünseniz onun yanına gidiniz. Onun neşesi, nikbinîsi [iyimserliği] sizi canlandırır, hayatla barışırsınız. Bu karakterde bir insanın ölünceye kadar jön prömiye olmak hakkıdır.



43- André Antoine

Antoine'a Ait Hatıralar¹

Antoine, 86 yaşında harp felâketinden sonra çekildiği Pouliguen'deki mütevazı evinde öldü. Onun ölümü telafi edilemeyecek kayıplardandır.

Antoine, yalnız artist, rejisör, sahne vaz'ı [sahneye koyan] değildi; bir kâşif, bir mübdî [icat eden], bir mürebbî [eğitici] idi. O; istidatları, kabiliyetleri keşfederdi. Sahnede eserler ibdâ ederdi [meydana getirirdi]. Halkın zevkini, dimağını, artistlerin sanatlarını terbiye ederdi. Ibsen'i, Tolstoy'u, Dostoyevski'yi ve böyle daha nicelerini yalnız Fransa'ya değil, bütün Avrupa'ya o tanıttı.

1887 Martının 30'unda temelini attığı Théâtre Libre ile sahneye yeni bir vecihle yeni bir istikamet verdi. Münekkitler, başta Francisque Sarcey, ona ateş püskürtüyorlardı. Hâlbuki Antoine: "Bana yardım ediniz!" diye onlara yalvarıyordu. Hiçbirinden yardım görmedi. Kendi başına çalışmaya karar verdi. Artık münekkitlere aldırmıyordu. Dünya şaheserlerini sahneye koyuyor, yeni istidatları arayıp buluyor, hem muharir hem de artist yetiştiriyordu.

Théâtre Libre'in tuttuğu yol çok çetindi. Her yerde her derde de avantgarde [öncülük eden] tiyatrolar, daima akla gelmedik

¹ Mahmut Yesari, "Antoine'a Ait Hatıralar", *Perde-Sahne*, sayı 11, 15 Kânûn-ı Evvel 1943, s. 4, 17.

müşküllerle karşılaşır ve pençeleşirler. Antoine bütün müşkülleri yendi. François de Curel'i, Briex'ü o lanse etti. Sahneye koyduğu eserler, harc-ı âlem eserler değildi. Çoğu halkın kolay hazmedemeyeceği demir leblebi idi. Antoine, bu demir leblebileri fondan [ağızda kolay eriyen bir şekerleme çeşidi] gibi yutturmanın yolunu buldu. Onun enerjisi karşısında en sert en anut engeller tutunamıyor, ayak direyemiyor, iskambil kâğıdı gibi yıkılıyorlardı.

Antione'da rekabet hissi, çekememezlik yoktu. Bütün ruhu ile sanata bağlıydı, başka bir ihtiras bilmiyordu. Onun yetiştirmesi Gémier; o ayarda bir artist, o ayarda bir rejisör, o ayarda bir direktördür. Comédie Française'de *Zafer Takı Altındaki Mezar* piyesinin mübdii Léon Bernard da Antoine'ın talebesidir.

Şu küçük vakayı anlatayım: Bir perdelik *Gece Bekçisi* piyesi prova ediliyordu. Léon Bernard başını masaya dayamış, horlayarak uyumakta, iki kişi de yavaş sesle konuşmaktadırlar. Horlama sahnesi tekrar ediliyordu. Konuşanlar biraz soluk aldıkları zaman uyu-yan horlayacak.

Horultu.

Antoine bağırıyor:

– Çok geç oldu Mösyö.

Tekrar horultu.

– Çok çabuk oldu Mösyö.

Bu çok geç oldu, çok çabuk oldu sahnesi, her provada en aşağı bir saat sürmek şartı ile bir hafta tekrar ediliyor. Léon Bernard'ın artık canına yetmiş. Bir gün provadan sonra kuliste bir arkadaşına:

– Öf, diyor. Bıktım. Eğer bin frangım olsa hiç durmayacağım, bir bakkal dükkânı açacağım.

Arkasında bir ses duyuyor:

– Ben de Mösyö.

Dönüp bakıyor, Antoine! Aradan yıllar geçtikten sonra Léon Bernard anlatıyor:

– *Gece Bekçisi*'ni temsilden sonra Mösyö Antoine bana gülümseyerek: “Mersi Mösyö!” dedi. Bunu öyle tatlılıkla, öyle sevgi ile, öyle takdirle söylemişti ki çektiğim bütün üzüntüleri bir anda unuttuğum.

Antoine'da mevki hırsı da yoktu. Odeon direktörlüğünden çekildiği zaman yerine Gémier'i tavsiye etti. Antoine, seçtiği eserlerde ve artistlerde kat'iyen yanılmamıştır. O aynı zamanda kuvvetli bir münekkittir, spiritüel [ruhi, manevi] ve acı bir fıkra muharriri idi.

1911 Mayısının 10'unda, Comédie Française'de ona bir jübile yapıldı: “Triomphe d'Antoine”. Théâtre Libre'i, Gémier'e bıraktı. Odeon direktörü oldu ve oradan Porte Saint-Martin direktörlüğüne geçti. Henry Bataille'in *L'Amazone*'unu sahneye koydu; tiyatroyu bırakarak kısa bir zaman sinemayı tecrübe etti. *L'Arlesienne*'i çevirdi. Sonra 1939'da harp patlayınca kadar tiyatro münekkittliğinde inzivaya çekildi.

Odeon'da iken para sıkıntısından bunaldı. Zamanına uygun dekorlarla *Psyche*'i sahneye koymak istiyordu. Fakat istediği parayı vermediler, başvekile istifanamesini yazdı, Odeon'dan ayrıldı. Başvekile yazdığı istifanama, çok sert ve çok acıdır.

Tiyatrolarda, gazetelerde, mecmualarda bir teamül [muamele] vardır. Bilhassa işe yeni başlarken hep eski şöhretler aranır; teessüs etmiş şöhretlerden, otoritelerden istifade edilmek istenir. İşte Antoine bu teamülü yıktı. Tiyatrosunun kapılarını gençlere açtı. Bu, eski zihniyete göre tehlikeli bir tecrübe idi. Antoine, her tehlikeyi göze aldı ve sonuna kadar inat etti. Neticede onun haklı olduğu görüldü. Yeni şöhretler belirdi, sahne ve memleketi yeni kıymetler kazandı. Antoine'ın bu hizmeti ne unutulur ne de inkâr edilebilir.

Antoine'ı biz de memleketimize çağırdık. Dârülbedâi'nin temelini kuran odur. Ne yazık ki ondan lâzım geldiği şekilde istifade edemedik. Neden? Bunu bilmiyorum. O tarihte sahneye bir süt bulaşım yoktu. Fakat bilenler pek çoktur. Onlar anlatacak olurlarsa hem beynelmîl bir şöhretin hatıraları hem de tiyatro tarihimiz aydınlanır.

Matbuat Hatıraları



Beni Nasıl Karşılamışlardı¹

Senesi pek hatırımda kalmamış. Her halde on altı, on yedi sene evvel olacak, ilk eserim çıkmıştı. Eser de denmez, Fransızcadan adapte bir formalık bir kitapçık. İlk eserim diyorum, ilk yazım değil. İlk yazımın çıkması ayrı bir maceradır. Onu sonra anlatacağım.

O tarihte bir edebî mecmua bolluğu vardı. *Akbaba*’cı Yusuf Ziya, *Şair: Baykuş* ” şairi Halit Fahri de *Nedim* mecmularını çıkarıyorlardı. Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Halit Fahri, Hıfzı Tevfik yeni şöhretlerdi. Bu yeni şöhretler arasında Safi Necip vesaire gibi imzalar da görünüyordu. Şimdi büyük bir müessesenin müdürü olan Safi Necip, benim arkadaşım. Onun mecmualarda hikâyeleri çıkıyordu. Ben imreniyordum. Fakat gizli gizli yazdıklarımı bir iki arkadaşına okuyor, mecmualara götürmeye, göndermeye cesaret edemiyordum.

Bir gün nereden aklıma esti bilmiyorum; o zaman temiz kâğıt ve temiz baskı ile derli toplu çıkan *Je sais tout* mecmuasında okudugum André Mycho’nun *Le Petit Babouin* adlı bir perdelik komedisini *Fidan Zehra* diye adapte ettim. Safi Necip’e okudum, beğendi: “Bunu bir mecmuaya verelim.” dedi. Bendeki sevinci sormayın.

Safi Necip, *Fidan Zehra*’yı aldı ve *Nedim* mecmuasına götürdü. Eserin neşri üç hafta sürdü. Ben mecmuada imzama bakıp bakıp keyifleniyordum. Safi Necip ikinci bir müjde verdi: “*Fidan Zehra*’yı

¹ Mahmut Yesari, “Matbuat Hatıraları: Beni Nasıl Karşılamışlardı”, *Yeni Mecmua*, c. 1, sayı 1, 5 Mayıs 1939, s. 24.

kitap halinde basacak ve kâîlere [okuyuculara] ilâve olarak verecekler!” Para pul gözümde yok... Eser sahibi oluyorum! Şükür yetiştirene, bu günleri de görecekmişim!

Eser çıktı ve bir gün Safi Necip’le beraber *Nedim* idarehane-sine gittik. Eski Bâbiâli, şimdi Vilâyet Konağı Camii’nin yanındaki binanın alt katında genişçe bir oda. İki pencere arasında bir yazı-hane. Solda başka bir yazıhane. Halit Fahri bizi güler yüzle karşı-ladı. Ben kapıya yakın bir iskemleye mütevazîâne [alçak gönüllü bir şekilde, kibirsizce] iliştim.

Yeni üstatların huzurunda idim. Halit Fahri kitabımdan bir tane verdi, cebime koydum. Üstatları hürmetle dinliyordum. Çok geçmedi, içeriye koyu kumral, kıvrıcık saçlı, narin bir genç girdi. Başı havada, pervasız, meydan okuyarak girişinden derhal anladım ki o da yeni şöhetlerden. Eliyle odalara şöyle bir selâm sarkıttık-tan sonra masanın önüne geçti, oturdu. Ona adeta hasetle bakıyor-dum. Öyle kendinden emin, yarattığı havadan memnun, öyle yük-sekten konuşuyordu ki benim gibi silik ve sönük bir gencin haset etmemesine imkân, ihtimal yoktu. Bir ara masanın üzerinde duran benim kitabıma gözü ilişti, yüzü buruşuverdi. Kitabı aldı, istikrahla [tiksinerek] fırlatıp attı: “Fecaat!” dedi.

Zavallı *Fidan Zehra*! Üstadı tiksindirmiş olmaktan utandım. Dı-şarı çıktığımız zaman Safi Necip’e sordum:

– O kumral genç kimdi?

Safi beni hayretle süzdü:

– Tanımıyor musun? Faruk Nafiz!

Sadece:

– Yaaa! diyebilmişim.

Acaba hangi heveskâr yazıcı bu kadar ha-karetle karşılanmıştı? Ne diyebilirdim? Hiç!

Seneler seneleri takip etti. Ben o za-manki *Dârülbîdâ’î*’ye tiyatro ve gaze-telere tiyatro tenkitleri yazmaya başla-mıştım. Faruk Nafiz *Canavar*’ı yazmıştı, Raşit Rıza oynayacaktı.



Ben Başmuharrir de Oldum¹

O sırada *Akşam* gazetesi çarşaf gibi çıkıyordu. Ali Naci bana: “Bize tenkit yaz.” dedi. Her yeni temsilin tenkidini, sütun sütun hem de biraz sert, dik lisanla yazıyordum. Kusura bakmayınız, gençlik! İnsan gençlikte hücum etmeyi bir marifet sanıyor. Hayatımın hiçbir devresinde küstah, mütecaviz olmadım. Fakat hatıra, gönüle bakmadan çok iğneledim.

Faruk Nafiz’in *Canavar*’ının oynanacağını duyunca içimden: “Yevmü’l-hesab [hesap günü]!” dedim. Faruk, *Fidan Zehra*’nın hesabını ödeyecekti. Piyesi dikkatle seyrettim. Faruk o gece tiyatroya smokinle gelmişti. Sahneye çağırılacağından emindi. Onu yere vuracak mıydım? Vicdanımla kısa bir mücadele yaptım, bunu bir an için düşünmüş olduğumdan yüzüm kızardı.

Piyesin teknik cihazlardan çok sakatları vardı, fakat yine bir sanat eseri idi. Her halde bir *Fidan Zehra* değildi. *Canavar*’ın tenkidi *Akşam*’da çıktı. Ona tenkit değil, baştanbaşa medih [övgü] diyebilirsiniz. Bir gün sonra Faruk Nafiz’e Kadıköy İskelesi’nde rast geldim. Boynuma sarıldı, beni öptü. Acaba o da mı eski hikâyeyi hatırlamıştı?

¹ Mahmut Yesari, “Matbuat Hatıraları: Ben Başmuharrir de Oldum”, *Yeni Mecmua*, c. 1, sayı 2, 12 Mayıs 1939, s. 29-30.

Yine seneler seneleri takip etti. Ben bir değil, beş değil, sekiz, dokuz kolon yazı yazıyordum: Mizah, hikâye, fıkra, roman, tiyatro, tenkit, hatta bilmeceler... Bir gün yolum Tophane'ye düşmüştü. Cami avlularını, şadırvanları seyretmeyi, oraların tatlı serin havasını koklamayı severim. Tophane Camii'nin yanındaki avluya girdim. Şadırvanın karşısındaki duvara, güneşten sararmış, solmuş eski kitaplar serilmiş. Yanında da ihtiyar bir adam uyukluyor. Kitaplara bakarken gözüme *Fidan Zehra* ilişti. Zavallı öyle yıprak [yıpranmış], öyle soluk ki... Beş kuruş verip aldım. Eğer ihtiyar adam onun bende ki hatırasını bilmiş olsaydı, birkaç lira ister ve alabilirdi.

Fidan Zehra'yı diriltmek istedim, lisanını biraz düzelttim ve *Fidan Zehra*, *Mantar Mehmet* olarak dirildi. İlk matbu eserimin hikâyesi budur.

Nasıl Başmuharrir Oldum?

Gazetelerde bir tek satır yazınız çıkmamış, isminiz yok, nasıl başmuharrir olursunuz? Eski tabirle buna, sevk-i tâli derler. Evet, Allah razı olsun, daima hayra sürükleyen talihim, beni yemeden içmeden başmuharrir de yaptı. Matbuat çeşmesinden bir katre su içmeden,



matbuat kapısından bir lokma ekmek yemeden başmuharrir olmak, zannediyorum ki bir talih cilvesidir.

Hiç yazı yazmamış, gazetelerle şöyle süt bulaşığı olmayan -müsaadenizle zipçık!- bir gence: “Gel başmuharrir ol!” derler mi? İşin evveliyatını anlatayım. Hüseyin Cahid Yalçın’ın ağabeyisi Dr. Hüseyin Suad’ın oğlu Saffet, benim çocukluk arkadaşımdır. Saffet şimdi mühendistir. O benim gibi avare olmadı. Mütareke senesindeyiz. Her gün bir gazete bir mecmua çıkıyor. Daha ihtiyat zabitiyim, terhis tezkeremi almamışım. Bir gün Saffet’in eniştesi Ebülcihat Ali Rıza bana:

– Mahmut, dedi. Bir gazete çıkarıyorum. Çalışır mısın?

Askerlikten çıkınca boştayım. Ne iş tutacağım, bilmiyorum ki! Eski Sanayi-i Nefise, şimdiki Güzel Sanatlar Akademisi’nde okumuşluğum var. Fakat dört buçuk sene askerlikte elim durdu. Resim yapamıyorum. İş aramak mecburiyeti var. Hemen:

– Hay hay, dedim.

Ebülcihat Ali Rıza avukattı; Galata’da Adalet Hanı’nda yazıhanesi vardı:

– Yarın yazıhaneye gel konuşalım, dedi.

Hiç unutmam! Sivil olarak jaketatay giyiyordum. Yazıhanede karşıma tek gözlüklü, farfara konuşan bir zât çıktı. Takdim ettiler:

– Muhlis Sabahattin Beyefendi, patronumuz!

Onun talâkatına [düzgün, güzel ve rahat söz söylemesine] hayran olmuştum. Anlatıyordu:

– Bir gazete çıkaracağız. Başmuharririmiz, muharrirlerimiz, muhbirlerimiz, muhabirlerimiz, hepsi hazır... Bâbiâli piyasasında müthiş bir asensan yapacağız. Matbaa, kâğıt, her şey hazır.

Günlerce Adalet Hanı’ndaki yazıhaneye Saffet’le beraber taşındık. O da benim gibi istibdal! Muhlis Sabahattin ara sıra bize makaleler dikte ettiriyor, fakat her nedense bu makaleler hep yarım kalıyordu. Bir gün:

– İdarehanede çalışacağız, denildi.

Sabahleyin erkenden Saffet'le beraber Bâbiâli Caddesi'nde, Hü-kümet Konağı'ndan yukarıya çıkan yol üstünde, soldaki bir binaya girdik. Minber Matbaası, sonra Resimli Ay Matbaası oldu, şimdi ev-dir. Matbaada kimseler yok. Boş bir oda gösterdiler. Saffet'le bir-birimize baktık. Ne yapacağız? Patron, yani Muhlis Sabahattin gö-rünürlerde yoktu. Ebülcihat Ali Rıza rahmetli, kâtibini göndermiş:

– Çalışmaya başlasınlar.

Neye ve nereden? Saffet'le yine bakıştık. Çok geçmedi, Ali Rıza sökün etti:

– Kâğıtlar hazır... İmtiyaz da alındı. Siz hazırlanınız.

Akşamları ve bir tek yaprak çıkacak olan bu gazetenin adı *Nizam*'dı. Bende ressamlık da var ya, başlıklar yapmaya başladım. Saffet de habire [durmadan] yazılar yazıyordu. Yazılar diyorum, artık neler diye sormayın. Hikâye, masal, makale. Neler de neler!

İki gün sonra gazete çıkacaktı. Fakat başmuharrir, muharrir-ler, muhbirler ortada yoktu. Ebülcihat Ali Rıza telâşımızı yatıştırdı:

– Hepsi gelecek. Siz şimdilik idare ediverin.

Nasıl idare edeceğiz? Patron da görünmüyor. Kime soralım? Gazetenin çıkacağı gün başmuharrir hâlâ gö-rünmeyince Saffet bana:

– Başmakale yaz, dedi.

O zamana kadar başmakaleleri okumuş değilim, ne yazayım? Saffet, Frenkçe ga-zetelerden tercümeler yapıyordu, be-tellendi [dikleşti, kafa tuttu]:

– Bugünkü gazeteleri oku, bir şey yaz.

Gazeteler o zaman da öyle bir-birine aykırı şeyler yazıyordu ki bir fikir edinmek şöyle dursun, insan



aklı selimini de kaybediyordu. Ben şöyle kendimi bir tartakladım, mevzuu buldum. Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan hararetle içtimalar yapıyor, gazeteler de uluorta meclise çatıyorlardı. Kalem ele aldım: “Millet Müvâcehesinde [yüzleşmesinde] Matbuat”. Başmakalenin başlığını beğenmediniz mi? Artık neler cızıktırdım bilmiyorum. Her halde günün en mühim başmakale-i siyasiyesi olduğu muhakkaktı!

Nizam'ın ömrü, riyaset-i tahririyemde olarak, ancak yedi gün sürdü. Gazete satılıyor muydu, satılıyor muydu, onun da farkında değilim. Yalnız bir haftalık matbaa ücreti verilmediğinden, yedinci gün gazete tevzi edilemedi [dağıtılamadı].

Matbuat hayatımda dizilmiş, basılmış, fakat kâîlerce okunmamış tek yazım, o son başmakaledir. Öbür başmakaleler okundu muydu, diye bana sormayınız. Mahcup olurum!

Nasıl Mecmuacı Oldum?¹

Mecmualarda, gazetelerde birkaç yazım çıkmış ama mecmuacılık, gazetecilik nedir bilmiyorum. Dârülbédâyî’de telif, adapte eserlerim oynanıyor. Reşat Nuri ile sık sık buluşuyoruz. Bir gün bana:

– Seninle bir mecmua çıkaralım mı, dedi.

O benden kıdemli, görmüş geçirmiş. Ona itimadım var ama kendime güvenemiyorum:

– Nasıl mecmua çıkaracağız?

Benim komik dehama inanmış olacak:

– Haftalık bir mizah mecmuası...

– Peki, benim bu mecmuadaki rolüm ne olacak?

– İdareye bakarsın. Yazı da yazarsın.

Bundan on yedi, on sekiz sene evvel daha gencim. Toyluk gururum:

– Ne yazarım, diye sormama mani oldu.

Mecmuacılıktan anlamıyorum, fakat bunun para ile olur bir iş olacağını da biraz akıl edebiliyorum:

¹ Mahmut Yesari, “Matbuat Hatıraları: Nasıl Mecmuacı Oldum?”, *Yeni Mecmua*, c. 1, sayı 3, 19 Mayıs 1939, s. 13, 21.

– Sermaye lâzım değil mi?

Reşat evvelden hesaplamış olacak, dudak büktü:

– Birkaç yüz liranın içinde... Buluruz.

O benim gibi müsrif değildir, tutumludur; en dar zamanında, kıyıda köşede biraz para bulundurur.

Benim düşüncelere daldığımı görünce güldü:

– Bu ramazan piyesim oynanmadı deyiver.

Bu noktada bir parça durmalıyım. O zamanlar tiyatro mevsimi ramazandı. Piyeler şimdiki gibi biteviye [durmadan] on beş yirmi gün, bir ay oynanmazdı. Bir piyes, o da tutmak yani rağbet görmek şartı ile ancak üç dört kere temsil edilirdi. Gelgelelim fiyatlar şimdiki gibi localar iki yüz elli, koltuklar elli, otuz beş kuruş değildi. Locaların on bir liraya olduğu zamanlar da oldu.

Dârülbedâyi, Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu'nda temsiller veriyordu. Ferah Tiyatrosu dolunca bin lira hasılat yapıyordu. Reşat'ın dediği gibi bir ramazan dışımı sıkarsam, birkaç yüz lira sermaye edinebilirdim.

Mecmua çıkarmayı tasarladığımız vakit ramazan üstüydü. Reşat kolları sıvadı, yazı hazırlamaya başladı. Bana da: “Sen de resim hazırla.” dedi. Biraz kari-katüristliğim vardı. Hevese geldim, kâh mevzu düşünüyor kâh gelişigüzel resimler yapıyordum.

Mecmuanın ismini bulmak gayet mühimdi. Günlerce kafa yorduktan sonra *Kelebek*'te karar kıldık.



Cesaretimize hâlâ şaşarım. Sermayemiz talihe bağlı, rakiplerimiz de çoktu. O tarihte birçok mizah mecmuası çıkıyordu: *Akbaba, Diken, Papağan, Zümrüdüanka!* Piyasanın mizah üstatlarını bu mecmualar peylemişlerdi. Mecmuamızı nasıl dolduracaktık? Reşat Nuri, çok kolaylıkla yazı yazan, kalemi açık bir muharrirdir. Fakat aynı zamanda muallim. Tek başına bu yükün altından nasıl kalkar? Hangisine yetişebilir? Yaptığım resimlere bakıyor, belki nezaketten beğeniyordu:

– Güzel... Çok güzel...

Ben resimlerdeki anatomi, çizgi hatalarını, bütün kusurları görüyor, biliyordum ama görmek, bilmek başka, elden gelememek başka! Ecnebi mecmualardan da epey resim kesmiştik. Bu kâfi değildi. Reşat:

– Bize bir daimi ressam lâzım, dedi.

Muharrir, ressam, idareci, bize neler lazım değil ki!.. Ben dört rakamı dört kere cemetsem, dördünde de başka başka yekûnlar çıkar. Reşat bunu da halletti:

– Ahmet Münif'i alırlar.

Aziz dostum, değerli sanatkâr Münif Fehim, o zamanlar imzasını Ahmet Münif diye atardı. Bir gün Şehzadebaşı'nda, Ferah Tiyatrosu'nun karşısında rahmetli Mersin Efendi'nin meşhur çayhanesinde buluştuk. Münif o vakit zayıf, çocuk denecek kadar gösterişsiz bir gençti. Fakat kalemi, fırçası yine kuvvetliydi ve parlak bir istikbal vaat ediyordu. Münif, tasavvurumuzu hevesle karşılamıştı, o da çalışmaya başladı. Reşat bu hazırlıklar arasında bana:

– Sen de yazı yaz, dedi. İmzan bulunsun. İbnürrefik'ten yazı alırlar.

Rahmetli İbnürrefik Ahmet Nuri'yle aramızdaki büyük yaş farkına rağmen çok iyi arkadaşlık. Bâbîâli piyasasının garip adetleri vardır; bazı muharrirleri, muharrir addetmezler. İbnürrefik'i de sadece tiyatrocuya deyip geçiriyorlardı. Mizah mecmuaları bu sebeple onu peylemişlerdi [gözlerine kestirmişlerdi].

Bir muharrir kazandık. Bu ne âlâ. Ben ne yazacağım? Tuhaflik olarak tek satır yazmış değilim. Başa gelen çekilir, deneyeceğiz!

Ve denedim! Reşat onu da beğendi. Artık resimlerimi beğendi mi, beğenmedi mi bilmiyorum!

Ramazan gelmiş, piyeslerimiz oynanmaya başlamıştı. İdarehane aramaya koyulduk. Bula bula neresini bulsak beğenirsiniz? Yerebatan Sarayı'nın karşısındaki bir evin alt katındaki bir oda! Bâbîâlî'ye uzak diyecek oldum! Reşat benden tecrübeli:

– Daha iyi, dedikodudan da uzak oluruz.

Arkadaşımın sözünün doğruluğunu, uzun senelerden sonra anladım. Matbaa olarak da Matbaa-i Âmire, şimdiki Devlet Matbaası'nı seçtik. Matbaa-i Âmire bir âlem. O da ayrı bir hikâyedir.

Reşat, idare müdürlüğünü, mektep arkadaşı şimdi İstanbul Kız Lisesi müdürü olan Sabri'ye verdi. Sabri gazetecilik etmiş, idareden ve hesaptan anlıyormuş! Üzerimden bir yük kalkmış, artık bu işi başaracağımıza iyice aklım yatmıştı.

İlk nüshayı çıkardık. Asıl mesele mecmuayı çıkarmakta değil, onu satmakta imiş! Boyuna masraf. Para geldiği yok. Hatta masrafla gelir denk bile gelmiyor. Reşat'a bir şey söylemiyordum ama için için ümitsizleniyordum. Reşat bunu sezmişti:

– Aman dayanalım, piyasaya rezil olmayalım.

O benden çok korkmakta haklıydı. Çünkü tanınmış bir muharrirdi; şöhretini, mevkiini, gülünç bir maceraya kurban edemezdi. Bana gelince idarehanenin kapısını kapar, tekrar kulise dönerdim.

Bu maceradan yüzümüzün akı ile çıktık. Sıkıştıkça yazı yazıyordum ve işte bu mecburiyet beni iyi kötü, her neyse mizah muharriri yaptı! Bana mecmuacılığı öğretti!

Bir Namus Meselesi¹

Eski *Kelebek*’i okumuş olanlar, bu *Bir Namus Meselesi*’ni bilirler. Bu taklitli mizahî küçük romanın unutulmaz bir hatırası vardır. *Kelebek*’te Reşat Nuri, vaktiyle *Paytaht*’da mı yoksa *Dersaadet*’de mi tefrika edilmiş olan *Tanrı Misafiri*’ni, o hacmen küçük fakat hakikatte çok büyük yegâne şaheserini, tefrika etmişti. *Tanrı Misafiri* bitince bana: “Sen de bir roman yaz!” dedi. Benim roman yazabileceğime nereden inanıyordu? Bu itimadı nedendi?

Reşat’la o yaz, Bostancı’da bir köşkte yazlığa çıkmıştık. Gündüzleri matbaada, geceleri köşkte karşılıklı çalışıyorduk.

Benim Kadıköy’de bir Karamanlı bakkal dostum vardı. Onunla alışverişten çok ahbaplık ederdik. Bir gün Ferah Tiyatrosu’na gidiyordum. Tramvayda iki posbıyıklı, kunt [sağlam] adam, hararetle hararetle konuşuyorlardı. Dilleri, benim ahbap Karamanlıya o kadar çok benziyordu ki kulak kabarttım. Şehzade’de onlar tramvaydan indiler, ben de indim. Onlar yürüyorlar, ben de arkaları sıra yürüyorum. Dalmışım, Saraçhane’de bir el omzuma dokundu:

– Nereye böyle?

¹ Mahmut Yesari, “Bir Namus Meselesi”, *Yeni Mecmua*, sayı 5, 2 Haziran 1939, s. 6.



48- Mahmut Yesari

Döndüm, Reşat Nuri. Şaşkınlığıma gülüyordu:

– Nereye gidiyorsun?

Kendimi topladım ve anlattım. Aradan günler geçti; Karamanlıların hayali gözümünden, dilleri kulağımdan gitmiyordu. Reşat: “roman yaz!” diye beni zorlamakta devam ediyordu. Karamanlıları düşündüm. Mevzu kafamda derlendi, toparlandı.

Reşat’la şişesi iri karınlı bir gaz lambasının karşısında, cigaramın birini söndürüp birini yakarak geç vakitlere kadar çalışıyoruz. Romana başlamıştım: *Bir Namus Meselesi*. Bu benim için de bir namus meselesi olmuştu. Ya devlet başa ya kuzgun leşe. Gazete kendimin olduğu için kontrol eden yoktu; yazıp yazıp mürettiphaneye veriyordum. Kendi kendimi kontrol ediyor ve titriyordum. Romanda Karamanlı taklidi kuvvetliydi.

Kelebek o tarihte, şimdiki İstanbul Kız Lisesi’nin karşısındaki *Servet-i Fünun* matbaasına bitişik binada, *Tanin* matbaasında çıkıyordu. Bir gün elinde bir zarfla bir adam çıkıp geldi:

– Mahmut Esat Bey nerede?

Tesadüf oradayım:

– Benim!

Dili Karamanlıya alıyor:

– Zâtınıza bir mektup var.

Mektubu aldım, o devam etti:

– Zâtınızla hemşeriyik deel mi?

Yüzüne bakıyorum.

– Zâtınız Gayserili deel misiniz?

– Hayır!

- Niğde, Nevşehir’de de bulunmadınız?
- Hayır!
- Amağın derim. Nasın olur ciğerim. Ayan beyan bizden gibisiğiz!
- Ne münasebetle?
- Bizi yazıyomussuz!

Mektubu açtım. Okurken hayretle donakaldım. Meğer bizim *Bir Namus Meselesi* rüya değil aynen vâki imiş! İstanbul’un sayılı tüccarlarından biri: “Hayatımı nereden öğrendiniz, niçin yazıyORSUnuz?” diye sormuyor mu? İşin garibi mi, tuhafı mı, yoksa korkunç tarafı mı, ne diyeyim; romanda geçen isim de aynen onun ismi değil mi? Bunun *Tevrat*’ta bile yeri yok. Mektupta: “Benim namus-ı ticarim var, iki paralık olacağım!” diyor. Mektubu aldıktan sonra ilk çıkan nüshada bir tavzih [açıklama] yazdım. Vakaların, şahısların ve isimlerin tamamıyla hayalî olduğunu ilân ettim. Bu da benim için bir namus meselesi idi.

Balmumu-Asma Yaprığı¹

Ar ve hayâ, setr-i avret yani örtünme, peştamal tutunma sembolü, Havva anamızın asma yaprağı ile başlar. Havva’dan bugüne kadar devirler, devirleri takip etti. Âdemoğulları bu örtünmenin çeşitlerini gördü ve yine Âdemoğulları bu asma yaprağına da isyan etti, bir çırlıçıplaklık modası kurdu. Bu moda pek tutmadı. Tutmasına imkân yok. Çünkü medeni kadının, medeni erkeğin güzelliği giyimlidir. Çıplak güzellik heykellere mâl edilmiş bir haktır. Çıplaklık taşlaşınca güzelleşiyor, canlanınca muhakkak ki müstehcen oluyor. Hatta resimde bile affedilemiyor.

Başımdan geçeni anlatayım: Bundan on altı, on yedi sene evvel Reşat Nuri’yle birlikte *Kelebek*’i çıkarıyoruz. Küçük kıtada, on altı sayfalık bir mizah mecmuası. Çıkartıyoruz demek kolay! Ama ne şartlarla? Onu ne siz sorun ne de biz söyleyelim, derler ya! Hayır, onu bir bana bir de Reşat Nuri’ye sorun. Kan kusuyoruz, vişne şurubu içtik diyoruz. Mecmua satılmıyor değil. O tarihte mizah mecmuaları iki yaprak çıkarlardı. *Kelebek*, onların iki sayısının iki kere katlanmış ve silme yazı, silme resimle dolu idi. Bu bir cüret, bir cesaretti. *Kelebek* çıktığı zaman rakiplerimiz ve aynı zamanda arkadaşlarımız alay ediyorlardı:

¹ Mahmut Yesari, “Balmumu Asma Yaprığı”, *Yarım Ay*, sayı 105, 1 Temmuz 1939, s. 4-5.

– Bu ne biçim mizah mecmuası!

Aradan on beş sene geçmişti. Yusuf Ziya Akbaba'yı, *Kelebek* şeklinde çıkarmaya başladı. Bir gün bir genç ressamla konuşuyordu:

– Nasıl, yeni şekli iyi buluyorsunuz değil mi? Eski tarzı çok iptidâî bir şekildi.

Bunu hazin hazin dinledim. Yeni şekil beğenilmeyen *Kelebek*'in şekli, iptidâî şekil de eski beğenilen şekildi. Ben *Kelebek*'i kapadıktan sonra, sağ olsun arkadaşlar, yıllarca ve yıllarca *Kelebek*'in nâşî ile geçindiler.

İki bin başışla başladık. Aynı nüshayı dört bine çıkarmak mecburiyetinde kaldık. Yazıcı, çizici hep kendimiz olduğumuz halde masraf çoktu, dört bin kurtaramıyordu. Reşat Nuri mütemadiyen dayanalım diyordu. Dayanıyorduk. Ben zaten dört buçuk senelik bir harp dönüşünden canını kurtarmış, bedava yaşayan bir adamdım. Sonra, tehlikeye koyduğum bir sermaye de yoktu. Dârülbendâyî'de oynanan piyeslerimizin telif haklarını olduğu gibi gazeteye yatırıyorduk. Tersine bir “sanki yedim!” Esasen miras yediliğe de alışmış değildim, olur ile geçinmeyi biliyordum. Gelgelelim bizim bütün geniş hesaplarımıza, geniş düşüncelerimize rağmen, vaziyet çok hem de çok dardı ve git-tikçe de darlaşıyordu.

Mütareke senelerinin dakikası dakikasına uymaz günlerini hatırlamak lâzım! Gazeteler, mecmualar satır satır değil, cümle cümle değil, kelime kelime elekten geçiriliyor ve sansürün kırmızı kalemile çiziliyor; bununla bitse iyi! Kat'i şiddetli emirler de var: “Sansürün çıkarıldığı yerler boş kalmayacak!” Bunlar kulağımızda küpe. Provaları sansüre götürmezden önce, kılı kırk yarararak biz kendi kendimizi sansür ediyoruz. Kul kusursuz olmaz, derler. Bu da lâf! Kusursuz çıkıyorduk.

Kelebek biraz tutmuş, baskı altı bine çıkmıştı. Ferahlamak üzere idik. Bu ferahlamanın hakiki manasını, derdi çekmeyenlere anlata-mam. Dayanalım deyip dayanmıştık ama bu bize ucuza mı yoksa pa-halıya mı çıkıyordu, artık onu hiç sormayın.

Türkiye'nin gelmiş, geçen ve geçecek magazin ressamlığı tarihinde tek başına bir devre-etap yapan ve bugün Avrupa'nın, Amerika'nın yani mütefekkir ve mütemeddin [medenileşmiş] memleketlerin sanat

âleminde otorite geçinenlerin çoğundan değerli ressam Münif Fehim, *Kelebek*'te Ahmet Münif imzası ile yaptığı resimlerle, *Kelebek*'i tarihe mâl etmiştir. O da bunalmıştı. Ben hem idareye hem de yazıya yardım etmek mecburiyetinde kaldığım için Münif, mecmuanın irili ufaklı bütün resimlerini hazırlamak ıstırasında kalıyordu.

Yaratılıştan sanatkâr olmak, bazı zamanlarda hakikaten bir felâket! Münif, sür geç resim yapıyordu; en manasız mevzular üzerinde bile uğraşüyor ve işliyordu. Onun bu sanatkâr titizliği, mecmuanın hazırlanmasını çok defa geciktiriverirdi. Eğer Reşat'tan ve benden bir başkası olsaydı, Münif'le geçinemezdi. Biz hâlâ aynı ve hatta daha fazla hürmetle onun bu titizliğine hürmet ediyor, ses çıkarmıyorduk. Fakat klişeciye, matbaa sahibine, makineciye dert anlatmak kabil mi? Resimler geç geldiği için zaten işi geç yapmaktan zevk alan klişeci, klişeleri daha geç veriyor; biz de elimiz kolumuz bağlı bekliyor, sayfaları hemen hemen son dakikada makineye veriyorduk.

Bir gün yine böyle son dakikada sayfaları makineye vermiştik. Provaları aldım, sansüre koştum. *Kelebek*'i, şimdiki İstanbul Kız Lisesi'nin -Mekteb-i Mülkiye, Pertevniyal Kız Lisesi, İstanbul Sultanisi ve İstanbul Lisesi- karşısındaki *Tanin* matbaasında çıkarıyorduk. Sansürlerin bulunduğu yer de şimdiki Maarif Müdüriyeti; onun da tarihini karıştırayım mı? Eski Nafia Nezareti [şimdiki Bayındırlık Bakanlığı] vs., vs.

Provaları sansüre verdim. Bir mücrim gibi bekliyorum. Alelusul birkaç satır çıkardı. Ehemmiyeti yok. Satır aralarını boşlarla kapatırız. Fakat birdenbire sansür memurunun kaşları çatıldı ve elindeki kırmızı kalemle hiddetli hiddetli çizdi. Baktım, klişesi yapılmış ve makineye basılmak üzere hazır duran bir resmi çiziyor:

– Aman efendim bu resimde ne mahzur var?

Dargın bir kirpik oynatışla yüzüme yarı baktı:

– Fazla çıplak!

– Neresi?



49- Münif Fehim Özarman

Kırmızı kalemle işaret ettiği yeri gösterdi:

– İşte!

Resim şu: Ayak ayaküstüne atmış bir kadın ve karşısında bir erkek oturuyorlar. Yalnız kadının eteği o kadar şeffaf ki bacakları, baldırları hat halinde görünüyor. Sansür memuru, bu şeffaf etek altından hat halinde görünen bacakları, baldırları kırmızı kalemle sorduğuma inat gibi daha silme kızartarak kapattıktan sonra:

– Kapatırsınız, dedi.

Bekâra kara boşatmak kolaydır diye bir söz vardır, bu daha beteri. Klişe, baskı hakkında tek fikri olmayan bu memura nasıl dert anlatacaktım? Evet, canımı dişime alarak:

– Efendim bu klişedir. Kapanmaz, yenisini yaptırmaktan başka yol yoktur. Fakat bunun yerine koyacak yedek klişemiz olmadığı gibi yenisini yaptırmak için geçen zamana da tahammülümüz yok, diye anlatacak, daha doğrusu anlatmak ister gibi oldum. Öyle dikine baktı ki dilimi yuttum, provaları aldım, çıktım.

Kara kara düşünüyordum. Sayfalar makinede bekliyor, zaten geciktiği kadar da gecikti. Her geçen dakika aleyhimizde. Emri de unutmuyorum: “Boş yer bırakılmayacak!” Klişeyi çıkarayım, yerine ne koyarım? Sonra sayfaların ayarı ve tanzim şekilleri de var.

Matbaaya doğru giderken şimdi berber dükkânı olan köşe baskındaki kunduracı dükkânına nasılsa gözüm ilişti. Kul sıkışmayınca Hızır imdada yetişmezmiş! Kafamda bir ışık yanıverdi. Kunduracı dükkânına girdim:

– On kuruşluk balmumu verir misiniz?

Evet, klişenin boşluklarını kunduracı balmumu ile dolduracaktım. Çünkü boşluklar dolunca çıplak bacak ve baldırlar etekleniyordu. Klişeye balmumunu bastım ve makineyi işlettirdim. Yalnız makinenin hareketi ve harareti balmumunu eritiyordu. Erimeye yüz tutan balmumunu yeniliyordum. Kunduracı balmumu, asma yaprağı yerini tutmuştu. Vaziyeti ne güçlükte kurtardığımı ne ter döktüğümü ben bilirim.

Mecmua basıldı, çıktı. Reşat Nuri ile Ahmet Münif orta sayfada, alt kenardaki çamura batmış resmi görünce bana çıkıştılar dersem inanır mısınız, inanmaz mısınız? Başa gelmeyince inanmak kolay değildir!

Memurluk Hatıraları



Memurluğumun Hatıraları¹

-1-

111 günlük hatırat!.. Neden 111 günlük? Acaba rakamların direk direk duruşu mu hoşuma gitti? Sayıyı mı beğendim? Vallahi bunda benim sun'-ı taksirim [kusurlu davranışım] yok. Memuriyete girişimle çıkışımı hesapladım, bu neticeye vardım. Eh, yaza da yeter, kışa da!

Dünya bu, hiçbir şey hakkında kat'i hüküm verilemiyor, kesip atılamıyor. Kismette memur olmak da varmış. İleride de olmayacağı ne malum? Mesela bir bankanın veya kalantör bir şirketin meclis-i idare azalığı [yönetim kurulu üyeliği]! Nasıl ha? Fena mı? Haftada dört beş saat meşgul ol veya oluyor görün. Hakk-ı huzur mu, ücret mi, tahsisat mı, her ne nam verilirse verilsin avâid [muayyen gelir, tahsisat] geliyor. Lamı cimi yok, gül gibi iş! Ne omuz silkerim ne de burun kıvrırım doğrusu! Hatta şimdilik hayaliyle de avunabilirim. Benim memurluğum, böyle komşu çatlatan yağlı kuyruklardan!

Bir tarihte gazetelere, gazeteciliğe küsmüştüm. Tavşan dağa küsmüş de dağın haberi olmamış, derler. Kazın ayağı öyle değil. Bizim

¹ Mahmut Yesari, "Memurluğumun Hatıraları 1-4", *Yedigün*, c. 4, sayı 90, 28 Teşrîn-i Sâni 1934; c. 4, sayı 93, 19 Kânûn-ı Evvel 1934.

meslek öyle yapışkan öyle bataklık bir meslektir ki giren çıkamaz, kaçan kurtulamaz. Evvela batağa saplananın kendini kurtarmasına imkân yoktur, sonra biz bırakmayız. Yalnız gazeteciliği, ikballerini ve istikballerini temin için bir vasıta, bir basamak gibi kullanmak maksadı ile aramıza girmiş olan erbâb-ı zekâyâ sözüm yok! Onlar ayrı!..

Ben gazeteciliğe küsmüştüm, matbuat da beni unutmuş, yakamı bırakmış göründü. Artık rahattım. O sıralarda henüz teşekkül eden bir şirketin müdürü, bir dostumdu. “Benimle beraber çalışır mısın?” dedi. Hemen kabul ettim. Zabitlik hayatım müstesna, o ana kadar memurluk hakkında hiçbir fikrim yoktu. Meçhul arazi keşfine çıkmış seyyahlar gibi meraktan, endişeden içim içime sığmıyordu. Öyle ya, biz Bâbîâlî’de -sabık Bâbîâlî’yi değil yokuşunu kastediyorum. Matbuatı, gazeteciliği hep Bâbîâlî diye söyleriz; dil alışmış, ne yaparsınız!- zapt u rapt, mâfevk mâdun [üst alt], âmir memur filan pek bilmeyiz; rütbe, makam, teşrifat pek gözetmeyiz. Hâlbuki memuriyet hayatında en evvel bilinmesi, gözetilmesi lâzım gelen şeyler bunlar.

Ön iliklemek var! Biz gazetecilerin iki yakamızın bir araya geldiği yok ki önümüzü iliklemeyi becerebilelim. Edep, erkân gözeterek çelebi çelebi konuşmak mecburiyeti var. Biz sırası düştükçe en can ciğer tanıdıklarımızla bile dalaşmaktan keyif duyarız! Hemen Allah dilimi hatalardan esirgesin.

Kendimi bir deneyeceğim; deneyeceğim ama çok çetin bir işe giriştiğimi anlar gibi oluyorum... Ertesi gün şirket binasına gittim. Daha üç dört memur, iki de hademe var. Muvakkat [geçici] bir yer gösterdiler. Oturdum. Artık ben o dakikadan itibaren resmen memuriyete başlamıştım.

İş güç yoktu. Fakat ileride olacaktı. Yalnız oturduğum dakikadan itibaren maaşımın tıkr tıkr, kendi kendine işlemeye başlayıverdiğini düşündüm. Alimallah pek hoşuma gitti! Meğer memurluk ne şeker şeymiş! Bir masa kenarına oturmak kâfi! Bırak artık maaş kendi kendine işliyor. Oturduğum yerde para kazanıyordum, bu keyfe gitmez mi?

Memurluğun sevk-i tabiileri [icgüdüleri], insiyakî [icgüdüsel] hareketleri, acaba masadan, iskemleden mi sirayet? “Ne yapayım? Bana ne iş vereceksiniz? Hep böyle boş mu oturacağım?” diye sormuyordum. Fakat bu hep böyle devam etmedi. Memurlar çoğalmaya; odalar, masalar, sandalyeler, koltuklarla dolmaya, tek tük de iş çıkmaya başladı.

İlk günler havyar kesmek, şekerleme kestirmek, sinek avlamak, dalga geçmek, yan çizmek, tavanların çivilerini saymak, hülâsa tembelliğin, aylaklığın her nevini, her cinsini, her şeklini denedim ve usandım. Bir gün kâtib-i umumi [genel sekreter] beni çağırdı:

– Müdür-i umumi [genel müdür] beyin emirlerini tebliğ ediyorum. Memuriyet için birçok müracaatlar var. Bu istidaları [dilekçeleri], referansları ile birlikte dosyalara klâse edeceksiniz [sınıflandıracaksınız].

İş olsun da ne olursa olsun: “Peki!”yi bastırdım. Bir deste istida koltuğumda, kâtib-i umuminin odasından çıkarken adeta iftihar duyuyordum. Sanki bunlar iş isteyen zavallıların arzuahalleri dergildi de gayet mühim, gizli, siyasi bir takım esrar dosyalarıydı. Öyle göğsüm kabarmıştı.

İstidaları bir yana, musannifleri [tasnif edilmişleri] de bir yana koydum; harekât-ı harbiyeyi [harp harekâtını] idare eden bir erkân-ı harp [subay, kurmay] gibi elim çenemde, derin derin düşünerek onlara bakıyordum: Ne yapacaktım? Gidip sorsam: “Amma da beceriksiz, elinden iş gelmez mıymıntı adam!” diyecekler. Bir roman mevzuu bulmuş, kanevasını çizmiş gibi sevindim. İstidaları meslek sırası ile tasnif edecektim!..

Bir ara kâtib-i umumi bizim odaya geldi, sordu:

– Nasıl, tasnife başladınız mı?

– Yarıladım bile...

Ciddi bir tavır takındım, kaşlarımı hafif çattım ve ağır, tesirli bir sesle mesaimin şeklini anlattım. Kâtib-i umumi de çok ciddi görünüyordu. Nihayet başladı:

– Çok mükemmel, dedi. Ben de size aynı şekli tavsiye edecektim.

Anladım ki o da yiğitliğe leke sürmek istemiyor. Kâtib-i umumi odadan çıkıyordu:

– Yarın biter değil mi?

– Zannederim!

Görüyor musunuz, kat'i söylemiyorum. Öyle ya, istidaların okunaklıları var, okunaklı olmayan kargacık burgacıkları var. Mesleğe göre tasnif bu, boru mu? Yalancı çıkmak, memurluğun şanına, vaktine yaraşır mı? Yaşa! Anadan doğma, çekirdekten yetişme memur musun?

*
**

Beni, dosya kalemine bakmak vazifesini de uhdemde bulundurmak üzere kırtasiye levazım memurluğuna nasp [yerleştirme] ve tayin ettiler. Elde istidat olunca kâr kendin gösterir! Bu çifte vazife bana neler öğretti?

-2-

Nasıl Memuriyet İsterler?

Memuriyet istemek de bir hüner, bir marifettir. Öyle ya, herhangi bir şirket veya müessesenin mesrebine, mesleğine göre iş istemek, yani kulpunu bulmak lâzımdır. Damdan düşer gibi sipsivri iş istemez ya! Fakat olmaz olmaz deme; olmaz olmaz, âlem-i imkândır bu!

Şahsen müracaat edenler vardır. Bunların muvaffak olabilmeleri, girginliklerinin derecesine bağlıdır. Ekserisi şaşkınlıkla hademelere, odacılara, kapıcılara dert anlatırlar. Hatta istidalarını kapıcılara bırakanlar da olur. Kapıcıyı atlatıp içeri girebilenler, koridorda hademelerle çatışırlar. Eğer bu badireyi de atlatırlarsa kapı önlerinde sandalyelere kurulup oturmuş odacıları kandırmak, insafa getirmek icap eder. Dikenli tel mânialarına pek benzeyen bu üç mânaiyi kırıp kendine yol açabilen bahtiyarlar, müdürün veya kâtib-i umuminin karşısına çıkarlar. Fakat bu da bir mana ifade etmez. Çünkü müdür-i

umumi, daha şirketin resmen teşekkülünden evvel kuvvetli tavsiyelerle kadroyu -hem de fazlası ile- doldurmuştur. Memuriyet alabilmek için dosyalarda sıra konmuş duran istidallara merbut [bağlanmış] tavsiye ve referanslardan daha kuvvetlilerini getirmelidir. Fakat müracaat edenler, bu ezeli idare sırrını bilmedikleri için müdürün veya kâtib-i umuminin: “İstidanızı kaleme kaydettirin. Biz adresinize cevap yazarız!” tarzındaki basmakalıp cevabından ümide düşerler.

İstidalar

Memuriyet isteyen işsizlerin istidalarını okumak, benim için mühim bir tetkik mevzuu oldu. Gazetelere gelen kârî mektuplarının çeşitlerini gördüm. Fakat memuriyet isteyen işsizlerinki daha eğlenceli. Birkaç numune alayım:

1- Acizleri, Sanayi Mektebi’ni bade’l-ikmal [bütünleme sınavından sonra] bitirip tornacılık, tesviyecilik suretiyle muhtelif yerlerde çalıştımsa da bir kerre kuvve-i kalemiyyemin [yazma becerimin] öteden beri kuvvetini bildiğimden memuriyet hayatına intisap ederek [mensup olarak] tahrirat [yazı] işleriyle meşgul olmak istediğim cihetle...

2- Bendeleri [kulunuz], Kadırğa Rüştîyesi’ni bâ-tasdiknâme ikmâl edip [tasdikname ile tamamlayıp] peder-i âcizimin Elbasan muhasebeciliği esnasında, muhasebe işlerinde müdavim bulunmuş olduğumdan bu kerre teşekkülü ile mülk ve memlekete âsâr-ı nafia-i hayriye ve meşkûresi [bayındırlık işlerinde teşekküre lâayık ve hayırlı tesirleri] dokunacağına şüphem olmayan şirketinizde, muhasebe işlerini tedvir [yönetme] hususunda hizmet-i naçizânemden istifade edileceğini melhuz [muhtemel] bulduğum cihetle...

3- Abd-i hakirleri [değersiz kulunuz, bendeniz], şirketinizin bu kerre teşekkülünü haber aldığımдан ehliyet ve liyakat-i âcizânemle [yetenek ve yeterliliğimle] mütenasip [uygun] bir memuriyete nasp [yerleştirme] ve tayinimi rica vesilesiyle...

4- Âcizleri [bendeniz], müddet-i medîde [uzun zaman] taşra tahrirat kalemleri hulefâlık vekâletinde bulunarak ve selika-i âcizânemin

[güzel yazma yeteneğimin] sâbık [önceki] âmirlerim tarafından müt-tefikan [fikir birliği ederek] tasdik edilmiş ve bendeleri de seriü'l-kalem olduğumdan, teşekkülü kulüb-ı ümmette [ümmetin kalple-rinde] bâdî-i mesâr [sevinç sebebi] olan şirketinizde bir uzuv olacağımı derk ve zanneylediğimden...

5- Mârûz-ı çâker-i kemîneleridir [değersiz kulunuzun dileğidir].

Âcizleri, Galatasaray'ın kısm-ı iptidaisini bitirip Hariciye Nezâreti Âmedi Kalemî'ne چراغ buyurulup sinîn-i vefîre [uzun yıllar] ifa-yı hüs-n-i hizmetten [iyi hizmet ettikten] sonra sırf ağrâz-ı nefsanîye [maddi isteklere ait maksatlar] dolayısıyla icra-yı tekaüdüm [emekli edilme] cihetine gidilip mağdur olmaklığım hasebiyle bu kerre şir-ketinizde lisan-aşına memurîne [dil bilen memurlara] ihtiyaç tabii bulunacağını teferrüs eyleyerek [sezerek] münasip bir memuriyete tayinim suretiyle tesrîrimi [sevindirilmemi] rica ve niyaz vesilesiyle...

6- Arz-ı âcizânemdir,

Naçizleri müddet-i medîde nafia müteahhitliği, inşaat komis-yonculuğu, kabzımallık, gümrük muameleciliği gibi teşebbüsât-ı şahsiyyede [kişisel teşebbüslerde] bulunarak hayat ve maişetimi te-min edegelmekte idiysem de piyasanın durgunluğu ve işlerin kesat-lığı hasebiyle müstakar [düzenli] bir memuriyete girmeyi müreccah [tercih edilir] bulduğumdan şirketinizde faal bir memuriyete nasp ve tayinimi...

Bu istidalar okumakla bitmez. İstida sahiplerinin hemen he-men hepsi mağdurdur, mazlumdur. İstidalarda, eski âmirlerini gam-mazlamak mı, eski memuriyet arkadaşlarından şikâyet mi, okuduğu mekteplerdeki müdür ve muallimlerin bi-gayr-ı hakkın [haksız ola-rak] hak yemeleri mi, ailevi vaziyetini tafsîl ve teşrih ederek [ayrın-tıları ile açıklayarak ve meydana çıkararak] dilenircesine tazallüm-i hâl [halinden şikâyet etmek] mi, imalı tehditlerle zorbasına iş is-temekler mi? Neler, hangi birini sayayım, nelere tesadüf edilmez!

Fakat sırası gelmişken şunu da arz edeyim ki bu istidaların yazı-lış tarzları, tasdiknameler, eski memuriyet vesikaları, hüsnühal vara-kası, hülâsa bunların biri, bir memuriyete girmek için âmil ve sebep

olamazlar. Bunların hiçbir rolü yoktur. Memuriyete girmek için evvela bir öhücük lâzımdır. Bu her zaman, her yerde böyledir. Çünkü herhangi bir müessesede işe yarayacak, iş yapacak memurlar aranır, bulunur ve derhal alınır. Lakin vücutlarına ikinci ve üçüncü derecede ihtiyaç olan memurların bir öhücükleri olmalıdır.

Tavsiyeler

Tavsiyeler şifahi ve tahriridir [sözlü ve yazılıdır]. Şifahi olanlardan bahsetmeyeceğim. Tahriri olanlara gelince, çeşit çeşittir:

Kartvizit, mektup, tezkire...

1- Kartvizit arkası: Muhterem mirim efendim, hâmil-i varaka-i âciz [kartı taşıyan] Rakım Efendi, peder-i merhumun kethüdası [kâhyası] Cabir Efendi'nin mahdumu [oğlu] olup tahsil ve terbiyesi yerinde bir gençtir. Bu kerre şirketinizde çalışmayı kendisine bir emel ve arzu edindiğinden münhallâtan [açık kadrolardan] birine tayin buyuracağınızı bilhassa rica eder, hürmetlerimin kabulünü niyaz eylerim.

İcadiye'deki köşk komşunuz İbrikçizâde Mail

2- Parşömen mektup kâğıdı: Azizim beyim, hâmil-i tezkire [mektubu taşıyan] Kadri Tahir Efendi, bizim Huriye Molla'nın torunu olup memuriyet için şirketinize müracaat edeceğini ve zât-ı âlîleri ile aramızdaki hukuk-ı kadîmeyi [geçmiş uzun zamana dayanan dostluğumuzu] de bildiğinden bendenizden tavsiye istediğini söylemekle, mûmâileyhin [adı geçenin] münasip bir memuriyete tayinini emir buyurmanızı rica ederim efendim.

Mütekaiddin-i Mülkiyeden [İçişleri Bakanlığı emeklilerinden]
Beşiktaşlı İbrahim Ethem

3- Alelâde bir kâğıt parçası: Hazret, bu çocuğun işini yapiver. Derdini sana anlatacaktır. Şimdiden teşekkür ederim.

Borsa komisyoncusu Recep Vahit

4- Azizim, şekerden lezizim, Yakacık'a son teşrifinizden beri dîdârınıza [güzel yüzünüze] hasret kaldık. Valide ve refika câriyeleri [annem ve eşim]: "Acaba bir şeye mi gücendiler?" diye merak ediyorlar. Arada revâbıt-ı samimiyyenin [samimi bağların] hiçbir bahane ve sebeple tezelzül edemeyeceğini [sarsılmayacağını] tabii onlara anlattım. Yalnız dediler ki: "Bizim Pembe Süt Nine'nin damadının üvey biraderi vardır. Zavallı çocuk işsiz şimdi! Ona iş bul..." Aradaki revâbıt-ı samimiyyenin yeniden teyit ve takviyesine hâdim olacak [hizmet edecek] böyle bir fırsatı kaçırmayarak hem siz efendime arz-ı mâ fi'l-bâl ediyorum [gönülünden takdim ediyorum].

Gümüşdere Mutasarrıf-ı esbakı Tahir Gani

Kimlerin ve kimlerin tavsiyeleri yoktur? Eski sütninezâdeler hatta torunları, üvey sütnine torunlar, süt halalar, süt dayılar, süt amcalar, uzak akrabalar, üvey yengeler, üvey teyze torunları, kimler, kimler yazmazlar! Bunlarda bir dereceye kadar haydi süt bulaşıklığı vardır diyelim. Fakat vapurda, trende bir veya iki defa tesadüf edilmiş, ayak üzeri konuşulmuş; bir düğünde, bir ahabap evinde şöyle takdim geçilmiş eski dostlar, canciğer ahabaplar, neler türemez!

Bu tavsiyeleri teker teker okumak keyifli bir iş değildir; evvela hoşunuza gider gibi olur, sonra insanı sinirlendirmeye başlar, nihayet hiddetlendirir, hiddetten boğar, öldürür!

Referanslar

Hiçbir şirket, hiçbir müessese; kadro fazlası, açığı veya muvakkat [geçici] mezuniyet gibi formüllerle yol verdiği, çıkardığı hatta kovduğu bir memura dahi, su-i hâlini nâlık [kötü tavrını bildiren] vesika vermez. Bu işe yaramayan, tembel veya suçlu memur müesseseden çıktı ya kâfi! Gitsin başka yerlerin başını ateşlere yaksın. Onun için yol verilen memur bir vesika istedi mi hiç tereddüt etmezler, mükemmel bir hüsnühal ve hareket vesikası verirler:

“Şirketimiz memurîn kaleminde ifa-yı hüsn-i hizmet etmekte iken kadro açığı olarak kendisine muvakkaten mezuniyet [izin] verilen Cabir Vamık Efendi, bu kerre şirketinize gireceği beyanı ile bir vesika talep etmiş olduğundan mûmâileyhin talebi üzerine işbu referans bi’t-tanzim [düzenlenerek] yedine ita kılındı [eline verildi].”

Bu referanslar türlü türüdür. Hepsinin esbâb-ı mûcibeleri [gerekçeleri] hemen hemen aynıdır. Ne hikmettir, birinden de tam mana çıkarmak kabil olamaz. Hepsi kepek [işe yaramaz] gibidir! Referansların aşağı yukarı bir formül gibi yazılmalarından anlıyorum ki memuriyete girmek için bunlar da büyük bir rol oynamıyorlar!

Muameleli Evrak

Üzerine renk renk çizgiler çizilmiş, imzalar atılmış, sol veya sağ köşesine iğne ile, maşa ile büyüklü küçüklü kâğıtlar iliştirilmiş bir tomar gördünüz mü hiç şüphe ve tereddüde mahal kalmadan, elinizi vicdanınıza bastırarak, bunların muameleli evrak olduğuna hükmedebilirsiniz!

Muameleli evrak çığlara benzer; elden ele, masadan masaya dolaştıkça büyür, semizler. Eğer vaktinde önüne geçilmezse evrakın mahiyeti anlaşılmaz. Hele aradan küçücük numara pusulaları, pullu makbuzlar da kazara düşüp kayboluverirlerse muameleli evrakın göreceği muamele, alelusul [gelişigüzel] dosyasında hıfzıdır.

Muameleli evrakı karıştırmak, memur için ayrı bir zevktir. Demet demet kâğıtlar arasında parmaklarını oynatırken, kim bilir bedbaht bir işin mukadderatı ile oynadığını düşünmez. O çoğalan kâğıtlar, eğer kendi himmeti, eser-i sa’y [emeği] ve gayreti değilse eğer onun çorbada maydanozu yoksa ne yapar yapar, bir yaprakçık da o ilâve eder. Öyle ya herkesin böyle pusulalar, tezkereler, derkenarlar, pullar, imzalar, makbuzlarla alâka gösterdiği bir muameleli evraka hor bakılır mı? Tetkik etmeden, kaydı genişletmeden, mütalaa yürütmeden geçilir mi?

Paraflar

Bir muameleli evrakı elinize alın, altında birçok imzalar ve renk renk acayip şekiller göreceksiniz. Bunları göre göre imzaların mutlaka okunmamak için atılmak icap ettiğine hükmedersiniz. O acayip şekiller de birer imzadır. Maymuncuğu andıran bir şekil: Bu, faraza Nazım'dır. Bir tirbuşon: Bu, Mehmet'tir. Bir gemi çapası: Bu, Tahir'dir. Bir kasap çengeli: Bu, İrfan Yahya'dır. Artık ne şekillere rast gelmezsiniz: Fıstık ağacı, tabanca, düdük, sütüne iğnesi, tavşan başı, akrep kuyruğu vesaire vesaire...

Meclis-i idare içtimasında neler not edilir?

Meclis-i idare içtima günleri şirkette, daha sabahtan bir faaliyetler başlar. Şirket o gün düğün evine benzer. Hademelerin önleri iliklidir. Memurlar, ceketsiz ve kollar sıvalı koridorlarda dolaşmazlar.

Meclis-i idare içtimalarında azaların önlerine konan bloknotlar, behemehâl [mutlaka] papyekuşedendir [kuşe kâğıdındandır] ve tek sayfasını kirlettikleri halde, her içtimada bu bloknotlar yenilenir ve iki numara faberler çarktan çıkmış gibi yontulur.

Bir meclis-i idare içtimasından sonra bloknotları topluyordum. Bende kırtasiye levazım ve ambar memurluğu var ya... Dikkat etmeli... Üç saate yakın hararetili bir içtima akdeden meclis-i idare azaları, tabii gayet mühim kararlar verdiler; mühim münakaşalar oldu ya, tabii hepsi nokta-i nazarlarına [görüşlerine] göre de notlar tutular! Eğer gizli olsaydı böyle açıkta bırakmazlardı, dedim ve merakımı yenemedim, notlara birer birer baktım. Sağ baştan sıra ile:

1- Zon.. Zon.. Zon... Ron.. Ron.. Ron... Fik... Fik... Fik...

Aman Allah'ım, vaktiyle bize hüsnühat meşki için böyle kelimeler verirdi. Fakat yazılar, hüsnühat meşkine de benzemiyor ki...

2- Kara kara çizgiler... Çarkı felek gibi yuvarlaklar... Kafes kafes çizgiler... Yine çizgiler...

3- Tek kalemde çıkarılmış bir yıldız... Uçan kuşları andıran gerik [gergin] kanatlar gibi çizgiler...

4- Fa diyezle, si bemole benzeyen nota işaretleri...

5- Sağa sağa, düz çizgiler... Sola sola, düz çizgiler... Amut [sütun] çizgiler... Sağa sağa düz, sola sola düz çizgiler.

6- Bir kuruş konarak çizilmiş yuvarlaklar...

7- 8888883... 7777777... 00000000... 55555555... 2222222... 9999999...

8- Bir müselles [üçgen], bir müselles, bir müselles, bir müselles, bir müselles, bir müselles...

9- Bir servi ağacı... Bir römorkör... Bir yelkenli... Bir şamandıra... Bir çapa.

10- Bomboş... Hiç kalem sürülmemiş...

Bu notlardan meclis-i idarenin müzakere mevzuunu mu yoksa azaların meslek, hüviyet ve karakterlerini mi anlarsınız, artık orasını sizin iz'an [anlayış] ve idrakinize bırakıyorum.

-3-

Faal Memur Tipi

İşiniz olmadığı zamanlar ağzınızda sigara, elinizde kahve veya çay fincanı, masa önünde pinekler yahut kalemde kaleme dolaşır, yarenlik ederseniz; size havale edilen işleri vaktinde, saatinde, dakikası dakikasına yapsanız, dişinizle kuş tutsanız yine yaranamaz, göze giremezsiniz! Çay, kahve içerken önünüzde bir yığın evrak durmalı ve onları gayet dikkatle ve zaman zaman karıştırarak düşünür bir tavır almalısınız! Ara sıra can sıkıntısından odaları dolaşan âmirler, her kaleme kaşlarını çatarak teftiş eder gibi bakarlar. Bu suretle vazifelerini yaptıklarına kendileri de inanverdikleri için memurların aylak durmalarını hoş görmez ve iyi not vermezler. Masa başında köpüğü kesilmiş kahvesini, soğumaya başlamış çayını içmeyi unutmuş memurun bu hararetili meşguliyeti, âmirin gururunu okşar. Memurlar üzerindeki nüfuzuna ve işlerin tıkr tıkr işlemekte olduğuna inanır ve sevinir. Bazen bu gayretli memurlar, âmirleri tarafından taltif olunurlar:

– Azizim biraz nefes al... Çayın soğumuş... Dinlen de öyle çalış! Yoksa gözlerin kararır, bunalırsın!

Bu öyle bir iltifattır ki aynı zamanda işlerin selâmeti namına da bir ihtar makamına geçer.

Masa başında oturmaktan usanan, öbür kalemdeki arkadaşları ile biraz çene çalmak isteyen bir memur; odalarda, koridorlarda elini kolunu sallayarak derhal göze batar. Fakat uğradığı kalemle, konuştuğu arkadaşla hiçbir alâka ve münasebeti olmayan herhangi bir muameleli evrakı yahut altı renk renk paraflar, imzalarla süslü bir kâğıdı elinde tutacak olursa muamelâtı bizzat takip ediyor, içi tez, vazifesine mukdim [işine dört elle sarılan] diye göze çarpar! Âmirleri ondan bahsederlerken: “Hiç durmak, oturmak onun için değil... Yorulmak bilmez, çalışır, didinir! İşlerin peşinden kendi koşar.” tarzında takdirler, sitayişler yağdırırlar!

Duvar Takvimleri

Kânûn-ı evvel [Aralık] ayı şirketlerde, müesseselerde hususi bir faaliyet zemini açar. Sene başı yaklaştığı için vapur acenteleri, sigorta şirketleri hatta bankalar ve diğer müesseselerin; yeni ilâçlar ve antika icatlar, renkli ve süslü tablolar, resimler, yazılarla donanmış takvimleri gelir. Bu hediye duvar takvimleri evvela müdür-i umumi, sonra kâtib-i umumi ile şube müdürleri tarafından görülür, beğenilir ve kalemlere dağıtılır.

Duvar takvimlerinin kalem duvarlarına asılmaları bir meseledir. Bitmez tükenmez hatta sonu dargınlıkla biten münakaşalar açar:

– Sağdaki duvara tam ortalama asalım...

– Oraya ışık vurmuyor, iyi görünmez. Kapının yanındaki duvara asın.

– Aman rica ederim, benim önümdeki duvara koymayın.

– Neden mirim?

– Takvime baktıkça günlerin geçtiğini hatırlıyorum. Aybaşı yaklaşınca tüylerim ürperiyor.

– Maaş almak mı korkutuyor seni?

– Zât-ı âlînin tuzu kuru galiba! Maaştan elimize ne geçiyor ki! Ev sahibine mi, bakkala mı, tefeciye mi? Hangi birinin açığını kapatırsın?

– Bu takvimi kim seçti? Muhasebe kalemindeki takvimin resmi cidden parlak...

Takvimin asılması ile münakaşa yine bitmez. Takvimin yaprağını koparmak da ayrı münakaşa zeminidir. Bazı memurlar sabahleyin kaleme gelir gelmez dünkü yaprağı elleriyle koparmak ve yeni günü küşat etmek [açmak] isterler. Bazıları da akşam kalemden çıkarken o günün yaprağını çeker, koparır, ertesi günü küşat ederler. İşte bu küşat merasiminde atlayanların canları fena halde sıkılır:

– Mirim, dün akşam yine el çabukluğu ile takvimi koparmışsınız!

– Azizim, bu sabah takvime el sürülmemiş gördüm, gaffletinize şaştım doğrusu!

Bu bir başlangıçtır; biraz uzadı mı ağır imalar, telmihlerle birbirlerini kırar, gücendirirler. Kalem arkadaşlarının müdahaleleri, sahnenin daha fazla kızışmasına mani olur.

Hediye duvar takvimleri kalemlere dağıldıktan sonra, kâtib-i umumide veya müdür-i umumilik kaleminde yahut kırtasiye levazım ambarında bir yığın fazla kalır. Memurlar bunlardan birer, bazı meraklılar ikişer üçer tane alıp evlerine götürmek isterler. Hatta eski emektar kalfaların, çırak edilmiş halayıkların, fakir komşuların zengin konaklarından daha bayrama bir ay kala kurban eti peylemeleri gibi kâtib-i umumiye, kalem şefine, kırtasiye levazım memuruna takvim sipariş ettikleri de olur. Lakin bu da hafif dargınlıklara yol açar:

– Hazret yine gözdesin! O vapur resimli takvimi ben istemiştim de kâtib-i umumi vermediydi.

– Ambar memuru ile aran iyi galiba, en güzelini sana ayırmış!

Devam Saatleri

Her şirketin, müessesenin sabah işe başlama, öğle tatili ve akşam paydosu, dakika fark etmek şartı ile hemen hemen aynıdır.

Bir şeye dikkat ettim. Sabahleyin memurların ekserisi, muayyen vakitten asgarî beş dakika, azamî bir çeyrek saat gecikerek gelir ve koridordaki saate bakmayı da ihmal etmezler:

- Benimki geri mi kalıyor? Hâlbuki Yeni Cami saatiyle bir ayardır.
- Oo, bu saatin arpasını fazla vermişler.
- Amma koşuyor, nerede ise yarım saat evvel işbaşı edeceğiz!

Fakat aynı memurlar, öğle paydosuna bir çeyrek kala işlerini tatil ederler, ağır ağır yemeye çıkarlar ve kaleme döndükleri zaman da muhakkak muayyen vazife saatini on dakika, yirmi dakika geçmiştir.

Akşam tatiline bir çeyrek kala masaların üstü boşalır; kâğıtlar, kalemler, hokkalar çekmecelere kilitlenir ve hazırlanan şapkasını alır, çıkar. Koridorda Yeni Cami ayarına uymayan, arpası çok fazla gelip koşan saate, şöyle dönüp de yan gözle olsun bir kerecik bakan bulunmaz!

Masalar

Kalemdeki bütün masalar, fabrika çarkından çıkan vidalar, çiviler gibi değildir. Hepsi birbirine benzemez. Kimi yüksekçe kimi bodurcadır, kimi genişçe kimi dardır. Kiminin ayakları dört köşe kiminin yuvarlaktır. Bazılarının rengi açık bazılarının rengi koyudur. Masaların tahtaları da bir cins değildir, kimi çizgisiz ayna gibi kimi budaklıdır. Kimi kuru tahtadan yapılmıştır kimi de yaş keresteden... Kimi reçine kokar kimi ıhlamur...

Kendisine bir masa verilen memur, bir ev alır gibi bu masayı muayene eder. Rengine bakar, şekline bakar. Ayakları düz duruyor mu, durmuyor mu? Masayı sarsarak onu tecrübe eder. Sonra çekmesini veya çekmelerini çeker, kapatır. Sıra anahtara gelir, kilidi de tecrübe eder. Bu uzun ve dikkatli muayene, bazen nahoş neticeler

verir. Masanın rengini, şeklini memur beğenmez, burun kıvrır. Bazen masanın dört ayağından biri kısacadır. Artık odacıya yahut hademeye iş çıkmıştır. Küçük tahta parçaları, kibrit kutuları, mukavva parçaları aranır ve masanın muvazenesi [dengesi] temin edilir.

Kuru tahta ile yapılan masanın çekmeleri ekseriya sıkıdır, kolay işlemez. Eğer memur kendisi işgüzar ise çekmenin kenarlarını çakı ile yontar, törpüler yahut çekmenin yontulacak yerleri kemal-i intizamla, cetvel tutularak kurşun kalemle çizdirilir ve civarda bir marangoza gönderilip rendelendirilir.

Yaş kereste ile yapılan masalar zaman geçince kururlar ve çekmeler gözlerinde folluk gibi işler. Çekmeyi takır takır, sarsıla sarsıla çekmek, memurun sinirine dokunduğu için bunlar da ince çıtalarla beslenir.

Çekme kilidinin işlememesi veyahut bozuk olması bir felâkettir. Sanki çekmesinde esrar-ı harbiye [askerî sırlar] saklayacakmış gibi çekmeyi kilitlememek, memuru çileden çıkarır. Derhal kilit sökülür ve çilingire gönderilir. Bazen yanlış anahtar verilmiş olur. O zaman odada ve diğer kalemlerde tahkikat başlar:

– Mirim, sizin çekmenin anahtarı kilide uyuyor mu? Uymuyorsa bendenizin anahtarı ile tecrübe edelim.

Bazen de anahtar işlemez, o vakit kilit yağlanır ve anahtar muayene edilir; bu istenilen neticeyi vermezse çilingir çağrılır. Bütün bu marangoz, çilingir masrafları müessesenin dâhiliye veya levazım müdürüne bir masraf tezkiresiyle havale olunarak, tamirat-ı müteferrika [hesapta olmayan çeşitli masraflar için ayrılmış para] kısmından tediye [ödemesi] temin ettirilir.

Fakat bazen iki masanın çekme kilitlerinin anahtarları birbirinin aynı olur. O zaman iki memuru da telâş alır. Öyle ya, aynı anahtarla açılabilen iki çekmece var. Bunun görünür görünmez mahzurları olamaz mı? Anahtarları birbirine benzeyen memurlar, kalem arkadaşlarının da yardımı ile bu müşkülü halle çalışırlar... Kilitler değiştirilir. Yalnız bu dâhiliye veya levazım müdüriyetine, istimale

gayr-ı salih olduğu [kullanılmaya elverişli olmadığı] şeklinde aksettirilerek tarafeynin zarar ve ziyanlarının önüne geçilir.

Ne hikmettir, karşılıklı emniyetsizliği gösteren, açıkça anlatan bu hali, bu telâşi, iki memur da kat'iyen izzet-i nefis meselesi yapmazlar ve müşkülü halle yardım eden arkadaşları da o nokta-i nazardan meseleyi mütalaa [etraflica düşünmeye] ve münakaşaya yanaşmazlar. Çünkü bu, esrar-ı meslekiyyeye [meslek sırlarına] taalluk eder [ait olur] mühim bir meseledir. Her memur kendisine verilen işten, evraktan mesuldür; onun muhafazası ile mükellef ve muvazaftır. Ya o anahtarı benzeyen arkadaş gafletle, kazara anahtarı düşürür de yabancı ellere geçerse? Bu ağır mesuliyeti göz göre göre kim kabule cesaret edebilir?

Yazıhane Çekmelerinde Neler Bulunur?

Yazıhane çekmeleri, memurların mizaç, karakter ve ahlâklarını; hissî, ruhî temayüllerini hatta zaafalarını gösteren birer meşherdir [sergidir]. Adam vardır gayet titiz, temizdir; temizlikte en ufak bir müsamahaya, kayıtsızlığa tahammül edemez. Adam vardır tertibi, intizamı sever. Kimi sıklığa düşkündür, kimi dalgın ve kalenderdir.

Çekmeleri birer birer açıp bakalım:

1- Mikadan sabun kutusu, gayet muntazam katlanmış küçük el havlusu... Potin bezi... Esvap fırçası... Diş fırçası... Diş patı... Tırnak makası...

Bu çekmenin sahibi titiz ve temizdir. Eline mürekkep buluştu mu hemen musluğa koşar, yıkanır. Ellerini havlusu ile kurutur... Kalemle gelir gelmez potinlerini siler... Öğle ve akşam paydoslarında da potin silmeyi unutmaz. Üzerine sigara külü döküldükçe esvaplarını süpürür. Yemekten sonra dişlerini fırçalar ve şeytantırnağı görürse hemen keser atar. Hatta sigara külü dökülmesinden korkup koridora çıkarak sigara içenlere de tesadüf edilir.

2- Çekmenin içine de beyaz ambalaj kâğıdı kaplanmıştı.

Bu çekmenin sahibi tertipli ve intizamı sever bir adamdır. Her şeyin konuluşunda, çekmenin genişliği ve derinliği gözetilerek hendesî bir intizam, hendesî bir tertip vardır.

3- Makineli tıraş takımı... Yedek yakalık... Yedek boyunbağı... Yedek çorap bağı... Yedek mendiller... Mantar taban altı... Yedek çorap... Yedek gömlek... Küçük el aynası... Bir şişe kolonya... Bir küçük kutu pudra, yedek yakalık, kolluk düğmeleri...

Bu çekmenin sahibi şıklığa düşkündür, vakit vakit çekmesini çeker ve el aynasına bakarak tıraşının uzayıp uzamadığını muayene eder. İçine azıcık şüphe gelirse hemen tıraş takımını alır ve helâda sıkı perdah sinekkaydı tıraş olur. Bazen evde sabahleyin acele ile gömleğini değiştirmeye vakit bulamamıştır. Hemen ilk işi onu değiştirmek olur. Bu gömleğe uyacak asorti kravat, yakalık hatta kol düğmeleri de takılır. Bazen değiştirilen çoraba göre çorap bağı değişir. Bu zât, tam manası ile dandini, kıl pranga kızıl çengi, iki dirhem bir çekirdek, züppe, monşer bey, çıt kırıldım! Yani muhite ve mevkie göre bulup yakıştıran, şıklık sıfatlarını taşımaya elyak [en li-yakatli] bir kalem beyidir.

4- Kalemler, kâğıtlar, dosyalar, kurutma kâğıtları, iğneler, raptiyeler birbirine karışmış bir çekme... Bu karışıklık, bu perişanlık, çekme sahibinin huyunu suyunu göstermeye fazlası ile kifayet etmez mi?

-4-

Kaleme yeni arkadaşlar geldi. Artık dalga yerine gır geçiyoruz! Fakat kalem hayatı da hakikaten ömür, ayrı bir âlemmiş! Ne tip arkadaşlar düşmedi Allah'ım! Gazetecilikte de tipler eksik değildir. Hem de ne cins tipler... Ne has mallar!.. Lakin ne de olsa gazetecilik gibi serbest bir meslekle memuriyet hayatı bir değil... Memurlar, doğuştan muntazam olmasalar bile hayatlarını memuriyet erkân ve şartlarına uydurmak mecburiyetindedirler. Bütün memurlar ister istemez dakikası dakikasına gelecekler, devam cetvelini imzalayacaklar; âmir önünde eğilecek, ön ilikleyecekler; işleri olsun olmasın masaları başında oturacaklar, çalışır görünecekler.

Gazetecilik hayatında bunlar veya bunlara benzer vaziyetler, haller yok mu? Bunu, gazetelerin ve gazeteciliğin içyüzünü yazar-ken uzun uzun, etrafı ile anlatacağım.

Zevkleri, fikirleri, meşrepleri ve meslekleri ayrı ayrı olduğu halde, sırf endişe-i maişet [geçim derdi], gaile-i aile [aile sıkıntısı], zaruret-i hayatiye, vaziyet-i içtimaiye vesaire gibi sebep ve sâiklerle bir arada çalışmak mecburiyetinde kalmış olan bu arkadaşlık hali-tası, tetkike değer bir mevzu idi.

Zabıta Haberlerine Meraklı Bir Zât

Hususi şirketteki maaşı ücret şeklinde gösterildiği için tekaüdiyesine [emekli aylığına] dokunmayan, kudemâ-yı hulefâ-yı Dâhiliye'den [İçişleri Bakanlığı kâtiplerinin ileri gelenlerinden] K. Bey, o zaman çıkmakta olan *İkdam* gazetesine meraklı...

Bu zâtın titizliğine ve tertipliliğine hâlâ parmak ısırırım. Yağ-mur olur, çamur olur, toz olur, fakat onun ne paltosunda ne pantolonunun paçalarında, inanmazsınız hatta ne de lâstiklerinde zerre kadar toz, çamur bulunmaz! Havaya göre şemsiyesi veyahut bastonu kolunda ağır ağır kalemden içeri girer. Şemsiyesini yahut bastonunu hademeye verir ve başını hafifçe eğerek kalemdekileri selâmladıktan sonra evvela lâstiklerini çıkarır, masasının kenarına koyar. Bu iş bitince sıra şapkaya gelir. Onu da başından ağır ağır çıkarır, hademeye uzatır. Paltosunun düğmelerini çözer ve paltoyu çıkarmasına hademenin yardım etmesini bekler. Sükûn ve teenni [ihtiyatlı davranarak] içinde, zevaidden [fazlalıklardan] kurtuldu mu kalem arkadaş-larına ayrı ayrı kandilli temennalar sarkıtır!

– Sabah-ı şerifleriniz hayır olsun efendim.

Nihayet pantolonunun dizlerini çekerek, masasının önüne otu-rarak gözünden gözlüğünü çıkarır ve kemal-i intizamla katlanmış ga-zetesini yan cebinden alarak açar, okumaya başlar. Okuduğu da hep heyecanlı, meraklı zabıta haberleridir: Hasköy'de yangın olmuş, bir çocuk diri diri yanmış!.. Beşiktaş'ta bir kulübe yıkılmış, üç kişi en-kaz altında kalmış!.. Ahmet, Mehmet'i sekiz yerinden bıçaklamış,

hastaneye kaldırmışlar!.. Nevrik Dudu'ya otomobil çarpmış, kafası parçalanmış!.. Ahırkapı açıklarında bir kayık devrilmiş, dört kişi boğulmuş!..

Daha henüz uyku mahmurluğunuz açılmamıştır. Çenenizi ayırarak gerine gerine esnememek için dişlerinizi sıkıyorsunuz. A mübarek, sabah sabah hiç iç açacak bir havadisin yok mu? Fakat bu havadisleri dinlerken gülmeye hatta omuz silkmeye gelmez. Havadaki ağırlık ve ciddiyetin bozulvermesi, H. Bey'in fena halde canını sıkır, kaşlarını çatır.

Varyeteli Kopya Makinesi

Bunu çeşit çeşit kopya makinelerinin yeni bir şekli zannetmeyiniz. Bu canlı bir kopya makinesidir. R. Bey şirkete gelmiş, masası başında boş oturuyordu. Hariçten gelen memuriyet istidalarına cevap yazılması müdüriyet-i umumiyece tensip edildi. İstida o kadar çok ki hepsine birden cevap yazmak için şirketin bütün memurları seferber edilse yine iki ayda arkası alınmayacak. Bu cevap işi bana havale edilmişti. Kâtib-i umumiye söyledim, bir kısmını işsiz duran R. Bey'e ciro ettim. Yazılacak cevap şöyle bir formülden ibaretti:

“Şirketimiz kadrosu ikmal edilmiş ve münhal hiçbir memuriyet kalmamış olduğundan, talebinizin maalesef is'af edilemeyeceğini [yerine getirilemeyeceğini] ve ileride münhal olduğu takdirde adresinize yazılacağı...”

R. Bey'e bir tomar halinde istidaları verdim, bana sordu:

– Hepsine ayrı ayrı mı yazılacak?

Suale bakın... Sanki istida sahipleri birbirlerini tanıyorlarmış gibi!

Cevabı okuyunca:

– Vay! Bana da aynı yazılmış! Demek atlatmışlar mı diyecekler?

Fakat böyle damdan düşer gibi suale hiç içim yanmadan:

– Evet!.. Tabiiyi bastırdım.

Zavallı R. Bey günlerce, daha doğrusu benim merhametim galeyana gelinceye kadar, o yüzlerce istidaya ayrı ayrı şekilde cevap yazacağım diye terledi, bunaldı, öldü, mahvoldu...

Memur Değil Bir Demet Çiçek

F. Bey kalem odasına girdiği zaman, ilkbaharda yayvan sepetler içinde fulya, sümbül, menekşe, lâle satan seyyar çiçekçilerden biri içeriye girdi sandım. O ne karışık koku idi! Ya giyinişi? Sırtında son kesim bir kostüm... Şapkasından kravatına, yan cep mendiline, çorabına, iskarpinlerine kadar hep asorti... Masa başına otururken tozlanmasın, ütüsü bozulmasın diye vücudunu öyle tertiple iskemle üzerine bir yerleştirisi var ki sanki o kendiliğinden hareket etmiyor da görünmez eller tarafından, dikkatle ve intizamla sandalyeye oturtulduğuna hükmedersiniz. Hemen manşetlerini takar. Masanın üzerini, çekmeden çıkardığı toz beziyle iyice siler. Kravatını düzeltir. İskarpın bağlarını düzeltir. Herhangi bir yazı ve dosya ile meşgulken elleriyle yine kravatı, iskarpini, pantolonunun ütüsü ile meşguldür.

Gözü daima arkadaşlarının kılık ve kıyafetindedir. Kim yeni kravat almıştır, kim yeni esvap yaptırmıştır? İlk farkına varan odur. Kravatı kenarından tutar, bakar:

– Kaça aldınız? Nereden aldınız? Esvabın kumaşını da alıcı gözüyle muayene eder, terziyi sorar. Bu onda bir hastalık halindedir.

Konuşuşu da kıyafeti gibidir.

– Bir kuzenim var. Benden öğrendi, ara sıra taklidimi yapar: “je vais a la plume!” [kaleme gidiyorum] der...

Bu zât niye böyle her gün şıktır, niye her gün kıyafetine bu kadar itina eder? Acaba her gün mü bir randevusu var? Her gün mü bir çaya gidiyor? Acaba her gün mü temiz, şık görünmek mecburiyetinde? Bir gün, Allah'ın bir tek günü şıklık teferruatından birinden birini olsun ihmal veya hazf edemez mi? Küçük bir kusura, ufacık bir pota göz yumamaz mı? Hayır!.. Onun bu şıklığı,

mahsus bir kast eseri değildir. Benim sünepeliğim gibi bir hastalıktır, o kadar.

Maaş İcmalleri Muhtırası!

Bu, usul-i muhasebede bir yenilik mi diye düşünmeyin. M. Bey kalemme geldi, arkadaşlarına ayrı ayrı sordu:

– Maaşınız kaç lira?

Sonra muhasebeye başvurdu:

– Ne zaman maaş verilir? Ayın birinde mi? Nihayetinde mi? Haftadan haftaya mı? On beş günde bir mi? Arada avans veriliyor mu? Senevî ikramiye var mı?

Her gün gözü takvimdedir:

– Aybaşına on yedi gün var. Benden üç lira avans kesecekler!

Arkadaşlarına döner:

– S. Bey'den on lira kesecekler... D. Bey'in hiç alacağı kalmıyor, yalnız bordroyu imzalayacak... K. Bey üste iki lira borçlu kalıyor!

Bazen hiddetlidir:

– Muhasebedeki Ş. Bey'in maaşına on lira zam yapmışlar. Ta-bii! Pınarın başında olan suyu içer.

Bazen da neşelidir:

– Beyler müjdemi isterim... Meclis-i idare kararı varmış, memurların maaşına yüzde on zam yapıyor.

Gün olur ki sıkı fıkı konuştuğu bir arkadaşını bir kenara çeker:

– Duydun mu, C. Bey'e on beş lira zam yapmışlar... Hâlbuki şirkete hepimizden sonra geldi idi. Bu hak mı birader?

Lakin gün olur aynı arkadaşının kulağına, gözlerinin içi güle-rek fısıldar:

– Kimseye söyleme... Yoksa darılırım... Muhasebeden tembih ettiler, benim maaşıma yirmi lira zam yapılmış!

Bir Lira Hakk-ı Sükût

Şirketlerde meclis-i idare azaları hakk-ı huzur alırlar; lakin şirket memurlarının bazıları da hakk-ı sükût verirler. Kime mi? Bunu ben A. Bey'den öğrendim. A. Bey biraz hovarda mizaçlıdır. Bazen kaçamak yapar; üç beş arkadaşı ile dört beş kadeh içeyim, der ve gece maalesef evin yolunu şaşırır! Sabahleyin şirkete yaka paça bir yanda, soluk yorgun benizle gelir, telâş içinde kıvranmaya başlar. Odaya girer, masasının başına oturur; çok durmaz, kalkar koridorda dolaşır, tekrar odaya girer. Bu sıkıntılı dolaşmalar bir müddet devam eder. Nihayet odaya bet beniz atık, el ayak titreyerek girer. İlk masadan itibaren arkadaşların kulaklarına fısıldamaya başlar:

– Bir liran var mı?

Cevap dinleyecek, bekleyecek halde değildir:

– Çabuk söyle... Var mı?

– Ne var canım, ne oluyorsun?

Talihini bütün masalarda tecrübe eder, ne yapar yapar üç ondan, beş ondan lirayı tamamlar ve geniş bir nefes alarak dışarı fırlar. Kalem döndüğü zaman yüzü gülmektedir:

– Dün gece eve gidemedim, şimdi bizim hatun geldi... Eve para lâzım... Yok desem açar ağzını, yumar gözünü... Lirayı eline toka ettin mi ağzı kapanır.

Korkmuş gibi eliyle kapatır:

– Verdik kırkı, gitti korku!

**

Biz kaleimde beş kişi idik... Öbür kalemdekileri de yazacak olsam, sonu gelmeyen tefrikalar kadar uzayacak! Tadında kesmeli değil mi? Zaten maksat latife...

Askerlik Hatıraları



Çanakkale'ye Nasıl Gittim?¹

-1-

Harbiye Nezâreti'ndeki Alman Heyet-i Islahiyesi, beni yanlışlıkla tercüman olarak Beşinci Ordu'ya gönderdi. Ben tek kelime Almanca bilmiyordum. Heyet-i Islahiye'nin şefi Kônîk Bey'di. Maiyetindeki tercüman da meşhur tayyare kaçakçılığı kahramanı Ekrem'di. Ona Ekrem Kônîk denilmesi bundan galattır.

Heyet-i Islahiye, Harbiye Nezâreti'nin üst katında, arka tarafta bir dairede idi. İhtiyat zabıt namzetleri talimgâhında, yabancı dil bilenlerin tercümanlığa ayrılacakları tebliğ edilmişti. Ben Fransızca bilmiyordum. Sansürde, istihbaratta çalışmayı hayal ederek ismimi kaydettirdim. Bizi perakende olarak Harbiye Nezâreti'ne gönderdiler.

Bir Alman Heyet-i Islahiyesi'nin geldiğini duymuştum ama nelerle meşgul oluyordu, farkında değildim. Ekrem Kônîk'le beraber Mükerrrem Bey de vardı. Kendisini Kadıköy'den tanıyordum. Bana bir şey sormadılar. Oradaki Almanlar da benimle bir tek kelime Almanca konuşmadılar. Elime küçük bir kâğıt tutuşturdular:

“Beşinci Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne,

¹ Mahmut Yesari, “Çanakkale'ye Nasıl Gittim 1-2”, *Savaş*, sayı 59, Mart 1944, s. 7, 14; sayı 60, Nisan 1944, s. 12.

İhtiyat zabıt namzedi Mahmut Esat Efendi, tercümanlıkla Beşinci Ordu'ya gönderilmiştir.”

Tarih, bir de yuvarlak mühür. Hepsı bu kadar. Kâğıttaki yazı belki aynen bu değildi, fakat buna yakındı. Geçmiş gün, kelime kelime hatırlamama imkân yok tabii. Ben odadan çıkarken haber verdiler:

– Yarın değil öbür gün, Taşoz torpidosu Galata rıhtımından kalacak. Akşam dörtle beş arası torpidoya gidersiniz. Sizin için söyleyecek.

Torpidodaki yerime kadar temin edenler, her halde gideceğim yere de haber vermiş olacaktı. Ne gideceğim yeri ne yapacağım işi, hiçbir şey bilmiyordum. Fakat gariptir, merak da etmiyordum. Torpido ile mehtap sefasına çıkılmazdı. Bu çetin bir yolculuk olacaktı.

Taşoz torpidosu rıhtımdaydı. Hakikaten benim adım söylenmiş, hemen aldılar. Alt kış kamarada bir köşeye yerleştim. Torpidoda, Tekirdağ'a giden bir Ermeni tüfekçi ustası: “Akbaş... Liman Paşa...” diye sayıklayan iki Alman onbaşı vardı. Yarım saat sonra rıhtımdan kalktık ve Marmara'ya açıldık. Güverteye çıktığım zaman vaziyeti biraz anlar gibi oluyordum. Torpido, birkaç nakliye gemisinin muhafızıydı. Süratliydi. Her aldığı mil üzerinde bir iki daire çizerek yoluna devam ediyordu. O sırada Marmara'da denizaltı korkusu vardı. Torpido küçük toplarının nişangâhlarına elektrik bataryaları konmuştu.

Gece müthiş bir ayazla beraber deniz kabardı, torpido dalgaların içinden süzülüp geçiyordu. Güvertede duramadım, salona indim. Bir iki lokma bir şey yedikten sonra oturduğum sırada uyumayı tecrübe ettim. Geminin kaburgalarını döven dalgalar, makinelerin homurtusu, insanı uyutmuyordu. Fakat iki Alman onbaşı, boğazları kesiliyormuş gibi hırıldayarak horluyordu. Tüfekçi ustasının da benim gibi gözlerine uyku girmiyordu.

Sabah Tekirdağ'a yanaşmıştık. Tüfekçi ustası orayı biliyormuş. Beraber çıktık. Şehri dolaştık. O, köylülerden kaçak tütün buldu, aldı. Sahile yakın, oldukça temiz bir lokantada yemek yedik. Tüfekçi ustası nazik bir adamdı, akşama kadar bana arkadaşlık etti. Orada kalacaktı. Ayrıldık, ben torpidoya döndüm. Gün kararırken

yola çıkmıştık. Sabah güneş doğarken güverteye çıkmıştım. Boğazın keskin kısaçları görünüyordu. Deniz yatışmıştı. Karşımızda esatirî [efsanevi] bir manzara vardı.

Torpid, bir dağ eteğindeki adanın ağzı olan limanın uzun, ince-cik tahta iskelesine yanaştı; iki Alman onbaşısıyla beni çıkardı. Görünürde kimseler yoktu. Almanların yanında iki küçük tahta sandık vardı. Afal afal etraflarına bakıyor, sandıkları gösteriyor: “Liman Paşa... Liman Paşa...” diyorlardı. Çok geçmedi, gökyüzünde karabulut gibi düşman tayyareleri gözüktü. O zaman tayyareler portakal kadar bombalar, çiviler atıyorlardı. Fakat rastlayınca da insanın iflahını kesiyordu. Ben bavulumun üstüne oturdum. Almanlar da sandıkların üzerine oturmuşlardı. Tehlikenin savuşmasını beklemekten başka çare yoktu.

Tehlike geçmişti. Biz ne yapacaktık? Almanlar dil de bilmiyorlardı. Dertlerini nasıl anlatacaklardı? Onlar buraya kendi buyruklarıyla gelmiyorlar, bir yerden gönderiliyorlardı. Ellerine bir pusula olsun vermek icap etmez miydi?

Adanın sol yamacında bazı karartılar, kımıldamalar gözüme ilişti. Oraya doğru yürüdüm. Dallar, kuru yapraklarla örtülü bir kovuk. Posbıyıklı, zayıf, kısa boylu bir zabitle karşılaştım. Mevki kumandanı imiş. Maiyetinde üç nefer vardı. Üstüm biraz temiz olduğu için beni zabit sandı. Sordum:

– Telefonunuz var mı?

– Var. Nereyle konuşmak istiyorsunuz?

– Liman Paşa’nın karargâhıyla konuşacağım. İki Alman askeri Liman Paşa için iki sandık götürüyorlar.

Hemen telefonu gösterdi. Yol açıldı, vaziyeti anlattım. Sordular:

– Peki, ne istiyorsunuz?

– Lütfen iki araba gönderiniz.

– Nereye?

Mevki kumandanına döndüm:

– Burası neresi?

– Akbaş!

Telefona cevap verdim:

– Akbaş'a.

– Peki, bekleyiniz. Gönderiyoruz.

Liman Paşa'nın sandıklarını bir araba götürebilirdi. Fakat iki Alman neferinin araba ile gitmesi ve bir Türk zabıt namzedinin bavulunu sırtlayıp yürümesi, doğrusu hamiyetime dokunmuştu. Kıtayla gitmiş olsaydım, arkadaşlarla güle konuşa yol alırdım. Bilmediğim yerlerde dağlar, ovalar aşamazdım.

Bir hayli bekledikten sonra arabalar geldi. Almanlara işaret ettim, sandıkları koydular, kendileri de atladılar; ben de bavulumu aldım, öbür arabaya bindim. Yol çok uzun sürmedi. Almanları karşıladılar. Tabii bana aldırış eden olmadı. Bavulumu bir kenara koydum. Ordu erkân-ı harbiye reisini görmek istedim. Ağaçlıklı, üstelik kuru otlarla da örtülmüş, kuytu, serin bir karargâh. Pek cephe hissi vermiyor. Bir istikşaf heyet-i seferiyyesi [savaş keşif heyeti] karargâhı da sanılabilir. Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım Bey (Paşa) kâğıdı aldı, beni süzdü:

– Akbaş'tan telefon eden sen misin?

– Bendim efendim.

– O sandıkları bir araba getiremez miydi?

– Ben de geldim efendim.

– Sen nerelisin?

– İstanbulluyum efendim.

Başını salladı:

– Belli! Mal kendini gösteriyor.

Eliyle işaret etti:

– Biraz bekle, sana haber verirler.

Dışarı çıktım. Bir kenara çekildim, bekliyordum. Karargâh çok kalabalıktı. Zabıtlar, emirberler [emir eri], posta neferleri, kâtipler, hemşireler sıra sıra yapılmış küçük odalara, dairelere girip çıkıyorlar,

birbirine karışan sesler yükseliyordu. Bir nefer göründü. Birini arar gibi etrafına bakınıyordu. Bana gözü ilişince seçirtti. Yabancıyı seçmişti:

– İstanbul’dan gelen tercüman sen misin?

– Benim

– Peşim sıra gel.

Dar bir yoldan geçtik, sağa kıvrıldık, sola saptık. Nefer bir basık kapının önünde durdu:

– Burası.

Kapıyı tıkırdattım, içeriden kalın bir ses aksetti:

– Yah!

Kapıyı açtım, eşikte durdum. İçeride genç bir Alman topçu küçük zabiti vardı. Memleketinde onbaşı ise bize başçavuş olarak göndermişlerdi muhakkak. Elini sallıyor, Almanca bir şeyler söylüyordu. Beni getiren nefere döndüm:

– Bu ne diyor?

– Tercüman sensin, senin anlayacağın şey!

– Ben bu dilden anlamam.

Alman küçük zabiti boyuna söyleniyordu. Telefonu açtı, bir şeyler konuştu:

– Gidin, der gibi işaret etti. Döndük. Erkân-ı harbiye reisi tekrar beni çağırttı:

– Sen Almanca bilmiyor musun?

– Hayır efendim.

– Peki, ne diye gönderiyorlar?

– Bilmem. Bana Almanca bilip bilmediği İstanbul’da da sormadılar.

– Bu nasıl iş? Peki, şimdi ne yapalım? İhtiyat zabiti, namzedi ne demek? Senin gibi açığözler cephede daha iyi çalışırlar. Yarın seni Anafartalar grubuna göndeririz.

– Nasıl emrederseniz efendim.

-2-

Gökten ne yağmış da yer kabul etmemiş? Ertesi sabah elime bir kâğıt verdiler. Yol göründü, yine garip serpme! Anafartalar'ı bilmiyorum. Bana: "Grup karargâhına gideceksin." dediler. Grup karargâhı Çamlı Teke'de imiş. Orayı da bilmiyorum. Bavulumu aldım, yola çıkacağım ama bavulumu ne sırtımda ne de elimde taşıyabilirim. Yine erkân-ı harp reisine başvurdum. Baktı, baktı: "Seninle başımız dertte!" der gibi başını salladı, bir merkep buldurttu, bavulumun taşınmasını emretti.

Yola çıktık. Hep volkanik arazi. Uzun Hızırlı, Kumköy... Merkebi güden asker oraları biliyor. Geçtiğimiz yerleri söylüyor ama kum deryasında dizlerim kesilmeye başladı. Yoldan bir ekmekçi müfrezesi geçiyordu. Boş küfeli atlardan birini durdurttum, bindim. Bavulumu taşıyan, merkep güden nefere: "Çamlı Teke'ye yürü!" dedim. At üstünde seyahatim uzun sürmedi. İğreti ata binen çabuk iner, derler. Öyle oldu. Yollarımız ayrı imiş. Yine yürümeye başladım. Bir boş Hilâl-i Ahmer arabası göründü, onu çevirdim.

Çamlı Teke o zaman, Anafartalar grubu kumandanı olan Miralay Mustafa Kemal Bey'in, Atatürk'ün karargâhı. Öyle mütevazı bir karargâh ki... Karargâha girince elimdeki kâğıdı gösterdim. Bir asker beni bir küçük odaya götürdü. Bir erkân-ı harp yüzbaşısı ile karşılaştım. Sonradan öğrendim, Neşet Bey'miş. Bana tahsilimi sordu.

Biraz lisan bildiğimi anlayanca:

– Burada bir istihbarat şubesi açacağız, dedi. Kal, seni şef yaparız.

Benim ukalalığım baştan aşkın. Cevap verdim:

– Burada Dokuzuncu Fırka Erkân-ı Harbi Ali Suad Bey var mı?

– Var. Niçin soruyorsun?

– Ali Suad Bey benim halamın oğludur. Ağabeyimdir. Onunla görüşemez miyim?

Neşet Bey çok centilmen insandı:

– Görüşebilirsin çocuğum, dedi ve hemen telefonu açtı, biraz sonra bana döndü:



50- Mahmut Yesari ihtiyat zabiti üniformasıyla

– Konuş, dedi.

Suad ağabeyim sesimi duyunca şaşırıldı:

– Sen nereden çıktın?

Kısaca anlattım:

– Hemen gel.

Neşet Bey’e söyledim.

– Demek burada kalmak istemiyorsun?

– Ağabeyimi bir kere göreyim de...

– Sen bilirsin.

Gözüm yükseklerde değil. Şef olmak, hele o yaşta kimin gözünü karartmaz? Gel gelelim ben oralı değilim; Suad ağabeyim telefonda:

– Sana beygir gönderiyorum, atla gel, dedi.

Ben o ana kadar beygire binmiş insan değildim. Nasıl yine geldim? Bu bir mesele idi.

Tavlanmış, kişneyen bir al atla, bir beyaz beygire binmiş emirber geldi. Nereye gidecektin? Abbas yolcu! Tavlanmış, kişneyen al at, kumlu yollarda çevirdiğim ekmekçi müfrezesinin beygirine benzemiyor. Canımı dişime aldım, atladım. Atladım ama yüreğim küt küt çarpıyor. Ortalık kararmıştı. Karanlık düz yollardan tırıs gidiyorduk. Saha birden genişledi. Göz alabildiğine bravo. Anafarta Ovası. Ot yok, ağaç yok. Birdenbire ovanın ortasında uzunlamasına giden bir oyuk peyda oldu: Azmak Çayı. Bu çay yazları kurur, kışları taşarmış. Mevsim yazdı. Azmak da kupkuru idi. Kumlu, çakıllı çay oyuğuna girdiğiniz zaman, beygir kulaklarını kısıtı ve can havliyle ileri saldırdı. Neye uğradığımı şaşırdım. Hayvanların sevk-i tabiileri çok kuvvetli. Tehlikeli mıntıkaya girmiş. Hayvanın yelesine sarıldım, kalpağın ön hanesini tuttum, düşmemek için elimden geleni yapıyorum. Beygir cinsti, dörtlü giderken sarsmıyordu.

Düşman, uçan sineğe yağmur mermi yağdırıyordu. Biz dörtlü giderken tepemizden mermiler de vızlayarak geçiyordu. Ovayı, kuru çayı kaç dakikada geçtik, bilmiyorum. Fırka karargâhı olan İsmailoğlu Tepesi’ne gidince attan kendimi yere attım. Kurşun gülle yağmuru ara vermeden devam ediyordu. Fakat ben ateş yağmuruna aldırmıyordum, attan indiğime memnun oldum.

İşte ben Çanakkale’ye böyle gittim!

Korku Bilmeyen Adam¹

Onu ilk defa siperde gördüm. Çanakkale’de Anafartalar grubu kumandanı idi. Bizim fırkanın vaziyetini tetkike gelmişti. Kendisi miralaydı, maiyetinde kolordu kumandanı mirlivalar vardı. O, paşaları kumanda eden bir beydi.

Siperleri ziyarete gelen başka kumandanlar da görmüştüm. Enver Paşa’nın cesareti, ataklığı dillerde destandı. Ben, lapacı padişaha vekâlet eden başkumandan vekilinin gözlerinde, daima bir komiteci hilekârlığı gördüm.

Çanakkale’de çarpışan Türk kuvvetlerinin başına hangi sakat endişelerle musallat edildiğini bir türlü akıl erdiremediğim Alman kumandanının, ateş hattı geldiği zaman birdenbire yağmaya başlayan şarapnel yağmurlarını görünce, yere diz çökerek kendi dilince şahadet eder gibi sallandığını da gördüm.

O, sipere bir salona giren bir erkân-ı harp zabiti gibi girerdi. Sıçan yollarında ona yol gösterdiğim oldu. Evet, bu yazıların sonunda yıllardan beri görmeye alıştığınız imzanın sahibi, Çanakkale harbinde ihtiyat zabıt namzedi Mahmut Esat Efendi idi. Ben ona yol gösterirken günlerden değil, aylardan beri siper hayatına alışmış olduğum

¹ Mahmut Yesari, “Korku Bilmeyen Adam”, *Tan*, 11 Teşrîn-i Sâni 1938, s. 9.

halde titriyordum. Fakat o, boyunun uzunluğuna rağmen ayaklarının ucuna basarak doğrulur, siperlerin üstünden düşman siperlerine bakardı. Düşman siperlerine bakmak! Bu hiç kolay değildi. Düşman ateşten göz açtırmazdı. O, bu göz açtırmayan ateşe gözlerini kırpmadan bakardı. Onu ben ilk defa korku bilmeyen adam olarak tanıdım.

Çanakkale Harbi bitmişti. Düşmanın bıraktığı ganimetler, ordunun o günkü mevzi ihtiyacına yetmiş, artmış; erkâna, zabitlere, küçük zabitlere de sandık sandık konserve, şekerler, marmelatlar dağıtılmıştı. Anafartalar grubu kumandanı kendi payına düşen, daha doğrusu ve en yerinde tabirle kendi kılıcının hakkı olanı almadı; daha ihtiyacı olan erkâna, zabitlere, küçük zabitlere bağışladı. Onun hasis menfaatlere bağlı olmayan büyük adam olduğunu da o zaman gördüm.

O, Anafartalar grup kumandanı idi; düşman, Çanakkale'den ilk önce Laleba'dan çekilmek istedi. Bizim fırkamız İsmailoğlu sırtlarını tutmuştu; sisli bir geceden istifade ederek kaçmak isteyen düşmanın niyetini anlamıştık; gruba haber verdik ve gruptan alınan emirle düşman hatlarına ateş açıldı. Fakat ordu karargâhından yani Liman von Sanders Paşa'dan gelen emirle, bizim düşmana açtığımız ateş kestirilirdi ve düşman, tereyağından kıl çeker gibi askerlerini çekti, gemilere bindi.

Çanakkale Harbi'nin muvaffakiyetini kendilerine mâl etmek isteyen Alman kumandanlarının marifetlerini gözümle gördüm. Türk vatanında yabancı kumandanlar hiçbir zaman Türk zaferine yardım etmemiş, bilakis engel olmuşlardı. O, bunu da tarihe ispat etmiştir.

**

Göz açtırmayan düşman ateşlerine kırılmadan bakan gözler kapandı.

Hayır! Buna inanmıyorum!..

Yusufçuk Tepe¹

Conkbayırı'nda sıkı harbe tutuşulduğu bir zaman, düşman bizi Anafartalar'da gafil avlamak istedi. Anafartalar'da bizim biner mevcutlu üç taburumuz vardı ve bu üç tabur aylardan beri harp ediyordu, yorgundu; düşman otuz altı bin kişilik taze kuvvetle yüklendi. Düşmanın sayısız cephanesi karşısında bizim kurşunlarımız bile sayılı idi.

Düşman harp etmiyor, talihi ile oynuyordu. Çetin muharebelerle geçmiş uzun aylardan sonra onun, ancak bir kumar gibi talihini denemekten başka yapacak işi kalmamıştı. Çünkü ezici silah fâikiyetine [üstünlüğüne] rağmen yüz güldürecek değil, ümit verecek değil, küçük bir teselli mahiyetinde bile muvaffakiyet kazanamamıştı.

Günler hep aynı ateş yağmuru içinde geçiyor, iki tarafın eriyen insan kuvvetleri akıl durduran bir verimle tekrar boşlukları dolduruyordu. Bu öyle bir boğuşma ve boğazlaşma idi ki, bu öyle bir cehennem idi ki, yanında Tanrı'nın cehennemi bile çok sönük kalırdı.

Anafartalar'da Beyoğlu seyyar jandarma taburu, Üsküdar seyyar jandarma taburu ve yirmi yedinci alayın bir taburu; karşılarında en yaşlısı yirmi bir, yirmi iki yaşında, harbe hiç girmemiş otuz altı bin kişilik taze bir kuvvet. Dokuzuncu fırkanın yirmi yedinci alayı Balkan Harbi'nde çok büyük yararlılık göstermiş bir alaydı. Beyoğlu

¹ Mahmut Yesari, "Olmuş Vakalardan: Yusufçuk Tepe", *Savaş*, sayı 8, 1 Temmuz 1940, s. 12.

ve Üsküdar seyyar jandarma taburları, tığ gibi İstanbul çocukları idi. Onlara külhanbeyi dediler. Onlar, bu erkek İstanbul çocukları, İstanbul kapılarını müdafaa için yalın kılıç gibi harp ettiler.

Düşman, sayısız cephanesi gibi nispetersiz üstünlüğüne güvenilecek Anafartalar'ı yaracak ve bütün ordunun arkasını kesecekti. Bunu umuyordu ve bu ümide o kadar bel bağlamıştı ki fırka kumandanı, temiz kan beygirini ileri hatta sürüyordu.

Düşmanın arkası kesilmeyen ihraç hareketini önleyemiyorduk. İsmailoğlu Tepesi'nin şimaline düşen küçücük tepe, en büyük rolü oynuyordu. Bu bir harp değildi, çelik göğse çarpıp kınılıyordu. Bu bir gün sürdü, iki gün sürdü. Düşman Yusufçuk Tepe'yi aldı. O tepenin adı o zaman Yusufçuk Tepe değildi; orayı bir Anadolu yavrusu takım kumandanı, ihtiyat zabıt namzedi Yusuf Efendi müdafaa ediyordu. Takım kumandanı ihtiyat zabıt namzedi Yusuf Efendi, emrindeki döküle döküle bir avuç kalmış askerle tepeyi istirdat etti [geri aldı]. Düşman tekrar yüklendi ve tepeyi tekrar aldı. Yusuf Efendi, emrindeki gittikçe azalan kuvvetle tepeyi tekrar aldı. Bu boğazlaşma devam edeli üç gün oluyordu.

Conkbayırı alev alev yanıyorken Anafartalar'daki bir avuç insan, sayılı fişeklerini idare ederek nispetersiz kuvvet karşısında ulvî bir feragat ile dövüşüyordu. Onlara imdat gelecekti. Bunu biliyorlardı. Fakat bunun bir zaman işi olduğunu da biliyorlardı. Dayanmak lâzımdı, dayanıyorlardı. Düşman tekrar tepeyi almıştı. Takım kumandanı ihtiyat zabıt namzedi Yusuf Efendi tekrar takımını topladı ve belki de on bin kişilik bir kuvvete saldırdı, tepeye tekrar hâkim oldu. Bu iki tarafın tepeyi kaybedişi, kazanması yedi defa oldu. En son tepeye Yusuf Efendi hâkim olmuştu ve orada şehit oldu. Yusuf Efendi imdat kuvvetlerinin yetiştğini göremedi.

*
**

Bugün eğer yolunuz Çanakkale'de Anafartalar'a düşerse size Yusufçuk Tepe diye bu ufacak tepeyi gösterecekler. İşte o Yusufçuk Tepe, bu Yusufçuk Tepe'dir.

Ödemişli Nuri¹

Ana tarafından zeybek sayılırım. Bize hâlâ Ödemiş'te Emmioğulları derler. Orada bir asırlık mezarlığımız da vardır. Baba tarafından Tokatlıyım. Büyük Yesari'nin büyük ceddinin, babam, Kazabadi Ahmet Efendi olduğunu söylerdi. Ben İstanbul'da doğdum, İstanbul'da büyüdüm. İstanbul çocuğuyum. Kâh İstanbul züppesi kâh İstanbul külhanbeyisi oldum. Fakat her şeye ve her şeye rağmen, damarlarımda daima ve daima Tokat'ın ve Ödemiş'in köylülüğünü değil, asaletini duydum. Bu İstanbullulaşmış, züppeleşmiş bir insan için bir ruh, kan asaleti sayılabilir sanıyorum.

**

Meşrutiyet'ten evvel İstanbullular askere alınmazlardı. Hatta vergi bile vermezlerdi. İstanbul çocuğunun adı, muhallebici çocuğu idi. Ona bu ismi kim takmıştı? Anadolu muhallebi yemez, İstanbul muhallebi yer diye mi? Anadolu çocuğu, alay etmeye tenezzül etmeyecek kadar vakur, temiz bir insandır. İstanbulluya bu damgayı vuran yine İstanbulludur. Evet, bu İstanbullunun kendi kendisini tezyiften [küçültmesinden] başka bir şey değildi. Bunu ben orduya, Mehmetçiklerin arasına girdiğim zaman anladım.

¹ Mahmut Yesari, "Olmuş Vakalardan: Ödemişli Nuri", *Savaş*, sayı 9, 15 Temmuz 1940, s. 4.

Anadolu ile İstanbul arasında bir uçurum vardı. Anadolu, İstanbul'a hürmet ediyordu. Fakat İstanbul, Anadolu'yu umursamıyordu. Anadolu'da epeyce dolaştım. Anadolu, İstanbullunun dilini anlıyor; gel gelelim İstanbullu, Anadolu'nun dilinden anlamıyordu. İstanbullu asker olunca Anadolulu ile arkadaş oldu. Bu yalnız silah arkadaşlığı değil, aynı zamanda vicdan arkadaşlığı da oldu. Kendi kendisine böhlan eden [iftira eden] İstanbullu, harpte temiz kan Türk olduğunu gösterdi. Anadolulunun, İstanbulluya hürmeti arttı; çünkü muhallebici çocukları da onlar kadar dövüşmeyi biliyorlardı.

**

Umumi Harp'te tesadüf, bana bir Ödemişli emirber hediye etmişti. Ödemişli Nuri, boy bir seksen. Göğüs bir on. Boynunda, sağ kolunun pazısında pehlivan muskası var. Çatık hissini veren kalın de-ğil de sert kaşları, koyu siyah gözlerinin çocuk bakışları, vücudunun kuvvetini tevazu ile eriten tığ gibi bir zeybek. Ona ara sıra takılırım:

– Nuri Bey ne olacak bu işler?

Gözlerini indirir, önüne bakar:

– Sayende iyi olur beyim!

**

Ateş hattındayız. Ne din kitaplarının ne de Dante'nin cehennemindeyiz, alev alev bir ateş cehennemindeyiz. Onun da geride bıraktıkları var. Ben vakit vakit garipsiyorum, dalıyorum. O daima hayatından memnun.

– Nuri, anan var mı?

– Var beyim.

– Evli misin?

– Evliyim beyim.

– Çocukların var mı?

– Bir oğlum var beyim.

– Bağın, tarlan var mı?

– Sayende iki dönümüm var.

– Köyden haber alıyor musun?

- Yok beyim.
- Merak etmiyor musun?

Dil alışıklığı. O merak kelimesinden anlamaz ki aklım başıma geliyor:

- Hiç tasa ettiğin yok mu?
- Nuri boynunu büküyor:
- Sayende iyi olur beyim!

**

Nuri, benim emirberim değil; anam, babam, dadım, can yoldaşımdı. O, bu alev alev ateş cehennemi içinde beni, benden değil -herkes kendini herkesten fazla düşünür, derler ya!- kendinden fazla düşünüyordu.

- Beyim yemeğin soğudu.
- Beyim üşüyeceksin, kaputunu giy.
- Beyim hava yağacağa benziyor, gamseleni [yağmurluğunu] al.
- Beyim su ısıttım, yeykan (yikan).

**

Bir gün Nuri hatırlatmayı unuttuğu için öğle yemeğini yemeyi unutmuştum. Kaç saat sonra acıktığımı hissettim. Nöbetçiye soslendim, Nuri'yi arattım. Nuri görünürlerde yoktu. Birkaç saat geçti, ben açlığımı unutmuştum. Nuri soluk soluğa geldi. Ona bağırarak hakkımdı. Ödemişli Nuri karşıma çıktığı zaman yüksünecek sandım. Gözlerinin içine dikkatle bakıldığı zaman, iliklerine kadar kızaran bu erkek zeybek, o gün suç işlediği halde kızarmıyor, hatta -şaşırmıştım!- sevincinden titriyordu. Şaşkınlık hiddetimi gidermişti:

- Nerede idin be Nuri?

Ödemişli Nuri, üst dudağından sarkan kaytan bıyıklarının uçlarını alt dudağı ile ıslatarak başını eğdi:

- Beyim, sayende deveyi yendim!

**

Ödemişli Nuri, nakliye kolundaki başa güreşen deve ile güreşmiş ve yenmişti!

Hamit Onbaşı¹

O, bölüğün en gösterişli onbaşı idi. Hamit Onbaşı, bir seksen boyunda, dik sert omuzlu, kaytan bıyıklı, yafta bir Anadolu çocuğu idi... Açıkgozdü, becerikli idi; bölüğün her işine yetişiyor ve tuttuğunu da koparıyordu. Kendine göre okuryazar sayılırdı. Fakat öyle uyanık parlak zekâsı vardı ki bu kadar okuryazar olmasına hiç de lüzum kalmıyordu. Zekâsı kadar hafızası da kuvvetli idi. İlmî bir şekilde öğrendiklerini bir daha unutmuyordu.

Onun nöbetçi olduğu günler, geceler bölükte hiç ses çıkmıyor, bütün işler tam bir sükûn ve intizam içinde görölüyordu. Onun meziyetlerinden biri de çalışkanlığını ses, gürültü, hareket halinde meydana vurmayıp tevazuu ile örtmesi idi. Yalnız bizim bölükte değil, taburda ve bütün herkes onu seviyordu. Tabur, bölük kumandanlarından, takım zabitlerinden, küçük zabitlerden bir müşkülü olan Hamit Onbaşı'ya başvuruyordu. O, en güç müşkülleri tereyağından kıl çeker gibi hallediyordu.

Bir gün onu siperde, mangaların karavanalarını bir bir muayene ederken gördüm. Ne için muayene ediyordu? Anlayamamıştım. Muayene tarzı da garipti. Karavanaları yere, siperin duvarına

¹ Mahmut Yesari, "Olmuş Vakalardan: Hamit Onbaşı", *Savaş*, sayı 12, 1 Eylül 1940, s. 4.

yapıştırıyor, sonra kulağını koyup dinliyordu. O kadar meşguldü ki benim kendisini merakla seyrettiğimi görmemişti. Karavanaları muayene ederken kendi kendine gibi konuşuyordu:

– Bu iyi... Bu battal... Bu sağır... Bu da iyi... Bu zararsız...

Karavanalar hakkında verdiği hükümleri kendi küçük cep defterine kaydediyor, beğenmediklerini bir yana bırakıyor, beğendiklerinin kenarlarına çakısının ucu ile işaretler çiziyordu. Baka baka sabrım tükenmişti:

– Kolay gele Hamit Onbaşı...

Beni sesimden tanımıştı; doğruldu, gülümsedi:

– Garavalara bakıyoz beyim!..

Elimle oturmasını işaret ettim:

– Sen işine bak...

Hemen tekrar karavanaların başına çömeldi:

– Emredersin beyim.

– Hamit Onbaşı karavanaların nesine bakıyorsun? Senin bakırcılığın falan da var mı?

– Yok beyim. Garavanaların huyuna bakıyoz!..

Şaşırdım:

– Karavanaların huyu olur mu?

Hamit Onbaşı, benim şaşırmamı tabii buldu. Onun yerinde bir başkası olsaydı, kendini alamaz, bilginin verdiği bir hakla sırtırdı. O, sesinde hiçbir istihza [alay etme] ve iddia titreyişi olmaksızın gayet ağır başlı cevap verdi:

– Beyim, işte göre göre anlıyoz. Her bir eşyaların huyları var... Bizim okumuşluğumuz yok. Göre kullana öğreniyoz! Eşyaların huylarını aldık mı bi yol, gullanması kolay oluyo...

– Peki, Hamit Onbaşı, şimdi bu karavanaların huylarını aldın mı?

– Eh, biraz aldım sayılır. Gel gelelim denemek ister. Allah vere de yüzümüzü kara çıkarmasalar...

– Bunların huyları nedir?

– Bazıları vurdumduymaz, bazıları da kulağı delik. Makbul olan da bunlar...

Hamit Onbaşı'nın kendine göre hesapları vardı. Anlayamayacağımı aklım kesti.

– İnşallah yüzünü kara çıkarmazlar, dedim, uzaklaştım.

Bir gece bölük nöbetçi zabiti idim. Hamit Onbaşı sessizce yanıma yaklaştı:

– Beyim, düşman karşımızda lâğım kazıyor galiba.

O, hükmünde yanılmazdı. Hemen fırladım:

– Ne tarafta?

– Üçüncü takımın sağ ilerisine doğru...

– Nasıl anladın?

Yüzü güldü:

– Garavanalar yüzümü gara çıkarmadılar.

Gösterdiği istikamette yürüdüm. Hamit Onbaşı, bir nöbetçi diktiği yerde durdu:

– Burada...

Yerde duran karavanayı aldı, kenarlarını siperin duvarına yapıştırdı, kulağını dayadı, dinledi:

– Kazma işliyor beyim. İskitenlere [istihkâm bölüğüne] haber versek.

Ben de kulağımı karavanaya yapıştırdım, dinledim; güç işitilir, vızıltıyı andırır bir ses duydum. Siperlerin arasında hiç ardı kesilmeyen mitralyöz takırtıları ile kulaklarım uğulduyordu; yanılmış hatta bir vehme kapılmış olabilirdim.

Hamit Onbaşı benden emir bekliyordu. Mademki Hamit Onbaşı iddia ediyordu, artık şüphelenmek doğru değildi:

– Peki, dedim. Git istihkâm bölüğüne haber ver.

Çok geçmedi, bir istihkâm kazmacı müfrezesi geldi. Hamit Onbaşı'nın gösterdiği noktadan toprağı kazmaya başladılar. Hamit Onbaşı'nın iddiası üzerine mukabil lağım kazma ameliyesi sabaha

kadar sürmüştü. Sabahleyin Hamit Onbaşı gözleri parlayarak bana koştı:

– Düşmanın lâğımını karşıladık beyim...

– Gözümüz aydın Hamit Onbaşı, bölük kumandanına söyleyeceğim, madalyayı hak ettin.

– Sayende madalyam var beyim...

– Öyle ise çavuşluğa terfi etmelisin...

Yağız yüzü hafif pembeleşti, önüne baktı:

– Orası sizin bileceğiniz bir şey ama beyim. Ben onbaşı kalamım daha iyi...

– Neden?

Hep önüne bakıyordu:

– Beni sade bizim alayda değil, bütün fırkada hep Hamit Onbaşı diye tanırılar.

Bu feragat karşısında nutkum tutulmuştu. Bir müddet bir şey söyleyemedim. O bekliyordu. Yine bir müddet sustum, neden sonra:

– Ona da peki, Hamit Onbaşı, dedim. Başka bir şey düşünerüz. Yüzbaşı hepimizden iyi düşünür.

– Elbet beyim.

Selâm verip ayrılıyordu.

– Biraz dur, dedim.

– Emret beyim.

– Karavana ile dinlemeyi nasıl akıl ettin?

Gözlerinin içi gülüyordu:

– Düşmandan bir iki esir tutmuştuk. Fırka karargâhına ben götürdüm. Tercüman onlara erkân-ı harp beyin sordukları şeyleri soruyordu. Biraz erkân-ı harp beye yalvardım:

– Beyim, haddim olmayarak bir şey diyeceğim?

Sağ olsun erkân-ı harp bey beni sever:

– Söyle Hamit Onbaşı, dedi.

– Beyim, dedim, biz ne zaman bir lağım kazacak olsak düşman eliyle koymuş gibi buluyor. Kafam buna takıldı kaldı. Nasıl buluyor?

Erkân-ı harp bey hemen sordurdu. Esirlerden biri, saat gibi bir alet kullandıklarını söyledi. Erkân-ı harp bey de bu aleti biliyormuş. Ama yüzü gülmedi:

– O alet bizde çok az, her bölüğe değil, her alaya bile yetiştiremiyoruz.

İşte beyim bugünden sonra içime dert oldu. Bir gün bir karavananın üstüne başımı koyup uzanmıştım. Karavananın altında bir takım pıtırtilar oluyor, beni uyutmuyordu. Acaba ne pıtırtila, dedim. Karavanayı kaldırdım. Toprakta iki cılız karınca geziniyordu. O zaman aklım uyandı. Demek karavana sesleri büyültüyor, dedim. Ama her karavana bir değil...

Onun zekâsını bir daha tasdik etmişim:

– Demek karavanelerin huyları bu imiş!..

– Evet beyim.

Göğsünü gererek gülümsedi:

– Artık düşmanın aletini umursamıyorum!..

Mehmetçik, Çanakkale’de düşmanlarını yalnız atılğanlığı ile göğsü ile kurşunu ile süngüsü ile değil, zekâsı ile de yenmişti.

Su Uyur Düşman Uyumaz¹

İki su bir ekmek yerini tutar, derler; bu lafa göre sudan yaşamak ka-
bil olabiliyormuş. Filhakika [doğrusu] her yerde, her zaman sudan
yaşanabilir. Fakat bu midenin uzviyet [organizma] üzerindeki dikta-
törünü bir kalem silip tahtından indirelim. Gel gelelim uykuyu nasıl
sırtımızdan atabiliriz? Mideyi su ile abur cubur ile avutmak imkânı
bulabiliyoruz. Fakat uzviyetimizin hiçbir tehdit kabul etmeyen, su-
ikasta uğraması ihtimali olmayan ve daima tehdit halinde bulunan
asıl diktatörü uyku vardır. Uyku, uyku öyle bir şey ki aç da olsanız
uyuyabilirsiniz. Tok da olsanız uyuyacaksınız. Dam altında olsanız
da uyuyacaksınız, çünkü o emrediyor...

Uzvi bir ihtiyaç olan uyku, bazı zamanlarda hatta bazı zaman-
larda demeyeyim de tehlikeli anlarda kıymet ve kuvvetini kaybedi-
yor. Diktatör, muvakkaten [geçici olarak] tahtından iniyor. Yine tah-
tına çıkacak o muhakkak. Fakat tahtından inse de tahta çıksa da o,
yani uzviyetin, kâinatın insanda hâkim tek kuvveti uykudur. Uykus-
uzluk kuvveti yener, cesareti yener, parayı yener, ahlâkı yener. İn-
san seçiyesinin tanınmış ve tanınmamış bütün kuvvetlerini yener...

*
**

¹ Mahmut Yesari, “Olmuş Vakalardan: Su Uyur Düşman Uyumaz”, *Savaş*,
sayı 13, 15 Eylül 1940, s. 2.

Bir casus elimize geçiyor, bunu söyletmek için işkence vasıtaları vardır. Koltuğuna kızmış şiş sokarsınız. Kasıklarına maden kömürü koyup ıkındırırsınız. (bunları gazetelerin mahkeme sütunlarında gördüm de biliyorum, yoksa işkenceciliğim yoktur.) İşkencelerin en ağırına dişini sıkarak casus, uykusuzluk karşısında dayanamaz, uyku ile rüya arasındaki yarı uyanıklık sarhoşluğu içinde tıklar tıklar söyler. Çünkü uyku, vücudun emir kabul etmeyen serkeş bir âmiridir.

**

Siperdeyiz. Uykuya, derin rahat uykuya aylardan beri ihtiyacımız var. Bu derin rahat uyku uyumanın da imkânı yok! Çünkü her an kuşkudayız. Hem öyle kuşkudayız ki bir tek gaflet anımız hayatımıza mâl olur.

Beşikten ninniyle başlayıp tenesire yatana kadar hep rahat uykuyu düşünürüz. Sessiz, gürültüsüz, rahat uyku!..

Sabahleyin tayyareler kara bulut gibi gelip gelip geçiyorlar. Atıkları çiviler, düştüğü yerde parçalanan bombalar, sesleri insanı sinirlendiren tayyareler, yine sabahtan başlayan yine sabaha kadar devam eden mitralyöz takırtıları, pek az aralı çeşit çeşit top sesleri, bir cenk arası akla hayale gelmeyen ve sığmayacak olan gürültülerdir. Uyumanın imkânı mı var? Evet, uyanık durmaya mecburuz. Amma!.. Uyanık durmak için ayakta durmak lâzım. Ayakta durmak içinde uyumak lâzım!..

**

Siperdeyiz. Uyumak istiyoruz, bütün bu mitralyöz takırtılarına, top gürültülerine, siper harbinin dinmeyen uğultularına kulaklarımızı tıkamış ve sinirlerimizi alıştırmışızdır, uyuyoruz...

Uyumamak lâzım! Çünkü su uyur, düşman uyumaz. Bazen de şehirlerdeki rahat insanların kuş tüyü yatağa yaslanıp, kuş tüyü yorgana sarılıp sarmalanıp, rahat uykuya daldıkları gibi değil de kendimize göre nemli toprağın üstünde velenseye [battaniyeye] sarılarak, şöyle bir uyku kestirmek istiyoruz.

**

Siperlerimiz Saroz Körfezi'ne karşı, güneş gözümüze batarak batıyor. Yani düşman sırtını güneşe vermiş, ışıkla da bizi yenmeye, pençesini gölgede hazırlayıp vurmaya çalışıyor. Siper boğazlaşmalarında, güneş batmasıyla doğmasının rolleri vardır.

Yüzbaşımın yanında idim. Ezineli Mehmet Onbaşı geldi:

– Beyim, müsaadenle bu gece uyuyalım mı?

Yüzbaşım gülüyordu:

– Peki be onbaşı, ama nasıl uyuyacağız?

– Sayende beyim...

Yüzbaşı, onbaşısına o kadar güveniyordu ki babacan bir el işareti yaptı:

– Pekâlâ be Ezineli...

Ezineli Mehmet Onbaşı'yı sonra gördüm. Bir mavzer uzunluğundaki değneğin üzerine kasaturaya benzer bir teneke takmış, siperin başından başladı, sonuna doğru gitti. Güneş batmak üzereydi. Hücum kalkacak kıtalar, güneş batmadan süngü takarlar ve hücum kalkarlar. “Süngü tak!” kumandası da gün batarken verilir. Bu bir siperden kalkınma işaretidir. Emirsiz kımıldanamaz! Fakat karşıdaki düşman bunu nereden bilecek?

Güneş batarken mavzer uzunluğundaki değneğin üzerine çıktığı teneke parçasını siperin başından sonuna doğru götürürken, düşmanın da bizim taarruza kalkacağımızı zannetmesi gayet tabii idi. Bizim tarafın hücum kalkacağını anlayan düşmanın, bize hücum etmesi imkânsızdı. Bu taarruz hazırlığını hisseden düşman; mitralyözleri, topları, tüfekleriyle siperlerimizi ve siperlerimizin gerilerini dövmeye başlamıştı... Bunlar alıştığımız seslerdi ve alıştığımız kurşunlardı. Fakat düşmanın o gece taarruzdan korktuğu için taarruz etmeyeceği muhakkaktı. Ve Ezineli Mehmet Onbaşı'nın sayesinde o gece ve hatta daha birçok geceler, şimdi söylemesi kolay ama çok rahat uyuduk.

Su uyur, düşman uyumazmış! Karşı karşıya düşmanız değil mi? Müsaadenizle biz uyumak fırsatını da bulduk!.. Mehmetçik sağ olsun!..

Bekir Onbaşı¹

Takımımnda bir onbaşım vardı: Bekir Onbaşı. Esmer, kaytan bıyıklı, geniş omuzlu, uzun boylu, pazıları, baldırları seri, tığ bir delikanlı. Nereliydi? Hafızamda kalmamış. Dili, Bursalı ile İzmirliyi andırırdı.

Cahilliğinden umulmayacak bir kuvvetle temiz, terbiyeli, doğru konuşurdu. Sesi dikti. Galiba kendi de bunun farkında idi. Askerlere çıkışırken dikleşen sesi, âmirlerinin karşısında sinerdi. Yalnız vazife çok titizdi. En küçük bir ihmale, en küçük rakipsizliğe tahammül edemezdi. Bir şeye şaşardım. Kendisine verilen emirlerde, ona sarâhatle [açık açık] söylenmeyen noktaları da düşünür, bulurdu. Yüzbaşım da bunu anlamıştı. En nazik işler için hep onu kullanırdı; Bekir Onbaşı'nın verilen işlerde bir kere bile aksadığını görmedim.

O, yaptığı vazifeleri tabii görür, takdir edildiği zaman şaşmaz, yüksünürdü. Siperde bizim yüzbaşı bir gün onu çağırırdı:

– Bekir Onbaşı biraz gel.

Kasaturası beline çarparak koşup geldi:

– Emret beyim.

¹ Mahmut Yesari, “Bekir Onbaşı”, *Savaş*, sayı 120, Nisan 1949, s. 2-4. [Söz konusu yazı aynı dergide daha önce sayı 61, Mayıs 1944, s. 11’de yayınlanmıştır.]

Yüzbaşının bakışlarından ve gülümseyişinden anlıyordum ki onu yine imtihana çekecek.

– Bu gece keşif koluna sen gideceksin.

– Emret beyim.

– Amma çok tehlikeli bir iş. Düşman siperlerine yaklaşacaksın, orada olanı biteni görüp anlayacaksın. Anladın mı?

– Anladım beyim.

– Sağ döneceksin amma. Sonra gelip bana gördüklerini anlatacaksın.

– Emredersin beyim.

O gece Bekir Onbaşı, yanına itimat ettiği dört askeri aldı, yüzbaşının gönderdiği yere gitti. Sabah döndüğü zaman yüzbaşı sordu:

– Ne haber Bekir Onbaşı?

Bekir Onbaşı, bıyıklarının altından gülümsüyordu:

– Bir şey olmadı beyim.

– Allaha şükür, seni sağ ve salim görüyorum. Aranızda yaralanan olmadı mı?

– Olmadı beyim.

– Nasıl yaralanmadınız?

Bekir Onbaşı tekrar gülümsedi:

– Yıkılmış iki ağaç kütüğünü siper ettim, gizlendim. Sonra sürüne sürüne ilerledim. Önümüz boştu.

Yüzbaşı gözlerini açmıştı:

– Boş mu idi?

– Boştu yüzbaşım.

– Hâlâ da boş mu?

– Öyle sanıyorum.

– Peki, niye orayı boş bırakmışlar?

Baktı, onbaşı yine gülümsedi:

– Tavuk akıllı beyim, o yandan akın edileceğini ummuyorlar. Çünkü çok taşlık. Yürümek kabil değil.

– Siz nasıl yürüdünüz?

– Biz onlar değiliz ki.

Bunu öğrenerek söylemiyordu. Bekir Onbaşı'ya harp madalyası verildi. Madalya verilirken o kızardı, morardı, sarardı. Yüzbaşı bunun farkına varmıştı:

– Ne oluyorsun onbaşım?

Önce sesini çıkarmadı, sonra sesi kısılarak:

– Ne yaptım ki beyim bana bunu takıyorsunuz? dedi.

Bir gece siperde idik. Mevsim yazdı. Siperin orta yerinde bir gedik vardı. Bugünkü askerler nöbetleşe bekliyorlardı. Düşman bu gediği keşfetmişti. Hem mitralyözle tarıyor hem de karşı nöbetçiler koyuyordu. Bu gedik tehlikeli bir vaziyet almıştı. Bekir Onbaşı'ya:

– Aman çok dikkat et Bekir, dedim.

– Emret beyim.

– Eğer dalga geçerlerse düşman istifade eder.

– Bırakmam beyim.

Günler geçmiş, gedik tarafından hiçbir hadise çıkmamıştı. Yüzbaşı bana:

– Sen de kontrol et, dedi.

Gittim. Gedik başında Bekir Onbaşı duruyordu. Şaşırdım:

– Ne var ne yok Bekir?

– Bir şeyler yok beyim.

– Yalnız mısın?

– Yalnızım.

Ayağım bir taşa takılmıştı, sendeledim, onun omuzlarına elimi attım. Omuzları ateş gibi yanıyordu. Hava sıcaktı. Ama gece yine serindi. Gece serinliğinde, aba [yünden dokunmuş] ceket altında bir vücut bu kadar yanamazdı. Bekir Onbaşı'nın muhakkak ki ateşi vardı. Sordum:

- Bekir hasta mısın?
- Bir şeyim yok beyim.
- Vücudun ateş gibi yanıyor.
- Eh, kanımda biraz kaynaklık var.
- Nasıl biraz? Yanıyorsun?
- Bir kırgınlık beyim, geçer.
- Olmaz. Git yat.
- Beyim müsaadenle yatamam.
- Neden?
- Burayı kime emanet ederim ki?..

O kadar içten söylüyordu ki üzerine varamadım döndüm. Sabah Bekir Onbaşı'yı, gedik ağında bir kalıp gibi yatıyor buldular. Ölmüştü. Onu öldüren düşman değildi, vazife hissi idi.

Süvari Çavuşu¹

Bozgun veren Wrangel ordusunun döküntüleriyle birlikte binlerce beyaz Rus da İstanbul'a dökülmüştü. İstanbul işgal altında idi. İstanbul karalar bağlamış, memleket baştanbaşa kan ağlıyordu. İşgal kuvvetleri, hem Wrangel ordusunun döküntülerine hem de beyaz Ruslara ellerinden geldiği kadar yardım ediyorlardı. Memleketin sahibi olan Türklerden başka herkes neşeliydi, şımarıktı.

Osmanlı ordusunun zabitleri, neferleri kararsız bir hava içinde yaşıyorlardı. Fakat dört buçuk sene Kafkaslarda, Arabistan çöllerinde, Kanal'da, Çanakkale'de, Galicya'da, namusu ile, şerefi ile dövüşen; aklın, havsalanın almayacağı maddi imkânsızlıklara da dört buçuk sene yaralı göğsünü gerdikten sonra mağlup olan yiğitlerin başı eğik değildi. Yetmiş iki buçuk milletten devşirilmiş işgal kuvvetleri karşısında onlar, vakar ve sükûnlarını bozmuyorlardı.

Wrangel ordusunun döküntüleri, işgal kuvvetlerinden yüz buldukları için şımarдықça şımarmış, sokaklarda üniformaları ile geziyor, birer kahraman tavrı takınıyorlardı. Bu bozgun vermiş ordu döküntüsünde, Rusya hudutları içinde yaşayan her milletten bir tip vardı. Onların peşine takılıp İstanbul'a kapağı atan beyaz Ruslar da

¹ Mahmut Yesari, "Olmuş Vakalardan: Süvari Çavuşu", *Savaş*, sayı 10, 1 Ağustos 1940, s. 6.

böyle idi. Bu beyaz Rusların da rengi belli değildi. Bu renkleri belli olmayan beyaz Ruslar, İstanbul'un başına bir afet, bir felâket olmuşlardı. Kokain, içki, kumar; bir kolera, bir taun gibi şehrin damarlarına giriyor, zehirliyordu. Beyaz Ruslar bir yandan kahveler, gazinolar, çayhaneler, meyhaneler, barlar, dans salonları, artisttik köşeler açıyor; bir yandan da işgal kuvvetlerinin himayesi altında müsamereler vererek, çeşit çeşit piyangolar icat ederek, ayrı kazanç yolları arıyor ve buluyorlardı.

*
**

Mevsim yaz... Öğle sonu... Güneşin keskin ışıkları ölgünleşmeye başlamış... Kadıköy'de Yoğurtçu Köprüsü'nden geçerek İttihad-ı Spor Kulübü"ne^[*] gidiyorum. Orada eski mektep ve silah arkadaşlarımı göreceğim. Aramızdan eksilenler çok. Sağ kalanların yarısından fazlası da alîl [harap, bitkin], sakat, hasta... Aramızdaki yaş farkları dört beş seneyi aşmıyor. Hepimiz de sporcu idik, gençtik, dinçtik. Fakat artık ne sporcuyuz ne genciz ne dinciz! Hepimiz yaşımızdan çok ihtiyarız, görüldüğümüzden çok yorgunuz. Hepimiz işsiz, ne yapacağımızı bilmiyoruz. Hemen her gün değilse bile iki üç günde bir "Ünyon Kulüb, İttihad-ı Spor Kulübü"nde buluşuyor, dertleşiyoruz. Fütur içindeyiz. Derde, meşakkate, felâkete kanıksamış olmamıza rağmen fütur içindeyiz, üzülmüyoruz. Tutunacak bir teselli bulamadığımız için gün geçtikçe içimiz kararıyor...

Yoğurtçu Köprüsü'nü geçtim. Kulağıma mızık sesleri geldi. Mızık sesleri diyorum. Çünkü bu mızık o kadar akortsuzdu ki her aletin sesi ayrı çıkıyordu. Sahanın tek harap tahta kapısı renk renk flamalarla süslenmiş, kapının önünde bizim polislerle birlikte yabancı polisler de dolaşıyor.

Mütareke senelerinde "Ünyon Kulüb, İttihad-ı Spor Kulübü" sahası, bir spor sahası yerine dönmüştü. Hemen her gün gibi çalgılı çalgısız müsamereler veriliyordu. Sayıları yüzü bulan Ermeni ve Rum spor kulüpleri menfaatine müsamere. Ermeni yetimleri menfaatine

* Şimdi Fenerbahçe Stadı...

müsamere. Çerkez kulüpleri menfaatine müsamere. Beyaz Rusların şaşılacak bir ustalikle şıpın işi [kolayca] kuruverdikleri kulüpler, cemiyetler menfaatine müsamere... Spor sahası, hemen her gün siyasi coşkunlukların tezahürüne sahne oluyordu. Bunların çoğu, gözümüzü ve içimizi buracak kadar acıklıydı. Fakat gülünç olanları da vardı.

Renk renk flamalarla süslenmiş, harap tahta kayık yaklaşırken kendi kendime: “Bugün de ne oyun var acaba?” diyordum. Sahadan içeriye girdiğim zaman, manzaradan o günkü oyunun ne olduğunu anladım. Asker, sivil karışık beyaz Ruslardan bir grubun müsamesi vardı. Tribünün önünde bir bando mızıka çalıyor... Bu muntazam bir bando değil devşirme, derme çatma bir bando.

Bir hakikati inkâr etmemeli. Beyaz Rusların hemen hepsi on parmağında on marifet, hezarfen [çok yetenekli], artist insanlardı. Kunduracılık, nakkaşlık, terzilik, demircilik, döşemecilik, dülgerlik, marangozluk, hülâsa her sanat ellerinden geliyordu. En kuvvetli tarafları da sanatkâr tarafları idi. Hepsi iyi güzel şarkı söylüyor, iyi güzel bir çeşit çalgı çalıyordu. Bu devşirme bandoyu da kendi aralarında çabucak tertip ediverdikleri muhakkaktı.

Müsamerede birçok numaralar var. Sahanın ortasında Rus, Çerkez oyunları oynandı. O zamanlar haraşo diye nam almış beyaz Rus kadınları da numaralara iştirak ediyorlardı. Pistin etrafında epey seyirci vardı. Fakat bu epey seyirciden alınan para, her şeyi kendi aralarında, elbirliğiyle ve bedavadan temin etmelerine rağmen zaruri masrafları ödemez, ödeyemezdi. Kulübün idare işlerine karışan arkadaşlara sordum:

– Kulübü kaç tuttular?

Acı acı güldü:

– Her zamanki gibi bedavaya... Üstelik kulübün adamları da bedavadan hizmet ediyorlar. Haydi onlara hizmet ettirmeyelim, o vakit de kulüp zarar edecek. Kulübün haraplığı, zarar ve ziyanı kâfi değil mi?

Yanımdan uzaklaşırken kendi kendine söylenir gibi tekrar ediyordu:

– Üstelik hizmet ediyoruz.

Ben müsamere artistlerinin toplandığı tarafa yürüdüm; mujik [Rus köylüsü] gömleklî, Çerkez fistanlı, bol külotlu, yumuşak çizmeli süvariler sıralarını bekliyorlarmış gibi gayet ciddi tavır takınmış, savatlı [gümüş üstüne kurşunla işlenen nakışlı] kırbaçlarını baldırlarına hafif hafif vurarak, kısa adımlarla bir aşağı bir yukarı dolaşıyorlardı. Tribünün arka tarafında da vakit vakit kişnemeler duyuluyordu. Bu süvarilerin numaraları her halde çok enteresan olacaktı. Nihayet sıra onlara geldi, tribünün arkasında kişneyen beygirler piste çıkarıldı. Ama ne beygirler! Gözleri toprağa bakan, boyunları sarkık, kaburga kemikleri sayılan, kuyruğu düşük, tüyleri zayıftıktan, tımar-sızlıktan uzamış ve çalılışmış, ayakta uyuyan sütçü beygirleri... Bu küheylanlara Çerkez kaltakları [çıplak eyer] kapatılmış! Herkeste bir merak: Acaba ne marifet gösterecekler?

Yakası ve kolları işlemeli beyaz mujik gömleği giymiş bir süvari, bir kızıl kır kısrağa atladı ve atlamasıyla beraber doludizgin pisti devre başladı. Vakit vakit kalkıyor, dizginleri bırakıyor, kaltağın ortasında ayakta duruyor, kollarını kavuşturuyor, sıçırıyor, dizginleri ele alıyor, başını beygirin yelesine yapıştırıyor, dörtnala gidiyordu. Zavallı kızıl kısrağın, hali olsa belki biraz hamle edip kendini gösterecek ama öyle cansız ki daha ikinci turda şişti, soluğu kesildi; marifetli süvari inmeye mecbur kaldı ve sahadan çekildi. Seyirciler, hatırı hoş olsun diye olacak, el çırpıp alkışladılar.

Tribünün biraz ilerisinde pistin kenar parmaklığına dayanmış iri, uzun boylu süvari çavuşu, bu marifetli süvarileri dalgın dalgın seyrediyor. İri, uzun boylu süvari çavuşu güneşten, baruttan yanmış yüzü ile bir tunç heykel gibi duruyordu. Geniş omuzları, geniş göğsü, kalın baldırları ile öyle erkekti ki...

Hâkî keten esvabı, eski ve soluktu. Baldırlarına sığmayan konçları [ayağa giyilen şeylerin ayak bileğinden baldıra doğru çıkan kısimları], kısa çizmeleri, eski ve tozlu idi. Fakat o, bu eski ve soluk

esvabın içinde müstesna bir vakar, müstesna bir asaletle dimdik duruyor; eski, tozlu çizmeleriyle toprağa kim bilir kaç defa ve kaç defa ölümle pençeleşerek müdafaa ettiği, kanını döktüğü bu toprağa, kendi toprağına emniyetle basıyordu. Tunç yüzlü, tunç vücutlu süvari çavuşu, süvarilerin ata sıçrayışlarına, dizgin tutuşlarına, kamçı savuruşlarına, kaltak üstünden kalkıp oturmalarına dikkatle bakıyor, hülâsa onların tek hareketlerini gözden kaçırmıyordu.

Meydana yeni bir süvari çıkmıştı, elinde kıvrık yalın kılıç vardı. Tüyleri fırçalanmış, diken diken süpürgelenmiş kuyruğu düşük bir beyaz ata bindi. Kim bilir hangi sütçüden, zerzevatçıdan iğreti alınmış bu klasik tonda sütçü beygiri, daha yedekte iken tökezliyordu. Yalın kılıç süvari, bir sıçrayışta küheylana atladı. O, beygire atlarken mızıkada da klasik pandomim havalardan birini çalmaya başlamıştı.

Beyaz atla yalın kılıç süvari, pistte göründüler. Tanıdıkları, avuçlarını patlatarak bir alkıştı kopardılar. Süvari, beygiri sürdü; kamçı ve mahmuz zoru ile adettadan süratliye, yine kamçı ve mahmuz zoru ile süratliden dörtmala kaldıracıldı. Mızıkada; davul, trampet, çalpara ve boruya kuvvet çalıp kıyametler koparıyorken, yalın kılıçlı süvari de küheylanı çala kamçı dörtmala sürüyordu. O da biraz evvelki marifetli arkadaşları gibi dizginleri bıraktı, kaltak üstünde ayağa kalktı, sıçradı, kılıcını havada savurdu. Bu artık göz alışmış numaralardan sonra pantolonunun cebinden bir elma çıkardı, ileriye doğru attı ve hemen yerde yuvarlanan elmaya yetişti, kılıcını indirdi, bir vuruşta elmayı ikiye böldü. Seyirciler bu marifeti alkışsız bırakmadılar. Süvari tekrar bir elma çıkardı, ileriye doğru attı, bu sefer kendi de beygirden yere atladı; elmayı kılıcı ile yerde ikiye böldükten sonra koşarak dörtmala gitmekte olan beygire yetişti, atladı.

Tunç yüzlü, tunç vücutlu süvari çavuşu, artık dalgın bakmıyordu. Kaşları çatılmış, yüzünün çizgileri içten bir tiksinişle buruşmuştu. Parmaklığın kenarından bir adım geriledi, sağ kolunu hiddetle savurdu:

– Birah! Soytarılıh!

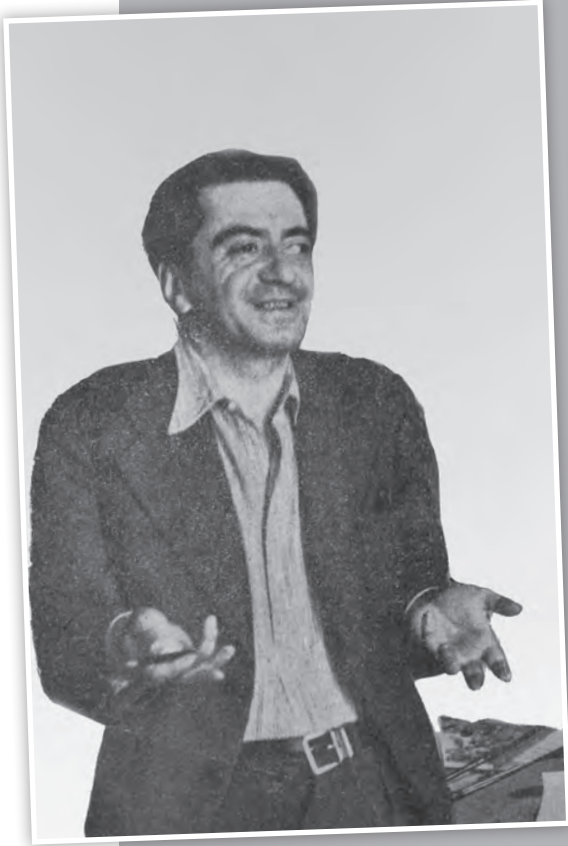
Eski, tozlu çizmelerinin ezik, yamuk topuklarını kuvvetle basarak yürüdü. Süvari çavuşu, bu marifetleri süvariliğe hakaret saymıştı.

Ve haklı idi. Ne harbin makûs neticeleri ne işgal ve istilanın acı cilveleri, onun ruhunu karartmamıştı. O yine hislerinin hâkimi idi.

*
**

İstiklal harbini Mehmetçik, işte hislerindeki bu hâkimiyetle kazandı.

**Hayatından Sahneler ve
Tanıdıklarıyla İlgili Hatıralar**



Kovalayan Alacaklı¹

1928 yılının ilkbaharı... Ankara'dayım. Harf değişikliği oldu, matbalar bütçelerini kısıtlar, daralttılar ve ben açıkta kaldım. Oluk gibi akan muslukların hem de hepsinin birden kesilivermesi, beni şapa oturtmuştu. Estiği kadar tozar, derler. Parayı geldiği gibi yediğimiz için elde yok avuçta yok; cep delik yok metelik, kese bakırdan hâli; Bâbıâli kaldırımlarına düştük. Geçici bir tatil değil ki borç harç oturup yasak savalım [geçici olarak ihtiyacı giderelim].

İki el bir baş için dedim, kolları sıvadım. Sağa başvurdum olmadı! Sola başvurdum nafi!.. O sıralarda Dil Encümeni kurulmuş, bana da *Larousse* tercümesi için fişler gönderiyorlar. Fişlerin posta ile gelmesi, posta ile gönderilmesi, vakit zaman işi... Ankara'ya gidip dostlara bir görünmeli. Gözden ırak olan gönülden de ırak olur, derler; ötede beride takıntıda kalmış bölük pürçük alacakları topladım, Ankara yolunu tuttum.

Evvla Dil Encümeni'nde bana bir oda verdiler. Kışı orada geçirdim. Fakat bahar gelince orası beni sıktı. Bir otele taşındım. Bundan şunu anlayabilirsiniz: Para kazanmaya, yani tüylenmeye başlamıştım. Bir yandan fişlere çalışıyor, bir yandan da *Cumhuriyet*'e

¹ Mahmut Yesari, "Kovalayan Alacaklı", *Yedigün*, sayı 133, 25 Eylül 1935, s. 19-20.

Bağrı Yanık Ömer'i yetiştiriyordum. Lakin asıl bağrı yanık bendim. Çanakkale Harbi yadigârı malaryam [sıtmam], beni sık sık yoklamaya başlamıştı. Sıtma nöbetleri içinde üşüye ürpere, yana terleye çalışmak çok zor, çok çetin bir işti. Ne yaparsınız, başa gelen çekilir. Hakikaten çekiliyor da...

Hesaplarımı az çok düzeltir gibi olmuştum. Encümenden almadığım zamanlar gazete imdadıma yetişiyor, böylece birbirini koruyup gidiyordu. Fişlerden yüz küsur lira alacağım birikmişti. Elimdeki para tükenmek üzere iken Encümen kâtibine sordum: “Bordroları yaptık, Divan-ı Muhasebat’a vereceğiz!” dedi, yüreğime sular serpildi. Fakat aradan bir hafta geçti, bordrolardan ses seda yok. Tekrar kâtibi gördüm. Yaslı yaslı başını salladı: “Divan-ı Muhasebat bordrolarda bazı noksanlar görmüş, iade etti, yeniden çıkarıyoruz!” Ne denir, boynumu büktüm: “Allah razı olsun!” dedim. Artık siz bunu ne manaya çekerseniz çekiniz. Vebali boynunuza!

Cumhuriyet’e başvurmaktan başka çare yok... Benim zavallı arkadaşım merhum M. Agâh, *Cumhuriyet*’in mesul müdürü. Ona bir telgraf çektim, para istedim. Ayrıca da o zaman tahrir müdürü olan Kemal Salih’e bir mektup yazdım. Agâh’ın, benim için canla başla çalışacağına eminim. Eh, Kemal Salih de beni korur. Artık fazla endişeye mahal yok. Aradan iki gün geçti, üç gün geçti, bir hafta oldu. Cevap yok. Aldı mı beni bir düşünme!

Otele borcum kırk lirayı geçmiş... Otelcinin, kâtibin yüzlerini görmeyeyim diye gün ağarırken sokağa fırlıyor ve gece yarılardan sonra dönüyordum. Para olsa mesele yok... İstedğin yerde gider, oturur, gezer, tozarsın... Fakat meteliksiz ne yaparsın? Git, *Hâkimiyet-i Milliye*’nin tahrir odasında pinekle... Oradan çık, *Havacılık ve Spor Mecmuası*’na uğra... *Türk Yurdu*’na, *Havacılık ve Spor*’a, *Gülbüz Türk Çocuğu*’na yazı yetiştiriyorum ama bunlar çerez kabilinden... Öyle toplu borç ödeyecek vaziyette değilim.

Bir sabah otelcinin sofada birine çıkıştığını duydum, kulak barttım. Otelde yatan bir kadından hesabını istiyor... Hem de çıkışarak! Bana o ana kadar ne kaşla gözle ne surat ederek ne de sözle

küçük bir imada bulunmadılar ama alınganlık fena! Kararı verdim. Beklediğim paraları alana kadar otele uğramayacaktım. Öğle vakti otel tenhaydı, yanıma lâzım olan bir iki kitapla defterlerimi aldım, otelden sıvıştım.

Devlet Demiryolları, Ankara'ya yeni taşınmıştı. İstasyonda bilmem ne kısmının cer müfettişliğinde, kısım âmiri bir arkadaşım vardı: Kadıköylü Necmettin... Necmettin, diyebilirim ki dünyanın en şen, en hovarda insanlarından biridir. Cin gibi zeki, tam uçarı bir İstanbul çocuğu! Onun istasyonda bir odası var. Fakat ne oda!.. Bırakın bu fasılları ayrı yazayım, çok uzun sürer. Necmi benim gelişime sevin-di. Ben otel sıkıntısından kurtulduğum için ferahlamıştım. Parasızlık umurumuzda değil, basıyorduk kahkahaları...

Necmi aylık aldı... Fakat ah bu Necmi'nin aylık alışları! Ay içinde aylığımı yediği için aylığını aldığı gün alacaklılara dağıtır ve elinde yüz kûsur liradan ancak yedi buçuk, sekiz buçuk lira kalır. Necmi paralanınca, elleri pantolonun ceplerinde bir horozlandı:

– Cuma günü Marmara Çiftliği'ne gidelim.

Böyle tekliflere ne zaman hayır demişim ki ona diyeceğim. Cuma günü oldu... Bizde sabahtan bir faaliyet... Sıkı perdah [parlatma] sinekkaydı bir tıraş... Pantolonlar ütülendi... Kravatlar ütülendi... İskarpinler boyatıldı... Biz, kıl pranga kızıl çengi [çok şık giyinmiş]... Necmi, iki pencere arasındaki duvara asılı ayna kırığına bakarak saçlarını tararken kendi aksine gülümsüyor: “Beyler para yemeye çıkıyorlar.”

Ağır ağır istasyona yürüdük. İstasyon lokantasında yemeklerimizi yedik ve nihayet trene atladık. Öyle neşeliyiz öyle neşeliyiz ki... Trendekilerin kılıklarına, kıyafetlerine bakıyor gülüyorduk. Ağaçlara bakıyor gülüyorduk... Tren durdu, biz yine güle konuşa indik ve çiftliğin iki yanı ağaç fidanları ile süslü yolundan yürümeye başladık. Güneşli hava... Taze yeşillik büsbütün içimizi açmış, neşemiz artmıştı. Marmara havuzunun kenarına kadar geldik. Bir iskemle çekip oturacaktım. Karşımda, ileride bir hayal belirdi: Benim otel sahibi.

Size otel sahibini anlatayım. Uzun boylu, kır sakallı eski bir Bektaşî babası. O da beni gördü galiba... Durmaya gelmez. Necmi'nin eteğinden çıktım:

– Yürü, dedim.

O şaşkın şaşkın bakıyor.

– Ne var?

– Yürü, sonra anlatırım.

Biz sıkı yürüyüşle yokuş aşağı iniyoruz. Necmi soluk soluğa soruyor?

– Ne var?

– Bizim otelci burada...

Baktım, onun da yüzü değişti:

– Eyvahlar olsun!

Yokuşun ortasında durduk, sola saptık. Biraz dinlenir olmuştuk, tekrar yola çıktık. Çıktık çıkmadık, otelci karşımızda değil mi? Kaçtığımızı güya belli etmeden ters geri döndük. Akasyaların, aylanzoların arasından tekrar yukarı çıktık. Bu sefer havuzun kenarındaki mızıka yerini seyrederek durduk. Biraz nefes almıştık. Necmi kolumu dürttü, dişleri arasından kısıp kısıp:

– Otelci, dedi.

Artık anlaşılıyordu. Bir hafta on gündür görünmeyişimden otelci kuşkullanmış ve bana rastlayınca peşimi kovalamaya başlamıştı. Otelcinin hemen adım başında karşımıza çıkışı, başka türlü tefsir edilemezdi.

Mızıka yerinin kenarından etrafta dolaşan halkın arasına karıştık, tekrar aşağıya süzüldük. Aşağıda çağlayanlı küçük köşke girdik, çıkarken bir de ne bakalım, otelci karşımızda değil mi? Artık bütün neşemiz kaçmıştı. Tekrar köşke girdik ve öbür kapıdan yukarıya tırmandık. Kan ter içinde kalmıştık, nefeslerimiz kesilmişti. Necmi, canı sıkılarak yüzünü buruşturdu:

– Otobüslerden birine atlayıp gidelim.

Otobüslerin olduğu yere gittik, tam binecektik. Necmi kolumu dürttü:

– Otelci!

Eyyvah! Bu daha felâketti. Otobüsün içinden kaçamazdık da. İkimizin de aklından aynı şey geçmiş gibi istasyona doğru koşar adımla iniyorduk. İstasyonda biraz alargada durarak [çekinerek, uzak durarak] bekliyorduk. Saatlerden sonra tren geldi, bizi aldı. O kadar yorulmuştuk ki otelci tekrar karşımıza dikilse kaçacak halde değildik. Odaya bitkin bir vaziyette düştük, karyolalarımıza serildik!

*
**

Birkaç gün sonra Dil Encümeni'ne gitmek için odadan çıktım. Ankara Palas'ın önünden ağır ağır çıkıyorum.

– Merhaba Mahmut Bey? Nerelerdesiniz?

Sesi tanır gibi oldum ama hayra yormadım, başımı kaldırdım baktım. Bizim otelin kâtibi! Kaçmak imkânı da yok... Kekeledim:

– Eskişehir'de idim. Bir işim var.

Kâtibe dikkat ediyorum, canı sıkılmış bir hal göremiyorum. Çünkü patronların endişelerinin, zararlarının kuvvetlerini ve derece-lerini adamlarının suratlarında görmeye ve okumaya çok alışığıdır.

Kâtip gülüyor:

– Siz gittiniz, akşamüstü idi galiba. Postacı geldi, namınıza 100 liralık bir havale getirdi! Hatta bizim bey de sizi Marmara Çiftliği'nde görmüş, peşinizden koşmuş, söylemek istemiş. Fakat siz arkadaşınızla pek telâşlı imişsiniz!

Kâtip daha kurnaz gülüyordu:

– Bizim bey eski kurtlardandır. Galiba bir kadın peşinde idiler, fazla ısrar edemedim, dedi.

Nasıl Mason Oldum?¹

-1-

Hemen her gün aşağı yukarı vapurlarla İstanbul'a inip Kadıköy'e döndüğünüz arkadaşlarınız var. Bunlar bazen vapurda yahut iskelede, sizin de tanıdığınız bir ahababa yavaşça sokulur ve esrarengiz bir tavır alarak konuşurlar. Kulağıma çalınan bu kadarı:

– Bu akşam yukarıda mıyız? Yukarıda buluşuruz.

Bu yukarı için sözleşen ahabapları, son vapurda yanlarında daha başka ahabaplar da, eh bir parça da çakırkeyif olarak baş başa, omuz omuza vererek fısıldaşıyorlar bulursunuz. Eğer mezhepleri, meşrepleri biraz şüpheli; fikirleri, telâkkileri geniş kimseler olsalar bir cemiyet-i hafiye sezinleyeceğim. Fakat haftanın muayyen günlerinde yukarıya giden ve aynı vapurlarla hep bir arada dönen bu arkadaşları, bu ahabapları çok yakından tanıyorum.

Barut fıçısı üzerinde oturup kılı kıpırdamadan sigara içen, deli fişek, ihtilâlcı ruhlu insanlar değil... Hepsinin hayatları aslan marka kronometre gibi ayar edilmiş sakin, sessiz, kendi halinde insanlar.

¹ Mahmut Yesari, “Nasıl Mason Oldum? 1-4”, *Aydabir*, sayı 1, 1 Eylül 1935, s. 19-21, 73-74; sayı 2, 1 Teşrîn-i Evvel 1935, s. 18-20, 72; sayı 3, 1 Teşrîn-i Sâni 1935, s. 74-76.

Bir isyan, bir ihtilâl haberini gazetede okusalar renkleri sararır, eğer haber pek acıklı veyahut korkunç ise hafif baygınlık da geçirebilirler.

Bu arkadaşların, ahabpların şık, muntazam muayene ve yazıhaneleri, kurulu düzen tezgâhları vardır. Hepsi de aile sahibidir ve hepsi de evceğizlerine, eşlerinin dizlerinin dibinde yaşamaya pek düşkündürler. Evden çıkma ve eve dönme saatleri yıllardan beri bir dakika bile şaşmamıştır. Bu ideal aile insanların, haftanın muayyen günlerinde geç vapurlara kalmasını neye hamledersiniz? Neye hamledilebilir?

Bir gündü, bundan on beş, on altı yıl evveldi sanıyorum; bir arkadaşım yanıma sokuldu ve gizli bir sesle kulağıma fısıldadı:

– Seni de birader yapmak istiyoruz?

Alıklığım tutunca tutar. Ağzım bir karış açık, sordum:

– Ne yapmak istiyorsunuz?

O, alıklığıma şaşmaktan ziyade sırlarının gizli kalmış olmasına sevinerek gülüyordu; sesini daha alçaltmıştı:

– Seni aramıza alacağız, mason yapmak istiyoruz.

Bu hiç aklımda, hayalimde olmayan bir şeydi... O zamana kadar masonluk hakkında doğrusu hiçbir fikrim yoktu... Yalnız kökü tarihin çok eski ve karanlık taassup devirlerine dayanan bu tarikatın, artık gizli kapaklı yeri kalmadığını da biliyordum. Bir franmasonun Fransızca yazdığı ve gene bir franmasonun dilimize çevirdiği *Franmasonlar* kitabı, şöyle gözüme ilişmişti. Sonra *Larousse*'tan evvel çıkarılmış olan *Bouillet*'yi açarsak, gene masonlar ve masonluk hakkında kâfi malumat bulabiliriz. Fakat okumak, kulaktan kapmak başka, gözleriyle görüp yakından duymak başka...

– Peki, nasıl mason olacağım?

Arkadaşım, benim enayi enayi soruşuma güldü:

– Sen şimdi bir teklif varakası imzalayacaksın. Hakkında tahkiyat yapılacak. Sen buralarına karışma. Sonra ben sana haber veririm.

Geçmiş gün, imzaladığım kâğıt nasıldı? Onda neler yazılıydı? Biri hatırımda kalmadı. Yalnız bana masonluğu teklif eden arkadaş, haftanın muayyen günlerinde son vapurla dönen ve yukarıda bulunanlardandı. Ben de nihayet yukarıyı öğrenecektim!

**

Diyeceksiniz ki oraya girerken sırlarını saklayacağına elbette ant verdin. Bir franmason kitap yazmış, bir lügat kitabında tafsilât varmış diye onları ele vermek, yeminine ihanet etmek doğru mu? Bu insanlığa yakışır mı? Kendimi müdafa için söylemiyorum, hatta kendimi müdafaaya da lüzum görmüyorum. Gazetelerde şöyle müsellesli ve gene şöyle üç yıldızlı ölüm haberleri çıkıyor, günlerce ilân edildikten sonra maşrık-ı âzam [masonların en büyük locası] baloları veriliyor, hatta resimleri bile gazetelere geçiyor.

Fıkra, biraz eski ve belki de yavandır ama tam yerindedir. Ermeni'nin biri, bir kalp [sahte] beş kuruşu tütüncüye sürmüş ve sonra yanındaki arkadaşına dönüp gülümsemiş:

– Kalp beşliği tütüncüye yutturmuşumdur gıllas?

Tütüncü, bu açıkgözün yakasına yapışmış:

– Değiştir ulan parayı!

Öteki ayak diremiş:

– Ben Ermenice söyledim, sen nereden anladın?

Tütüncü, herifin yakasını bırakmamış:

– Ulan bunun gıllasından başka neresi Ermenice be?

İşte masonluğun gizliliği de bu kadar. Ben bu sırrı ortaya dökersem ne olur? Engizisyon korkusu mu var?

Sanat ve bilhassa mimari tarihi için büyük bir rol oynayan bu gizli cemiyetin artık gizlenecek bir tarafı kalmamıştır. Bu cemiyetin gayesi insanlara, insaniyete hizmettir. Gayesi bu kadar temiz olan bir şeyi gizlemeye ne lüzum var? Gizlenen şeyler karanlık, karışık ve şüpheli şeylerdir. Bunları da bırakalım, beni aralarına almak isteyenler,

beni yakından tanıyan yani huyumu, soyumu bilen arkadaşlardı. Onlara ben hiçbir teklifte bulunmamıştım. Demek ki onlar her ihtimali göze alarak, benim de mason olmamı muvafık görmüşlerdi.

Allah kahretsin, mesleğimiz de gevezelik. Kalemde kâtip, bankada muhasip, mağazada tezgâhtar filan olsaydım tehlike yoktu, kendi gevezeliğimle kalırdım. “Gazetecisin arkadaş, şunu yazsana!” dediler. Bunu diyenler de hem arkadaş hem de üstelik meslektaş! Kırk yılın başında hep birbirimize lâzım oluruz. Bugün ben hancı isem onlar yolcu... Onlar yolcu ise ben hancı... Onların hatırlarını kırın, göreyim sizi! Kendi kendime bir düşündüm:

– Bunun bir yazılmak tarafı kalmıştı. Onu da yazıveririm, biter gider.

Yalnız şunu evvelce söyleyeyim ki maksadım, ne tariz ne alay ne de zehirli iğneler saplamaktır. Kendilerinden saygı ve sevgiden başka hiçbir şey görmediğim biraderlerimi gücendirmek istemem. Şunu da iyice bilsinler ki evvela çuvaldızı kendime batıracağım. Bu bir şakadır. Hoş görüversinler.

*
**

Benim haberim yok. Hakkımda tahkikat yapılmış ve ben sorup araştırmadan yüzümün akı ile çıkmışım. Hakkında tahkikat yapılan gelinlik çağa gelmiş, fakat ailenin sırtında nohut yakısı gibi yapışmış, evde kalmış bir kız gibi sevdiği kızla evlenebilmesi ancak kayınpe-
derin istihâresine kalmış ve bu istihâre iyi çıkmış bir mahalle deli-
kanlısı gibi sevinmişim.

Bana bir kâğıt yazdırdılar ve imzalattılar. Kâğıtta neler yazılıydı, ben ona neler yazdım? Biri hatırımda kalmadı. Bir gün bizim arkadaş güler yüzle göründü:

– Gidiyoruz, dedi.

Dedi ama içime de bir ürküntü geldi. Meçhule karşı, insanlarda daima bir korku bir ürküntü var. Ölüm de öyle değil mi? O da bizim için meçhul ve bu meçhul şey bizi korkutuyor.

İstanbul'a indik ve Beyoğlu'na geçtik. Yukarıya gidiyoruz. O tarihlerde Parmakkapı taraflarında dar bir sokağa saptık, yürüdük, gene saptık, gene yürüdük, gene saptık! Acaba bu sokaktan sapışlar, bana yolu şaşırtmak için mi? Nihayet daracık bir sokakta, yüksek bir apartmanın arka tarafındaki küçük, bodur kapının önünde durduk. Burası ne apartman ne ev ne mutfak ne de bodrum kapısına benziyordu.

Arkadaş, kapıya işaret verir gibi vurdu. Biraz bekledik, kapı açıldı, aksak bir adam göründü. Arkadaşla işaretleştiler mi, işaretleşmediler mi pek farkında değilim. İçeri girdik. Dar, kapkaranlık ve küf küf kokan; toprak mı, malta taşı mı, tuğla mı, pek belli zeminli bir koridorda basık bir kapının önünde durduk.

Arkadaş benden ayrıldı, ben aksak adamla yalnız kalmıştım. Aksam adam, basık kapıyı açtı, elektrik düğmesini çevirdi. O dakika bende şafak attı. Hamam külhanı gibi tavanı yuvarlak, basık, dar bir oyuk... Evet, ne oda ne hücre ne dolap... Sadece bir oyuk. Oyuğa girdik. Aksak adam bana:

– Üzerinizdeki madeni eşyayı verin, dedi.

Şaşkın şaşkın sordum:

– Neyi vereyim?

– Madeni eşyayı... Para, saat, tabanca, filan gibi...

Ne saatle ne de tabanca ile işim yok. Cebimdeki bozuk paraları verdim, o bir torbanın içine koydu, düğümledi ve çıktı; oyukta beni yalnız bıraktı. Bir anahtar sesi... Eyyah, ben burada hapis miyim şimdi?

Pardon! Ben size bu oyuğun içini anlatmadım. Evvelce şunu söyleyeyim ki oyuk, hiç de iç açacak bir yer değil. Duvarlara baştanbaşa siyah astarlar kaplanmış. Kapının karşısındaki duvara, gene kara astar örtülmüş bir masa yanaştırılmıştı. Masanın üzerinde bir kafatası; iki bacak mı, kol mu, ne ise iki kemik... Siyah duvarlarda birçok levhalar var. Bunları okudukça içime ürpermeler geliyor. Ben burada ne kadar oturacağım? Zaten sıkıntılı adamım. Ben burada çok kalırsam iki bir yok, tozuturum.



51- Mahmut Yesari tek başına arkadaşını bekliyor.

Kapı tekrar açıldı, aksak adam görüldü. İçimden uzun bir oh, dedim. Galiba azat ediliyordum. Aksak adam bir kâğıt uzattı:

– Bunu okuyunuz ve imzalayınız.

– Bu da ne?

– Vasiyetnameniz!

– Ne! Benim daha ölmeye pek niyetim yok. Hem düşününüz ki bundan on beş, belki de on altı, on yedi yıl evvel... Gencim ve dünyayı da şimdiki gibi kara görmüyorum.

Öp babanın elini...

Eğer hatırımda iyi kalmışsa bu, üç köşe ve basılmış bir kâğıttı. Zaten masonların remzi müsellestir. Her şey üçtür, üç köşelidir. Ne iki ne dört ne beş! Hristiyanlıktaki teslisi andıran bu üçlük neden? Bunun manasını, maksadını, sır ve hikmetini öğrenmek müfesser [açıklanmış] olmadı. Müselles selâm, müselles alkış, müselles

matem. Belki başka müsellesler de vardır, benim ilmim ancak bu kadarına yetiyor. İmzaların, isimlerin yanlarına da müselles şekilde üç yıldız koyarlar.

Vasiyetnameyi verdi, aksak adam gene kayboldu. Sonradan öğrendim, burası hücre-i muzlimmiş [karanlık odaymış] ve beni orada aklımla, vicdanımla tefekküre bırakmışlar. Tek başına, hele böyle iç açıcı bir yerde oturmak ne kötü şey! Duvarlardaki levhalara baktım, okudum, tekrar okudum. Kafatasını, kemikleri muayene ettim. Siyah astarları elledim. Cebimdeki kâğıtları karıştırdım. Vakit geçmiyor ki...

Kapı tekrar açıldı, vasiyetnameyi aldılar, tekrar kapı üzerime kapandı. Sıkıntıdan çıldıracağım. Tahta iskemlenin üstünde oturmaktan yoruldum. Kara duvarlara bakmaktan yoruldum. Pis pis manasız düşünmekten yoruldum. Yer müsait olsa ayağa kalkıp dolaşacağım. Fakat daracak yerde iki adım atmak bile bir mesele...

Ben şimdi vicdanımla baş başa düşünüyorum. Böyle kapanık, kasvetli yerde düşünmek, kafayı işletmek, kuvvetli bir sinir işi... Benim bir huyum vardır, canım sıkıldı mı başım sıkıştı mı uyurum. Evet uyurum... İskemlenin dik arkılığına sırtımı verdim, gözlerimi kapadım ve uyudum... Kapı açılmış, bunun yarı farkındayım. Aksak adam içeriye girdi, elinde siyahlı, beyazlı bezler var:

– Gözünüzü bağlayacağım.

Gözlerimi bağladı. Artık alışmıştım, ne derler ne sorarlarsa ne yaparlarsa gık demiyordum. Çünkü faydasızdı. Ben ne söylesem, onlar bildiklerini okuyacaklardı. Gözlerim bağlandıktan sonra yedeği alınmış bir acemi kör gibi bastığım yeri görmeden yürümeye, daha doğrusu yürütülmeye başladım. Evet, kör acemi, derler. Bir de acemi kör varmış. Lakin ne zor ne güç şeymiş!

Ben bir karanlık ve boşluk içinde yürüyordum, bir merdivenden çıkarıldım, etrafımda sesler peyda oldu. Bir org da çalıyor gibi... Şair odur ki gûşuna [kulağına] sesler gelir müdam [sürekli]! Acaba ben de şair mi olmuştum. Merdiveni çıktıktan sonra bir düzlükte yürütüldüm, bir merdiven indirildim, tekrar çıkartıldım, gene düzlükte yürütüldüm. Hep aynı yerlerde mi dolaştırılıyordum, bilmiyorum ki...

İnanır mısınız, o gün körlere çok acıdım ve görmekten çok korktum. Merdiven basamaklarını tırmanırken dik bir kuleye çıkıyorum, aşağı inerken de bir boşluğa yuvarlanıyorum, sanıyordum. Bir ara halime mi acıdılar ne oldu, beni durdurttilar, bir iskemleye oturttilar. Etrafımda gizli konuşmalar, mırıltılar, fısıldamalar duyuyorum. Org sesi daha yakından geliyor.

Tekrar koluma girdiler ve tekrar karanlıklarda seyahat başladı. Seyahat diyorum ama şimdi... Çünkü bir körebe oyunu değışmiş, bir seyahatmış... Remzî seyahat!.. Bu remzî seyahat bu kadarla kalmıyor. Tekris [giriş] faslında da ayrı numaraları var. Tekris, tahlifin [yemin ettirmenin] başka bir cinsi... Haricîlerin yani mason olmayanların birader olabilmeleri, işte bu tekriste belli olur. Bu tekris merasimi, çok mühim ve başlı başına bir fasıldır.

-2-

Orglar çalınadursun, etraftaki mırıltılar kesilmişti. Bir müddet geçti, bir kapıya vuruldu:

– Tak... Tak... Tak...

Malûm ya, her şey üç olacak... İçeriden soruldu galiba ki yanımda kollarımı tutanlar kımıldandılar ve kapıya vuran cevap verdi:

– Bir haricî...

Halit Fahri'nin *Baykuş* piyesini hatırladım:

– Kim o?

– Bir yolcu, Tanrı gönderdi.

Ay karanlık, ölüm kanat gerdi!

Tiyatro mu oynuyoruz, nedir? Şimdi burada hafızamdan şikâyet edeceğim. Çünkü bu kapı önünde söylenen sözlerin hepsini hatırımda tutamamıştım. Yalnız hatırladığım şu: Kapı önüne gelen haricîyi içeriden almak istiyorlar, soruyorlar; meramını, maksadını anlamak istiyorlar. Kapıcı birader şefaet ediyor ve nihayet gene acemi körler

gibi yedekte içeri giriliyor. Kapı önündeki konuşmalar da Karagöz sahnelerinin bir tekerlemesini andırıyor:

- Çivi!
- Ne çivisi?
- Lopça çivisi!
- Gir içeri!

Org daha yakından duyuluyor. Ben yedekte yürüyorum. Org, kameti artırdı ve kılıçlar şakırdamaya başladı.

Bilmem hatırlar mısınız, vaktiyle rıhtımda pandomima tiyatroları vardı. Oyunların ismi, mevzuu her ne olursa olsun, hepsinde mutlaka düello olurdu. Kılıç şakırtılarını duydukça pandomimadaki düellolar gözümün önüne geliyordu.

Org çalınması iyi... Hele insanın gözü kapalı olur, etrafı görmezse sesler bir dereceye kadar avutuyor. Fakat bu kılıç sesleri ne olacak? Şakırtılar muntazam olsa ve ara sıra da “Tuşe!” diye bağırılırsa kendimi bir eskrim salonunda sanacağım. Lakin bu bozuk düzen şakırtıların manası ne? Hücre-i muzlimde başlayan korku his-sini takviye için mi?

Yürürken yürürken birdenbire bir ses geldi:

– Dur...

Göğsüme bir kılıç dayandı. Soruyorlar:

– Bu nedir? Anlıyor musun?

Elimi tutup kılıcı ellettiler. Bilenmemiş hatta gözüm görse belki de paslı diyebileceğim bir kılıç. Cevap verdim:

– Kılıç!

Onlar kendi dilleriyle çetrefil konuştukları için harfi harfine söyleyemeyeceğim. Yalnız meali şu:

– Eğer yemininden döner, sırrımıza ihanet edecek olursan, işte bu keskin kılıç göğsüne dayanacaktır. Bilmiş ol!

İş fena! Tehdit kötü... Kör, paslı kılıçla öbür dünyayı boylamak, hakikaten işkenceli bir ceza... Kör kılıcın kalbe kadar gireceği şüpheli... Fakat paslı demirin açtığı yaranın kangren olacağı muhakkak... Kör de paslı da olsa kılıç göğse dayanınca insan gık diyemiyor.

Yürüdük, döndük, yürüdük, döndük ve gene birdenbire durduk... Elimi tutup çektiler. Onlar tutup ileri çektiler ama ben de hemen geri çektim. Soruyorlar:

– Duyduğun ne?

– Ateş!

Hakikaten elim alev gibi bir ateşe dokunmuştu. Gene o akılda tutulmaz, hatırdan kalmaz çetrefil dilleriyle bir şeyler okudular. Benim anladığım gibi sizin de anlayacağınız şu: Eğer ben yeminimde hânis [yeminini bozan] olursam, onlara ihanet edersem vay halime! Yana-
cağım! İslanmışın yağmurdan per-
vası olmaz, derler. Benim gibi bağı
yanığa ateşle gözdağı verilir mi?

Bu numara da bitmiş olacak ki tekrar yürümeye, dönmeye başladık ve bir müddet sonra gene zınk diye durduk. Bu sefer de elimi tuttular, ince elenmiş kum dolu bir çanağın içine daldırdılar. Uzatmayayım, bu da toprakla tehdit... O zaman bereket şimdiki gibi hava tehlikesi daha çıkmamıştı; yoksa kollarıma kanat takarlar, tepetaklak döndürerek bir de hava ile tehdit ederlerdi.

Tehdit faslı bitmiş olmalı, bir iskemleye oturttular. Etrafımda mırıltılar duyuyorum. Karşımda, arkamda, sağımda ve solumda



52- Mahmut Yesari kılıçlar arasında

kimler var? Birini görmüyorum. Gözümü açsalar belki birçok tanıdıklarla karşılaşacağım.

Şimdi asıl sorgunun başlayacağını anlıyordum. Nedir bu kuru başıma gelenler? Kalbi dinlendirmeden, tabuta girmeden, imam tepemde telkin vermeden, toprağımın üstünde ıskatçılar tepinmeden, bu Münker Nekir sorgusu ne oluyor?

Soruyorlar:

– Taassup nedir?

Cevap veriyorum:

– Bir insanın herhangi bir şeye körü körüne bağlanması ve onu birbirine müdafaasıdır.

Belki aynen böyle cevap vermedim. Lakin buna yakın bir şeydi. Masonlarda taassup yokmuş... Herhangi bir kanaate, ideale taassupla bağlananlar mason olamazlarmış! Âlâ! Buna kimin ne dediği var?

Soruyorlar:

– İçki içer misin?

Her şeyi doğru söyleyeceğime, onlardan hiçbir şey saklamaya-
cağıma da yemin etmişim. Fakat soruştan bunun da yasak olduğunu
seziniyordum. Tevil edeceğime de ant içmedim ya:

– Eh... Ara sıra...

Hani meşhur bir tekerleme vardır:

– Akşamdaaaaan... Akşama...

Cevabımı, sağır mırıltılar karşıladı.

– Kumar oynar mısın?

Aksiliğe bakın! O sıralarda ben poker, bakara tiryakisi idim.
Buna da ara sıra diyeyim mi? Zırva, tevil götürür. Kestirip attım:

– Hayır!

Vay, vay, vay! Bu sefer sağır mırıltılar, hımırtı şeklini alıyordu.
Bir kere ok yaydan çıkmıştı. Sordular:

– Gözlerinizi açtığınız zaman, burada bir düşmanını görsen ona hâlâ düşman gözü ile bakar mısın?

Sual çetin. Buna verdiğim cevabı iyi hatırlamıyorum:

– Maksudı, gayesi âlâ ve insaniliğe hizmet etmek olan muhterem bir cemiyete mensup insanların hepsinin iyi ve temiz kimseler olduklarını kuvvetle zan ve tahmin ettiğim için burada düşman bir çehre ile karşılaşacağımı ümit etmiyorum.

– Şayet bir düşmanını göreceksan ona elini uzatmayacak mısın?

– Böyle yüksek gayeli bir cemiyete girmiş olan bir düşmana, hemen affetmesem bile hürmet etmek, ideal borcumdur. Ona elimi uzatmakta kat’iyen tereddüt etmem. Fakat bir şartla...

– Nasıl bir şartla?

– Eğer düşmanımın arkadan kuyumu kazdığını şöyle bir sezinleyecek olursam, cemiyetin içinde de olsa, dışında da olsa gırtlığına yapışmaktan hiçbir kuvvet beni men edemez.

Gülümsemeye benzer sağır mırıltılar.

Münker Nekir سوالinin sonu gelmiyor ki:

– Vicdan nedir?

– Vicdan insanın neresindedir?

Buyurun bakalım! Mantık, ahlâk, felsefe dersinde miyiz? Ben bunlara mektepte iken bile cevap verememiştim.

İnsan ne gariptir! Şimdi böyle öğünmek niye? Mektepte mantık, felsefe, ahlâk okuduğumu bana kim sordu? Bunlar, lapalist denilen hakikatçilerdir. Bana hocalarım, belki bütün bunları okutmak istediler, lakin ben bu kitapların yapraklarını açtığımı bile pek hatırlamıyorum. Yalnız şimdi ben mason locasında bu iki suale ne cevap vermişim? Hiç bilmiyorum. Ah, benim biraderlerimden hafızası kuvvetli biri çıkıp da bana cevaplarımı söyleyiverse! Şu benim fesatlığım yok mu? Kendim, yeminimde hânis olduğum yetişmiyormuş

gibi başkalarını da izlâle [delalete düşürmeye], iğfale [yanıltmaya] çalışıyorum.

Tekrar sordular, sordular. Mevsim yazdı. Oda boğucu sıcaktı. Fakat ben boğucu sıcaklıktan ziyade, bu sorgulardan terlemiş, bitmiş, yorulmuştum. Halime mi acıdılar ne oldu? Yoksa onlar da mı yorulmuşlardı? Sormaktan vazgeçtiler. Kendi aralarında o benim anlamadığım dille konuşmaya başladılar. Anlamadığım dille konuştukları da aşağı yukarı şu: İmtihana çektik, soracağımız kadar sorduk. Kafasını, huyunu, suyunu, mezhebini, meşrebini anladık. Şimdi aramıza alalım mı almayalım mı?

“Bul kutusu gezdirilsin!” denildi. Size bul denen şeyi anlatayım. Bunlar bizim bildiğimiz, çocukların oynadıkları yuvarlak bilyelerin eşidir. İki küçük kutu içine doldururlar. Birinde siyah, diğerinde beyaz bilyeler vardır. Biraderler bu kutulara ellerini sokarlar, bir tane bilye alırlar ve bir torba içine atarlar; lakin siyahtan mı, yoksa beyazdan mı aldıkları belli olmaz. Bu saklıdır. Çünkü beyaz bilye lehte rey, siyah bilye aleyhte reydir.

Gözüm görmüyor ama susuşlarından bu işin de bittiğini anlıyordum. Gene fısıldaştılar. Bir ses, bir şey sordu. Ne sorduğunu bilmiyorum. “Artık kâfi!” manasına bir şey olacak!

Bir ses bağırdı:

– Nur u ziya, üstat-ı muhterem!

Odadakiler de hep bir ağızdan tekrar ettiler:

– Nur u ziya, üstat-ı muhterem!

Ne kadar kalın kafalı olsam ışığa kavuşacağımı anlamıştım. İşin meraklı, tatlı tarafı gelmişti. Karanlıktan kurtulunca bakalım nur u ziyada neler ve kimleri görecektim?

-3-

Kılıçlar şakırdadı, şakırdadı, hep bir ağızdan: “Nur u ziya, üstat-ı muhterem!” diye bağıldılar. Gözlerimi açtılar, bir müddet karanlıkta etrafı seçemedim. Elektrikler yanmıştı; yarım saat mi, üç çeyrek mi, yoksa bir, bir buçuk saat mi gözlerim kapalı? Bilmiyorum. Fakat zaten zayıf olan gözlerim bu zoraki kapalılıktan sonra ışığa açılınca fena halde kamaştı!

Sorgu suallerinden, göz bağlamalarından, ille o hücre-i muzlimden, remzî seyahatten sonra orada her hareketin her işaretin bir kaide ile bir nizamla yapıldığını, yapılabileceğini, insanı makamla esnettiklerini anlamıştım. Fakat ben ferman dinleyecek halde değildim. Ellerim bağlı olsa bile ipleri koparır, gözlerimi ovuştururdum.

İlk kamaşma geçti, tatlı tatlı kaşınan gözlerimi tatlı tatlı ovuşturdum. Etrafıma bakındım!.. Gözü bağlı dolaştırılırken kulelere çıktığımı, mahzenlere indiğimi, sofalarda gezindiğimi sanmıştım; fakat gözlerimi açtığım zaman göreceğim manzarayı doğrusu pek tahayyül edememiştim. Alelade bir oda, bir mahkeme veya bir toplantı salonuna benzer bir yer olacağını ummuyordum.

Bu kadar teşrifat düşünüyünce insanların oturdukları, toplandıkları yerin her halde bir hususiyeti, bir başkalığı olacaktı. Hatırımda kalanları anlatayım: Büyücek, yüksek tavanlı, dört köşe bir oda... Kapıdan girilince sağ duvarda büyük yerli bir ayna... Sol tarafta, siyah perdelerle örtülü üç pencere...

Koyu tatlı mavi, üzerine irili ufaklı sarı yıldızlar serpilmiş tavanın ortasından beyaz fanuslu bir lamba sarkıyor. Nur u ziya bir sembol ama bu sembolü maddeten temsil eden bu lamba.

Sırası gelmişken söyleyeyim: Ben bu insaniyet mabedine günlerce girdim ve birçok haricîlerin tekrislerinde biraderlerimle beraber nur u ziya istedim. Agap dedikleri ziyafetlerinde bulundum; büze yani yaşasın, şerefe diye kadeh kaldırdım; tatlı barut: bira, acı barut: rakı içtim; fakat koyu tatlı mavi zemin üzerine, irili ufaklı sarı yıldızlar serpili tavandan sarkan lambanın ışığından başka nur u ziya görmedim! Öyle anlıyorum ki bu nur u ziya alelade ışık değildir. Kararan

gözleri, kararmış gönülleri aydınlatacak; iç karanlığına, kafa karanlığına ışık verecek... Fakat ne aydınlığı ne ışığı? Bu bahsi sonra konuşuruz. Evvela gizli mabedi dünya gözü ile bir görelim.

Kapıdan girilince kapıya bitişik duvara muvazi, ortası iki sütunla kapı gibi ayrılmış bir bölme var. Bu iki sütun, sütun-ı Süleymanî'dir. *Orta Çağ'da Hiciv* adlı Fransızca bir kitapta okumuştum. Bu iki sütunda Süleyman'ın hazineleri saklı imiş. Süleyman'ın hazinesi hayali bile insanın aklını durduruyor. Fakat benim gördüğüm, üzerine sulu yıldız sürülmüş yalın kat kartondan yapılmış sütunlar, Süleyman hazinelerini düşündürmekten çok uzaktı.

İki sütunun tam karşısında, iki üç ayak merdivenle çıkılan kerevet gibi bir set var. Bu setin tam ortasında, üst kısmı üç köşe, mustatil arkalıklı büyük bir koltuk duruyor. Arkalığın üstündeki müsellete, yaldızlı ve etrafı ışıktan oklarla süslü bir göz bakıyor.

Koltuğun önünde, menşûr-ı müselleî [üçgen prizma] bir masa var. Burası, üstad-ı muhteremin makamı... Onun önünde bir masa daha, kâtip birader.

Üstad-ı muhteremin sağ ve solundaki yerler de sine-i şark! Bu raya yüksek dereceliler, rütbeliler oturabiliyor.

Sine-i şarkın yani basamaklı kerevetin sağ altında küçük bir masa... Tekrar etmeyeyim, masa deyince siz hep menşûr-ı müselleî düşünün. Bu küçük masa, emin-i hazinedar biraderin... Onun tam karşısında, sine-i şarkın sol altında, hatip biraderin makamı... Sütunların sağında üstad-ı evvel birader, solunda üstad-ı sâni birader.

Odanın sağ ve sol duvarlarındaki sıralarda da küçük dereceli biraderler oturuyorlar. Biraderlerin oturdukları sıraların önlerinde de kısa bölmeler var. Bu bölmelerin kenarına oyuklar yapılmış ve oralara orta çağ şövalyelerinin, silahşorlarının kullandıkları kılıçlara, meçlere benzer kınız kılıçlar konmuş...

Üstad-ı muhteremin makamının karşısına gelen duvara büyük bir org bitleştirilmiş. Orgun iki yanında da sıralar duruyor. İşte benim gördüğüm mason locası bu... Şekli, döşemesi, rengi ve teferuatından hatırımda kalanları bu kadar...

Gözlerimi o âleme açtığım dakikadan beri hep düşünürüm. Bütün bu dekora, bu aksesuara ne lüzum var? Oyun mu oynanıyor? Mademki yüksek ve temiz bir gaye, ideal, mefkûre için toplanılmıştır; bu renk, ışık, ses, süs cilveleri neden? Sade döşeli, ağır başlı bir odada, bir salonda toplanılsa gaye temin edilemiyor mu? İdeal uçuyor mu? Mefkûre kuvvetini mi kaybediyor?

Yazılarım yanlış anlaşılmasın. Ben ciddi işlerin, ciddi tutulmasını isterim. Bu dekor, bu aksesuar, belki belki değil, muhakkak ki eski bir ananın tortusu... Geçmiş günlerin hatıralarını anmak ve saymak kaygısı... Bunu ileri sürenlere ve süreçlere sorarım: Franmasonluk, bugün ilk kuruluşundaki gaye, ideal, mefkûre için mi çalışıyor?

Bu kurum, Rönesans'tan sonra gizlilik kuvvetini tamamıyla kaybetmiştir. Masonluğun, benim okuduğum ve duyduklarım göre kuruluş esası, Katoliklik taassubuna isyandır. Katoliklik bütün Avrupa'yı haraca kesmişti. Engizisyon, cehennemî azgınlığı ile Avrupa'yı kasıp kavuruyor; gizli, kanlı mahkemeler bin bir işkence ile din namına insanlara, vicdanlara satır atıyor; hükûmlar yani Protestanlar boğazlanıyor, kılıçtan geçiriliyordu. İlim, fen, sanat, bu azgın kara kuvvetin pençesinden yakasını kurtaramıyordu. Mimarlık, yalnız Katolik kiliseleri, Katolik şapelleri, Katoliklik abideleri için çalışabiliyordu. Buna isyan eden mimarlar yani masonlar, aralarında gizlice toplandılar ve anlaştılar. Ele geçmemek ve icabında da birbirlerini tanıyabilmek için gizli işaretler ve gizli dil kullanmak lüzumunu, mecburiyetini duydular. Kendinden olmayanlara haricî



53- Üstad-ı muhteremin makamı

dediler. Kendi mesleklerine uyar kelimeler kullanarak konuştular. Paraya tuğla, kerpiç dediler. Yanlarına bir yabancı gelince “yağmur yağıyor!” diye fısıldadılar. Bira, tatlı barut; rakı, acı barut oldu. Bunlar saymakla tükenmez!

Yalnız öyle tahmin ediyorum ki şark masonları, bu gizli dili sadece tercüme etmişlerdir. Acı barutun, tatlı barutun, sâni-i âzam-ı kâinatın [âlemin yüce yaratanı], tarihî bir zaruretle dilimize çevrilmiş olduğunu hiç sanmıyorum. Eğer Mimar Sinan'ın, Mimar Kasım'ın, Mimar Davut'un aynı dilden anladıklarını iddia ederlerse ne yapayım, boynumu bükerek susarım!

Mason locaları vaktiyle de böyle süslü müydü? Sanatkâr insanlar boş duramazlar. Gizli locaya gelip de biraderlerini beklerlerken tavanları, duvarları boyayıp süslemiş, avadanlıklarını açıp masa, sandalye yapmış olmaları çok muhtemeldir.

Kılıçlara gelince; o devirlerde yalnız asilzâdeler değil kalburüstü burjuvalar; sanat, meslek adamları da silah ve kılıç taşırlardı. Bundan başka, gizli bir toplantıda daima ihtiyatlı bulunmak icap eder. Herhangi bir baskına karşı kendilerini müdafaa edeceklerdir. Kılıç taşımayanlar bile locada kendileri için bir silah bulundurlurlarsa tabii görülmez mi?

Kapıdaki muhafız biraderi, içeri girerken sorulan ahret suallerini, tehditleri, yeminleri, hepsini, -yalnız bir şartla- o zaman için hepsini anlıyorum; hepsine yerden göğe kadar hak veriyorum. Fakat... Fakat org çalınmasını bir türlü zihnim almıyor... Bu ne biçim saklılık, gizlilik? Davul zurna ile saklambaç oynanır mı?

Gene fakat diyeceğim... Ben, bizim mason locasındaki orgu affettim, hoş gördüm. Çünkü orgu, dünyanın en temiz en tatlı adamı, içiyle ve dışıyla insan güzeli, dinlediğim ve tanıdığım piyanistlerin en tatlısı ve en sanatkârı olan zavallı arkadaşım rahmetli Cemal Osman çalıyordu... Evet, Gazi Osman Paşa'nın ortanca oğlu Cemal Osman... Eğer locaların ilk kuruluşunda aralarında Cemal Osman bulunsaydı, masonlar bütün korkunç tehlikelere rağmen org çalmayı da ananelerine katarlardı.

-4-

Gözlerimi nur u ziyaya açmışlardı... Bu nur u ziyanın bir sembol olduğunu tabii anlıyorsunuz... Âlem-i haricîden nur u ziya âlemine giriliyor. Bana da bir yer gösterdiler, kabulün şerefine müselles alkış yapıldı; ben, mahcup ve memnun büzülüp oturdum. Celsede miydi, yoksa celse bittikten sonra mıydı; geçmiş gün, biraderlerden biri yanıma yaklaştı, kulağıma fısıldadı:

– Buraya girerken, üzerinizdeki madeni eşya ile birlikte paranızı da almıştık!..

Benim zavallı madeni eşyam! Ne kamam, palam, çakım ne de tabancam var. O gün cebimdeki bozuk paralardan başka madeni-yat namına bir şeyciğim yok.

– Evet, dedim.

– Paranızı, muhtaç bir dul kadın var, ona yardım için vereceğiz!..

İnsani gayeler güttüğünü ağızdan kapma kulak dolgunluğu ile sezinlediğim gizli bir tarikatın böyle ilk insani teklifine hayır demek hamlığını gösteremezdim.

– Hayhay!..

Fakat insanlar ne kadar doğuştan hovarda olsalar, maddi endişelere karşı gene hassas tarafları kalıyor. Locadaki bizim eski dostlara, ahabplara, arkadaşlara, akrabalar ve yeni biraderlerime şöyle göz ucuyla baktım. Yeniye itibar vardır! En eli sıkılardan bile sigara otlayabileceğimi, tramvaya koltukta binebileceğimi bir ara düşün-verdim, ne yalan söyleyeyim!

Kulağıma fısıldayan birader gülümsedi: “Sizi tecrübe için böyle bir teklifte bulunduk!..” dedi ve benim madeni eşyamı uzatıp verdi. Dul kadın; insanlık, insaniyet sembolü imiş. Her celseden sonra gezdirilen dul kesesi de o dul kadın içinmiş!.. Gördünüz mü nur u ziyayı? Yavaş yavaş neler görüyorum ve neler göreceğim? Hele para ile işe başlayıp adamın gözünü açmak, hakikaten çok filozofça bir buluş!..

Masonluğa giren bir haricîye, tekristen sonra önlük bağlanır. Benzetmekte hata olmazsa aşçı, berber çıraklarının töreninde

peştamal bağlamaları gibi bir şey... Bunun sebep ve hikmetini anlayım: Masonlar yani duvarcılar, mimarlar birer işçi değil midirler? Bu cins işçiler iş başında önlük takarlar ve önlüklerinin önünde de avadanlık kesesi vardır. Masonlar da bunu takliden veyahut eski hatırayı canlandırmak için minyatür önlük kuşanırlar. Bu, derecelere yani rütbelere göre değişir. Üstatların, büyük derecelilerin ve hatip, muhafız vesaire gibi vazife almış biraderlerin önlükleri şekil şekildir. Üstü sırma işlemeli, kenarlarında sırma püskülleri de vardır. Fakat bizim gibi müptedilere (çırak) vazife almış üstatlar (usta), bezden el kadar bir önlük tutunurlar. Bu önlük, eski kadınların entari ile iç etek arasına bağladıkları bir tütün, mendil, para kesesine pek benzer. Bu dört köşe bez önlük, ince bez bağlı bele sarılıp bağlanır.

54- Mahmut Yesari'nin tramvay yolculuğu



Başıma gelen bir vakayı da anlatayım: Bir gün mahfile girerken kapının yanındaki masa üzerinde duran önlüklerden birini alıp bağlamıştım. Kim bilir kaç saat oturduk. Celse bitti, vakit de hayli gecikmişti. Hemen sokağa fırladım ve koşa koşa bir tramvaya atladım. Tramvaydakiler garip garip bana bakıyorlardı, hatta kaşlarını gözlerini oynatanlar ve kıs kıs gülenler de vardı. Dalgınlığımı bilirim. Kravatım mı çözülmüştü? Tramvaya atlarken haberim olmadan dizim, kolum bir yere takılmış da yırtılmış mıydı? Yoksa pantolonumun düğmelerini iliklemeyi mi unutmuştum? Bu son ihtimalle önüme baktım. Ne görsem beğenirsiniz? Bizim mason peştamalı, ceketin altından sırtmıyor mu? Bir el çabukluğu ile onu çözüp ve avucumun içinde derleyip toplayıp cebime tıktım, fakat döktüğüm ecel terini hâlâ unutamam! Nur u ziya gözlerimi öyle kamaştırmış ki âlem-i haricîyi unutuvermiştim.

Gelelim bahsimize... Celse bittikten sonra mahfelimizin üstadı dışarıda beni yanına çağırdı ve koluma girerek تنها bir köşeye çekti. Gene kuşkulandım, tekrar mı imtihana çekiliyorduk?

İmtihan değil irşat imiş; kulağıma fısıldadı:

– Altı aylık gelme... (Allah)!

Bu, biraderlerin altı ay sürecek parolası imiş!.. Aradan çok altı aylar geçtiği, hatta yalnız altı aylar değil, artık masonluğun memleketimizde modası da büsbütün geçtiği için bu parolayı ifşa etmekte bir mahzur görmüyorum.

Oyuncuya Oyun¹

Raşit Rıza kumpanyasını dağıtmış, gazino açmıştı: Bizim Lokanta. Beyoğlu'nda Suterazi Sokağı'ndaki Bizim Lokanta'yı tanıyanlardan ziyade adını duyanlar pek çoktur. Türk sahnesinin sevimli jön prömiyesinin açtığı bu meyhane, o zaman gazetelerde, mizah mecmualarında muhtelif vesilelerle anılmış ve halka tanıtılmıştı.

Bizim Lokanta'dan uzun uzadıya bahsetmeyeceğim. Çünkü Bizim Lokanta öyle sahnelere şahit olmuştur ki Dârülbedâyî'de, Türk Tiyatrosu'nda, Millî Sahne'de oynanan oyunların çoğunu gölgede bırakmıştır.

Raşit'in ortağı rahmetli Hasan Burhanettin'di. Hasan Burhanettin, Galatasaray'da okumuş, cin gibi açık, tam dört yüz dirhem bir İstanbul çocuğu idi. İnce uzun boyu, zeki gözleriyle karşındakiler üzerinde başka başka tesirler bırakırdı. Kimi onu hilekâr, sinsî zannederdi; kimi havaî, alaycı, zevzek tanırdı; kimi de atılğan, efendi külhanbeyi, eski kıyım hovarda kabadayılardan sanırdı. Onda bu vasıfların hepsinden belki birer parçacık vardı, fakat şahsiyetini doğru çizmiş olmak için şöyle hüküm vermek lâzımdır: Hasan Burhanettin kumarbazdı, alaycı idi, hovarda kabadayılardan; lakin o bütün bunlara rağmen temiz, mert, içli bir insandı. Çok sevimli idi; anlatıldığı hikâyeler, maceralar arasında öyle meraklıları, akla durgunluk

¹ Mahmut Yesari, "Oyuncuya Oyun", *Yedigün*, sayı 145, 18 Kânûn-ı Evvel 1935, s. 23-24, 27.

verecek kadar inanılmaz şekilde olanları vardı ki o söylerken karşı-sındakileri ağzının içine baktırırdı.

Bizim Lokanta'yı kulise çevirmiştik, sabah akşam orada idim. Bizim Lokanta'ya kimler gelmiyor, kimler düşmüyordu? Bu satırları okuyanlardan bazıları, içlerinden “Eyvah!” diyeceklerdir. Boşuna üzülmemeleri için peşin söyleyeyim, şimdilik o yaprakları açmıyorum.

Soğuk bir kış sabahı idi; odada pazar temizliği yapacağı için bizim madam, alaca karanlıkta beni taburcu etmişti. Vakit erken... Matbaalarda kimseler yok... Uyku sersemi dalgın dalgın yürüyorum. Birdenbire kulağımın dibinde bir ses:

– Hayrola... Feneri nerede söndürdün?

Baktım. Ayak alışkanlığı olacak, Bizim Lokanta'nın önündeyim. Hasan Burhanettin sırtına paltosunu atmış, kapının önünde gülerek bakıyor. Homurdandım:

– Evde temizlik var, sabah sabah sepetlediler.

Hasan Burhanettin kolumdan tuttu, içeri çekti!

– Çaycıdan birer çay getiririz. Soba da yanıyor... Karşılıklı bir keyif çatarız.

Hastaya çorba! Sobanın kenarına iskemleleri çektik, karşılıklı kurulduk. Hasan Burhanettin bir sigara uzattı:

– Daha açılmamışa benziyorsun.

Sesimi çakarmadım, bir müddet sessiz oturduk. Çaylar gelmişti, ağzım ve gırtlığım yana yana çayı içtim. Eh, biraz kendime gelir gibi olmuştum. Hasan Burhanettin konuşmuyor, konuşmuyor ama gözlerinin içi sinsi sinsi gülüyor. Çok geçmedi, eliyle dizime vurdu:

– Hazret, oynayacağımız bir pandomima var. Tam ragulasına^[*] getirdim, tavını geçirmeden kulpuyu çevirebildik mi değme keyfimize!

Hasan Burhanettin'in kumarbazlığını biliyorum ama aktörlüğünü bilmiyordum. Onun pek boşuna laf etmediğini de denemiştım. Sonu neye varacak diye bekliyordum. O keyifli keyifli anlatıyordu:

– Bir Karamanlı bankerin metresi var. Tam Elen tipi geco^[**].

* **Ragula:** Efendi külhanbey argosunda nizamına, intizamına koymak.

** **Gaco:** Kadın, avrat.

E, karıda bir gargo^[*] var, sana anlatamam. Karı mı bankeri çıkılamış^[**] yoksa herif mi karıyı? Burası biraz karışık... Yalnız aralarında hır^[***] çıktığı, işlerin terso^[****] gittiği muhakkak...

Sinsi sinsi gülüyordu:

– Dün ben bir vesile ile tanıştım. Karı dertli. Bana yarı açıldı. Ben onu açmak için ne diller dökmedim sorma. Ona acıdığımı da çıtlattım. Bankere oyun oynamak istiyor. Karı intikamı, anlıyorsun ya! Bu işi başarmak sana düştü hazret!

Afallayıvermişim:

– Anlamadım, bana mı düştü?

O, benim afallayışına hiç aldırış etmiyordu:

– O kadar tiyatro yazıyorsun. Şanoya yarı çıkmış sayılırsın. Bir kere de role sen çık.

Omuzlarımı kaldırdım:

– Geç efendim, bu ayrı sanat.

– Lafı uzatma... Eğer sabah sabah düşmeseydin, pansiyona gelecektim. Orada da bulamazsam artık matbaa matbaa dolaşacaktım. Şimdi beni dinle...

İş şakalıktan çıkıyordu:

– Sen başka kulunu çırak et.

Hasan Burhanettin omzumu okşuyordu:

– Bir kere dinle, ondan sonra itiraz et. İş bildiğin gibi değil, alaylı.

Dinlemekten başka çare yoktu:

– Söyle bakalım.

Hasan Burhanettin bir sigara tellendirdi:

– Karı bu akşam buraya gelecek. Sen bu akşam hiç uğrama. Biz Raşit'le birlikte karıyı tav edeceğiz. Yarın öğleyin oyunumuz

* **Gargo:** Boy bos, endam; bilhassa boylu dolgun endam.

** **Çıkılamak:** Baştan atmak, kapı dışarı etmek.

*** **Hır:** Kavga.

**** **Terso:** Ters, aksi gitmek.

nekreye hiledir [nükteciyi kandırmak için yapılan tertiptir]. Senin oynayacağın rolü Raşit de ben de yaparız ama bizim kör oğulları vardır. Baskın veririm.

Merakla sordum:

– Peki, benim rolüm ne?

– Sen zengin bir taşralı olacaksın. Kadını sana takdim edeceğiz. Sen ona hususi bir apartman ve aylık gelir teklif edeceksin. Evvela karının gözünü para ile boyayacağız.

Şüphe ile bakıyordum:

– Paralar benden mi?

Hasan Burhanettin bir kahkaha attı:

– Ortadan be!..

Genç, güzel bir kadınla üç beş saat yarenlik edecektim, bunda benim için hiçbir tehlike yoktu. Ertesi gün öğleye doğru Bizim Lokanta'ya düştüm. Raşit Rıza beni gülerek karşıladı:

– Günün kahramanı geldi.

Daha oturmadan beni büfenin üstündeki locaya çıkardı; burada mükellef bir masa hazırlanmıştı, güldüm:

– Sahne hazır...

Karamanlı bankerin metresi geldi. Güneş gibi aydınlık ağızlı, koyu lâcivert gözlü, ince belli, dolgun kalçalı, ayak bilekleri ince, çok biçimli bir kadındı. Beni tanıştırdılar. Raşit bir ara göz ucu ile beni dışarıya çağırdı, elime bir elli liralık tutuşturdu:

– Sigara filan ısmarla, elli liralığı garsona ver!

– Peki dedim, döndüm.

Kadın hafif Rum şivesiyle öyle tatlı, çetrefil bir Türkçe konuşuyordu ki ben rolümü unutmaya başlıyordum. Bir şişe şarap açıldı, buzlarla örtülü kış meyveleri geldi. Tabak tabak sıcak, soğuk mezelele sofranın üstü dolup boşalıyordu. Sigara aldırmaq için dal kese oldum, elli liralığı çıkardım. Para bozuldu, geldi.

Şaraptan şampanyaya dökmüştük. Raşit yine göz ucu ile çağırdı, tekrar bir elli liralık verdi. Bu elli liralık da bozulmuştu, ikinci

bir şampanya daha açıldı. İçkinin karışmasından mı karşımda cıvılayan genç, güzel kadının baygın kokusundan, gözlerinin büyüünden mi nedir, başım dönüyor, dönüyordu.

Bir üçüncü elli liralık da yine saçma bir bahane ile bozduuruldu ve şampanyadan biraya, biradan şaraba ve şaraptan tekrar şampanyaya geçtik. Ben rolümü unutmak üzere idim, etraf fırl fırl dönüyordu. Başımın dönmesine, kulaklarımın uğuldamasına rağmen sezebiliyordum, film kopmak üzere idi. Omuz başlarım ürperiyor; ensem, boy-num ağrıyordu. Gözlerimi ağır ağır açtım. Karanlık, kuytu bir yerdeyim. Dikkatle bakmaya başladım, önümde boş bir masa duruyordu. Yavaş yavaş kendime geliyordum. Dizlerime tutunarak kalktım, aşığya indim. Büfede Hasan Burhanettin, kaşları çatık, suratı asık düşünüyordu. Beni görünce:

– Aşk olsun be! Sızacak zamanı buldun, diye bağırdı.

Onun bağırmasına aldırmadım:

– Raşit nerede?

Hasan Burhanettin homurdandı:

– Senin birdenbire sızacağın hatırıma gelmemiştir. Raşit bir ara beni rakı deposuna sipariş için gönderdi. Nereden aklıma gelirdi?

Donuk donuk duruyordum:

– Ne, nereden aklına gelirdi?

Hasan Burhanettin diş biler gibi başını sallıyordu:

– Garson söyledi. Raşit el çabukluğu ile senin bira bardağına rakı, şarap bardağına da rakı dökermiş...

Birden bozulmamı yavaş yavaş anlar gibi oluyordum:

– Sonra:

– Sonrası bu... Ben depoya gidince Raşit karyı almış, evine götürmüş!

Oyuncuya oyun olur mu? Oyunu biz oynadık, parsayı o topladı.

Açık Kısım¹

Yerde para bulmayı uğur sayar mısınız? Ben hiç fırsat düşmediği için deneyememiştim. Fakat bir gün bunu denemek fırsatını, talihini buldum. *Cumhuriyet*'in mesul müdürü olan rahmetli M. Agâh, bir gece bende misafir kalmıştı. Sabahleyin evden çıktık, ağır ağır iskeleye yürüyorduk. Birdenbire Agâh kolumu dürttü:

– Bak, yerde para var!

Hakikaten kaldırımın kenarında, hem de çil bir kuruş parlıyor! Agâh eğildi:

– Bu benim kısmetim, dedi ve kuruşu aldı.

Talih başka şey! Tek kuruş da olsa insan imreniyor! Gözüm yerde kalmıştı. Bir de ne göreyim! Bir başka kuruş da biraz ileride ışılıyor!

– Bak, bak! Bu da benim kısmetim, dedim ve kuruşu sevinçle kaptım.

Agâh keyifli keyifli gülüyordu:

– Uzun etme, bugün kısmetimiz açık... Bu kuruşları ayrı bir yere koyalım, bizim mağşuşelere [paralara] karışmasın.

¹ Mahmut Yesari, “Açık Kısım”, *Yedigün*, sayı 151, 29 Kânûn-ı Sâni 1936, s. 23-24.

Tek kuruş! Haysiyeti nihayet bir bardak su! Lakin insanı keyiflendiriyor vesselâm! Vapurda çeyrekleri gözden çıkardık, lüks mevkie oturduk. Bir başka arkadaş, bizim Ömer Rıza sökün etmez mi? Kuruş hikâyesini anlattık. Boru değil Kur'ân tefsir eden allâme, kismetimizi tefsir etmez olur mu? Yakasına yapıştık:

– Hoca tefsir, tabir et şimdi!

Ömer Rıza gözlüklerini düzeltti, ağır ağır söyledi:

– Bugün yolunuzun üzerinde kismet var.

Daha keyiflendik ve birer kahve ile taşdelen [membra suyu] ısmarladık. Üç kahve, iki su elli kuruş tutuyormuş! Agâh hesap etti:

– Kahveler, sular elli, mevki farkını da ilâve edersek altmış beş!

Pasalarımız olduğu için vapuru hesaba katmıyorduk. Ömer Rıza ikimizin de koluna girdi:

– Yolunuzun üzerinde kismet var. Bu kadarcık masraf göze alınabilir.

Köprüde, yüzü ustura daüssılasına [hasretine] uğramış, yamalı, yırtık kıyafetli bir adam Agâh'a usulca yaklaştı ve kulağına bir şeyler fısıldadı. Bize biraz sonra yetişen Agâh içini çekti:

– Eski mektep arkadaşlarından... Çok düşmüş biçare!.. Bir lira istedi, vermeden olmaz!

Ömer Rıza ters ters yüzüne baktı:

– Demek vardı?

Agâh kollarını yanına sarkıttı:

– Aksi be birader!

Üçümüz de o sıralarda *Yenigün*'de çalıştığımız için aynı yolun yolcusu idik. Bir tramvaya atladık. İki yirmi beşlik vermiştim. Biletçi:

– Üstünü şimdi veririm, dedi, uzaklaştı.

Türbeye gelmiştik, fakat tramvay öyle kalabalık ki biletçiyi ele geçirmek mümkün olamadı. Paranın üstü gümlemişti.

Matbaanın kapısından girerken Agâh kapıcıya sordu:

– Muhasebeci bey geldi mi?

Muhasebeci bey bizim Mahmut Amca... Agâh, sarı defterden yani avanstan işleyecek!

Kapıcı yüzünü buruşturdu:

– Hastalanmış! Bugün gelmeyecekmiş!

Agâh yutkundu:

– Fena havadis!

Bize döndü, mırıldandı:

– Çocuklar bugün para yok!

Ömer Rıza nikbindi:

– Allah kerim! Buluruz; gam, kasavet çekme... Hem siz ne düşünüyorsunuz? Yolunuzun üstünde kısmet var.

İçimiz ferahlamıştı:

– Sahi! Onu unuttuktu!

Rahmetli Vartan'ın kütüphanesine, odasına giriyorum. Hademe Asım yaklaştı:

– Yesari Bey, sabahtan beri sizi bir adam arıyor.

– Nasıl adam?

– Zayıf, kısa boylu... Tekrar uğrayacağını söyledi.

Beni arayanın kim olduğunu yarım saat sonra öğrendik: Eski ev sahibi... Kira borcundan geri kalanını istiyor... Cebimden bir kısmını verdik.

Öğleye doğru Agâh masama geldi:

– Beş liran var mı? Terzi gelmiş! İki aydır atlatıyorum, bugün vermezsek olmaz!

Cepteki tek ve son beşliği Agâh'a verdim ama sordum:

– Akşama ne yapacağız?

Karşımdaki masada oturan Ömer Rıza hâlâ nikbindi:

– Allah kerim!.. Yolunuzun üzerinde kısmet var!

Benim de Agâh'ın da içimiz ferahlamıştı:

– Evet, bak biz onu unutmuştuk.

Matbaada işlerimizi bitirmiştik, fakat para meselesini halledememiştik, birbirimize soruyorduk:

– Çocuklar ne yapacağız?

Tramvay yolunda Agâh bir alacaklıdan kaçayım derken, benim bir alacaklım yolumu kesmişti. Köprüde donuk donuk bakışıyorduk. Agâh dayanamadı, Ömer Rıza'ya çıkıştı:

– Hani yolumuzun üzerinde kısmet vardı?

Ömer Rıza gözlüklerini düzeltti, o her zamanki durgun haliyle gülümsedi:

– Ben size sadece kısmet var, dedim. Müspet veya menfi diye söylemedim ki... Sabahtan beri yolunuzun üstüne az mı kısmet düştü?

Ömer Rıza sözünü henüz bitirmişti, ben dişlerimi gıcırdattım:

– Agâh be, gel şu kuruşları denize atalım!

Agâh şiddetle kolumu çekti:

– Ne yapıyorsun? Vapura bineceğiz! Kısmet orada da yakalar belki... Bulduğumuz yere bırakalım, neme lâzım...

Gece Gelen Misafir¹

Peder daha sağ... Kadıköy’de, Bahariye Caddesi’nde oturuyoruz. Babam demeyip de peder diye yazıya başlayışımдан ağırbaşlı bir mevzua gireceğimi, kafanızı ütüleyeceğimi sanarak hemen korkmayın. Yaşım benzemesin, rahmetli Agâh’la benim hikâyelerim hiç de can sıkıcı değillerdir. Övündüğümü sanmanızı da istemem. Zoraki, uydurma hikâyeleri kastetmiyorum, kendi başımızdan -eh nasılsa!- geçmiş vakaları murat etmek istiyorum.

Agâh’ı bizim evden tanırılar. Bize gelir, oturur, yatar, teklifsizdir. O *Cumhuriyet*’in mesul müdürü iken, ben de hemen hemen gündüklü muharrirlerinden gibiydim. Gece gündüz beraberiz ama bazen o bazen de ben gizliden kaçamaklar yapıyoruz.

Bir gündü, Agâh’ı Kadıköy’de bekleyecektim. Akşama kadar gezdim, dolaştım. Nihayet ortalık karardı, ben Mardik’e düştüm. Mardik Tahtaburunyan’ı da takdim edeyim. Köyümüzün çelebi meyhanecisi... Tahtaburunyanlık ona hiç uymaz, yakışmaz; fakat yanaklardan makine ile dipten alınan, çeneden dört köşe uzatılmış sakalı ile ona tahta sakalyan dense daha yaraşır. Pantolonunun saat cebinde, küçük gümüş kutu içinde duran minyatür Kur’ân-ı Kerim’ini

¹ Mahmut Yesari, “Gece Gelen Misafir”, *Yedigün*, sayı 156, 5 Şubat 1936, s. 24-25.

göstererek kendisinin “Müslüman Gâvur” olduğunu söyleyen Baron Mardik, hep noktalı yani sizin anlayacağınız nükteli konuşur.

Mardik'in Antrparantez [sırası gelmişken] demek istediği Ant-rparadi noktaları ile dekor konuştum; saatler geçti bizim Agâh görünmedi. Düşündüm; nerede kalır, nereye takılabilir? Aklıma şu ihtimal geldi: “Çallı ayartmıştır!” Öteki arkadaşlarım görünmediğine göre Çallı, Akademideki heykellerin mahremiyetine sakladığı birkaç papeli gözden çıkardı, matbaaya telefon etti yahut uğradı ve Agâh'la Hoca'yı ayarttı, Emnâbad'a götürdü. Bunda karar kılınca Mardik'in dükkânı beni sıktı. Şunu bilmelisiniz ki benim sıkılma barometrem, kesemin hararetine bağlıdır.

Mardik'ten çıktım ve civardaki çalgılı gazinolardan birine daldım. Aşına yosmalardan birkaçı masalarda oturmuşlar; gülüyor, göz süzüyor, edalı edalı kırıtıyorlar. Bir tanesi benim masama geldi. Abuk sabuk söyleniyor. Baktım, keyfi çakır değil gömgök fitil! Çaresiz dinleyeceğiz. Dinledim, dinledim. Bunda da tahammülüm tükendi. Fakat işe bakın, ben dinlerken dalmışım. Biraz başımı kaldırdım. Bizim nâzenin başı göğsüne düşmüş uyumuyor mu? Eyvahlar olsun, sızmış!.. Etrafıma dikkat ettim. Gazino da tenhalaşmış... Garsonlardan birini çağırdım, evini sordum. Hepsi birden söze karıştılar:

- Yeldeğirmeni'nde oturur!
- Oradan çıktı. Şimdi Kurbağalı'da bir evde pansiyon.
- Mühürdar'da Duvardibi'nde oda tuttu.
- Yoğurtçu Çeşmesi'ne giderken.

Anladım ki bilen yok. Kadın arkadaşlarından sorup anlayabilirdim, lakin onlar çoktan gitmişlerdi.

Başa gelen çekilir! Ben gevezeliğimin cezasını çekiyordum. He-sabı gördüm, bir otomobil çağırttım. Otomobil gazinonun kapısına dayanınca bende şafak attı. Nereye götürecektim? Nereye götürabiliirdim? Bizi bu halde otellerin alacağı şüpheliydi. Götürüp kara-kola teslim edemem ya! Artık insaf da mı kalmadı bu denî [alçak]

dünyada? Ben sızdığım zamanlar, beni götürüp karakola mı teslim ediyorlar?

Şöyle bir plan kurdum. Eve götürsem ne olur? Evde babam, annem, bir de Arap Bacı var. Babam, annem orta katta yatıyorlar, bacı da en üst katta. Misafir odasının üstündeki oda benim odam.

Plan tamam. Nâzenini, patates çuvalı gibi otomobile yükledik, araba yürüdü. Cebimde anahtar var. Otomobili köşe başında durdurdum; şoförle ben nâzeninin kollarına girdik ve evden içeri attık. Planın ilk kısmını atlatmıştık. Şoföre parasını verdim, otomobil sessizce uzaklaştı.

Daha Kadıköy'e elektrik gelmemiş. Lamba, şamdan lâzım. Bizim nâzenini bir kanepeye yaslayıvermiştik. Rahat yeri buldu ya, horlamaya başlamaz mı! İki gözümün içkiden, uykusuzluktan, yorgunluklardan göğsü ve gırtlığı öyle bozulmuş ki saksafon gibi hırıldıyor.

Ayaklarımın ucuna basarak yukarı çıktım. Validemin daima kulağı kırıktır. Ben sofaya çıktım çıkmadım, o elinde şamdanla göründü:

- Şimdi mi geldin?
- Şimdi geldim!
- Aşağıda yemeğin hazır.

Kaşlarımı çattım, canı sıkkın adamların bezginliğiyle yüzümü buruşturdum:

- Yemek yiyecek halde değilim.
- Neden?
- Ağâh bu gece içti içti, fena bozuldu. Sokakta bırakacak değilim ya... Getirdim yatırdım.
- Nereye?
- Nereye olacak? Aşağıya.

Validemin hem yüreği yufka hem de evin, ailenin asaletini korumak var:

- Nasıl olur? Kanepe üstünde misafir yatırılır mı?

– O yerinden rahat... Hiç şikâyet ettiği yok... Sızdı, horulduyor...

Valideyi kandırmak mümkün değil. Bacı uyandırılacak; şilteler, yastıklar, yorganlar çıkarılacak, sözün kısası bütün ev ayağa kalkacak. Bu gürültü arasında ister misiniz aşağıdaki nâzenin de uyanıversin, hem sarhoşluk hem de uyku sersemliğiyle bir halt karıştır-sın. Valideyi kandırmanın yolu:

– Sen hiç merak etme... Ben şilte, yastık, yorgan ne lâzımsa aşağıya indiririm, Agâh'ı yatırırim.

Bereket, ev işlerine elim yatkındır. Validenin bu yandan içi ferah... Onu yatırdık. Bir şilte omuzladım, indirdim, arkasından da yastıkları, yorganları... Kendime bu kadar küfredtiğimi hiç bilmiyorum. Nâzenini yatağa uzattım, öyle ölü gibi yatıyordu ki eğer cebimde temiz bir mendil olsaydı, kendimi tutamayacak çenesini bağlayacaktım. Toprak örter gibi üzerine yorganı örttüm. Kapıyı çekip yukarıya çıktım, odama girdiğim zaman uzun bir oh, dedim.

Bundan ötesi kolaydı. Sabahleyin ortalık ağarmadan nâzenini hâb-ı nazından [naz uykusundan] uyandırır, sokağa salıverirdim. Soyundum, yatağa girdim, fakat bir türlü uyku tutmuyordu. Sağa sola dönerken bir ara içim geçer gibi olmuş... Sen misin içi geçer gibi dalıp uyuyacak olan? Bir otomobil motor homurtusu, bir korna zırlıtısı, sokak uğultular içinde... Bu arada kapının zili de sökölür gibi hem de hiç durmadan çalınıyor. Yataktan fırladım. Ara odaya geçtim, balkonun kapısı açık... Babam entarisiyle balkonda.

– Baba ne var?

Babam beyaz sakalını kaşıyarak şaşkın şaşkın döndü:

– Agâh Bey geldi?

Ne? Agâh mı geldi? Şakası yok! Gelir mi gelir! Fakat nasıl gelir?

– Agâh Bey aşağıda!

– Bir yanlışlık olmalı. Şimdi anlarım. Hava soğuk, yataktan terli kalktın, haydi git yatağına yat.

Ah ne şefkatli çocuk diyeceksiniz! Babasının sıhhatini de düşünüyor! Tabii ne sanıyorsunuz, rica ederim! Babamı içeri aldım, balkonun kapısını kapadım, aşağı indim. Kapı bu sefer tekmelenerek zorlanıyor. Bu yalnız Agâh'ın gelişine benzemiyor. Galiba elbirliğiyle kumpanya halinde baskın verdiler.

Kapıyı açtım, Agâh yok, genç bir şoför muavini karşımda duruyor:

– Agâh Bey geldi beyim! Sizi istiyor.

Baktım, evin önünde duran otomobilin içinde Agâh, yanında bir de arkadaşı var. İkisinin de sırtlarını yaslayarak kurumlu kurumlu oturuşlarından tam dört yüz dirhem olduklarını anladım.

Yukarıdaki ayak pıtırıtlarından validemin kalktığını sezdim. Vaziyeti kurtarmak lâzım. Şoför muavinine bağırdım:

– Gece yarısından sonra nedir böyle zırzır kapı çalmak, sonra tekmelemek... Ahır mı burası? Agâh Bey burada yatıyor...

Sokağa çıktım, otomobilin kapısına yaklaştım, yine bağıryorum:

– Validesine söyleyin hiç merak etmesin... Agâh Bey bu gece bizde misafir!

Agâh, titrek elleriyle gözlüklerini tuttu, burnunun ucuna indirdi ve yorgun yorgun baktıktan sonra dudaklarını kımıldattı:

– Agâh bu gece sizde mi misafir?

– Evet, bizde misafir!.. Benim kadar bilecek değilsiniz ya!

Agâh arkadaşına döndü, kaşlarını kaldırdı:

– Öyle ise gidelim annesine söyleyelim, merak etmesin!

Son Selâm¹

Matbuatın eski emektarlarından Hoca Behçet vardı. Benden eski arkadaşlar, onun sarıklı ve cübbeli halini görmüşler, biliyorlardı. Ben onu, başında Mısırî denilen soba borusu parçasına benzeyen tablalı fesle tanımıştım. Gözünde, burundan döndürülür altın çerçeveli gözlük vardı; gözlüğün incecik altın zincirini sağ kulağından geçirirdi.

Kısa boylu, zayıf, derli toplu bir adamdı. Kısa boylu ve zayıf olmasına rağmen gösterişsiz, silik değildi. Derli toplu tabiri, Hoca Behçet'i tamamıyla ifade edebilir. Giyinişi kadar halinde de bir tertiplilik göze çarpardı. Üstü başı temizdi. Bir gün bile onu ütüsüz pantolonla görmedim. Hocalık zamanında da acaba şalvarı yahut elbisesi gene ütülü mü idi? Bilmiyorum!

Yazın pardösü, kışın palto giyerdi. Paltosunun, pardösüsünün önü daima ilikliydi. Patrik asalarına benzeyen ucu topuzlu baston elinden düşmezdi. Kalın camların arkasından kıpış kıpış bakan gözleri canlı ve zekiymi.

Onun gazeteciliğe genç yaşta girdiğini söylerlerdi. Gazetecilikte üstat mı idi, onu da bilmiyorum. Birçok gündelik gazetelerde muhabirlik ve birçok mecmualarda mesul müdürlük yapardı. Ben onu

¹ Mahmut Yesari, "Son Selâm", *Yarım Ay*, sayı 33, 15 Haziran 1936, s. 4-5.

gazetecilik hayatında tanıdım, lakin gazeteci olarak değil arkadaş, dost olarak tanışmıştık.

Kır saçları ve uyanık bakışları insana emniyet verirdi. Onunla arkadaşlık edenler, öyle sanıyorum ki onu severken emniyet duymuşlardır. Evet, Hoca Behçet insana emniyet telkin ederdi ve kendisini sevdiren de bu idi! O sessiz, nazik, çelebi bir adamdı. Kimseyi kırdığını, incittiğini, kimse ile kavga ettiğini görmedim, duymadım. Onu kızdırdıkları zaman bile ağzından tek küfür, tek çirkin söz çıktığını bilmiyorum...

Hoca Behçet'in bir tek zaafı vardı: Baharı severdi! Eğer bu bir suç, bir günahsa Hoca Behçet için de suçlu idi, günahkârdı, diyebiliriz.

Hoca Behçet, kendi gençliğine ait hatıraları anarken gözleri öyle parıldar, sesi öyle titrerdi ki beyaz saçlarına rağmen, kalbinin hâlâ ihtiyarlamamış olduğu anlaşılırdı.

Hoca Behçet bir genç kız gördüğü zaman gençleşirdi; bakışları, sesi, yürüyüşü değişirdi. Onun hiçbir kirli maksadı, iğrenç ve gizli düşüncesi yoktu. O sadece baharı seviyordu!

Son günlerde Hoca Behçet'in gazetecilikten çekildiğini ve Mübadele Komisyonu'nda bir memuriyet aldığını duymuştuk. Fakat gene birkaç mecmuanın mesul müdürü idi ve yolu düştükçe Bâbüâli Caddesi'nden geçiyor; eski arkadaşlarını, eski kapı yoldaşlarını arıyor, eski günlerin hatıralarını canlandırmayı unutmuyordu.

Bir gün Hoca Behçet'in hastalandığını ve hastaneye kaldırıldığını duyduk. Gazetecilik, muharrirlik denilen mesleğin şanından olan ve-fasızlığa bakın. Elim, kafam ve sinirlerim öyle alışmış ki hastaneye kaldırıldığını duyduk, diyorum. Hangi hastaneye bilmiyorum. Amerikan Hastanesi'ne mi, Fransız Hastanesi'ne mi, Alman Hastanesi'ne mi, Etfal Hastanesi'ne mi, orasını sormayın. Gazetecilerin, muharrirlerin, Allah cümlesine gecinden versin, son uğrakları olan Cerrahpaşa Hastanesi'nde yatmadığını, cenazesinin Maçka Camii'nden kaldırılmasından biliyorum! Cerrahpaşa Hastanesi sertabibi Rüştü, buna muhakkak ki içerlemişti!

Ara sıra arkadaşlar arasında, Hoca Behçet'in hastalığı hakkında rivayetler dolaşıyordu:

- Çok ağırmış!
- Ameliyat yapılacakmış!
- Hoca kefeni yırtmış!

Bir bahar sabahıydı... Ne puslu ne açık bir hava... Kadıköy'den on vapuru ile İstanbul'a iniyordum. Haydarpaşa'dan *Cumhuriyet*'in mesul müdürü olan M. Agâh vapura binmişti. Zavallı Agâh, o zaman nihayet kendisini genç yaşta toprağa gömen hastalığının iyice bir devresinde idi. Fakat her gün yeni karhalarla delinen, deşilen, çürüyen ciğerlerinin ıstırapı içinde, neşesini hemen hemen kaybetmiş gibiydi. Somurta somurta yürüyordu; Agâh beni görünce başını salladı:

– Sen de duydun değil mi? Sabahleyin eve telefon ettim, matbaaya gitti, dediler. Vapurdan çıkınca bir bir matbaalara telefon edip seni arayacaktım.

- Peki, ne var?

Agâh kaşlarını çatarak baktı:

- Gazete okumadın mı?
- Hayır!

Agâh paltosunun cebinden *Cumhuriyet*'i çıkardı, açtı ve parmağı ile Hoca Behçet'in resmini gösterdi:

- Hoca Behçet yürümüş!

Yürümüş tabiri, Agâh'a da bana da Ömer Rıza'dan yadigârdı. Birden duraladım:

- Yürümüş mü? Vah, vah!
- Teşvikiye Camii'nden kaldırılıyor. Doğru oraya gidiyoruz, değil mi?
- Hay hay, dedim. Gideriz.

Vapurda hemen hiç konuşmadık, ikimiz de aramızdan kaybolan arkadaşları düşünüyorduk. Camiye gittiğimiz zaman birkaç arkadaşla

karşılaştık. Hoca Behçet'i son yolculuğunda teşyîe [uğurlamaya] gelenler pek azdı.

Agâh'la caminin avlusunda ağır ağır dolaşıyorduk. Güneş ara sıra görünüyor, henüz yeşeren otlar, ağaçlar soluk pırıltılarla kamaşıyordu. Agâh bir ara kolumdan çekti:

– Biraz da caddede dolaşalım...

Caddede bir fevkalâdelik yoktu; cami avlusunun kuytu köşesindeki musallada yatan Hoca Behçet'in küçük, mütevazı tabutu, etrafta fazla alâka uyandırmamıştı.

Caddeden vakit vakit genç kızlar geçiyordu; Agâh, gözlüklerinin arkasından dalgın dalgın bakıyor, mırıldanıyordu:

– Hocanın kemikleri titrer şimdi!

Camide namaz bitmişti, cemaat dağıldı, tabutun başında toplanmış ve yola çıktık. Önde Matbuat Cemiyeti'nin ve Mübadele Komisyonu'nun çelenkleri vardı, cenazenin iki tarafında polisler yürüyorlardı. Hoca Behçet'i teşyîe gelenler azdı, fakat bu azlığın tesiri o kadar içtendi ki lakayt bir kalabalığa tercih edilirdi.

Agâh'la beraber tabutun kâh arkasından kâh yanından yürüyorduk. Agâh ara sıra takılıyordu:

– Yesari, Hoca'nın baharda göçüşüne ne dersin?

– Mukadderat!

Cevabım Agâh'ı memnun etmiyordu:

– Bugün manasızsın cancağızım!

Bazen yoldan genç bir kız geçiyordu; Agâh, omuzlar üstünde sallana sallana giden tabuta bakıyordu:

– Hoca kemiklerin titriyor mu?

Zavallı Agâh, dünyaya ve bilhassa bahara gözlerini kapamış olan Hoca Behçet'e takılmaktan hoşlanıyor gibiydi:

– Hoca baharda bu yolculuk olur mu?

Hakikaten bahar sabahında böyle yolculuk, hoş bir yolculuk değildi. Hele Hoca Behçet gibi baharı seven bir adam için...

Hava biraz serindi; vakit vakit esintiler, yoldaki tozları, süpürüntüleri uçuruyordu. Gelen geçenlerin kimi duruyor, cenaze alayını seyrediyor, kimi selâm verip yürüyordu. Fakat yol üstünde bir genç kız göründü mü Agâh, Hoca Behçet'in tabutuna bakıyordu:

– Hoca duyuyor musun? Bu son yolculuktur. Gözlerini iyi aç!

Agâh'ın bu takılışı canımı sıkıyordu:

– Hoca ile uğraşma...

Agâh ters ters baktı:

– Sen karışma... O, lâfımdan bile hoşlanır!

Agâh sağına soluna bakarak yürüyor, yol üstünde bir genç kız görüldüğü zaman tabuta dönüyordu:

– Hoca gözlerini aç...

Bastonunu parke taşlarına vura vura yürürken, kendi kendine gibi söyleniyordu:

– Ölecek sıra değildi Hoca...

Hemen her adımda Hoca'ya takılıyordu:

– Hoca aç gözlerini... Ölecek sıra değildi Hoca... Hoca bunu da görmeden gittin!.. Hoca bunu da göremedin!

Bir köşe başından gül yüzlü, bahar gibi bir kız görünmüştü; Agâh gözlüklerini düzeltti:

– Hoca bunu göremeden gittiğine yanarsın ya... Hoca bunları kime bırakıp da gidiyorsun?

Cenaze mezarlığa yaklaşıyordu; caddenin sağ ılerisinden bir katile görünmüştü. Agâh elektriklenmiş gibi durdu ve gözlüklerini düzeltti, kolumu dürttü:

– Bak cancağızım, iyi bak...

Agâh'ın parmağıyla gösterdiği tarafa baktım; hepsi bir örnek mektep elbisesi giymiş yirmiden fazla genç kız, önlerinde kadın papaz hocaları ile gezmeden dönüyorlardı. Agâh tekrar kolumu dürttü:

– Şu Hoca'nın talihine, kısmetine bak...

Kafîle ilerledi ve cenaze onlara doğru yaklaşırken, hocaları kısa, sessiz bir emir verdi. Genç kızlar hemen kaldırımın üstünde saff-ı harp [savaş hattını meydana getiren asker dizilişi] nizamına geçtiler ve cenaze tam onların hizasına gelince selâma durdular. Agâh'a baktım, yüzü sararmıştı; gözlüklerinin arkasından göz pınarları ıslak ıslak parlıyordu. Hoca'ya yine takılacak mıydı? Agâh'ın dudakları titriyordu:

– Hoca affet, dedi. İhlâsın varmış... İçi temiz adammışsın... Ahret yolunda affolunacak taksiratın yokmuş! Allah gönlüne göre verdi...

Evet, bu Hoca Behçet'e baharın son selâmıydı!

Hatıraların İstirabı¹

Benim gibi yaşı kırkı geçenler eğer çocukluklarında saza, düğüne gitmişler, götürölmüşlerse meşhur hanende Arşak'ın gençliğini hatırlayabilirler.

Bundan otuz kırk sene evvelisi, şimdiki gibi konserler verilmezdi. Hele gramofonun, radyonun adı sanı yoktu. O zamanın konserleri sazdı. Ramazanlarda Şehzadebaşı'nda, Beyazıt'ta, Divanyolu'nda, Sirkeci'deki büyük kahvelere saz konurdu.

Gazetelere verilen ilanlarda, kahve kapılarına asılan renkli renkli mürekkeplerle yazılmış kartelâlarda, icra-yı ahenk [musiki faslı] edeceği ahali-i musiki-perverâna [musiki sevenler topluluğuna] bildirilen mükemmel ince saz takımının çaldığı bu sazlı kahvelerde içki yasaktı; gazoz, kahve, çay, nargile içilirdi. Saz takımında kadın okuyucular da bulunmazdı. Kadın ağzından şarkı dinlemek isteyenler, o zamanın en civcivli eğlence yerleri olan tulûat kumpanyalarına giderler, kantocu kızları baldır bacak da seyrederek dinlerlerdi.

Kadın hanende hiç de yok değildi, bir ara Nasip Hanım pek şöhret almıştı. Nasip Hanım, eğer yanılmıyorsam, bugün hâlâ okuyan

¹ Mahmut Yesari, "Hatıraların İztırabı", *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 13, 21 Mayıs 1938, s. 5, 16.

sayılı hanendelerimizden birinin annesidir. Sesi, gramofonun ilk taslağı olan fonografin, konan denilen yuvarlak plaklarına da alınmıştı. Nasip Hanım, ancak düğünlerde, kibar konakların hususi davetlerinde okurdu.

Ramazanlardan gayrı zamanlarda Şehzadebaşı'nda, Divanyolu'nda, Sirkeci'deki birkaç kahveye, kış geceleri saz konduğu olurdu. Yazın yer yer sazlı bahçeler, mesireler açılınca mükemmel ince saz takımlarına da gün doğardı. Boğaziçi'nde; Çırçır'da, Hünkarsuyu'nda, Çuluklu Bahçesi'nde, Kalender'de, Arnavutköy'de, Göksu'da, Küçüksu'da. Üsküdar tarafında; Mama'da, Bağlarbaşı'nda, Çamlıca'da. Kadıköy'de; Yoğurtçu'da, Kuşdili'nde, Kurbağalı'da, Fikirtepe'de, Papazın Bahçesi'nde muhakkak saz vardı. Bu sazların tabii hepsi birinci sınıf değildi; mevkilere ve semtlere göre kaliteleri değişir ve ona göre de rağbet görürlerdi.

Sazlı kahvelere gidemeyen kadınlar, yazın sazlı bahçelere girebilirler ve çarşafı bürünmüş yüzleri peçelerle örtülü, kafes arkasında oturup hava alarak saz dinlerlerdi.

Hanende Arşak, birinci sınıf saz takımlarında defle tempo tutarak okurdu. O; aranan, sevilen, zevkle dinlenen, sesi güzel bir hanende idi. Uzun boylu, yakışıklı bir adamdı da. Mazi sigası ile [ki-piyle] anlattığıma bakarak onu öldü sanmayınız. Hayır, meşhur hanende Arşak yaşıyor.

Eğer Kadıköylü iseniz onu tanımamanıza imkân yoktur. Şayet Kadıköy'de oturmuyorsanız, yolunuz düştüğü vakit İskele Caddesi'nden doğru yürüyünüz, dört yol ağzındaki Ermeni kilisesinin Mühürdar Caddesi'ndeki duvarı kenarına attığı küçük bir açılır kapanır iskemle iskeletine gazetelerini istif etmiş uzun boylu, pos bıyıklı müvezzie dikkatle bakın. İşte bu gazete müvezzii, meşhur hanende Arşak'tır. Evet, bir vakitler saz heyetlerinin en gözde okuyucusu, halkın zevkle dinlediği, gür sesli, yakışıklı meşhur hanende odur.

Arşak'ın büyük süksesi vardı; tesettür kaygısı ile başlarına küçücük ipek mendil koyarak örtünen güzel, genç, kibar hanımlar, sazın çaldığı oda kapısından görünüp şarkı isterlerdi. “Zaman olur ki hayali

cihan değer!” yerine: “zaman olur ki hayali bir ömür değer!” demek daha doğru. Ondan vaktiyle şarkı isteyen şimdi iki büklüm ihtiyar olmuş o güzel, genç, kibar hanımların kim bilir kaç tanesi Arşak'ın yanından geçiyorlar da meşhur hanendelerini hatırlamıyorlar...

Arşak yaşıyor. Fakat bu, tıpkı gazeteci rahmetli Vartan Baba'nın yaşaması gibi. Münasebetsizin biri -münasebetsiz dediğim için artık ne münasebetle demeyeceğim- sormuş:

– Yahu Vartan daha ölmedi mi?

Bunu duyan filozof, kalender, bilgisi kadar ruhu da yüksek Vartan gülümsemiş, şu cevabı vermişti:

– Yaşamıyorum ki öleyim.

Arşak da böyle. Acaba ona bugün cihanı verseniz geçen günlerin binde bir hayalini canlandırır mı, çektiği ıstırapların milyonda yarımını ödeyebilir mi?

Şimdi o, ispirotodan teselli arıyor. Onun içkisi rakı filan değildir; anason karıştırılmamış, kazanda kaynatılmamış saf ispirotodur. Her gün ne yapar yapar, artık nereden bulursa bulur, yarım kilo saf ispiroto alır ve bunu yine o miktarda su ile kendi tabiriyle söyleyeyim, gradolar [bir sıvının içindeki alkolün derecesi]; o gece Allah hem meze hem nafaka ne verdiyse onunla bu gradolanmış ispirotoyu çeker.

Mardik'in gazinosu, onun gazete sattığı köşenin karşısına düşer. Bazen oraya uğrar, eski tanıdıklara rastlarsa ilişip oturur. Saf olmamasına aldırış etmez, ikram edilen rakıları bir yudumda yutarlar, elinin tersiyle de ağarmış çalı bıyıklarını kurular. Keyfi gelirse pest perdeden şarkıya başlar. Yine usulle söyler. Fakat artık onun sesi güzel, gür ses değil, sayıya gelmez ıstıraplarla çökmüş, yakılmış bir varlığın acı bir feryadıdır.

Ahmet Rasim'in cenazesinden dönüyorduk. Gazinocu Mardik, çıplak tenine giydiği gömleğin kolları sıvalı, göğüs bağı açık; enfiye mendilini bırakıyor, ağlamaktan kızarmış şiş gözlerinin dinmeyen

yaşını temiz mendile içiriyor, pantolonun arka cebinden çıkardığı küçük eter şişesinin kapağını açarak kokladıktan sonra iki tutam enfiye çekiyordu.

Gazinoya girince birer külçe halinde oturduk, vücudumuz değil içimiz yorgundu. Döndüğümüzü duyan Arşak da gelmişti, onun da gözleri yumruk yumruk olmuştu. Gündelik nafakasını çıkarmak mecburiyeti, onu köşesine perçinlediği için üstadın son hizmetinde bulunamadığına yanıp yanıp ağlıyordu. Hep Rasim'den konuşuyorduk. Arşak, sessiz hıçkırıkları arasında tekrar ediyordu:

– Yerine gelmez adamdı... Yerine gelmez adamdı...

Arşak'ın yana yana ağlayışı bana çok dokunmuştu, sordum:

– Rasim Bey'i çok severdin değil mi?

Mendiliyle gözlerini kuruladı; bana değil gazinonun ön terasının pencerelerinden görünen denize, uzaklara, derinlere baktı; acı bir gülüşle elini salladı:

– Onunla az mı beraber sürünmüştük!

Arkadaş Şakası¹

Arkadaşımız S., yeni evlenmişti. Bütün yeni evlenenler gibi kılıbık değilim, kazağım dedirtmek, öyle görünmek istiyor; sözleşmiş gibi her akşam toplanıverdiğimiz Manto'ya uğramayı ihmal etmiyordu.

Manto bir zaman, yazı ve matbaa işçilerinin Ştaynburg, Kafkas kadar mühim bir toplanma, buluşma yeri idi. Ştaynburg kuytu-luğu, loşluğu, sessizliğiyle ağırbaşlı yer tesirini verirdi. Manto, fiyatça da müşterice de ikisinin ortası olduğu için vakt-i kerahet yaklaşınca uzun, dar dükkân üstündeki odaya kadar hınca hınç dolardı.

Sahib-i Manto öleli çok olmuştu, patronun oğlu henüz küçüktü. Emektar, sadık garsonlar, lokanta-meyhaneyi canla başla idare ediyorlardı. Garsonların hepsi iyi adamlardı. Her nedense gazetecileri çok seviyor, el üstünde tutuyorlardı. Sirkeci piyasasının Ştaynburg'dan sonra matbuat tarihinde mühim bir yer tutması lâzım gelen Manto'yu, işte bu sevgi ve saygı batırdı. Veresiye çarkının dişlerine defterini kaptıran Manto garsonları, didik didik olan hesabın içinden çıkamadılar, açıkları kapayamayınca dükkânı kapayıp memleketlerine döndüler.

Manto'da kimlerle buluşmazdık! Oturmayacak olanlar bile ya ayak üzeri uğrar yahut kapıdan bir selâm sarkıtlırdı. Oradan perisi

¹ Mahmut Yesari, "Arkadaş Şakası", *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 15, 4 Haziran 1938, s. 3, 24.

hazzetmeyen bir tek arkadaş rahmetli Agâh'tı. O, Ahmet Rasim'in, Mahmut Sadık'ın yıllarca oturup kalktıkları yeri tercih ederdi, yani Ştaynburg'un gönüllüsü idi. O günler gözümün önüne geliyor da içim yasla doluyor; bir memleket sıla havası, kulaklarımda hazin akislerle çınlıyor:

Armut dalda, dal yerde,
Bülbül ötmez her yerde,
Felek bizi ayırdı,
Hepimizi bir yerde.

O eski arkadaşların kimi öldü kimi uzak yerlere gitti; öyle bir dağılıp dağıldık ki artık hepimizin bir daha o şekilde bir araya gelebilmemizin imkânı, ihtimali kalmadı.

Yeni evlenen S.'nin Manto'ya uğrayışı eskisi gibi değildi; bir iskemleye ilişerek bile oturmuyor, tezgâh başı iki duble bir tekten sonra acele çıkıp gidiyordu. Ressam Ali Cemal'e onun bu telâşlı merak olmuş. Biraz ağır işitir; vaziyetten haberi yok, bağıra bağıra anlattım. Yarı yarıya sulandırdığı rakısını yudum yudum içerek başını salladı, pos bıyıklarının altından gülümsedi.

Ressam Ali Cemal'i tanıtmalıyım. O, Türk gazeteciliğinin tanınmaya ve tanıtılmaya değer bir simasıdır. Türkiye'deki gündelik gazetelerde ilk defa temsili resim, hamasî krokiler çizen gazete ressamı odur. "Pazar Ola Hasan Bey", ilk önce onun kalemle gazete sütunlarına geçmiştir. Ali Cemal'in çizdiği "Pazar Ola" bir şaheserdi. Ali Cemal yalnız gazete ressamı değildi, aynı zamanda renklerde yanılmadan çizgileri kuvvetli, fırçası işlek bir sulu boya deniz ressamı idi.

Ressam Ali Cemal bahriyelidir, eski haddehaneden [ezilerek işlenebilen madenlere saç, tel, çubuk, ray vb. şekiller verilen imalat-hane] çıkma kurtlardandır. Onun saf bakışlı yorgun yüzünü görenler, fazla saf fazla bön sanarak aldanırlar. O; feleğin çemberi, gam ü şadisi [keder ve mutluluğu] ve kerem ü serdi [merhameti, cömertliği ve haşinliği, sertliği] ile alay edecek kadar pişkin ve kalenderdir.

Ertesi akşam S. Manto'ya gelince, Ali Cemal hemen yerinden kalktı, onu yanına çağırdı:

– Gel Allah aşkına otur, bir kadeh benden iç...

Bir iskemle gösterdikten sonra elini uzattı:

– E, tebrik ederim.

S., el sıkıp teşekkür etti ama kıvranıyor:

– Olmaz geç kalırım, diyordu.

O kıvrandıkça Ali Cemal asılıyordu:

– Bir kadeh iç de git yahu!

Nihayet S., bu kadar ikram karşısında fazla ayak direyemedi, oturdu; Ali Cemal'den bir tek geldi. Ali Cemal'in bu ikramından S.'ye bir azırlık düşündüğü anlaşıyordu; onu yarım saat, bir saat olsun geciktirecekti. Ali Cemal bir ayrı bardak su getirtmişti, cebinden bir yuvarlak kutu çıkardı, içinden üç dört tane küçücük hap aldı, ağzına attı, üstüne su içerek yuttu. S. meraklıydı, sordu:

– Cemal nedir o yuttuğun?

Ali Cemal omuz silkti:

– Hiç!

– Nasıl hiç? Bir ilaç olduğu muhakkak... Ama ne ilacı?

– Kansızlık için...

Hepimize merak olmuştu:

– Kansızlık için mi?

Ali Cemal eliyle çenesini tuttu, pos bıyıklarının altından yorgun yorgun güldü:

– Kan zaafı için... Kansızlık gözlerime dokunuyor... Kansızlıktan ellerim titriyor. Hâlbuki bana ellerimle gözlerim lâzım...

Ali Cemal iri, kunt yapılı ve yaşından çok dinç görünen bir adamdı; biz buna pek inanmadık. S. birden heyecanlanıvermişti, çünkü onun da gözleri zayıfı:

– Ciddi mi söylüyorsun?

– Bunun şakası olur mu?

S. yerinde duramıyordu:

– Biraz bana da ver. Benim gözlerim de zayıf.

-Veremem, ancak bana yetecek kadar var.

S. yalvarmaya başlamıştı:

– Çok değil bir parçacık!

Ali Cemal esefle yüzünü buruşturuyor, S. onun yakasını bırakmıyordu:

– Tesirli mi bari?

– Ne demezsin! Tesiri olmasa budala değilim ya, yutar durur muyum? Bunu alalı beri gözlerim parlak görüyor.

– Hangi doktor verdi?

– Doktor değil, Mısır Çarşısı'ndan bir ahabptan alıyorum.

– Yerini söyle, gidip ben de alayım.

– Söyleyemem, herif yemin ettirdi. Malum ya, şimdi reçetesiz ilaç yasak.

S. o kadar yalvarıp yakardı ki nihayet Ali Cemal razı oldu. Cebinden kutuyu çıkardı ve S.'den bir kâğıt istedi. Haplardan bir tutam aldı, kâğıda koydu, S.'ye verdi. S.'nin yüzü gülüyordu:

– Teşekkür ederim Cemal.

Ali Cemal, suret-i istimalini [kullanma şekli] tarif etti:

– Sabahleyin kahvaltıdan evvel, öğle yemeğinde, akşam yemeğinde, sonra yatarken bir bardak su ile üçer tane yutacaksınız.

S., hap kağıdını dürdü büktü, yeleğinin cebine yerleştirdi, önündeki yarım kadehi içmeden fırladı gitti. Ali Cemal bir iki gün Manto'ya uğramamıştı. S.: “Ali Cemal'i gördüğünüz var mı?” diye merakla soruyordu. Nihayet buluştular. S. hemen yakasına yapıştı:

– O haplardan yanında var mı?

– Hayır, evde bıraktım.

– Bulamaz mısın?

– Kabil değil.

– Yarın getiremez misin? Çok değil, biraz.

S. yine yalvarıp yakarıyordu. Ali Cemal yine yumuşamıştı:

– Peki, yarın getiririm.

S. keyiflendi:

– Yaşa Cemal!

Ali Cemal onu dikkatle süzüyordu:

– Nasıl tesirli mi?

S. ellerini ovuşturuyordu:

– Harikulâde... Gözlerim öyle parlak görüyor ki... Gözlüksüz bile görebiliyorum... Uzun müddet bu ilaca devam edecek olsam gözlüğü atacağım sanıyorum.

Ali Cemal boynunu bükmüştü:

– Ben gözlüğü tamamıyla atamam. Sen benden gençsin!

S., Ali Cemal'in omzunu okşadı, elini sıktı, meyhaneden çıkar-ken tekrar hatırlattı:

– Yarın unutma sakın.

S. çıkınca Ali Cemal bir kahkaha attı. Arkadaşlardan biri kuş-kulanmıştı:

– Yoksa çocuğa antika bir ilaç mı verdin?

Başka biri de takıldı:

– Mademki cebinde böyle tesirli ilaçlar taşıyorsun ressamlığı bırak, kökçülüğe başla!

Ali Cemal, ikisini de hafifçe göğüslerinden itiyormuş gibi eli-nin tersini gösterdi:

– Ne ilacı yahu! Ben ne kökçüyüm ne de eczacıyım!

– Peki, ona verdiği haplar ne idi?

Ali Cemal gülmekten katılıyordu:

– Hangi haplar? Darı idi onlar!.. Kuşlar için darı almıştım, kese kâğıdı patladı, eski bir ilaç kutusuna doldurdum.

– Peki, ama sen kendin de yuttundu!

– Yutturmak için insan kendisi de o kadarıcık yutuverir. Hem kaç akşamdır erkenden kaçamıyor ya!..

Papazın Bahçesi¹

Gazetelerin ilan sayfalarında gözüme ilişti, Kadıköy'deki meşhur Papazın Bahçesi satılığa çıkarılmış! Birçoklarına şahit olduğum gibi belki bu bahçenin yerine de kübik bir köşk yapılır.

Bugünkü nesil için Papazın Bahçesi, ağaçlarını yabanî sarmaşıklar sarmış, yollarını otlar bürümüş, bakımsız, metruk [terk edilmiş] bir bahçe harabesidir. Stada girip çıkan sporcu gençlerin bu harabeye, kulakları bülbül seslerine takılarak şöyle merak için olsun uğradıklarını hiç sanmıyorum. Hâlbuki iri gövdeli, gür gölgeli ağaçları; kuytu, serin, sessiz köşeleri ile bu bülbül yuvası bahçe, aranıp da güç bulunur öyle eşsiz bir sükûn ve inziva yeridir ki...

Gölge, sessizlik, sükûn ve inziva! Neler sayıyorum! Gramofonsuz kahveler, radyosuz bahçeler, çalgısız gazinolar sinek avlıyorlar. Güneşe çıkan bugünkü nesil; gölgeden, sessizlikten, sükûn ve inzivadan kaçıyor! Hakları da var. Kafesin kaldırıldığı, peçenin atıldığı; plajlara, bahçelere, gezmelere kadın erkek birlikte gidildiği hayat ve hürriyet asrında yalnız dinç, canlı gençler değil çökük omuzlarında uzun, karanlık yılların kasvetli ağırlığını taşıyan ihtiyarlar bile artık gölgeden, sessizlikten, sükûn ve inzivadan kaçıyorlar. Fakat bir

¹ Mahmut Yesari, "Papazın Bahçesi", *Tan*, 22 Temmuz 1938, s. 5.

zamanlar orası, Papazın Bahçesi de şendi! Bahçenin önünden geçenler saz sesleri, gazeller, heyheyler, ahlar, kahkahalar duyarlardı. Onun şimdiki hali, bana şair Nedim'i hatırlattı:

Sinede evvel ne muhrik arzular var idi
Lebde serkeş âhlar, ateşli hûlar var idi

Böyle bihâlet değildir gördüğüm sahrâ-yı aşk
Anda mecnûn bidler, divâne cûlar var idi

...

Ey Nedim, ey bülbül-i şeydâ niçün hamûşsun sen?
Sende evvel çok nevâlar, güft ü gûlar var idi

Papazın Bahçesi'nin zevkini çıkaran merhum üstat Ahmet Rasim'di. Bir zamanlar bahçedeki köşkte yatıp kalkmış, yazılarının belki en güzellerini, en renklilerini orada yazmıştı. Üstat, bu bahçede dostlarını toplar, fasıllar yapardı. Bu toplantılarda kendisinin ve dostlarının sevdikleri yemekleri hazırlatmayı da unutmazdı.

Ahmet Rasim, boğazına düşkün değildi. Onun tıka basa yemek yediğini gören olmamıştır, zannediyorum. İçki sofrasında da mezelere saldırmazdı. Çatalının ucu ile bir parça bir şey alır, ağır ağır çiğneyerek yedi. Meze tabakları onun için masanın süsü idi. Çok defa kendi eliyle hazırladığı mezelere çatal dokundurmadığı da olurdu.

Sabahtan akşama kadar içer diye üstadın adı çıkmıştı. Onun sabahtan akşama hatta gece yarısına kadar içtiği rakı, bir iki saatin içinde kadeh kadeh üzerine yuvarlayan, ağızlarının ölçüsü olmayan, pisboğaz akşamcılarının içtiklerinden çok azdı.

Onun içme tarzı büsbütün başka idi. Sabahleyin bir gazinoya ya da bahçeye gidecek mi küçük el çantası ile çarşıya iner, mevsim mezeliklerini eliyle seçerdi. Gittiği yerde çantasını açar; rakı şişesini, mezelikleri çıkarır; buz dolu kovaya koyup soğutması için gazinocuya şişeyi verdikten sonra mezeleri kendi eliyle temizlemeye,



hazırlamaya başladır. Bu onun saatlerce süren bir zevki idi. Ufak, körpe salatalıkları gayet dikkatle soyar, kabukları atmaz, gayet intizamla tabağı istif ederek altlık yapardı. Islak kabuklar üzerinde salatalıklar kurumaz, taze kalırdı. Domatesin, biberin çekirdeklerini çıkarır, eğer canı çekmiş de bir piliç sövüşü almışsa onun derisini, kemiklerini ayırıp etini büyük büyük diderek bir tabağı koyardı.

Meze hazırlığı bitince soğuyan şeyeyi getirtir, büyük bir kadehin yarısına kadar rakı doldurur, üstünü su ile beslerdi. Bir yudum rakı ile dudaklarını ıslattıktan sonra yanından hiç eksik etmediği iskambil kâğıtlarını çıkarır, pasiyans açardı. Küçük şisedeki rakı ile hafif mezeler akşama kadar onu oyalamaya yeterdi.

Üstadın çok hırçın bir tabiatı vardı, birdenbire sinirleniverirdi. Bir akşam onun bir hırçınlığını gördüm. Mevsim kıştı. Gazinoya geç vakit gelmiş, bir köşeye çekilmiş, getirttiği rakıya daha el sürmemişti. Gazinonun mutfak tarafından balık kokusu geliyordu. Üstat garsonu çağırarak sordu:

– Ne balığı var?

Garson kirli peşkirini elinde ezip büzüyordu:

– Balık yok Rasim Bey'im!

Üstat kaşlarını çatarak gözlüklerinin üstünden baktı:

– Peki, bu koku ne?

Garson, korka korka:

– Müşterilerden biri getirmiş onu pişiriyorlar, dedi.

Ahmet Rasim hiddetle homurdandı:

– Gidin balık alın.

Garsonun dili tutulmuştu:

– Dükkânlar kapandı Rasim Bey'im!

Üstat kızarak ayağı kalktı:

– Buraya gelen müşteriler keyif etmek için geliyorlar. Canı isteyen olursa ne yapacaksınız? Herkesin keyfini kaçırmaya hakkınız var mı? Bir kişinin keyfi için tüttüre tüttüre kokutmak saygısızlıktır!

O hiddetle gazinodan çıkmıştı. Üstat kızmakta haklı idi. O belki de istediği balıktan iki lokma bile almayacaktı.

Şimdi size onu çıldırtan vakayı anlatayım: Üstat bir gece dostlarını Papazın Bahçesi'ne çağırmış, sazlı sözlü bir toplantı yapmıştı. Sesi güzel okuyucular, bestekârlar, üstat çalgıcılar, zarif ve güzel konuşan insanlar vardı. Üstat, üstü çeşit mezelerle donanmış büyük bir sofraya kurdurmuştu. O gece davetlilerine sürpriz olarak piliçli güveç çıkaracaktı. İçine dört pilicin lop eti atılan büyük türlü güveci, daha sabahtan hazırlanmıştı, vakti gelince fırına gönderilecekti.

Rakılar içilmiş, sazlar çalınmış, şarkılar, gazeller söylenmiş, gülünmüş, eğlenilmiş, güveci fırına vermenin de zamanı gelmişti. Üstat o vakitler bahçeyi işleteni çağırarak kulağına fısıldadı, içki ve saz fasılları devam ediyordu. Güveci fırından almak zamanı gelince üstat gazinocuyu tekrar çağırdı, hatırlattı. Gazinocu çırağını, davetlilerden biri bir yere göndermişti; gazinocu da oradan ayrılamazdı. Ahmet Rasim, davetliler arasında bulunan eski tanıdığı T'cı, O.'yu yanına çağırıyor, usulca meseleyi anlattı. O., başüstüne deyip seğirtti. Üstat bekliyordu. Aradan dakikalar, saatler geçti ne güveçten ne de O.'dan bir haber vardı. Ahmet Rasim'in sabrı tükeniyordu, tekrar gazinocuya seslendi:

– Çıracak burada kalsın, sen kendin git bak. Ne oldu bu herife? Fazla sarhoş görünmüyordu ama belli olmaz. Anlayalım.

Gazinocu da gitti, yine aradan dakikalar geçti, gazinocu da görünmüyordu. Üstat fazla dayanamadı, kendi kalktı, büfe hizmetini gören bahçenin kapısına bitişik kulübeye gitti. Gazinocu suçlu suçlu düşünerek oturuyordu. Üstat sordu:

- Gitmedin mi?
- Gittim.
- O.'yu bulamadın mı?
- Buldum.
- Peki nerede?

– Sizden korktuğu için kaçtı?

– Sebep?

Gazinocu ne cevap vereceğini şaşırان insanların perişanlığı ile:

– Güveci almış getirmiş, dedi.

– Sonra?

– İmrenmiş, tadına bakayım derken oturmuş bütün güveci bir temiz yemiş, bitirmiş!

Eliyle tezgâhın altında duran büyük türlü güvecini gösteriyordu:

– İşte güveç! O kadar da meze yediydi, bunu nasıl yiyebildi şaşıtım!

Küfretmek âdeti olmayan üstat çileden çıkmıştı:

– Ziftin pekini yesin eşek!

Kemal Ahmet¹

– Kemal Ahmet sallanıyorsun! Yine geceden kalmasın!

Kış, yaz üşüyormuş gibi göğsü içeri çökük, omuzları kalkık, titrek adımlarla yürüyen Kemal Ahmet, matbaanın tahrir odasına girerken arkadaşlarının hemen her gün tekrar ettikleri bu söze bıyık altından gülerdi. Nasıl gülmesin? Çünkü o geceden kalma mahmurluktan değil, açlıktan sallanıyordu. Ona çalıştığı gazetede bir lira veriyorlardı. Fakat bu bir liranın yirmi kuruşu her gün, Matbuat Cemiyeti'ne olan borcuna mahsuben [alacağa sayılmak üzere] kesiliyor, eline ancak seksen kuruş geçiyordu. Bu seksen kuruşla o çay, kahve, sigara içecek, akşam ve sabah yemek yiyecek, pansiyon kirasını verecekti.

Kemal Ahmet mağrur insandı. Hayatın en sert, en acı darbelerine bile baş eğmiyordu.

Kemal Ahmet okumuş ve okuduğunu da hazmetmiş bir çocuktuk. Fakat ağzı kalabalık, farfara, şarlatan olmadığı için kendini satamıyordu. İçkiye düşküncü, yalnız bu düşkünlük keyiften ziyade kahrlandı. O, zekâsının, bilgisinin hakkını istiyordu. Fakat hayat adamı

¹ Mahmut Yesari, “Matbuat Hatıralarımdan: Kemal Ahmet”, *Yarım Ay*, sayı 92, Kânûn-ı Evvel 1938, s. 10.

değildi. Bunun beklemekle kendiliğinden gelmeyeceğini bilmiyor, buna bir türlü inanmıyor, ayağına geleceğini sanıyordu.

Geçen yıllar onu kırıyordu, nihayet dünyaya küstü. Artık tek dostu, arkadaşı kalmamıştı. Nazikti, terbiyeliydi, herkese güler yüz gösteriyor, fakat kabil olabildiği kadar insanlardan kaçıyor. Onun bir tek emektar dostu vardı: Gazanfer. Gazanfer yıllardan beri ona yataklık, yorganlık eden emektar palto idi. Gazanfer'den başka da gardırobu kalmamıştı. Gelgelelim kendisi gibi zavallı bir iki arkadaşı ara sıra Gazanfer'e de el atıyor, rehine koyuyorlardı. Kemal Ahmet, arkadaşlarının bir gecelik refahı için hurufat kasaları altında, istrotip kâğıtlarından döşek, avarya prova kâğıtlarından yorgan yaparak, Gazanfer kurtuluncaya kadar hiç şikâyet etmeden yatıyordu.

Derbeder değildi, lakin ağır hayat şartları onu derbeder yaşamaya mecbur ediyordu. Güzel giyinmesini, iyi yiyip içmesini biliyor ve istiyordu. Fakat ne ile? Namusluydu; hile, dalavere bilmiyordu; yoksa o da kendine göre bir refah yolu bulamayacak kadar aptal değildi. Halinden şikâyet etmeyi nefesine yediremediği için onun derbederliğini yaradılıştan sanıyorlardı.

Çok zekiymiş; tanımadığı insanların bile daha uzaktan halleri, tavırları ile karakterlerini bulup çıkarıyordu. O sıralarda ekseriyetle Ankara Caddesi'ndeki Meserret Kırathanesi'nde buluşurduk. Bir gün tanınmış sayılı işgüzar mallardan bir grup kahveye girmişti; yanlarında yırtık muşambalı, pantolonunun paçaları sipil sipil olmuş bir zibidi de vardı. Kemal Ahmet işgüzar grubu tanıyordu, yalnız yanlarındaki zavallıyı merak etti, garsona sordu:

– Bir kahvesi varmış, belediye kapatmış. Bunlar adamcağızdan para almışlar, kahveyi açtırtacaklarmış!

Kemal Ahmet:

– Eyvah! Yandı, dedi.

Zavallı adam günlerce kahveye geldi, gitti. Dükkân bir türlü açılmıyordu. Kemal Ahmet kıs kıs gülüyordu:

– Adamcağızda kahve, tramvay parası kalmayınca kadar elinde avucunda ne varsa sızdıracaklar.

Dediği çıktı. İşgüzar grup kahveye seyrek uğramaya başlamıştı. Birkaç gün sonra büsbütün ayağı kestiler. Adamcağız kahveden içeri giriyor, fakat oturamıyor, melûl melûl bakındıktan sonra çıkıp gidiyordu. Kemal Ahmet adamcağızın her gelişinde içini çekiyordu:

– Ötekiler kahveyi değil, semti bile değiştirmişlerdir.

Kemal Ahmet kendine pek çok fenalık etmiş olmalarına rağmen yine insanları seviyor, onlara acıyordu.

Bir gün kahveye yorgun bir halde geldi. Garsonu çağırdı:

– Bir sade kahve, dedi.

Yanıma oturdu, kulağıma fısıldadı:

– Hoca, bugün yemek yedim.

– Neler yedin Kemal?

Akı çok, iri gözlerini süzerek gülümsedi:

– Bir ikrama kondum. Köfte yedim.

– Başka?

Elini uzattı:

– Bir sigara ver!

Sigarasını yakınca:

– Köftenin üzerine pilâv... Pilavdan sonra da ekmek kadayıfı yedim, dedi.

Kahvesi gelince bir yudum aldı, bir nefes sigara çekti, gözlerini süzerek ilâve etti:

– Hoca, yemek yemek güzel bir şeymiş!

Dünden Hatıralar: Bir Aşkın Tarihi¹

Türk sahnesinin eski artistlerinden meşhur bir Saffet Baba vardı. Vardı diyorum; çünkü bu sevimli, gelebi insan öleli iki buçuk sene oluyor. Saffet Baba'nın şöhreti, aktörlükten ziyade sahne âleminde idi. Onu bütün tanıyanlar severlerdi. Çünkü Saffet Baba başlı başına bir âlem idi. Onun fıkraları, menkıbeleri, maceraları söylemekle, yazmakla bitip tükenmez.

Saffet Baba içkiye düşküdü. Keyifli olduğu akşamlar üç dört kadehten sonra tatlı tatlı anlatmaya başlardı. Bir gece, yeni sevgili ile buluşmak için masadan kalkan bir arkadaşına hep takılmıştı. Yalnız Saffet Baba ondan tarafa çıktı:

– Bırakın çocuğu... Mani olmayın gitsin...

Bizi bırakıp giden arkadaşın arkasından adeta hüznle baktı, içini çektikten sonra önündeki kadehi doldurdu, bir yudumda içti:

– Aşk başka şeydir!

Bu sefer hep birden ona takıldık:

– Saffet Baba, sen de âşık oldun mu?

¹ Mahmut Yesari, “Dünden Hatıralar: Bir Aşkın Tarihi”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 47, 14 Kânûn-ı Sâni 1939, s. 4-5.

O, tertemiz ütülü mendiliyle ağzını kuruladı, bir sigara yaktı, elini yelpazeler gibi salladı:

– Çooook!

İçmeye başlayınca sönükleşen göz bebeklerinin bir an parlayışından söylemeye, anlatmaya niyetli hatta susamış olduğunu sezmiş-tik. Kadehine tekrar doldurdu ve yine bir yudumda çekti. Yorgun bir “ooh!”la göğüs geçirdi, gözlerini tavana dikti sonra kapadı, parmaklarını sayı sayar gibi oynattı, düşündü düşündü. Gözlerini açtığı zaman yüzü parlıyordu:

– İlk ilân-ı aşk ettiğim gün ne gündü? Tövbe, ilk akşam... Ama ne gündü? Dur, gününden evvel yerini, mevkiini bulayım... Geçmiş zaman, akılda kalıyor mu? İnsan dün yediğini unutuyor... Fakat bilir misiniz, ilk aşk başka oluyor. Bin bir macera geçiriyorsun, gelelelim o ilk aşkın hatırası silinmiyor... Dur dur işte, sinema şeridi gibi gözümün önünden geçmeye başladı... Hani bugün yaşıyormuşum gibi o hayatı, o âlemi...

Mevsimlerden yazdı... Biz o zaman İzmir’de idik... Biz diyorsam, aile falan sanmayın... Bir heyetle turneye çıkmıştık... Ama o heyette kimler vardı? Şimdi teker teker hatırımda değil... Neler oynuyorduk, onları da geçin... Bize oraları lâzım değil... Sevdığım kız da İzmir’de idi. Biz akşamları Kramer’de çakardık. Orada kafaları çektik mi haydi oyuna... Oyundan sonra da yine bir yerde toplanırdık... Oyun olmadığı akşamlar geç vakte kadar Kramer’e postu sezerdik. Ben arkadaşlardan ayrı bir otelde kalıyordum... Sevdığım kız da aynı otelde, benim odanın karşısındaki odada idi. Ha söylemedim; babası Rum, anası Ermeni hülâsa karışık ism-i fâil... İsmi de Harikliya... Dur, tövbe... Harikliya mı idi ya? Ne ise geçmiş gün... Biz Harikliya diyelim...

Gözleri süzülmüştü, yüzü gülüyordu:

– Harikliya da tam çağında... Sade ben mi, bütün otel halkı ona meftun! Kordon boyunda piyasaya çıktı mı peşine düşen düşene... Bana karşı lâkayt değil... Eh, o zaman gencim!

Göğsünü gerdi, bıyık burkar gibi parmaklarını matruş [sakalsız] üst dudağında gezdirdi:

– Ala kayzer [pala] bıyıklar... Dik dik yürüyüş...

Çapkınca göz kırptı:

– Bakışma falan derken, nihayet bir gün otelin sofasında konuştuk... O günden sonra dost olduk... İşte bu ilk aşkı...

İçini çekti, derin derin, uzun uzun, hasta hasta içini çekti; önündeki rakı kadehini de bir dikişte çekti ve hey gidi günler hey, der gibi elini salladı. Bir müddet sustu, boşalan şişeyi yeniletti:

– Harikliya'nın uğruna mahvoldum... Genç yaşında dul kalmış... Bu da ayrı bir hikâye... Artık aldığımı, bulduğumu Harikliya'ya yediriyordum. Hem Harikliya'ya hem de anasına... Üç sene be, üç sene... İzmir'den onları da beraberimde İstanbul'a getirdim... Neler çektim... Açmayın bu bahisleri, açmayın... Baba Saffet bu bahisleri...

Eliyle ağzını kapatarak kendi kendini susturmak istiyordu:

– Kapa...Kapa...

Hakikaten susmuştu. Masada başka şeylerden konuşmaya başlandı. Fakat ikinci şişenin de dibi görününce Saffet Baba gözlerini yine evvela tavana dikti, sonra kapadı, parmaklarını sayı sayar gibi oynattı; düşündü, düşündü, düşündü. Gözlerini açtığı zaman yüzü parlıyordu:

– Rakı kötü şey vesselâm... Adamın dertleri depresiyor, sevda damarları kabarıyor... O kadar karı kız gördüm, ilk göz ağrısı başka oluyor... İnsan kimde gözünü açıtsa ömrünün sonuna kadar onu düşünüyor, hayalinden çıkaramıyor... Nasıl çıkarır? Nasıl çıkar birader, nasıl çıkar? Can çıkar, o çıkmaz! Canım, ciğerim diye bağrına basmışsın, yıllarca aşkını kahrını çekmişsin, kolay kolay sineden söküp atılır mı? İlk aşkı nerede idi bakayım?

Uzak bir hayali takip ediyormuş gibi başını sallıyordu:

– İstanbul'da idi. Büyükdere'ye gitmiştik. Gençlik be birader, kanımız kaynıyor, kabımıza sığamıyoruz. Dur, otur, bizim için değil...

Üç beş kafa dengi arkadaş bulduk mu Boğaziçi, Adalar, ne taraf civ-civli ise biz orada yalpalıyoruz, hem de günlerce... Yine böyle baş-tankara serserilik zamanımızda Büyükdere'ye düşmüştük... Ama ne düşüş!.. O zaman cebimizde hazır para vardı.

Göz kapaklarını gererek açtı, masada oturan genç arkadaşlara baktı, adeta acıyarak gülümsedi:

– Hacer parayı siz bilir misiniz? Altın sizin anlayacağınız... Bir tek sarı kız ortalığa duman attırırdı. İşte böylece hayat sürerken, bizim otele Harikliya düşmez mi? Harikliya sevdiğim kız; babası Ermeni, anası Rum, şüpheli ism-i fâil... Lâfı uzatmayayım, işaret falan derken ahbablık kızıştı. E, bir tutuluş tutuldum, Amanallah! On-suz ne gecem gece ne gündüzüm gündüz... Velhasıl sizin anlayacağınız eldekini, avuçtakini yedirdik, uçan kuşa borçlandık... Kuru tahtaya oturduk.

Hovardaca dudak büküp avurt kesti:

– Amma hayat derim ben ona... Feda olsun...

İçini çekti, uzun uzun, derin derin, hasta hasta içini çekti; önündeki rakı kadehini de bir dikişte çekti ve hey gidi günler hey, der gibi elini salladı. Bir müddet sustu, boşalan ikinci şişeyi de yeniletti:

– Bu meret şişelerde durduğu gibi durmuyor... Bir kere sardı mı fena sarıyor... Harikliya'dan bahsediyordum, değil mi? Harikliya'yı görmeliydiniz, ne Harikliya idi. Az kahrını mı çektim? Onunla tanıştığım günü, yeri unutamadım. Nasıl unuturum be birader? Hayatımın en tatlı, en kıymetli hatırası... Onu tanıdığım yer gözümde hâlâ tüter, Kâbe toprağı gibi kokusunu duyarım. Orayı takdis ederim, anlayın sevgimin şiddetini, derecesini...

Yine uzak bir hayali takip ediyormuş gibi başını sallıyordu:

– Harikliya'yı Tekirdağ'da tanımıştım... Benim indiğim otelin karşısında bir evde oturuyordu. Kumbağ'a giden yol üzerinde az mı gezdikti, az mı dolaştıktı? Bir gece gizlice benim otele aldım. Yani sizin anlayacağınız, dertsiz başıma derdi satın aldım. Artık Harikliya, bir daha benim yanımdan ayrılmadı. Bir daha ayrılmadı diyorsam yani

bir müddet için... Birkaç sene için... Birkaç sene... Anası da ara sıra gelirdi yanımıza. Tekirdağ'da geçirdiğim bu birkaç sene, ömrümün en mesut günleridir. Mehtaplı gecelerde Kumbağ'a giden yolda Harikliya ile kol kola sabahlara kadar gezişimiz hâlâ gözlerimin önündedir... Hey gidi günler hey!..

Saffet Baba'nın keyfini bozmamak için ben bir şey söylemiyordum. Fakat arkadaşlardan biri dayanamamıştı:

– Baba, sormak ayıp olmasın ama ilk aşkın İzmir'de Kordonboyu'nda idi, sonra İstanbul'da Büyükdere'de, daha sonra Tekirdağ'da Kumbağ'a giden yolda!.. Bunların hangisi doğru?

Baba Saffet artık iyice mahmurlaşan gözlerini zorla açtı, tavana dikti, elini yelpaze gibi salladı:

– Anla aşkımın derecesini... Ne evvelini ne sonunu ne yerini ne de gününü biliyorum... Şaşkın etmiş beni... Şaşkınlığım hâlâ devam ediyor!..

En doğrusunu sonunda söylemişti!

Sürü Sürü Sürmeli Kızlar¹

On altı, on yedi yaşındayım. Boğaziçi'nde Yeniköy'de oturuyoruz. Vezneciler'deki evimiz yanınca -nereden nereye?- bir akrabanın teşvikiyle Yeniköy'e taşınmıştık. Üç katı da baştanbaşa balkon, deniz üstü güverte gibi bir yalı. Altında çift kayıkhanesi de var.

Bundan otuz yıl evvel Boğaziçi, o zaman dünyanın üzerine titrediği Boğaziçi idi. Yeniköy, o tarihte Rum köyü idi. Erkekleri balıkçılık, kadınları yamacılıkla geçinirlerdi. Kıyı; balık, gezme kayıkları ile dolu idi. Kışın köy uykuya daldardı. Ara sıra balıkçı kayıkları denize çıkarlar, yorgun düşerlerdi. Kışın kadınlar yazmaya çalışmazlardı. Yaz gelince köy şenlenir. Raspa edilen kayıklar, sandallar denize sürülür, dükkânlar canlanır, yazma kurulur, köy kızları sokaklara dökülürlerdi. Köy kızlarının en çirkini bile güzeldi. Yaşın tesiri mi nedir, hiç çirkin kız görmemiştim. Omuzlarına örme atkılar alırlar, köy başına çıkarlardı. Onlar kıyıda görününce kayıklardan, sandallardan şarkılar başlardı:

Sürü sürü, sürmeli kızlar,
Göğsünde çapraz düğmeleri var.

¹ Mahmut Yesari, "Sürü Sürü Sürmeli Kızlar", *Yeni Mecmua*, sayı 65, 26 Temmuz 1940, s. 9.

O zaman -şimdi de var!- göğsü düğmeli roplar moda idi. Ne de güzel kızlardı! Düğmeli roplar, dolgun göğüslerini öyle cana yakın gösterirdi ki... Yalnız yerli Rum kızları, yerli Rum gençlerinden başkaları ile konuşmazlardı. Bazen yanılanlar olurdu.

O zaman Umumi Harp'te şehit olan ağabeyim sağdı. Biz üç kardeşlik. Bizimle beraber bir de dayımız vardı. Ana bir, baba ayrı dayımız İzmir'de büyümüştü, biraz Rumca biliyordu. Yeniköy'de Rumca bilmemek bir felâketti. Dayımdan çatra patra Rumca öğreniyordum. Fakat onun Rumcası da yufka idi. Göğüsleri düğmeli Rum kızlarını görüyor, yutkunuyorduk.

Köyde hep Rumca konuşulduğu halde, biz Rumca'yı öğrenemiyorduk. Çünkü kayıkhanedeki üç çifte kayıkla, hanım iğnesi kikin [ince, uzun yarış kayığının] küreklerine sarılıyor, denize çıkıyorduk. Bazen akşamları köy başında dolaşıyorduk. Köy kızları gözlerimizi alıyordu. Bir gün dayımla beraber gezmeye çıkmıştık. İki Rum kızı gördük. Baktık, baktık, gülüştük. Ortalık kararmıştı. Yanaştık, konuştuk ve beraber köyün sırtına çıktık. Çatra patra konuştuk:

– Oturalım mı?

– Oturalım.

Ne ılık kızlardı onlar! Neşe içinde idik. Gülüyorduk. Fakat neşemiz çok sürmedi. Ayak sesleri peyda oldu. Doğrulduk. Jandarmalar!

Bir jandarma:

– Beyler, dedi. Burada durmayın. Aşağıya inin.

Sorduk:

– Neden?

Jandarma söz dinlemiyordu:

– İnin aşağı, jandarma kumandanının emri böyle.

Fazla konuşamadık, indik. Kızlar da ayrıldılar. Ertesi gece dayım, ben, kardeşlerim yine köy başındayız. Bir jandarma bize yaklaştı:

– Sizi jandarma kumandanı bekliyor.

Şaşırdık, ama ne diye? Yola düzüldük. Karakola dayım girdi, biz dışarıda bekledik. Dayım anlattı:

– Yerli Rumlar o yolda bir Türk'ü vurmuşlar!

Gençlik! Tehlikeyi ilk dakikada anlamamıştık ve jandarma zabıtine kızmıştık. Hâlbuki jandarma zabiti bizi koruyordu. Bunu her halde genç kızlar da biliyorlardı. Ne için bizi o yola götürmüşlerdi? Acaba bizi orada ekmek mi istiyorlardı? Buna hiç ihtimal veremiyordum, kızlar çok samimi idiler. Anlayamadığım bir nokta vardı. Onlar belki de yerli gençleri istemiyorlar, bir değişiklik arıyorlardı. Gel gelelim yerli delikanlılar bunu onurlarına yediremiyorlardı.

Sürü sürü, sürmeli kızlar... Parmakları yazma, boyaları ile lekeli, billur kahkahalı, dolgun göğüslü kızlar... Şimdi onlar nerede? Bir yaz gecesi Yeniköy sırtlarına çıksam, o kızlardan biri yanıma gelse “Oturalım!” diyebilecek miyim? Onlar da yok, ben de yokum!



Görmek Görmemek: Necip Celal¹

Tangolarını, melodilerini hazla, seve seve dinlediğiniz Necip Celal'i ismen olsun tanımamış olmanıza imkân yoktur. Onun tangolarını mahalle aralarında çocukların ağzından bile duyabilirsiniz. Bu modern bestekâr, benim çok sevdiğim bir arkadaşımdır. Ağabeyleri mektepte arkadaşıldılar. Necip'le sonradan arkadaş olduk. Ben tanıdığım zaman Necip gözlerini kaybetmişti. Onun ıstırbını içimde duyuyorum.

Daha gençtir; dünyayı, hayatı görmek ister. Bu hakkıdır. Fakat mel'un [lanetli] hastalık, gözlerinin ışığını karartmıştır. Musikişinaslara, hele keman çalanlara göz hastalığı ârız oluyor [sonradan ortaya çıkıyor]. Acaba kirışlerin, reçinelerin tozları mı gözleri bozuyor?

O görmüyor mu? İşte beni düşündüren bu! Onun görme dünyası bizden kuvvetli. Biz açık gözle, körü körüne dolaşıyoruz. Necip piyanonun başına geçiyor, falsosuz çalışıyor, besteler yapıyor ve tuşların yerini şaşırmıyor. Keman çalışıyor, akordeon çalışıyor. Onun parmaklarında gözü var. Piyanoyu da kemani da akordeonu da üstatça

¹ Mahmut Yesari, "Görmek Görmemek", *Yeni Mecmua*, sayı 133, 11 Temmuz 1942, s. 7.

çalar. Bazı plaklarda dinlediğiniz akordeonu çalan odur. Sonra bestelerinde de titizdir, çok defa kendi kalem oynatır.

O görüyor. Ben buna inandım. Telefon başına geçer, istediği numarayı basar. Ben gözümü dört açtığım halde şaşırdığım çok olur. Yemek yerken ona biraz yardım ederler. Gel gelelim o çatalını, bıçağını hiç şaşırmaz. Bilmeyen biri görerek yiyor sanır. Evin içinde duvarlara, kapılara tutunmadan adeta görerek dolaşır. Hiç falsosuz dans eder. Bunda damın [dansta erkeğe eş olan kadın] da idare etmesi vardır ama onun oynayış tarzı harikulâdedir. Maça, tiyatroya gider. Kaç kere evime gelmiş, bana seyrettiği maçları anlatmıştır. Birkaç kere tiyatroya beraber gitmiştik. O, seslerle görüyordu. Oyun bittiği zaman verdiği hükümlere şaşmaktan kendimi alamamıştım.

Gayet kusursuz, şık giyinir. Bir gün evine gitmiştim. Bana yeni bestelediği bir tangoyu anlatıyordu. Ona terzinin geldiğini haber verdiler. Oturduğumuz odaya çağırdı. Yeni bir pardösü ısmarlamıştı. Terzi biten pardösüyü getirmişti. Giydirdi. Necip elleriyle yokluyordu. Bize sordu:

– Nasıl?

Pardösü vücuduna tıpatıptı.

– Güzel! Kusursuz, dedik.

Bana göre hakikaten kusursuzdu. Necip pardösüyü muayene ediyordu. Birden doğruldu, yüzünü buruşturdu, ters bir sesle:

– Olmamış, dedi.

Terzi şaşaladı:

– Neden beyim?

Necip, pardösünün yakasını, eteklerini tuttu, hiddetle silke-rek gösterdi:

– Buralar hep pot... Olmamış...

Terzi de ben de dikkat ettik, Necip Celal'in hakkı vardı. Yaka ve etekler pottu. Terzi boynunu büktü:

– Düzeltiriz beyim!

Necip çıkışıyordu:

– Niye böyle angarya iş yapıyorsun?

Terzi ezilip büzülüyordu:

– Angarya değil beyim. Kalfaların dikkatsizliği... Ben onların gündeliklerinden keserim.

Necip buna itiraz etti:

– Hayır, benim yüzümden kimsenin ekmeğine mani olunmasını istemem.

– Peki beyim!

– Ne zaman getirirsin?

– Bir iki güne kadar.

– Bir hafta beklerim. Ama temiz olsun.

Bunu nasıl görmüştü? O pardösüyü terzi bana getirmiş olsaydı hiç sesimi çıkarmaz, giyerdim.

Melodilerindeki hüznün, ruhundaki hüzünden geliyor. Keşke görseydi, şakrak bestelerle uçsaydı, kanatlı olsaydı! İçine yuvarlandığı karanlıktan feryat ediyor. Kime? “Gök sağır, yer sağır, hava dilsiz!”

Bir gün bana gelmişti. Konuşuyorduk.

– Bir kızla tanıştım, dedi. Benimle o kadar meşgul oluyor ki... Birkaç kere buluştuk, konuştuk, dolaştık... Beni sevdiğini söylüyor. Ne içe yakın sesi var bilsen!.. Konuşmaları tatlı... Kahkahaları billûr gibi... Ona bağlanmadım dersem, yalan!.. Ona bir yakınlık, sıcaklık duyuyorum.

Sordum:

– Bu kız kaç yaşında?

– On dokuz, yirmi var.

– Ne renk?

– Beyaz.

- Saçları?
- Açık kumral.
- Gözleri?
- Koyu ela.
- Boyu?
- Orta.
- Vücudu?
- Pek zayıf sayılmaz.
- Güzel mi?
- Güzel!

– Bir gece gezmeye çıkmıştık, deniz kenarına doğru yürüyorduk. Kız benim saçlarımı okşuyordu. Soluklarını yüzümde duyuyordum. Bir an geldi, bana daha sokuldu... Beni öptü... O dakikada geçirdiğim heyecanı anlatamam. Görmüyordum.

Necip içini çekti:

– Ne olurdu gözlerim bir saniyecik açılsaydı da onu bir kere görseydim... Onu bir saniyecik görmek için her şeyi feda etmeye razı idim.

Görmediğine bir an için sevindim, ağladığımı görmedi!



57- Emin Bülent Serdaroglu

Rahmetli Emin Bülent¹

İlk defa, şimdi Fener Stadı olan Ünyon Kulüp çayırında görmüştüm. Galatasaray'ın birinci takımında oynuyordu. Haf [orta saha oyuncusu] mı, forvet mi hatırlamıyorum. Uzun boylu, tığ gibi sarışın bir gençti. Çelik gibi bir vücudu vardı.

O zaman Galatasaray takımı çok kuvvetli idi. Takımda Hasnun Galip, Kürt Celal, Bekir (meşhur Küçük Bekir değil.) Hasan, Hüseyin, Ahmet Robenson, şimdi isimleri hatırıma gelmeyen sayılı oyuncular vardı. Emin Bülent, onların arasında kendini gösteriyordu. Çok sıkı, heyecanlı maçlar olurdu. İzmir'den bir İngiliz takımı gelmişti. Kar yağarken oynamıştılar. Macarlar da geldi. Galatasaray demir gibi dayanıyordu. Emin Bülent kuvvetli, atletik vücuduna rağmen vurucu, kırıcı değildi. Nazik oynuyordu. O tam bir sportmen, bir centilmendi.

Ben İstanbul Sultanisi'nde idim. Fecr-i Âti şairleri arasında Emin Bülent ismini de gördüm. Bir sportmenin şair olması tuhafıma gitmişti. Şiirlerini okuyordum. Zayıf, sarsak yazmıyordu. *Âşîyan* mecmuasında çıkan "Hisarlar" şiiri şöyle başlar:

¹ Mahmut Yesari, "Rahmetli Emin Bülent", *Yarım Ay*, sayı 165, 15 Kânûn-ı Sâni 1943, s. 7, 13.

“Ey guruba karşı mehâbetle dinlenen kuleler,
Neden semanız üstünde yok nevâ-yı zafer?”

Lisan, zamanın lisanıydı. Fakat Emin Bülent, arkadaşları gibi çıtkırıldım yazmıyordu. Yazışında bir erkeklik vardı. Mektep sıralarında onun intişar etmemiş bir şiiri elime geçmişti: “Gurur”. Bu şiiri defterime yazmış ve ezberlemiştim. Yılların yükü hafızamı öyle ezmiş ki tamamıyla hatırlayamıyorum. Aklımda parça parça kalanlar:

“Elim fütûr-ı mehâsinle ürkerek durdu.
Rüşeym-i hüsnü sünühatı mest-i nazı ahu,
Nazarlarınla süzüp: Çok güzel, dedin... Yaramaz!

...

Damarlarımda, vücudumda bir güneş yandı.

...

Kadın... Cemâlini hücremde etmeyip tesbit
Hayali, aşkı mukaddes bilen mehafîle git
Ve orda sor ki, gömülmüş, defin-i hâk uyuyan
Büyük bir elması sertac-ı ihtirama koyan
Çalışkan ellere hürmet reva değil miymiş?

...

Çorak yolumdaki son katre-i selâmeti al.

...

Kadın... Ümidimi al, aşkı al, saadeti al,
Fakat dehama, fakat kâinat-ı ırfana
Fakat kemal-i hayalâta karşı sus ve çekil...”

Bu şiir çok uzundur. Tamamı her halde bazı meraklılarda vardır. O şairliği bırakmıştı. Bu şiiri neşretmedi. Neden? Beğenmemiş miydi? Yoksa şairliği bıraktığı için mi? Bunu belki bilenler vardır.

Balkan Harbi'nde yazdığı şiirin sonunu bugün dahi bilmeyen çoktur:

“Garbin cebin-i zalimi affetmedim seni,
Türk'üm ve düşmanım sana,
Kalsam da bir kişi!”

Nesli içinde kuvvetli ve nevi şahsına münhasır bir şairdi. Onu uzaktan görmüş, tanımıştım, şiirlerini okumuştum, kendisiyle hiç konuşmamıştım.

Harb-i Umumi geldi çattı. Ben ihtiyat zabıt namzedi [yedek subay adayı] olarak Çanakkale'ye sevk edildim. Beni Çanakkale'ye Heyet-i Islahiye göndermişti. Taşoz torpidosu beni Akbaş'a bırakmıştı, oradan ordu karargâhı olan Yalova'ya gittim. Ertesi gün beni Anafartalar'a göndereceklerdi. O gece Yalova'da kalacaktım. Bana bir çadır gösterdiler. Tesadüfe bakın, şair Ahmet Haşim'le Emin Bülent'in çadırı. İkisi de beni tanııyordu. Beni çok kıbarca, çok nazikâne karşıladılar. Çadırlarında misafir ettiler. Hiç unutmam, Ahmet Haşim "İstanbul kokuyorsunuz." demişti. Gece beni doktorların tabldotuna götürdüler; tatlısıyla, böreğiyle bir ziyafet çektiler. Ertesi gün portatif karyolamı topladım, kendilerine teşekkür ettim, ayrıldım.



58- Ahmet Haşim

Aradan yıllar geçti, muharebe bitti. Ahmet Haşim de Emin Bülent de Kadıköy'de oturuyorlardı. Ben Ahmet Haşim'le arkadaş olmuştum. Hatta Haşim'in zoruyla *Dergâh* mecmuasına birkaç yazı da yazdım. Haşim'le arkadaşlığımız ilerledi. Haşim'in huyu biraz geçimsizdi. En küçük şeye titizlenir, gücenirdi. Öldüğü zaman arkadaşlarının çoğuyla dargındı. Hep onun suyuna gittiğim için birbirimize bir gün bile darılmadık. Beni çok severdi. Bazı günler evime uğrar, beni zorla alır, İstanbul'a geçirir, Beyazıt'taki Emin Efendi'de yemek yedirirdi.

Emin Bülent'le arkadaş olmak fırsatını bulamamıştım. Rejide memur olduğumu duymuştum. Bir gün kardeşimle komşu olduğumu duydum. Kardeşimin ev sahibi imiş. Mühürdar'da beşer odalı, yan yana kârgir iki ev. Ne konak ne de apartman!

Sabahları işine gider, akşamları erkenden evine dönerdi. Yaşı, tabii biraz ilerlemişti. Fakat yine genç yine dinçti. Mevsimi gelince kalın çivili kunduralarını ayaklarına geçirir, çiftesini omzuna asar, köpeğini alır, ava giderdi.

Onda, malikânesine çekilmiş bir İngiliz lordu hali vardı. Hayatı hakkında bir şey duymamıştım, bir şey bilmiyordum. Yalnız

ona derin bir saygı duyuyordum. Tevazu içinde kafa tutuyordu. Bir gün Serdar-ı Ekrem [Başkumandan] Ömer Paşa'nın torunu olduğunu öğrendim. Bu bende bir hayret uyandırmadı. Kanında bir asalet olduğu muhakkaktı.

Servet-i Fünun'un 1000'inci sayısında ve o zamanın mecmualarından birinde iki resmini gördüm. Arkadaşları reklam için fırsat kaçırmıyor, her vesileden istifade ediyor, her çareye başvuruyorlardı. Uluorta çatmalar, sövüp saymalar, methiyeler, fahriyeler baş döndürücü bir sel halinde gazeteleri, mecmuaları kaplarken Emin Bülent kendini çekmişti. Eğer o şairliği bırakmasaydı ne kadar parlatabilirdi? Bu hiçbir sanatkâr hakkında kat'i olarak söylenemez. Yalnız ben çok kuvvetli bir ihtimal olarak, onun reklamlarla tutunamayan arkadaşlarına benzemeyeceğine, muvaffak olacağına emindim.

Ölüm haberini duyduğum gün, içim öyle acı acı sızladı ki... Bu eski sanatkârı kaybettiğimize değil temiz, asil bir insan kaybedişimize yandım. O, insanlığı itibarıyla yerine güç konulur bir şahsiyetti. Hiç konuşmadım, arkadaşlık etmedim, diyorum. Bu da bana hicran oldu. Onun hem de genç sayılacak bir yaşta öleceği aklımdan geçmezdi.

Bir şey de hüznüme dokundu. Gazeteler üçüncü sahifelerinde ondan yarım karış yazı ile bahsediverdiler. Silik, sönük şairlere, ediplere mersiyeler yazan mecmualar, onun için tek satır yazmadılar. Az yazmıştı fakat unutulmayacak eserler bırakmıştı. Hâlbuki onun hayatı ve eserleri hakkında çok şeyler yazılmalı, tanıtılmalıydı. Eğer ben onun hayatını bilmiş olsaydım bir broşür çıkarırdım, tanıtmaya çalışırdım. Ne yazık ki bu elimden gelmiyor. Bunu beklemek benim hakkım, hepimizin hakkı! Ama kimden?

Bir daha Emin Bülent yetişir mi? Şairliğinden de vazgeçtim, insanlığı kâfi idi.

Yalnız sanat tarafını söyledim. Memleketimizde renk renk spor mecmuaları çıkıyor. Onlardan biri olsun bir sayısını onun namına çıkaramaz mıydı? Emin Bülent, spor tarihimizde de bir şahsiyettir. Onu hatırlamak ve hatırlatmak, sporcuların da boyunlarına borçtur.

Bugünkü kayıtsızlığı görüyorum da düşünüyorum. Sporu ve şiri bırakmakta yerden göğe kadar haklıymış!

İstanbul'un Eski Bahçeleri: Şifa Bahçesi¹

Kadıköy'deki eski Şifa Bahçesi, eskiler için birçok mana ifade eden bir yerdir. Bugünkü yerliler oraların yabancılarıdır.

Şifa, Kalamış koyuna bakan deniz üstü, cılız ağaçlı bir bahçe; Yoğurtçu Deresi'nin de ağzı üzerinde. Denize inmek için ne patikaya ne keçiyoluna benzeyen yılankavi ip gibi bir yoldan kâh emekliye kâh tutunarak süzölmek lâzım.

Cevizlik, vaktiyle hakikaten bir cevizlikmiş. İlk Umumi Harp'te, Kadıköy'deki on dördüncü depo alayında idim. Taburumuzun karargâhı Cevizlik'te, Yoğurtçu Çeşmesi Caddesi'nde idi. Benim bölüğüm de o civardaki evlerde konaklamıştı. Bölüğün konakçı müfrezesi, mutfağı, Şifa yolunda idi. O zaman Şifa Bahçesi'ne uğradım ama zevkini çıkaramazdım. Muharebeden sonra hayat kavgası başlamıştı. Yine Şifa'ya uğramıyordum. Aradan yıllar geçti, tiryakisi oldum.

Cevizlik'te, Birinci Umumi Muharebe'de asırlık cevizler vardı. Kısmen şahidi oldum, içim yandı. O cevizleri hep kestiler. Orada kuyulu, dolaplı bir bostan vardı. Ben bu bostanın karşısında bir evde oturmıştım. Kübiklik salgınlığı, kirli iğrenç turnağını oraya uzattı; kuyu kapandı, bostan bozuldu, dolap yıkıldı.

¹ Mahmut Yesari, "İstanbul'un Eski Bağçeleri: Şifa Bahçesi", *Tarihten Sesler*, c. 1, sayı 4, 15 Nisan 1943, s. 29-30, 39.

Kâtibin Bağ'ını hiç görmedim. Acaba bağ nerede idi?

Şifa şimdi ismini taşıyor. Çünkü orada Süreyya Paşa'nın ve çok sevgili dostum Mahmut Ata'nın hastaneleri var.

Şifa, bir kır gazinosu idi. Çalgıcı, içki tezgâhı yoktu. Gel gelelim o hem çalgılı hem de içkili idi. Gündüz, akşam, gece müşterileri ayrı ayrı idi. Gündüzleri, sabahtan ellerinden çocuklarını tutmuş anneler, dadılar gelirdi. Bazen تنها, şairane köşeler arayan sevgililer de görünürdü. Akşam evlerine dönen memurlar, iş adamları çocuk çocuklarını alırlar, ellerinde sepetlerle akşam keyfi ederlerdi. Akşam müşterileri saat dokuza, ona doğru giderlerdi.

Gece müşterileri ondan sonra sükün ederlerdi, içkileri ve sazları ile. Hepsisi de ehl-i dil, ehl-i keyf, ehl-i iş ve işret insanlardı. Çalgı sesleri, şarkılar, gazeller, heyheylerle sabaha kadar orası inlerdi. Karşı köşklerin pencereleri açılır, bu saz âlemlerini ortalık ağırincaya kadar dinlerlerdi. Oraya kimler gelmezdi; rahmetli Udî Nevres, rahmetli Ahmet Rasim, sazla sözün üstatları.

Udî Nevres, Ahmet Rasim'den daha titiz bir adamdı. Her yerde çalmazdı ve gayet az içerdi. Yalnız midesinden şikâyet ederdi. Onun için bir büyük bardağa doldurduğu buzlu suyu içerdi.

Ahmet Rasim'e gelince; o büsbütün başka idi. Ekseriya sabah-tan gelirdi. Açılır kapanır el çantasında taşıdığı mevsimlik mezeleri, rakıları kahveciye verir, kendisi bir kenara çekilirdi. Benim tanıdığım zamanlar kahveyi Yervant tutuyordu. Pos bıyıklı, ense kulak yerinde, vurdumduymaz görünen, hâlbuki buluttan nem kapan bir insandı. Rasim Bey'in huylarını bilirdi. Gündüz, akşam müşterileri gittikten sonra Rasim Bey'in seslenmesine hacet bırakmaz, sofrasını hazırlardı. Rasim Bey'in mezeleri yeşilbiber, domates, salatalık, yumurta, peynirdi. Yervant bunları buz dolu bir tenekeye koyar, soğuturdu. Rasim Bey, bu soğutulmuş mezeleri eliyle soyar, tabakta hazır eder, sonra bir kadehe yarı doldurduğu rakıyı küçük yudumlarla içmeye başlardı.

Rasim Bey'in orada olduğunu bilen udîler, kemanîler, tamburîler, hanendeler, birer birer düşerler; öyle bir fasıl başlar ki şimdi

gazetelerde parlak reklamlarla halka peşkeş çekilmek istenen maddeler çok zavallı kalır.

Ayın doğmasını Şifa’da görmelidir. Kalamış’ın sık ağaçları arasından doğan ayın on dördü, Boğaziçi’nin ayın on dördü doğuşlarına benzemez. Sık yapraklar içinden ışıklar parıldamaya başlar. Bu ışıklar önce sarı iken kızılışır, ağaçları sarar, bir yangın olur. Yangın bütün sık ağaçları tutuşturur, çok geçmez karanlık yaprakların üstünde bir altın yuvarlak nazlı nazlı yükselir.

Cevizlik’te oturuyorum. Sabahları Şifa’ya çıkıyorum. Yervant kahvemi getiriyor, solda köşedeki incirlikler altında bir masaya yerimi kuruyorum, yazımı yazmaya başlıyorum. Yazımı alıp matbaaya götürüyorlar. Yervant bir hasır seriyor, başımı bir bodur iskemleye yatırarak yastık yapıp uzanıyorum. Akşam olunca uyanıyorum. Yervant, bol yeşil biberli, domatesli, peynirli yumurtayı hazırlamış yiyorum, kahvemi içiyorum. Ortalık kararıyor, dostlar geliyor: Ömer Rıza, Kemanî Neşe, Osman Nihat, daha da birçokları. Şarkı, söz, ahenk. Bu, gecenin yarısına kadar değil, bazen sabaha kadar sürüyor. Bu ne sefahat ne de eğlence benim için. Günün ve kafamın yorgunluğunu unutmak, uyutmak, dinlenmek için.

Şimdi Şifa Bahçesi’ni bir katlı, iki katlı kübik köşkler doldurdu. Şifa Bahçesi’ni bir dilim köşe bahçesine değil, ancak hayvanat bahçesine çevirdiler. Bu yeni zengin türediler, orada cins köpeklerini, kuzularını besliyor, otlatıyor; gündüzleri, akşamları, geceleri, kendi bahçeleri imiş gibi kahve içmeye geliyor, eş dost çağırıyor, gülüp konuşuyorlar.

Şifa Bahçesi’nde şimdi eski ay doğuşlarının zevkini duyamazsınız.

İçme zevkini, tabiat zevkini öldüren bu insanlara kızmıyorum, acıyorum.

Şifa’ya o kübik köşklere kuranlar, hodbinlikleriyle yurda fenalık etmişlerdir. Çünkü kendileri orada, oranın zevkini tatmıyorlar, başkalarına tattırıyorlar. “Şifa’da köşküm var!” deniliyor; övünmesinler utansınlar!

Keyifli Hatıralar: Emnâbad Geceleri¹

-1-

Çallı'nın Emnâbad Sarayı'nda oturduğu zamanlardı. Yani Güzel Sanatlar Akademisi'nde Çallı'nın atölyesi orta katta, denize karşı balkonlu bir büyük salondtu. Duvarları baştanbaşa Çallı'nın eskizleri [küçük ebatta, sanatçının ilk tasarımını verdiği taslakları], poşatları [çabuk olarak birkaç fırça darbesiyle yapılan resimleri], natürmortlar [konusu çiçek, meyve, ölü hayvan, eşya vb. cansız varlık veya nesneler olan resimler], peyzajlarla ve portrelerle kaplanmıştı. Duvarların üst pervazlarında tâlikle yazılmış şöyle bir manzume vardı:

“Gülerdi taht-ı zerrin içre Cem gülşende güllerle
Sebu endam sakiler elinden bâde geldikçe.”

Bir gün matbaada telefon çaldı. *Cumhuriyet*'in müdür-i mesulü olan rahmetli M. Agâh telefonu açtı, konuştu. Ömer Rıza ile bana: “Çallı telefon etti. Bizi çağırıyor.” dedi. O tarihte *Cumhuriyet*'in akşam nüshası olan *Yenigün*'de çalışıyorduk. Yazılarımızı erken bitirdik, daha karanlık basmadan yola çıktık. Eminönü'nde birer küçük şişe rakı aldık, birer de sandviç yaptırdık, Bebek tramvayına bindik. Kararımız şu idi: Fındıklı Sarayı'na gidecek, aldığımız şişeleri içecek, erkence Kadıköy'e dönecektik. Üçümüz de Kadıköy tarafında

¹ Mahmut Yesari, “Emnâbad Geceleri 1-2”, *Amcabey*, sayı 66-67, 4-11 Mart 1944, s. 8, 11.

oturuyorduk. Ben Bahariye’de, Ömer Rıza Mısırlıoğlu’nda, Agâh Kızıltoprak’ta.

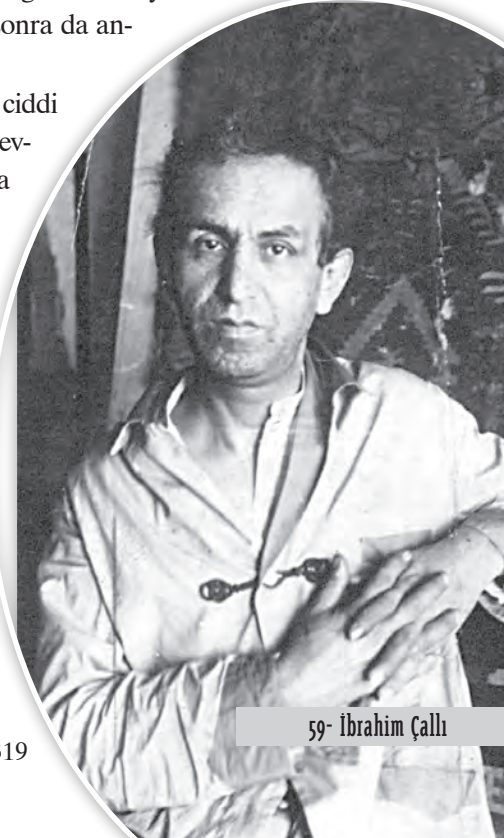
Mevsim sonbahardı. Hava açık olmasına rağmen gökyüzünde kara bulutlar belirmeye başlamıştı. Çallı’ya erken döneceğimizi söyledik: “Siz bilirsiniz.” dedi. Kararımızın gayet masumene olduğunu görüyorsunuz. Çallı da ufak bir şişe aldirtti. Dört arkadaş kendi rakılarımızı içecektik. Bu bir baştankara işret meclisi, sefahat âlemi değildi.

Dalmış, konuşuyorduk. Vaktin nasıl geçtiğinin farkında değildik. Hatta şişelerimizin bittiğinin ve masaya büyük bir şişe konduğunun da farkında olmamıştık. O büyük şişe de ne kadar yavandı, bilmiyorum. Yalnız bir ara balkon tarafına baktım, hava iyice karar-mış, gece bastırmıştı. Düşündüm. Her halde son vapura yetişebilir-dik. Agâh saatine bakarak temin etti: “Daha iki saatten fazla vaktimiz var.” Bize emniyet gelince biraz daha yerleşerek oturduk. Yine konuşuyorduk. Neler konuşuyorduk? Tabii bunu bugün hatırlama-mama imkân, ihtimal yok. Hatta doğrusunu söyle-mek icap ederse size bunu iki gün sonra da anlatamazdım!..

Çallı, tatlı konuşuyordu. Agâh, ciddi bir çehre ile dinliyordu. Ömer Rıza, gevrek gevrek gülüyordu. Ben de onlara kendimi kaptırmıştım. Son vapurun kaçtığına şüphe kalmamıştı. Biz de artık onu pek düşünmüyorduk.

Masanın üzerine kaç şişe kondu, kalktı, hesabını tutamadım. Yalnız gökyüzünün ağardığını, yağmur yağdığını görür gibi oldum. Kulağıma gök gürlemeleri aksetti. Yine ortalık karardı.

Ara sıra murakabeye dalar gibi koltukta yaslanıyor, dinleniyorduk... Bir ara gözlerimi açtım. Agâh karşımdaki koltukta uyuyor,



Ömer Rıza da kanepeye uzanmış!.. Atölyenin kapı tarafındaki duvar kenarına bakacak oldum, ürktüm. Boy boy şişe tarlası!.. Bu her halde birkaç saatin, bir günün, bir gecenin sarfiyatı olmayacaktı!..

Çallı ayakta idi:

– Uyandın mı, dedi.

Yanıma yaklaştı:

– Dün buraya Namık geldi.

Rahmetli Namık İsmail o sırada akademi müdürü idi.

– Niçin geldi?

– Matbaadan telefon etmişler. Üç gündür sizi arıyorlarmış. Aramadıkları, sormadıkları yer kalmamış.

– Üç gün mü?

Çallı başını salladı.

Üç gün!.. Meğer üç gün içinde neler olmamış! Fırtına kopmuş, yıldırımlar düşmüş, seller akmış.

Agâh'ı uyandırdım, anlattım. Durgun durgun baktı:

– Ne ise, dedi. Fırtınayı ucuz atlatmışız!

Ömer Rıza boş şişeleri gösterdi:

– Bu selde boğulmadığımıza şükrederim!

-2-

Çallı matbaaya gelmişti:

– Daha çok işiniz var mı çocuklar?

Agâh, elleri arkasında taşlıkta dolaşıyor, sabırsızlanıyordu.

Çallı'nın sorusu, onu büsbütün sinirlendirdi:

– Miskinlikleri üzerinde... Biraz gayret etseler çoktan bitirirlerdi.

Agâh'ı çağırdım:

– Ağrısı tutmuş ne dolaşıyorsun? Haydi, Çallı ile beraber Ştaynburg'a gidin, biz de geliriz.

– Aman fazla geç kalmayın. Kuzu gibi istakozumuz var! Sofrayı vaktinde kuralım, ağız tadı ile lokma edelim.

Onlar gittiler. Ömer Rıza ile benim işim biraz daha uzamıştı. Ştaynburg'a gittiğimiz zaman onların masasında iki gazeteci arkadaş daha bulduk. Çallı çok keyifliydi, tekrar ediyordu:

– Elbette ya... Elbette ya...

Bizim geldiğimizi görünce ellerini havaya kaldırdı:

– Burada durmayalım, kalkın Fındıklı'ya gidelim!..

Hiç itiraz eden olmadı, hesaplar görüldü, karşı kaldırımnda nöbet bekleyen otomobillerden birine doluştuk... Fındıklı Sarayı'nda, Çallı'nın atölyesine gitmiştik. Çallı, gözle kaş arasında masayı donatmıştı. İstakozu görünce hak verdik. Hakikaten kuzu gibi idi.

Akşam olmuş, ortalık iyice kararmıştı. Hava güzeldi. Ilık bir rüzgâr esiyordu. Balkonun kapısını açmıştık. Denizdeki mavnaların, takaların, demirli vapurların, karşı kıyıların ışıkları sular üzerinde oynayıyordu. Hepimizin neşesi yerinde idi. Çallı, hazırladığı sofradan memnundu:

– Buradaki kayıkçıların hepsi ahabtır. Evvelden tembih ettim, hususi olarak ayırdılar. Müsaadenizle böylesi her zaman bulunmaz!..

Vakit epey geçmişti. Atölyenin kapısı birdenbire açıldı, bir genç kadın görüldü. Arkadaşlardan Fındıklı civarında oturana şaşırdı, afalladı. Kadın titiz adımlarla ona doğru yürüdü, ekşi bir sesle bağırdı:

– Ben evde sofa başında bekleyeyim, sen burada keyif çat ha!..

Çallı hiç sükûnunu bozmamıştı, kayıtsız bir tavırla araya girdi:

– Hiddet buyrulacak bir şey yok hanımefendi...

Kadın Çallı'ya döndü, kaşlarını çattı, ağzını açtı gözünü yumdu, söylemediğini bırakmadı. Çallı onu yine aynı sükûnetle dinliyordu; kadının bir ara soluk alır gibi durmasından istifade etti, yerlere kadar eğildi ve kollarını açarak sofradaki istakozu gösterdi:

– Enfes istakozumuz var hanımefendi. Lütfen, tenezzülen ikbal buyurmaz mısınız?

Kadın büsbütün çileden çıkmıştı. Çallı yine sükûnunu bozuyor, dudaklarında septik bir tebessümle bıyık altından gülerek dinliyordu. Nihayet kadın yorulmuştu, kocasını kolundan tutup çekti:

– Haydi, yürü... Eve gidiyoruz.

Kocasını yavaş sesle karısının kulağına fısıldıyor, onu yatıştır-maya uğraşıyor; kadın dinlemiyor, silkinerek ondan kurtulmak istiyordu. Bu mücadele uzun sürmedi, kadın kocasının koluna yapıştı, sürükleyip götürdü. Biz sesimizi çıkarmadan arkalarından bakıyorduk. Çallı başını salladı:

– Bu kadın ıstakozdan almamakla hata etti!..

Agâh sordu:

– O kadar laf söyledi, ağzını açıp da bir şey söylemedin...

Çallı omuzlarını kaldırmıştı:

– Ne söyleyecektim? İkrâm edilen böyle bir ıstakozu reddedecek kadar ağzının tadını bilmeyenlere cevap vermeye tenezzül etmem!..

– Sana adeta hakaret etti.

– Hayır! İstakozu hakaret etti. Onu affetmiyorum!

Araya giren soğukluk geçmişti. Kâh sofrâ başında toplanıyor kâh balkona çıkıp denizi seyrediyorduk.

Çallı birdenbire elini alnına vurdu, bana:

– Yesari, dedi, seninle balığa çıkalım mı?

– Çıkalım.

Hemen balkondan seslendi:

– Ahmet Reis... Ahmet Reis...

Sandal sahile yanaşmıştı. Çallı kürekleri alırken sordu:

– Oltalar hazır mı?

– Hazır... Burundaki kapağı kaldırın, orada...

Biraz açıldık. Çallı oltaları buldu, çıkardı. Yemler de hazırmış. Deniz ölü idi. Yalnız vakit vakit geçen şileplerin, römorkörlerin, şirket vapurlarının çıkardıkları dalgalarla hafif sallanıyorduk.

Oltayı denize atmış, bekliyordum. Fakat oltaya balık vurmu-yordu. Usta balıkçı olmadığım için ancak körlemeden balık tutabilecektim. Çallı da benden pek usta değildi, sanıyorum. Hem balık bekliyor hem konuşuyorduk. Bir ara benim olta sarsıldı, biraz tarta-kladım, daha şiddetli sarsıldı; çektim, ağır!.. Gelmiyor...

– Çallı, galiba büyük bir balık takıldı!

– Benim olta da öyle Yesari... Bu gece kısmetin açık galiba...

Oltayı çekiyorum, gelmiyor. Çallı da çekiyor gelmiyor, yalnız biz oltaları çekerken sandal da dönüyor. İkimiz de hızla çektik, ol-talar koptu. Meğer ben Çallı'nın oltasına yakalanmışım, Çallı da be-nim oltama yakalanmış!..



60- Osman Cemal Kaygılı

Osman Cemal Kaygılı²

Senelerden beri hasta idi. Fakat midesinden ziyade ciğerlerinden korkuyordu. Sık sık ciğerlerinin filmi aldırıyor, mütehasıs doktorlara başvuruyordu. Hâlbuki vücudu toplu idi. Ara sıra tıkanır gibi öksürüyordu ama bu verem öksürüğü değildi. Yaşı elliyi geçmişti. Kırkından sonra verem, gençlere saldırdığı gibi tırnaklarını takıp ge-
çip götürmez; müstakraz [borç alınmış] hale getirir, uzviyetinin da-
yanıklılığı nispetinde yıllarca benim gibi söndürür.

Osman Cemal'in hastalandığını, neşesini kaybetmesinden anla-
mıştım. Uzun zaman hastalığının ne olduğunu öğrenemedim. Sonra
duydum ki mide kanseri imiş. Verem affeder ama kanser affetmez.
Hasta halinde gene hocalık, muharrirlik etti. Hastaneye kaldırıldı.
Arkadaşları onu unuttular. Uzwî ıstıraplarına, yalnızlığın ıstırabı da
karıştı. Maddî, manevî bir çöküntü içinde eridi, gitti.

Talih ona hiç gülmemişti. O hep gülerek talihinden öcünü alı-
yordu. Yirmi beş senelik arkadaşım. Gazetelerde yazı yazmaya
başladığım zaman, Osman Cemal ilk tanıdığım simalardan biri oldu.
Ruhlarımızda, duygularımızda çok yakınlık olduğu için anlaşıyorduk.

² Mahmut Yesari, "Osman Cemal Kaygılı", *En Son Dakika*, 16 Kânûn-ı Sâni 1945, s. 3.

O her şeyden evvel İstanbul çocuğu idi. İstanbul'u tanıyordu. İstanbul'u bilmek, tanımak kolay değildir. Seksenine, doksanına gelmiş nice İstanbullular vardır ki İstanbul'un birkaç caddesinden, bir iki meydanından, dört beş mahallesinden başka yerini bilmezler. Osman Cemal, İstanbul'un her köşesini bilirdi. Her sınıf halkı tanırdı. Bazı insanlar maziye saplanıp kalırlar. Osman Cemal, eskilerin tanıdığı kadar yenileri de tanımak için gözünü ve kulaklarını açardı.

Eyüp'te doğmuştu, Eyüp'te büyüdü. Eyüp'te yaşadı ve nihayet Eyüp'te toprağına gömüldü. Eyüp'te, Eyüp'ün mesiresi olan Kazıklıbağ'ın karşısındaki Münzeviler Tekkesi'nin yanında oturdu. Bir insan yerini bu kadar seçebilir. Osman Cemal hayatı, neşeyi, zevki, eğlenceyi sevdiği kadar inzivayı da severdi.

İstanbul'un birçok yerlerini bana o tanıttı. Kazıklıbağ'ı, Topkapı bağlarını, Balıklı Panayırı'nı ve böyle daha birçok yerlere beni götürdü, gösterdi.

İnsanlar mevsimlere göre değişirler. Kimi kışı, soğuğu, yağmuru, karı, tipiği sevmez hatta sinirlenir, hastalanır. Kimi de güneşten, sıcaktan şikâyet eder. Bunun tersi de vardır. Lapa lapa kar yağmasını, deli rüzgârların esmesini yahut havanın açılmasını, bol güneşi ister, beklerler. Osman Cemal, mevsimleri aynı sükûn ve aynı zevkle karşılardı. Bahar gelince kırlara çıkar, çayırlarda dolaşır, gezer, güneşlenirdi. Kış gelince de hiç şikâyet etmez, kar diz boyu olsa o gene Edirnekapi'dan yürüyerek Eyüp'e evine giderdi, hem de gece yarısı.

Bundan on yedi on sekiz sene evvelisi acı bir kış olmuştu. Şehzadebaşı'na kurtların indiği söyleniyordu. Raşit Rıza, Şehzadebaşı tiyatrolarından birinde bir gece temsil vermişti. Tiyatroya hemen hemen kimse gelmemişti. Kar yolları kapatmış, otomobiller işlemiyordu. Şehzade Camii'nin karşısında poğaçacının önünde tramvay bekliyorduk. Yukarıdan Osman Cemal sökün etti [ortaya çıkıverdi]. Paltosunun yakasını kaldırmış, bir elinde kedilerinin ciğeri, hiç acele etmeden orta yürüyüşle geliyordu. Bizi gördü, konuştuk.

Raşit Rıza sordu:

– Nereye gidiyorsun?

O kayıtsızca cevap verdi:

– Eve.

– Nerede oturuyorsun?

Yakın bir yer işaret eder gibi başını Saraçhanebaşı istikametine çevirdi:

– Eyüp’te!..

Raşit Rıza şaşırmıştı:

– Bu havada Eyüp’e kadar yürüyecek misin?

– Ne var? Kaç dakikalık yol ki...

Yürümekten korkmazdı, zevk duyardı. Pek mecbur olmadıkça arkadaşları ısrar etmedikçe otomobile binmezdi. Son zamanlarda göğsü darlaştığı için Edirnekapı’ya, Topkapı’ya kadar tramvayla gidiyor, bazen Keresteciler’den otobüsle Eyüp’e gidiyordu.

Cumhuriyet’in bir ara akşamları çıkardığı *Yeniğin*’de, İstanbul’un köşe ve bucağını yazıyordu. Gazetenin fotoğrafçısı ile semt semt dolaşıyordu. Birkaç kere ben de bulundum. İstanbul’un birçok köşe ve bucağını da bu suretle tanıdım.

Evde kedileri vardı. Onları çok severdi. Her akşam onların ciğerlerini alır, eve öyle giderdi. Karlı, yağmurlu, rüzgârlı havalarda elleri donar, o gene kedilerinin ciğerlerini şikâyet etmeden taşırdı.

Bir merakı vardı. Akşam eve gidince şerbet yapacak, bir büyük kâseye koyacak, gece yarısı uyanınca içecek. Kendi anlatırdı. Portakal, kan portakalı, turunc, nar alır, bunların hepsini sıkar, kâsenin yarısına kadar da şeker koyarmış. Bir gün sordum: “Osman Cemal, turuncu biraz acıcadır ama portakal da nar da tatlıdır. O kadar da şeker koyuyorsun. Bu harareti keser mi?” Gülerek başını salladı.

Topkapı’da sur dışında bir meyhane vardı. Ara sıra oraya gider, otururdu. Meyhanecinin kedisini alıştırılmış; çağırır, sever, okşardı. Bir gün aklına gelmiş, rakı damlattığı ekmeği yoğurda bulayarak vermiş. Sonra oraya her uğradıkça kediye rakı eklemek vermiş. Gözümlerle görmesem inanmazdım. Kedi rakıya alışmamış mı? Osman

Cemal gelince hemen yanına sığıyor, onun gözlerinin içine bakıyor, o günkü tayinini bekliyordu.

Gürültüden, gösteriştan kaçardı. Daima kuytu, تنها yerleri seçer, sessiz bir köşe bulur, otururdu. Hayatta dört şeyden nefret ederdi: Lüks, yalan, riya, tekâpû [dalkavukluk etmek]. Onun ruhundaki asaleti bilmeyenler, mahviyetini, tevazuunu; acz [acizlik], meskenet sanırlardı. O kadar merhametli idi ki sokakta çirkin kaldırım karılarına acır, yemek yedirir, içki içirirdi. Belki ayıplarlar diye düşünmezdi.

Onun ölümüne değerli bir muharrir, değerli bir arkadaş kaybettik diye acıyorum ama en çok acıdığım, bütün manası ile bir insan kaybedişimizdir. Muharrir yetişiyor, arkadaş bulunuyor, fakat “insan adam” kolay yetişmiyor, kolay bulunmuyor.

Kronolojik Bibliyografya

1934

- “Sahne Hatıraları: Oyun İçinde Oyun”, *Akbaba*, sayı 2, 11 Kânûn-ı Sâni 1934, s. 9.
- “Memurluğumun Hatıraları 1-4”, *Yedigün*, cilt 4, sayı 90, 28 Teşrin-i Sâni 1934; cilt 4, sayı 93, 19 Kânûn-ı Evvel 1934.

1935

- “Nasıl Mason Oldum? 1-4”, *Aydabir*, sayı 1, 1 Eylül 1935, s. 19-21, 73-74; sayı 2, 1 Teşrin-i Evvel 1935, s. 18-20, 72; sayı 3, 1 Teşrin-i Sâni 1935, s. 74-76.
- “Kovalayan Alacaklı”, *Yedigün*, sayı 133, 25 Eylül 1935, s. 19-20.
- “Oyuncuya Oyun”, *Yedigün*, sayı 145, 18 Kânûn-ı Evvel 1935, s. 23-24, 27.

1936

- “Açık Kısım”, *Yedigün*, sayı 151, 29 Kânûn-ı Sâni 1936, s. 23-24.
- “Gece Gelen Misafir”, *Yedigün*, sayı 156, 5 Şubat 1936, s. 24-25.
- “Son Selâm”, *Yarım Ay*, sayı 33, 15 Haziran 1936, s. 4-5.

1938

- “Hatıraların İztırabı”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 13, 21 Mayıs 1938, s. 5, 16.

- “Arkadaş Şakası”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 15, 4 Haziran 1938, s. 3, 24.
- “Kulis Oyunları”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 17, 18 Haziran 1938, s. 4, 24.
- “Papazın Bahçesi”, *Tan*, 22 Temmuz 1938, s. 5.
- “İki Turne Hatırası”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 25, 13 Ağustos 1938, s. 4-5.
- “Kulis Aralarından Hatıralar: Zorla Deli Ettiğimiz Aktör: Baba Saffet”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 31, 24 Eylül 1938, s. 29.
- “Kulis Hatıraları: Aç Dolaşan Bir Tiyatro Kumpanyası”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 32, 1 Teşrin-i Evvel 1938, s. 14.
- “Bir İsim Günü”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 33, 8 Teşrin-i Evvel 1938, s. 6.
- “Korku Bilmeyen Adam”, *Tan*, 11 Teşrin-i Sâni 1938, s. 9.
- “Matbuat Hatıralarımdan: Kemal Ahmet”, *Yarım Ay*, sayı 92, Kânûn-i Evvel 1938, s. 10.

1939

- “Dünden Hatıralar: Bir Aşkın Tarihi”, *Modern Türkiye Mecmuası*, sayı 47, 14 Kânûn-ı Sâni 1939, s. 4-5.
- “Matbuat Hatıraları: Beni Nasıl Karşılamışlardı”, *Yeni Mecmua*, cilt 1, sayı 1, 5 Mayıs 1939, s. 24.
- “Matbuat Hatıraları: Ben Başmuharrir de Oldum”, *Yeni Mecmua*, cilt 1, sayı 2, 12 Mayıs 1939, s. 29-30.
- “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Nasıl Heves Ettim? 1-2”, *Yenigün*, sayı 10-11, 13-20 Mayıs 1939, s. 10-11.
- “Matbuat Hatıraları: Nasıl Mecmuacı Oldum?”, *Yeni Mecmua*, cilt 1, sayı 3, 19 Mayıs 1939, s. 13, 21.
- “Bir Namus Meselesi”, *Yeni Mecmua*, sayı 5, 2 Haziran 1939, s. 6.
- “Tiyatro Hatıraları: İki Eserin Macerası”, *Yenigün*, sayı 13, 3 Haziran 1939, s. 14-15.
- “Tiyatro Hatıraları: Arkadaş Hatırı”, *Yenigün*, sayı 14, 10 Haziran 1939, s. 14-15.
- “Tiyatro Hatıraları: Bir Tenkid Kurbanı”, *Yenigün*, sayı 15, 17 Haziran 1939, s. 12-13.
- “Tiyatro Hatıraları: Yektâ Efendi Ailesi”, *Yenigün*, sayı 16, 24 Haziran 1939, s. 20-21.
- “Balmumu Asma Yapağı”, *Yarım Ay*, 1 Temmuz 1939.

- “Tiyatro Hatıraları: Acı Bir Hatıra”, *Yenigün*, sayı 17, 1 Temmuz 1939, s. 14-15.
- “Tiyatro Hatıraları: Sürtük 1-2”, *Yenigün*, sayı 18, 8 Temmuz 1939, s. 14-15; sayı 19, 15 Temmuz 1939, s. 14-15.
- “Tiyatro Hatıraları: Bay-Bayan 1-2”, *Yenigün*, sayı 20, 22 Temmuz 1939, s. 14-15; sayı 21, 29 Temmuz 1939, s. 14, 32.
- “Tiyatro Hatıraları: Telli Turna 1-2”, *Yenigün*, sayı 24, 19 Ağustos 1939, s. 12; sayı 25, 26 Ağustos 1939, s. 12, 32.

1940

- Olmuş Vakalardan: Yusufçuk Tepe, *Savaş*, sayı 8, 1 Temmuz 1940, s. 12.
- “Olmuş Vakalardan: Ödemişli Nuri”, *Savaş*, sayı 9, 15 Temmuz 1940, s. 4.
- “Sürü Sürü Sürmeli Kızlar”, *Yeni Mecmua*, sayı 65, 26 Temmuz 1940, s. 9.
- “Olmuş Vakalardan: Süvari Çavuşu”, *Savaş*, sayı 10, 1 Ağustos 1940, s. 6.
- “Olmuş Vakalardan: Hamit Onbaşı”, *Savaş*, sayı 12, 1 Eylül 1940, s. 4.
- “Olmuş Vakalardan: Su Uyur Düşman Uyumaz”, *Savaş*, sayı 13, 15 Eylül 1940, s. 2.

1942

- “Görmek Görmemek”, *Yeni Mecmua*, sayı 133, 11 Temmuz 1942, s. 7

1943

- “Rahmetli Emin Bülent”, *Yarım Ay*, sayı 165, 15 Kânûn-ı Sâni 1943, s. 7, 13.
- “İstanbul’un Eski Bağçeleri: Şifa Bahçesi”, *Tarihten Sesler*, cilt 1, sayı 4, 15 Nisan 1943, s. 29-30, 39.
- “Tiyatro Hatıraları: Minakyana, Raşide ve Baba Saffete Dair”, *Perde-Sahne*, sayı 1, Mayıs 1943, s. 5, 17.
- “Tiyatro Hatıraları: İstanbul Belediyesi Halkı Tiyatroya Zorla Sokmaya Karar Vermişti”, *Perde-Sahne*, sayı 2, Haziran 1943, s. 4, 17.
- “Tiyatro Muharrirlerimiz: Hüseyin Suad Yalçın”, *Perde-Sahne*, sayı 3, Temmuz 1943, s. 6.
- “Tiyatro Muharrirlerimiz: İbnürrefik Ahmet Nuri”, *Perde-Sahne*, sayı 4, Ağustos 1943, s. 4, 16.
- “Tiyatro Muharrirlerimiz: Mehmet Rauf”, *Perde-Sahne*, sayı 5, Eylül 1943, s. 4.

- “Telif Hakkı Uğrunda Sahneye Çıkmıştım”, *Perde-Sahne*, sayı 7, 15 Teşrîn-i Evvel 1943, s. 4, 17.
- “Kulis Aralarında Neler Gördüm?”, *Perde-Sahne*, sayı 9, 15 Teşrîn-i Sâni 1943, s. 4, 16.
- “Antoine’a Ait Hatıralar”, *Perde-Sahne*, sayı 11, 15 Kânûn-ı Evvel 1943, s. 4, 17.

1944

- “Tiyatro Hatıraları: Modern Kızlar”, *Perde-Sahne*, sayı 15, 1 Mart 1944, s. 7, 18.
- “Emnâbad Geceleri 1-2”, *Amcabey*, sayı 66-67, 4-11 Mart 1944, s. 8, 11.
- “Tiyatro Hatıraları: Aşk Borsası”, *Perde-Sahne*, sayı 16, 15 Mart 1944, s. 6, 17.
- “Çanakale’ye Nasıl Gittim 1-2”, *Savaş*, sayı 59, Mart 1944, s. 7, 14; sayı 60, Nisan 1944, s. 12.
- “Hazım’a Ait Hatıralar”, *Perde-Sahne*, sayı 17, 1 Nisan 1944, s. 5, 17.
- “Bekir Onbaşı”, *Savaş*, sayı 61, Mayıs 1944, s. 11. [Söz konusu yazı aynı dergide daha önce sayı 61, Mayıs 1944, s. 11’de yayınlanmıştır.]
- “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Girişim”, *Perde-Sahne*, sayı 21, 15 Haziran 1944, s. 4, 18.
- “Kulis Oyunları”, *Perde-Sahne*, sayı 22, 1 Temmuz 1944, s. 8, 16.
- “Tiyatro Muharrirlerimiz: Reşad Nuri Güntekin”, *Perde-Sahne*, sayı 12, 1 Kânûn-ı Evvel 1944, s. 6.

1945

- “Sahnemizin Kıymetli ve Kıdemli Jönprömiyesi Raşid Rıza”, *Perde ve Sahne*, sayı 29, 1 Kânûn-ı Sâni 1945, s. 6, 16.
- “Osman Cemal Kaygılı”, *En Son Dakika*, 16 Kânûn-ı Sâni 1945, s. 3.

Fotoğraf Kaynakları

- 1- **Kral Lear dramında Muhsin Ertuğrul**
(İsimsiz), *Türk Tiyatrosu*, sayı 91, Nisan 1938, s. 18.
- 2- **Dârülbedayi-i Osmanî Heyet-i Edebiyyesi**
Metin And, “Tiyatromuzda Bir Ucube Edebi Heyet”, *Popüler Tarih*, sayı 4, Eylül 2000, s. 109.
- 3- **Mahmut Yesari, kardeşi Şefik Yesari ve Saffet Bey’le birlikte**
Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30576/001640585010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 22.11. 2017 tarihinde erişildi.
- 4- **Muhsin Ertuğrul**
İ. Galip Arcan, Ertuğrul Muhsin Aktör-Rejisör-Arkadaş, *Darülbedayi*, sayı 47, 29 Mart 1934, s. 13.
- 5- **Tepebaşı Tiyatrosu**
Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/12392/001508579006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 20.11.2017 tarihinde erişildi.
- 6- **Mahmut Yesari, 1914 yılında**
Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30576/001640585010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 22.11. 2017 tarihinde erişildi.
- 7- **Vasfi Rıza Zobu**
Darülbedayi, sayı 48, 1 Nisan 1934, s. 10.
- 8- **Eliza Binemeciyan**
Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/20854/001560811008.pdf?sequence=1&isAllowed=y> tarihinden 20.11.2017 tarihinde erişildi.

9- Onnik Binemeciyan

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: İki Eserin Macerası”, *Yenigün*, sayı 13, 3 Haziran 1939, s. 15.

10- Raşit Rıza Samako

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Yektâ Efendi Ailesi”, *Yenigün*, sayı 16, 24 Haziran 1939, s. 20.

11- Behzat Hâki Butak

(İsimsiz), *Darülbeydi*, sayı 48, 1 Nisan 1934, s. 3.

12- Feridun Kandemir

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Sürtük 1”, *Yenigün*, sayı 18, 8 Temmuz 1939, s. 14.

13- Mahmut Yesari, Cahit Uçuk'la nikah defterini imzaladıktan sonra

Naci Sadullah, “Bir Romancının Romanı”, *Yedigün*, sayı 146, 25 Bircikanun 1935, s. 19.

14- Doktor İhsan Rifat

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Sürtük 2”, *Yenigün*, sayı 19, 15 Temmuz 1939, s. 14.

15- Yakacık Sanatoryumu

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Sürtük 2”, *Yenigün*, sayı 19, 15 Temmuz 1939, s. 15.

16- Sürtük piyesinin ilanı

İBB Şehir Tiyatroları Kütüphanesi, https://ibstkutuphane.ibb.gov.tr/djitalarsiv/afis/afispdf/A_04564.pdf adresinden 01.12.2017 tarihinde erişildi.

17- Sezai ve Seyfettin Asaf kardeşler bir konserde

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Bay-Bayan 1”, *Yenigün*, sayı 20, 22 Temmuz 1939, s. 14.

18- Şaziye Moral ve Hüseyin Kemal

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Telli Turna 1”, *Yenigün*, sayı 24, 19 Ağustos 1939, s. 12.

19- Yaşar Nezih Özsoy

(İsimsiz), *Türk Tiyatrosu*, sayı 271, Mayıs 1953, s. 10.

20- Halide Pişkin

(İsimsiz), *Türk Tiyatrosu*, sayı 271, Mayıs 1953, s. 11.

21- Nebahat

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Telli Turna 1”, *Yenigün*, sayı 25, 26 Ağustos 1939, s. 12.

22- Kınar Hanım, Raşit Rıza ve Eliza Binemeciyan Hortlak piyesinde

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Bir Tenkid Kurbanı”, *Yenigün*, sayı 15, 17 Haziran 1939, s. 12.

23- Hanımlar Terzihanesi piyesinin afişi

İBB Şehir Tiyatroları Kütüphanesi, https://ibstkutuphane.ibb.gov.tr/dijitalarsiv/afis/afispdf/A_01634.pdf adresinden 10.12.2017 tarihinde erişildi.

24- Mahmut Yesari, Naci Sadullah’la Birlikte

Mahmut Yesari, 25 Sene Babıali Caddesinde: Mahmut Yesari Bize Hayatını Anlatıyor, Röp.: Naci Sadullah, Yedigün, sayı 61, 9 Mayıs 1934, s. 7.

25- Naşit, Leblebici Horhor Ağa operetinde

Selami İzzet Sedes, “Halkın Çok Sevdiği Sanatkâr Naşit’in Jübilesi Mü-nasebetiyle”, *Türk Tiyatrosu*, sayı 88, Mart 1938, s. 6.

26- Eliza Binemeciyan ve Kınar Hanım

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/13722/001508852006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 10.12.2017 tarihinde erişildi.

27- Otello Piyesindeki Komik Sahne

Mahmut Yesari, “Kulis Oyunları”, *Perde-Sahne*, sayı 22, 1 Temmuz 1944, s. 8.

28- Behzat Haki Butak (Büyük Behzat) Kayseri Gülleri piyesinde

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Bir Tenkid Kurbanı”, *Yenigün*, sayı 15, 17 Haziran 1939, s. 13.

29- Ahmet Refet Muvahhit

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: İki Eserin Macerası”, *Yenigün*, sayı 13, 3 Haziran 1939, s. 15.

30- Mardiros Mınakyan

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Nasıl Heves Ettim? 1”, *Yenigün*, sayı 10, 13 Mayıs 1939, s. 11.

31- Feriha Tefrik, Hazım Körmükçü’yle bir temsilde

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Acı Bir Hatıra”, *Yenigün*, sayı 17, 1 Temmuz 1939, s. 15.

32- Baba Saffet

(İsimsiz), Saffet’in Ölümü, *Türk Tiyatrosu*, sayı 81, 1 Teşrin-i Evvel 1937, s. 10.

33- Cécile Sorel

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: İstanbul Belediyesi Halkı Tiyatro-roya Zorla Sokmaya Karar Vermişti”, *Perde-Sahne*, sayı 2, Haziran 1943, s. 4, 17.

34- Hüseyin Suad Yalçın

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Nasıl Heves Ettim? 2”, *Yenigün*, sayı 11, 20 Mayıs 1939, s. 10.

35- İbnürrefik Ahmet Nuri

(İsimsiz), *Türk Tiyatrosu*, sayı 191, 15 Şubat 1946, s. Kapak resmi.

36- Ahmet Vefik Paşa

Halit Fahri Ozansoy, Ahmet Vefik Paşa ve Moliere, *Türk Tiyatrosu*, sayı 290, Ekim 1955, s. 3.

37- Bir temsil esnasında Şadi

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Yektâ Efendi Ailesi”, *Yenigün*, sayı 16, 24 Haziran 1939, s. 20.

38- Mehmet Rauf

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/43285/001522878006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 13.12.2017 tarihinde erişildi.

39- Reşat Nuri Güntekin

(Türk Tiyatrosu), *Türk Tiyatrosu*, sayı 63, Kânûn-ı Evvel 1935, s. 2.

40- Hazım Körmükçü

(İsimsiz), *Türk Tiyatrosu*, sayı 59, 1 Nisan 1935, s. 11.

41- Behzat Haki Butak 1+1= 1 piyesinde

M. Kemal, Behzat Haki'nin Hayatı, *Darülbeyazıt*, sayı 40, 31 Mart 1933, s. 19.

42- Raşit Rıza Samako

(İsimsiz), *Türk Tiyatrosu*, sayı 333, Nisan 1961, s. Dış kapak.

43- André Antoine

Bibliothèque Nationale de France. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85386228/f1.item.r=andre%20antoine> adresinden 20.12. 2017 tarihinde erişildi.

44- Mahmut Yesari

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30379/001516441006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 16.12.2017 tarihinde erişildi.

45- Faruk Nafiz Çamlıbel

Sedat Simavi, “Faruk Nafiz Ne Diyor”, *Yedigün*, sayı 133, 25 Eylül 1935, s. 7.

46- Muhlis Sabahattin

Mahmut Yesari, “Matbuat Hatıraları: Ben Başmuharrir de Oldum”, *Yeni Mecmua*, cilt 1, sayı 2, 12 Mayıs 1939, s. 29.

47- Reşat Nuri Güntekin

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/28847/001515787006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 16.12.2017 tarihinde erişildi.

48- Mahmut Yesari

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30379/001516441006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 16.12.2017 tarihinde erişildi.

49- Münif Fehim Özarman

Önder Kaya, “Bab-ı Ali’yi Resimleyen Adam: Münif Fehim Özarman”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, sayı 23, 2015, s. 72.

50- Mahmut Yesari ihtiyat zabiti üniformasıyla

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30576/001640585010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 22.11.2017 tarihinde erişildi.

51- Mahmut Yesari tek başına arkadaşını bekliyor

Mahmut Yesari, Nasıl Mason Oldum? 1, *Aydabir*, sayı 1, 1 Eylül 1935, s. 21.

52- Mahmut Yesari kılıçlar arasında

Mahmut Yesari, Nasıl Mason Oldum? 2, *Aydabir*, sayı 2, 1 Teşrin-i Evvel 1935, s. 19.

53- Üstad-ı Muhteremin makamı

Mahmut Yesari, Nasıl Mason Oldum? 3, *Aydabir*, sayı 3, 1 Teşrin-i Sani 1935, s. 75.

54- Mahmut Yesari’nin tramvay yolculuğu

Mahmut Yesari, Nasıl Mason Oldum? 4, *Aydabir*, sayı 4, 1 Kânûn-ı Evvel 1935, s. 59.

55- Ahmet Rasim

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/15333/001509571006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 16.12.2017 tarihinde erişildi.

56- Necip Celal

Mahmut Yesari, “Görmek Görmemek”, *Yeni Mecmua*, sayı 133, 11 Temmuz 1942, s. 7

57- Emin Bülent Serdaroğlu

Mahmut Yesari, Rahmetli Emin Bülent, *Yarım Ay*, sayı 165, 15 Kânûn-ı Sâni 1943, s. 7.

58- Ahmet Haşim

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/10606/001507650006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 20.12.2017 tarihinde erişildi.

59- İbrahim Çallı

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/41951/001562501008.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 20.12.2017 tarihinde erişildi.

60- Osman Cemal Kaygılı

Taha Toros Arşivi, İstanbul Şehir Üniversitesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/44051/001523417006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 20.12.2017 tarihinde erişildi.

[Mahmut Yesari Fotoğrafları –Perde Sayfalar–]

• **Tiyatro Hatıraları**

Naci Sadullah, “Bir Romancının Romanı”, *Yedigün*, sayı 146, 25 Kânûn-ı Evvel 1935, s. 19.

• **Matbuat Hatıraları**

Mahmut Yesari, “Kendimle Mülakat”, *Yedigün*, sayı 189, 21 Teşrîn-i Evvel 1936, s. 8.

• **Memurluk Hatıraları**

Feridun Kandemir, “Bâbüâlî Caddesi”, *Yedigün*, sayı 171, 17 Haziran 1936, s. 18.

• **Askerlik Hatıraları**

Mahmut Yesari, “Tiyatro Hatıraları: Tiyatroya Nasıl Heves Ettim? 1”, *Yedigün*, sayı 10, 13 Mayıs 1939, s. 11.

• **Hayatından Sahneler ve Tanıdıklarıyla İlgili Hatıralar**

Mahmut Yesari, “Kendimle Mülakat”, *Yedigün*, sayı 189, 21 Teşrîn-i Evvel 1936, s. 7.

Dizin

A

- Abdi 129
Abdullah Cevdet 24
Abdülhak Hamit Tarhan 24
Abdülhamid II 95, 96
Acemi Çaylaklar (Hüseyin Suad Yalçın) 135
Acımak (Reşat Nuri Güntekin) 146
Ahmet Fehim 151
Ahmet Haşim 24, 313
Ahmet Münif. *bkz.* Münif Fehim
Ahmet Rasim 284, 285, 287, 292, 293, 294, 316
Ahmet Refet Muvahhit 30, 34, 76, 78, 92, 93, 94
Ahmet Vefik Paşa 129, 136, 137
Akasyapala (Mahmut Yesari) 148
Akbaba 47, 159, 168, 174
Akşam 77, 79, 93, 161
Akşam Güneşi (Reşat Nuri Güntekin) 146
Aktör Kâmil 103
Aktör Ropen 103
Alaaddin 28
Alexandre Bisson 137
Alexandre Dumas Fils 76
Alfred de Musset 32
Ali Cemal 287, 288, 289, 290
Ali Emiri Efendi 45
Ali İrfan Arif Örfi (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 139
Ali Kemal 34
Ali Naci Karacan 79, 161
Ali Suad Bey 208, 209
Alsace 37, 38, 39, 84
Aman Hanım Biraz Sus (Selim Nüzhet Gerçek) 125, 127
Anatole France 125
Anatol'ün Buseleri (Minakyan) 95
André Antoine 24, 154, 155, 156
Angelo, Tyran de Padoue (Victor Hugo) 102
Ankara Halkevi 129, 138
Ankara Palas 111, 241
Ankara Şehir Tiyatrosu 100, 108, 109
Arapça değil mi? Uydur uydur! (Reşat Nuri Güntekin) 146
Arif Efendi 47
Arsen Lüpen 34
Arşak 282, 283, 284, 285
Asım Bey 24
Âşîyan 311
Aşk Borsası (Mahmut Yesari) 71, 74, 75
Aşot Madat 68
Avni 109

Aydede 34

Aziz-i Mısırî. **bkz.** Aziz Ali Bey

B

Baba Saffet 76, 95, 98, 99, 100, 112, 113, 114, 115, 128, 131, 299, 301, 303
Bâbîâlî 160, 163, 164, 168, 169, 180, 237, 277

Bağın Yankı Ömer (Mahmut Yesari) 238

Bahar Hastalığı (Reşat Nuri Güntekin) 145

Baş Tacı (Halit Fahri Ozansoy) 92

Baudelaire 21

Bay-Bayan (Mahmut Yesari) 53, 56, 58, 60, 61, 65, 66

Baykuş (Halit Fahri Ozansoy) 159, 249

Bedia Muvahhit 76, 137

Behçet Kemal Çağlar 100

Behzat Haki Butak 30, 42, 43, 76, 88, 91, 92, 125, 135, 139, 144, 148

Bekir Onbaşı 225, 226, 227, 228

Ben Başka (Şahabeddin Süleyman) 142

1+1=1 (Mahmut Yesari) 72, 77, 79, 88, 148

Bir Donanma Gecesi (Reşat Nuri Güntekin) 91

Bir Gece Faciası (Hüseyin Suad Yalçın) 134

Bir Gece Faciası (Reşat Nuri Güntekin) 134, 145

Bir Namus Meselesi (Mahmut Yesari) 170, 171, 172

Bizim Lokanta 149, 262, 263, 265

Bouillet 50, 243

Brabantio (Otello Piyesi) 89, 90

Brieux 155

Burhân-ı Katı 32

Büyük Behzat. **bkz.** Behzat Haki Butak

Büyük Benliyan 53

C

Canavar (Faruk Nafiz Çamlıbel) 160, 161

Cécile Sorel 125, 126, 127, 151

Celal Süruri 68, 70, 72, 74

Cemal Osman 258

Cemal Paşa 44

Cenab Şahabeddin 23

Ceza Kanunu (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 139

Comédie Française 20, 28, 155, 156

Coqueline 91

Cumhuriyet 141, 237, 238, 267, 271, 278, 318, 325

Cyrano de Bergerac (Edmond Rostand) 82

Ç

Çalı Kuşu (Reşat Nuri Güntekin) 144

Çamlıca'yı Koruma Cemiyeti 149

Çam Tırtılları (Mahmut Yesari) 45, 47

Çıkmaz Sokak (Şahabeddin Süleyman) 142

Çingiraklı Tatar 32

Çifte Keramet (Reşat Nuri Güntekin) 146

Çuhacıyan 53

Çürük Temel (Hüseyin Suad Yalçın) 20, 28

D

Damad Salih Paşa. **bkz.** Salih Paşa, Damad

Damga (Reşat Nuri Güntekin) 146

Daniel Riche 129, 137

Dante 215

Dârülbédâyi'de Bir Gece Faciası (Hüseyin Suad Yalçın) 145

Dârülbédâyi-i Osmanî 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 76, 77, 79, 83, 84, 85, 91, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 147, 148, 151, 156, 160, 166, 167, 174, 262

Dergâh 313

Dersaadet 170

Diken 168
Dil Encümeni 237, 241
Diyojen 32
Doktor İhsan Rıfat 50, 51
Dokuzuncu (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 130, 131, 138, 148
Dolap Dereli (Reşat Nuri Güntekin) 145
Dostoyevski 154
Dört Cihar (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 138
Doktandan Kalbe (Reşat Nuri Güntekin) 146
Dülgeryan 139

E

Ebülcihat Ali Rıza 163, 164
Edmond Rostand 82
Ekrem Könik 203
Eliza Binemeciyan 30, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 76, 77, 78, 84, 88, 93, 94, 150
Emile Fabre 20, 28, 34
Emin Belig Belli 148
Emin Bülent Serdaroglu 24, 311, 312, 313, 314
Emir 57
Emrullah Efendi 33
Enver Paşa 44, 210
Erich Maria Remarque 81
Ertuğrul Muhsin. *bkz.* Muhsin Ertuğrul
Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları 76, 77, 79, 84
Ertuğrul Sineması 30
Eski Rüya (Reşat Nuri Güntekin) 144, 146
Eylül (Mehmet Rauf) 140
Ezineli Mehmet Onbaş 224

F

Faik 76
Farabi 32
Faruk Nafiz Çamlıbel 159, 160, 161, 162
Fatih Sultan Mehmet 101, 102

Ferah Tiyatrosu 29, 34, 39, 40, 76, 79, 130, 131, 138, 148, 167, 168, 170
Ferdi ve Şürekâsı (Mehmet Rauf) 141, 142
Feridun Kandemir 44, 45, 46, 48, 50, 52
Feriha Tevfik Negüz 109, 110
Feth-i Celil-i Konstantiniyye 101
Feu Toupinel (Alexandre Bisson) 137
Fevziye Kırathanesi 88, 129, 137
Fındıklı Sarayı 318, 321
Fidan Zehra (Mahmut Yesari) 159, 160, 161, 162
Figaro illustre 32
Filipidis 67, 71, 72, 73
Francisque Sarcey 154
François de Curel 134, 145, 155
Franmasonlar 243
Fransız Tiyatrosu 57, 58, 76, 78, 79, 80, 93, 125

G

Gazanfer 297
Gazi Osman Paşa 258
Gebe (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129
Gelin-Kaynana (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129
Gémier 155, 156
Georges Feydeau 34, 77, 79, 145
Gıdık 33
Gönül (Reşat Nuri Güntekin) 145
Gurur (Emin Bülent Serdaroglu) 312
Gümölcineli. *bkz.* İsmail Bey, Gümölcineli
Gürbüz Türk Çocuğu 238
Güzel Sanatlar Akademisi 163, 318

H

Hakiki Kahramanlık (Reşat Nuri Güntekin) 146
Hâkimiyet-i Milliye 238
Halide Pişkin 62, 63, 64

Halid Ziya Uşaklıgil 23, 36, 141
 Halil Lütü Dördüncü 47
 Halit Fahri Ozansoy 92, 131, 145, 159, 160, 249
 Halk Opereti 57, 58, 61, 65, 67, 71, 72, 74
 Hamit Onbaşı 217, 218, 219, 220
 Hançer (Reşat Nuri Güntekin) 144, 145, 146
 Hanımlar Terzihanesi (Mahmut Yesari) 34, 79, 148
 Harabat (Ziya Paşa) 32
 Harap Yurt (Mahmut Yesari) 29, 31, 34
 Hasan Burhanettin 262, 263, 264, 265, 266
 Havacılık ve Spor Mecmuası 238
 Hayal 32
 Hayreddin 28
 Hayreddin Tevfik. **bkz.** Reşat Nuri Güntekin
 Hazım Körmükçü 76, 110, 128, 131, 132, 147, 148, 149
 Henry Bataille 156
 Hıfzı Tevfik Gönenşay 159
 Hilmi Efendi. **bkz.** Hüseyin Hilmi Efendi
 Hisarlar (Emin Bülent Serdaroğlu) 311
 Hisse-i Şayia (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 137
 Hoca Behçet 276, 277, 278, 279, 280, 281
 Holas Efendi 102
 Hoşkadem (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129
 Huriye'nin Dolabı (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 138
 Hüseyin Cahid Yalçın 23, 163
 Hüseyin Cavid 23
 Hüseyin Kemal 57, 58, 59, 60, 61, 63, 109
 Hüseyin Suad Yalçın 20, 22, 23, 25, 26, 28, 93, 129, 131, 133, 134, 135, 137, 145, 163

I

Ibsen 154
 Illustration 32

İ

İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci 23, 26, 82, 83, 87, 92, 93, 128, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 139, 142, 147, 148, 168
 İbrahim Ağa 42
 İbrahim Çallı 272, 318, 319, 320, 321, 322
 İbrahim Necmi Dilmen 35
 İ. Galip Arcan 34, 76, 139
 İhsan Raif Hanım 143
 İki Canbaz (Mahmut Yesari) 93, 98
 İki Nokta (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 138
 İpekçi Merhum (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 137, 139
 İrma Toto 60, 69, 74
 İsmail Cenani Bey 23, 24, 25
 İsmail Müştak Mayakon 23, 36, 83
 İttihad-ı Spor Kulübü 230
 İzmir. **bkz.** Alsace

J

Je sais tout 159

K

Kader Kısmet (Reşat Nuri Güntekin) 145
 Kadıköylü Necmettin 239, 240, 241
 Kamçı (Mehmet Rauf) 142
 Kamus 32
 Kapoçelli Baba 72
 Karaman Gazinosu (Reşat Nuri Güntekin) 145
 Karanfil ve Yâsemin (Mehmet Rauf) 140
 Karanlık Kuyu (Reşat Nuri Güntekin) 145, 146
 Karantina İdaresi 83, 130, 134, 138

Kargacık Burgacık (Mehmet Rauf) 142
 Karlo 72
 Karpiç Lokantası 107
 Kâtip Salih 149
Kaynanam (Mahmut Yesari) 72
Kayseri Gülleri (Münir Nigâr, Hüseyin Suad Yalçın) 91, 92, 135
 Kâzım Bey 206
Kefaret (Mahmut Yesari) 21, 22, 25, 26, 33, 133
Kelebek 146, 167, 170, 171, 173, 174, 175
 Kemal Ahmet 296, 297, 298
 Kemal Salih 238
 Kemanî Neşe 317
 Kınar Hanım 30, 34, 76, 77, 88, 128, 129, 130, 148
Kırk Mahfaza (Şahabeddin Süleyman) 142
Kirli Çamaşırlar (Hüseyin Suad Yalçın) 129, 135, 137
Korali ve Ortakları 135
Köy Hekimi (Mahmut Yesari) 40
 Kral Lear 20, 21
Kudret Helvası (Mahmut Yesari) 77, 78, 79, 80, 93, 94
 Küçük Kemal 76, 92
 Küçük Tiyatro 30

L

La comédie de celui qui épousa une femme muette (Anatole France) 125
La Dame aux Camélias (Alexandre Dumas) 73, 74, 76, 77, 78, 79, 93, 94
La Maison d'Argile (Emile Fabre) 28
La Maison Sous l'orage (Emile Fabre) 20, 28, 34
L'Amazone (Henry Bataille) 156
 Lâne-i Melâl (Hüseyin Suad Yalçın) 20, 25, 26, 134
L'Arlesienne (Alphonse Daudet) 156
Larousse 237, 243
Le Bourgeon (Georges Feydeau) 145

Le Costaud des Epinettes (Tristan Bernard) 145
Le coup de Fouet 142
 Léon Bernard 155
Le Paulailler (Tristan Bernard) 138
Le Petit Babouin (André Mycho) 159
Le Petit Café (Tristan Bernard) 145
Le Prétexte (Daniel Riche) 129, 137
Le Procureur Hallers (Tristan Bernard) 145
Les Deux Canard (Tristan Bernard) 145
Les Dupont 41
Les pattes des mouche (Victorien Sardou) 142
 Liman von Sanders 204, 205, 206, 211
Lokmanzade (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 92, 129, 138
 Lütfullah Süruri 67, 69, 70, 72, 74

M

M. Agâh 238, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 281, 287, 318, 319, 320, 322
 Mahmut Esat. **bkz.** Mahmut Yesari
 Mahmut Sadık 287
 Mahmut Yesari 20, 22, 28, 34, 37, 40, 49, 62, 64, 68, 70, 82, 134, 160, 163, 171, 201, 204, 210, 241, 247, 251, 260, 269, 322
 Makinist Dimo 88, 89, 90
Mâlum-Meçhul (Hüseyin Suad Yalçın) 135
Mantar Mehmet (Mahmut Yesari) 162
 Manto 286, 287, 289
 Mardik 271, 272, 284
 Marguerite Gautier 76, 77, 78, 93
 Mari Mina 148
 Marmara Çiftliği 239, 241
 Matbaa-i Âmire 169
 Matbuat Cemiyeti 279, 296
 Meerling 21
Mehâsin (Mehmet Rauf) 140, 141

Mehmet İbrahim 68, 69, 72, 74, 88
Mehmet Rauf 24, 140, 141, 142, 143
Mekteb-i Tefeyyüz 33
Memduh Suat. *bkz.* Mahmut Yesari
Meraki (Ahmet Vefik Paşa) 136
Merhametten Maraz (Mahmut Yesari) 130
Meserret Kiraathanesi 297
Meserret Oteli 44
Minakyan 21, 76, 95, 96, 97, 98, 102, 139, 150
Millet Müvâcchesinde Matbuat (Mahmut Yesari) 165
Milli Heveskârân Heyeti 129
Millî Sahne 31, 41, 125, 141, 262
Mimar Davut 258
Mimar Kasım 258
Mimar Sinan 258
Mina 128
Minber Matbaası 164
Moda Park Sineması 40
Modern Kızlar (Mahmut Yesari) 67, 72
Molière 136
Mösyö Psalti 23, 83
Muhacirîn Müdüriyeti 83
Muhayyelat-ı Aziz Efendi 47, 52
Muhittin Üstündağ 67
Muhlis Sabahattin 163, 164
Muhsin Ertuğrul 20, 21, 29, 30, 34, 48, 50, 76, 84, 137, 145, 151, 152
Muhtar 23
Mustafa Kemal Atatürk 208
Müfid Ratip 24
Münif Fehim 168, 175, 176
Münir Nigâr 23, 126, 127, 135, 151
Müzeyyen 76

N

Namık İsmail 320
Napoléon 22
Nasip Hanım 282, 283
Naşit 85, 91, 135, 149

Nebahat 61, 63, 64, 68, 69
Necdet Rüştü Efe 54, 55, 56, 57
Necip Celal Andel 307, 308, 309, 310
Necip Paşa 32
Nedim (mecmuası) 159, 160
Nedim (Şair) 292
Neşet Bey 208, 209
Neyyire Neyyir 76
Nezahat 109
Nizam 164, 165
Noblesse Oblige 98
Nur Baba Köşkü (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 138, 139
Nurettin Şefkati 76, 87, 128, 145
Nuri 23

O

Onnik Binemeciyan 30, 36, 37
Orta Çağ'da Hiciv 256
Osman Cemal Kaygılı 323, 324, 325, 326
Osmaniye Oteli 56
Osman Nihat Akın 317
Otello 89, 90

Ö

Ödemişli Nuri 214, 215, 216
Ömer Paşa 314
Ömer Rıza Doğrul 268, 269, 270, 278, 317, 318, 319, 320
Öz İpek Palas Oteli 44

P

Papağan 168
Papazın Bahçesi 283, 291, 292, 294
Paul Bourget 21, 33
Paytaht 170
Pençe (Mehmet Rauf) 141, 142
Peyâm-ı Eyyâm 34
Porte Saint-Martin 156
Prens Said Halim Paşa. *bkz.* Said Halim Paşa
Psyche 156

R

Raşit Rıza Samako 29, 30, 31, 34, 35, 40, 41, 42, 43, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 105, 107, 111, 125, 126, 127, 142, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 160, 262, 264, 265, 266, 324, 325
Refik Halit Karay 34, 44
Resimli Ay Matbaası 164
Reşat Nuri Güntekin 34, 39, 82, 91, 93, 125, 131, 134, 138, 144, 145, 146, 148, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 176
Rıza Fazıl 76
Rıza Tevfik Bölükbaşı 23, 24, 44
Roza Maz 73, 74

S

Saffet Baba. *bkz.* Baba Saffet
Saffet Suad Yalçın 20, 111, 134, 163, 164
Safi Necip 159, 160
Salih Fuad 23
Sanat Vesikaları (Hüseyin Suad Yalçın) 135
Sanayi-i Nefise Mektebi 163
Saramannik 128
Savni Rıza Bey 29
Sekizinci (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 131, 137, 138, 139
Selahattin Refik 82
Selim Nüzhet Gerçek 39, 84, 125
Servet-i Fünun (matbaası) 171
Servet-i Fünun (mecmuası) 314
Sevda Politikası (Reşat Nuri Güntekin) 146
Seyfettin Asaf 54, 55, 57, 58
Sezai Asaf 54, 55, 57
Siyah İnciler (Mehmet Rauf) 140
Son Posta 45
Son Yıldız (Mehmet Rauf) 140
Suflör Fikri 105, 109
Sully Prudhomme 21

Süreyya Opereti 57, 58
Süreyya Paşa 316
Sürtük (Mahmut Yesari) 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52
Süs (Mehmet Rauf) 140

Ş

Şadi 31, 41, 91, 100, 125, 139, 142
Şahabeddin Süleyman 142, 143
Şair (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 20, 22, 57, 82, 129, 138
Şair (mecmuası) 159
Şark Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (Erich Maria Remarque) 81
Şark Mahfeli 82, 83
Şaziye Moral 57, 58, 59, 60, 61, 63, 100, 109
Şehir Tiyatrosu 20, 44, 49, 54, 55, 56, 57, 85, 100, 128, 138
Şeref Bey 89
Şifa Bahçesi 315, 316, 317
Ştaynburg 286, 287, 320

T

Tahsin Nahit 24
Tailleur pour dames (Georges Feydeau) 34
Tanin (matbaası) 171, 175
Tanrı Misafiri (Reşat Nuri Güntekin) 170
Tarih ve Coğrafya Lüğatı (Bouillet) 50
Taş Parçası (Reşat Nuri Güntekin) 88, 125, 127, 144, 146, 151
Tefeyyüz 33
Telli Turna (Mahmut Yesari) 60, 61, 62, 63, 65, 66
Temaşa (mecmuası) 144
Temaşa Muharrirleri Cemiyeti 83, 84
Tepebaşı Bahçesi 67
Tepebaşı Tiyatrosu 29, 30, 31, 40, 42, 48, 98, 125, 138, 151
Terre Humaine (François de Curel) 145

Théâtre Libre 154, 156
Timur (Behçet Kemal Çağlar) 100
Tipi Dindi (Mahmut Yesari) 56
Tolstoy 154
Tristan Bernard 138, 139, 145, 146
Tufan (Mahmut Yesari) 28
Tunuslu Hayreddin Paşazâde Salih
Paşa. *bkz.* Salih Paşa, Damad
Türk Tiyatrosu 262
Türk Yurdu 238

U

Udî Nevres 316

Ü

Üç Yıldız (opereti) 71

V

Vade (Paul Bourget) 33
Vartan 269, 284
Vasfî Rıza Zobu 34, 76, 91, 139
Vatan Yahut Silistre (Namık Kemal) 128
Vingt Jour a l'Ombre (Tristan Bernard) 139

Y

Yağmurdan Doluya (Mehmet Rauf)
141, 142
Yahya Kemal Beyatlı 24
Yakacık Sanatoryumu 44, 51, 84

Yakup Kadri Karaosmanoğlu 24
Yalı Uşağı (Mahmut Yesari) 149
Yaprak Dökümü (Reşat Nuri Güntekin) 146
Yarasalar (Mahmut Yesari) 29, 30, 31, 34, 35
Yaşar Nezihî Özsoy 57, 60, 61, 63, 100, 109, 110, 111
Yat Kulüp 134
Yekta Efendi Ailesi (Mahmut Yesari)
40, 43, 87, 88
Yenigün 268, 318, 325
Yeni Tiyatro 128, 129, 130, 131, 148
Yeni Türk Tiyatrosu 105
Yervant 316, 317
Yesarizâde Mahmut Esat. *bkz.* Mahmut Yesari
Yusuf Efendi 213
Yusuf Ziya Ortaç 159, 174

Z

Zekiye 129
Zıf-ı Bâkir (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 138
Zor Nikâh (Ahmet Vefik Paşa) 136
Zozo Dalmaz 72, 73, 74, 75
Zuhal Burcunda (İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci) 129, 137
Zümrüdüanka 168